

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 215

Yıl: 18

MAYIS 2012 Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

7 TL (KDV Dahil)

Beynin Gelişiminden Dik Yürümeye

İnsan Evrimi ve Alet Yapımı

- Fossil ve Anadolu'daki kanıtlarıyla evrim
- Ateşin keşfinin insan beynine etkisi
- Elin evrimi ve sosyal faaliyetin gelişmesi
- İnsan evriminde iki model

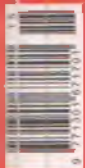
Prof. Dr. Erksin GÜLEÇ
Doç. Dr. İsmail ÖZER

Prof. Dr. Nurdan İNAN: Dinozorların evrimi

Dr. Eldal SEVINÇLİ: Bir Osmanlı genci (Karagöz) cinsel bilgileri nasıl öğreniyor?

David HARVEY: Coğrafya'nın durumu üzerine bir anarşist bir manifesto

YILDIRIM KOÇ

AKP ve EMEKÇİLER

2002-2012

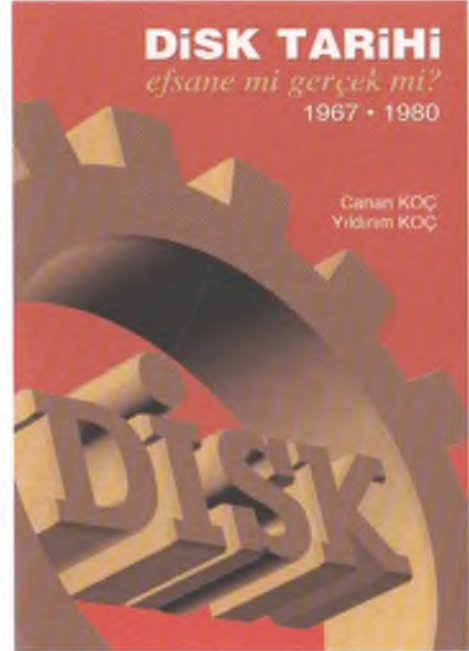
Âdeta çok eski feodal Avrupa'nın feodal kralları gibi "Türkiyeli İslâmcılar"ın bir tarikatlar konsensüsünde kendisine atfedilen krallık görevini icra eden AKP, servetin ve gücün hâkim sınıflar arasında dağıtımının kurallarını da önemli ölçüde değiştirdi.

Bukitap, gelecekte bütün ücretlileri bekleyen tehlikelere dikkat çekiyor.

İşçi sınıfının tarihçisi Yıldırım Koç, bu yeni çalışmasında emekçilerin hayatına yansıyan yönüyle "AKP'nin 10 yılı"nı yani AKP'nin 10 yıllık icraatı boyunca emekçilerin haklarını nasıl adım adım yok ettiğini her zamanki belgeci titizliğiyle derli toplu ve genişçe açıklıyor.

Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi, yalnızca sendikal (ve bazen siyasal) örgütlenmelerin ve eylemlerin değil, işçi sınıfının başka kimliklerle/aidiyetlerle hareket eden diğer kesimlerinin de; başarıların yanı sıra yenilgilerin; cesaretin yanı sıra korkaklıkların; doğru kararların yanı sıra yanlış kararların, aldanmaların, aldatılmaların; dayanışmanın yanı sıra ihanetlerin; kısa vadeli ufak hesaplar yüzünden uzun vadeli çıkarların fedâ edilmesinin tarihidir.

Türkiye sendikal hareketi DİSK adı telâffuz edilmeden açıklanamaz. DİSK hem solun hem de sağın tarihi açısından önemli bir yer işgal etmektedir. Yapılırken de yazılırken de Türkiye işçi sınıfının yakın tarihinde etkin var oluş göstermiş Canan ve Yıldırım Koç'un ortak emeğiyle ortaya konan bu çalışma, DİSK'in efsaneyle gerçek arasındaki belgeli tarihini anlatıyor.

Emrah MARAŞO

Genel Yayın Yönetmeni

emrahmaraso@bilimveutopya.com.tr

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel
Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına
Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Semih KORAY

Genel Yayın Yönetmeni: Emrah MARAŞO

Yazı İşleri: Canan DOĞAN

Görsel Yönetmen: Ajans Repa

Dağıtım-Abone: Ergin ONAY

Yazı Kurulu: Dr. Cüneyt Aksoy,
Prof. Dr. Atilla Altunel, Dr. Bora Ataman,
Dr. M. Künat Bozkurt, Dr. Necmi Dayday,
Prof. Dr. Ercan Eng, Prof. Erba Gözükürmü,
Prof. Dr. Çağatay Güler, Efe Can Gürcan,
Erkan Idriz, Prof. Dr. Bekir Karaoglu,
Prof. Dr. Zafar Kara, Doç. Dr. Çağatay
Keskinkok, Prof. Dr. Semih Koray, Dr. Arda
Odebaşı, Feyziye Özbek, Serper Özhan,
Ömer Özbek, Dr. Hakan Seçkin, Prof. Dr.
Kadri Yamaç, Prof. Dr. Osman Şadi Yenen

Yönetim Yarı: İstiklal Cad. Deva Çıkmaşı
No:72 34420 Beyoğlu/İST
Tel: (0212) 252 97 96
Faks: (0212) 251 21 16

e-posta: bilimveutopya@gmail.com
İnternet adresi: www.bilimveutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Konur 2 Sok. 69/1 Kızılay - Ankara
Tel: (0312) 418 52 64

Hatay Temsilcisi: Hüseyin GÜLER
Büyük Çarşı İşhanı Kat:1 No:450 İskenderun
Tel: (0326) 613 41 33

İzmir Temsilcisi: Nural GÜRAN
Tel: (0537) 843 55 19

Avrupa Koordinatörü: Filiz KARABULUT
lilz@bilimveutopya.com.tr

Almanya Temsilcisi: Eylem DEMİREL BORAL
Frankenalle 39, 60327/Frankfurt
Tel: +4969-73918773 Faks: +4969-75009310

Hollanda Temsilcisi: Ulaş SARITAS
Tel: +0484 130 819
ulas.santas@gmail.com

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi:
Nuri TÜRKEŞ Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451587

Hollanda Temsilcisi: M. Ozan UYAR
Tel: +316 45556564

İngiltere Temsilcisi: Murat METİN
Tel: +44 7939051892

İsviçre Temsilcisi: Gülay SINACI
Tel: +41 327245854 - +41 783023951

İtalya Temsilcisi: Zeynep GÜNEŞ
zeynep-gunes@merck.com

Abone Kogulan: 6 Aylık: 40.00 TL
Yıllık: 80.00 TL Avrupa ve Ortadoğu yıllık:
50 Euro Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya
Kooperatifi İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1022 0778251

İsviçre Hesap Numarası
Gülay SINACI
Banque Cantonale Neuchâtelaise comte
Hesap No: 1003.00.733
gulaysinaci@romandie.com
gulay_sinaci@hotmail.com

Yurtdışı Satış Fiyatı
Avrupa: 4.5 Euro

Organizatör: Ulusal Haber Hiz. Prod. Ort.
San. Tic. A.Ş.
Basıldığı Yer: Analiz Basım
2 Matbaacılar Sitesi 3 No: 22
Topkapı - Fatih / İstanbul
Dağıtım: Turkuvaç Dağıtım Pazarlama A.Ş.
ISSN 1301-6717

Aylık Yaygın Süreli Yayın

İnsanı tarihsel derinlik ve bilimle anlamak

Yaratan ve değiştiren insana vurgu yapmak, bugün her zamankinden fazla önem taşıyor. Ülkemizde toplumsal, düşünsel ve bilimsel alanda tutuculuk ve dogmatizm yükseltilmeye, insanlar sürüleştirilip zapturapt altına alınmaya ve boynu bükük köleler haline getirilmeye çalışılıyor.

Gerici ideolojinin her düzeyden temsilcileri, eğitim sistemini, toplumsal ilişkileri, sınıflar ve cinsler arasındaki eşitsizlikleri ülke tarihimizin hiçbir döneminde görülmediği kadar derinleştiriyorlar. Ekonomideki bağımlılık ve acımasız vahşilik, düşünsel alanda da yansımaları buluyor. Fikri alandaki hegemonya, gericiğin atağa geçme niyetini taşıyan bir kaldıraç işlevi görüyor.

Bu olgular bir yandan sürerken diğer yandan sadece bu olgulara bakarak gelecek hakkında fikir yürütmek bizi bir körlüğe ve sığıla mahkûm edebiliyor. Evet, pek çok olumsuzluk var. Ancak bu olumsuzlukları toplumumuzda ve bilim topluluğumuzda aşmanın yolu sürekli şikâyet etmekten ve bunların çetelesini tutmaktan geçmemekte... Aksine bu tavır, niyetlerimizden bağımsız olarak gericiğin daha da güçlenmesine yol açıyor. O nedenle karanlığa karşı aydınlanmanın mücadelesine daha fazla sarılmak ve yaygınlaştırmak okurlarımızdan ve dostlarımızdan beklediğimiz en önemli davranıştır.

İnsan değiştirir!

Bu sayımızda kapak dosyamızı "Beynin Gelişiminden Dik Yürümeye İnsan Evrimi ve Alet Yapımı" konusuna ayırdık. İnsanın evrimsel ve aynı zamanda tarihsel serüveninin hangi belirleyici dönemlerden geçtiğini okuyacaksınız dergimizde. Bilinçli bir şekilde tasarım yapan, doğaya olan bağımlılığından adım adım kurtulan ve ayağa kalkan insanı göreceksiniz. Dik yürümek ve "ayağa kalkmayı" gerçek anlamıyla kullandığımız kadar mecaz anlamıyla da kullanıyoruz. Çünkü insan bu süreçte doğanın zorunluluğundan görece ve yavaş da olsa kurtuluyor. Alet yapıyor, ateşi keşfediyor, mücadele ediyor.

Ankara Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden değerli hocamız Prof. Dr. Erksin Güleç'in

editörlüğünde hazırlanan dosyamıza yine aynı bölümden Doç. Dr. İsmail Özer ve diğer değerli akademisyenler de katkıda bulundu. Prof. Dr. Erksin Güleç, "Evrimsel Süreç ve Anadolu buluntuları" başlıklı özlü makalesinde evrim sürecini ve fosil kanıtları, Anadolu'daki buluntuları anlatıyor. Yazı bilimsel gerçekleri kavratması ve öğretmesinin yanında özellikle ülkemizdeki bulgulara dikkat çekmesi bakımından hurafecilerin içi boş propagandalarına da esaslı bir yanıt veriyor. Hocamızın diğer makalesi de alet yapımının serüvenini, ateşin kullanımıyla birlikte insan morfolojisinin nasıl bir değişime uğradığını, sosyal faaliyetin artmasının nedenlerini işliyor.

Doç. Dr. İsmail Özer, "Beynin ve elin evrim" sürecini ve yarattığı sonuçları, alet üretiminin bu sürecin neresinde yer aldığını anlatıyor makalesinde.

Dosyamızın editörlüğünü yapan Prof. Dr. Erksin Güleç başta olmak üzere, Doç. Dr. İsmail Özer'e ve katkı sunan tüm değerli akademisyenlere teşekkür ediyoruz.

Dolu dolu bir sayı

Dergimizin bu sayısında sadece kapak dosyasıyla değil diğer yazılarla da dolu dolu! "Dinozorların evrimi" yazısıyla Prof. Dr. Nurdan İnan merak dolu bir konuya açıklık getiriyor. Dr. Efdal Sevinçli "Karagöz cinsel bilgileri nasıl öğreniyor?" makalesi ile II. Meşrutiyet dönemindeki cinsel eğitim ve özgürlük meselesini anlatıyor. David Harvey, tarihsel materyalist bir kavrayışla kaleme aldığı ve "coğrafya"yı değerlendirdiği makaleye de özellikle dikkatinizi çekmek istiyoruz.

Yer darlığından dolayı burada sayamaya-cağımız tüm yazılarımız ve köşelerimiz aydınlatıcı, dolu dolu ve insana güven taşıyor. Katkı yapan tüm yazarlarımıza bir kez daha teşekkür ederiz.

Okurlarımızı ve dostlarımızı Bilim ve Ütopya'ya abone olmaya, dergimizi daha fazla insana tanıtmaya ve okur kazanmaya çağırıyoruz.

Bilimin ateşini daha kuvvetli yakalım!

BİLİM VE ÜTOPYA

ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU
atakanhatipoğlu@gmail.com
(0 555) 475 82 45

Ahi Evran Üniversitesi

Yaren KÜRKÜRK
alkanyaren@gmail.com
(0 537) 587 53 77

Akdeniz Üniversitesi

Dr. Hakan ERENGİN
erengin@akdeniz.edu.tr
(0 535) 852 74 15

Anadolu Üniversitesi

İsmail Eray ÇELEBİ
ieraycelebi@hotmail.com
(0 534) 831 39 69

Ankara Üniversitesi

Melih OKYAY
melihokyay@gmail.com
(0 554) 495 36 78

Bahçeşehir Üniversitesi

Azra Kardeşli NAZLI
kardeşliNazli@gmail.com
(0 554) 566 19 37

Balıkesir Üniversitesi

Alihan VARAN
alihanvaran@hotmail.com
(0 506) 919 28 96

Baskent Üniversitesi

Holm ÖZÇELİK
hell_ein91@hotmail.com
(0 507) 919 83 13

Boğaziçi Üniversitesi

Genk ÖZDAG
ozdagh@yahoo.co.uk
(0 534) 651 11 87

Cumhuriyet Üniversitesi

Aykut DİŞ
aykutdis@hotmail.com
(0 554) 857 46 92

Çanakkale Onsekiz Mart

Hüsnâ SARI
husnasari@hotmail.com
(0 537) 386 63 40

Çukurova Üniversitesi

Samet ALTIN
sametaltin55@gmail.com
(0 533) 234 67 39

Dokuz Eylül Üniversitesi

Serdar YURTÇİÇEK
serdaryurtcicek@hotmail.com
(0 505) 298 90 70

Ege Üniversitesi

Oytun Ozan KORKMAZ
oytunoymaz@hotmail.com
(0 536) 346 58 50

Erciyes Üniversitesi

Aykut Alp AVSAR
mahrem_utofia@hotmail.com
(0 542) 462 07 12

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Güney KARAGÖLLÜ
guneykaragollu@gmail.com
(0 506) 957 24 17

Gazi Üniversitesi

Nesimi Yiğit ERYILMAZ
yigitjazz@hotmail.com
(0 535) 311 81 05

Hacettepe Üniversitesi

Elvan KONUK
elvankonuk2368@gmail.com
(0 506) 971 74 50

Habş Mustafa Kemal Üniversitesi

Mehmet RUM
mehmetrum@gmail.com
(0 541) 414 14 31

İstanbul Üniversitesi

Uğurcan YARDIMOĞLU
ugurcanyardimoglu@hotmail.com
(0 533) 523 59 24

İstanbul Teknik Üniversitesi

Tekin KARATEPE
teknikaratepe@gmail.com
(0 505) 480 00 09

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Yeliz DEDE
yelizdede_08@hotmail.com
(0 507) 764 08 12

Kırıkkale Üniversitesi

Can ALKAÇ
canalkac@gmail.com
(0 535) 788 62 68

Kırıkkale Üniversitesi

Selçuk KILIÇ
selcuk.kilic@gmail.com
(0 555) 358 82 63

Kocaeli Üniversitesi

Yeşim ÇAKMAK
yesim_cakmak.kou@hotmail.com
(0 538) 601 02 74

Maliye İnönü Üniversitesi

Kurtuluş AKKAYA
kurtulusakkaya@hotmail.com
(0 530) 870 71 56

Beynin ve elin evrimi

■ Çiviyazısı	1
■ Forum	4
■ Kapak Prof. Dr. Erksin GÜLEÇ Evrimsel süreç ve Anadolu buluntuları	9
■ Kapak Prof. Dr. Erksin GÜLEÇ Taş alet yapımcıları, teknikleri ve paleolitik çağ kültürleri	17
■ Kapak Doç. Dr. İsmail ÖZER Beynin ve elin evrimi	27
■ Prof. David HARVEY Coğrafyanın durumu üzerine: Tarihsel materyalist bir manifest	33
■ Dr. Efdal SEVİNÇLİ Bir Osmanlı genci (Karagöz) cinsel bilgileri (nasıl) öğreniyor?	42
■ Ayhan KORKMAZ Nasrettin Hoca ülkesinin yasak bölgesine giriş denemesi	47
■ Ahmet SAY Ulusal akımlar	51
■ Cansu YİĞİT Mustafa Suphi: "Siyasi bağımsızlık iktisadi bağımsızlıkla mümkündür"	60

"Karagöz Evleniyor"da cinsel yaşam

Denizer ÖĞÇE	
Frankfurt Okulunda bir düşünme biçimi olarak Eleştirel Teori	64
Doğa Tarihinden Notlar	
Prof. Dr. Nurdan İNAN	
Dinozorların evrimi	68
Bilimin Felsefesi ve Tarihi	
Yrd. Doç. Dr. İnan KALAYCIOĞULLARI	
Yerkürenin boyutlarının ölçümünde ilk adımlar	72
Arkeo/izlem	
Erkan İLDİZ	
Arkeolojik bulguların yorumlandığı üç konferans	76
Parantez	
Prof. Dr. Remzi DEMİR	
Bilimsel yayının değeri nasıl belirlenmelidir?	83
Dilime Göre / Kemal KIRAR	84
Çetin Ceviz Problemleri/ Dr. Necmi DAYDAY	85
Bilim ve Teknoloji Güncesi	86
Eskimeyen Kitaplar	
Prof. Remzi DEMİR	
Mustafa Şekip Tunç'un Ruhîyat'ı	91
Kitap Kurdu / İlyas KARATEPE	92
Ödüllü Sözcük Bulmacası / Semra LARÇIN	96

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
 Erdem ÖZDEMİR
 erdem_ozdemir@hotmail.com
 (0 555) 519 43 07
 Marmara Üniversitesi
 Emrah ALAN
 alanemrah@gmail.com
 (0 551) 218 28 29
 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
 Osman BAYRAM
 osmanbayram1919@gmail.com
 (0 555) 562 88 89
 Mersin Üniversitesi
 Mehmet AK
 mehmetak_33@hotmail.com
 (0 537) 788 18 98
 Muğla Üniversitesi
 Gözen SORGUÇ
 gozen_sorguc@hotmail.com
 (0 554) 370 84 19
 Namık Kemal Üniversitesi
 Emre Altan YÜCEL
 emrealtan_18@hotmail.com
 (0 530) 292 50 75
 Niğde Üniversitesi
 Şaziye AYDEMİR
 aydemir_16@hotmail.com
 (0 534) 839 89 51
 ODTÜ

Özge DİNÇ
 ozgedinc19@yahoo.com
 (0 505) 501 74 27
 Pamukkale Üniversitesi
 Behiye YARAŞCI
 behiye_gs_07@hotmail.com
 (0 543) 490 19 28
 Sakarya Üniversitesi
 Emre AKTAŞ
 emreaktas89@hotmail.com
 (0 538) 203 88 50
 Selçuk Üniversitesi
 Emir YEGANEH
 dogu.nehr@hotmail.com
 (0 537) 846 61 58
 Süleyman Demirel Üniversitesi
 Serhat ÇİĞLA
 serhat.1@hotmail.com
 (0 506) 952 39 81
 Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
 Ali TATLI
 aliseyin1@hotmail.com
 (0 506) 286 14 03
 Trakya Üniversitesi
 Gürol Bora ATEŞ
 gurolbora@hotmail.com
 (0 537) 386 63 40
 Uludağ Üniversitesi
 Veli ÇOLAK
 velico83@hotmail.com
 (0 505) 776 14 98
 Yıldız Teknik Üniversitesi
 Murat TAŞDEMİR
 metasademir@gmail.com
 (0 535) 746 73 41

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
 ABD
 Philadelphia Üniversitesi
 Tolga KARAYAYLA
 @postaj: tlgkryyl@yahoo.com
 Almanya (Güney Bölgesi)
 Ulm Teknik Yüksek Okulu
 Hakan DAGISTANLI (hakan.d@gmx.net)
 Almanya (Kuzey Bölgesi)
 Münster Üniversitesi
 Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)
 Çin Halk Cumhuriyeti
 Guangco Congfang Üniversitesi
 Altan GÖKDENİZ
 altan@bilmutopya.com.tr
 İngiltere
 Queen Mary, University of London
 Hatice BALLIKAYA
 ballikaya18@hotmail.com
 Polonya
 Varşova Üniversitesi
 Makgorzata PILCZUK bogorzata@wp.pl
 Rusya Federasyonu
 Saint Petersburg Devlet Üniversitesi
 Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO
 sotnik37@mail.ru
 Suriye
 Şam Üniversitesi
 Canan Fatma CAN turkcan.turhan@gmail.com

Büyük etkinlik gerçekleştirildi!

"İnsan Nasıl İnsan Oldu?"

14-15 Nisan'da Ankara'da Bilim ve Ütopya Kooperatifi'nin düzenlediği "İnsan Nasıl İnsan Oldu?" konulu iki günlük çalıştay yoğun bir katılımı gerçeğe taşıdı. Evrenin oluşumundan canlılığın gelişimine bilim ve devletin doğuşundan sosyalizme kadar bilimin en temel alanlarına dair sunumların yer aldığı çalıştaya üniversite öğrencilerinin yoğun katılımı dikkat çekiciydi. Çalıştayanın son günü gerçekleşen tartışma ve değerlendirme oturumunda katılımcıların sorularıyla güncel konulara da değinildi.

Bilim ve Ütopya Dergisi Genel Yayın Yönetmeni Emrah Maraşo, Prof. Dr. Semih Koray, Prof. Dr. Hüseyin Özel, Prof. Dr. Korkut Boratav, Prof. Dr. Sina Akşin (Soldan sağa...)

Büyük Patlama ve kanıtları

Çalıştay, ODTÜ Fizik Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Namık Kemal PAK'ın "Büyük Patlama ve Evrenin Oluşumu" adlı sunumuyla başladı. Evrenin oluşumuna dair bilim tarihinden çeşitli örnekler vererek katılımcıları keyifli bir bilim yolculuğuna çıkaran Pak, Maxwell ve Einstein'ın kurama yaptığı katkılardan bahsetti. Ardından CERN Deneyi'ne değinen Pak, bir katılımcının yönelttiği "Büyük Patlama'nın bir başlatıcısı olmalı mı?" sorusuna "bilimde spekülasyona yer ol-

madığı" cevabını verdi. Büyük Patlama Teorisi'ni üç kanıtla açıklayan Pak, evrenin sürekli genişliyor olmasını ilk kanıt olarak gösterdi. Evrenin ölçülebilir bir sıcaklığı olmasını ikinci kanıt olarak belirten Pak, son kanıt olarak elementlerin dağılımının biliniyor olmasını gösterdi.

Kuantum Teorisi'ne yönelik bilim dışı hurafelerin yaygınlığına dikkat çeken Pak, Bilim ve Ütopya Dergisi'nde gerek bu konuya gerekse görelilik ve kütle konusuna dair bilimsel açıklamalara yer verildiğini söyledi. Görsel sunum eşliğinde gerçekleşen ders, katılımcıların merak dolu sorularıyla son buldu.

Dünya'nın oluşumu

Çalıştayanın ikinci oturumunda Hacettepe Üniversitesi Jeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Cemal Tunoğlu'nun "Dünya'nın Oluşumu" adlı sunumu gerçekleşti. Tunoğlu, dünyanın neden yuvarlak ve hareketli olduğu ile ilgili açıklamalarından sonra yeryuvarlağının aşama aşama ve dört milyar

yılda oluştuğunu vurguladı. Okyanus sularının başlangıçta tuzlu olmadığını kayalardan gelen parçaların okyanusu tuzlu hale getirdiğini söyleyen Tunoğlu; mikrop, virüs ve bakterinin dünyada görülen ilk canlı türleri olduğunu belirtti.

Canlılığın ve insan çağının başlaması

Çalıştayanın üçüncü oturumunda ODTÜ Biyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Can Bilgin "Canlılığın Gelişimi" adlı sunumu gerçekleştirdi. Evrimsel Biyolojiyi "bir popülasyon ya da türün zaman içerisinde kalıtsal olarak değişimi" diye tanımlayan Bilgin, doğal seçilimin değişen koşullara uyum sağlamak olduğunu belirtti. Canlılığın başlangıcına ilişkin araştırmalara değinen Bilgin, Sovyet bilim insanı Oparin'in oksijensiz ortamda canlılığın geliştiğine ilişkin tezinin ilk teori olduğunu söyledi. Canlılığın soy ağacı ve toplu yok olmalara değinen Bilgin, insan türünün ortaya çıkmasının bir bakıma dinozorların yok olmasına bağlı

Prof. Dr. Namık Kemal PAK

Prof. Dr. Cemal TUNOĞLU

Doç. Dr. Can BİLGİN

Prof. Dr. Erksin GÜLEÇ

olduğunu belirtti. Canlılığın ortaya çıkışıyla ilgili ilklerden bahseden Bilgin, ilk insan fosiline ancak 6 milyon yıl önce rastlandığını, 0,01 milyon yıl önce de insan çağının başladığını ifade etti.

İnsanın evrimi ve Anadolu

Ankara Üniversitesi Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Erksin Savaş Güleç, "İnsanın Evrimi ve Anadolu" sunumunda paleoantropolojinin eski insan bilimi anlamına geldiğini söyleyerek dersin açılışını yaptı. Görsel sunum eşliğinde gerçekleşen derste Güleç, anlattığı her şeyin fosil kanıtlarına dayandığını ve bu kanıtlardan binlercesinin olduğunu vurguladı. Şu ana kadar elde edilen bulgularda ilk primat fosilinin 65 milyon yıl önceye ait olduğunu, Türkiye'de ise 18 milyon yıl önceye dayandığını söyledi. Alet yapan ilk insan fosilinin ise 2,5 milyon yıl önceye dayandığını belirtti. İnsanın Afrika'dan yola çıkarak dünyaya yayıldığını vurgulayan Güleç, deri renginin esmerden beyaza doğru açıldığını söyledi. İnsanın alet yapması ve ateşi bulmasıyla beraber kuzeye doğru göç ettiği ve Anadolu'dan da geçmiş olduğunu, kazılardan ortaya çıktığını belirtti. Üçağzı, Karain mağaralarındaki kazı sonuçlarının bunu gösterdiğini söyledi. Ateşin keşfinden sonra sert yiyecekleri tüketmesine gerek kalmayan insanın daha önce çok gelişkin olan çene kaslarının yerine beyninin gelişme sürecine girdiğini vurguladı.

Tarih nedir? Tarihi kim yapar?

Çalıştayın ikinci günü toplum bilimlerinin en temel başlıklarını kapsayan derslere ayrıldı. Açılış dersini "Tarih Nedir?" sunumuyla gerçekleştiren, ülkemizdeki bilimsel tarihçiliğin önemli isimlerinden Prof. Dr. Sina Akşin, tarih dönemlerinin evrensel olma çabasında ancak bu dönemlendirmelerin daha çok Avrupa tarihi için geçerli ve Türk tarihi için ayrı bir dönemlendirmeye ihtiyaç olduğunu söyledi. Tarihte kopuşların mı yoksa sürekliliklerin mi esas olduğu sorusuna değinen Akşin her ikisinin de önemli olduğunu ancak her kopuşun bir devrim niteliği taşımadığını belirtti. Tarihi kahramanların mı yoksa gayri şahsi etkenler tarafından mı yapıldığı sorusunu tartışan Akşin, Hegel'in büyük kişilerin sadece tarihin kuklaları olduğunu söylediğini aktardı. "Atatürk Samsun'a giderken ölseydi milli mücadele olacak mıydı?" gibi kurguların tarih biliminde yeri olmadığını vurgulayan Akşin, "Altın Çağ"ı geçmişte arayanların gerici, gelecekte inşa etmeye çalışanların ilerici olduklarını vurguladı.

Bilim ve devlet

Bilim ve Ütopya Kooperatifi Başkanı Prof. Dr. Semih Koray, "Bilimin, devletin ve uygarlığın doğuşu" başlıklı sunumuna insanın özünü meydana getiren iki temel özelliğinin tasarımcı ve toplumsal bir varlık olmasını göstererek başladı. İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel niteliğin bir amaç doğrultusunda gerçekleştiği üretim ve insanın doğayla olan iliş-

kisinden kaynaklanan insan-insan etkileşimi olduğunu söyledi. Bilimin üretici güçlerin bir parçası, bilginin sistemleştirilmesi ve toplumsal bir etkinlik olduğunu vurgulayan Koray, bilimin topluma egemen olan güçlerden bağımsız olmadığını belirtti. İlkel toplumdaki bilginin algısal bilgi olduğunu ve ancak duyu organlarıyla algılanan bilginin yine de bir amaçlılığı olduğunu ve insanın bu dönemde doğayı büyü ile etkilemeye çalıştığını vurguladı.

Tarımın gelişmesinin ardından artık ürünün ortaya çıkması ve bu artışa el koyan kesimin varlığını devam ettirebilmesi için devletin yani silahlı gücün ortaya çıktığını söyledi. Devletin, işbölümünü sistematik hale getirdiğini, bunun sonucunda üretimin arttığını ve hâkim sınıfların daha zengin hale geldiğini belirtti. Bu egemenliğin sadece zora dayalı olarak sürdürülemeyeceğini, rızanın da zor kadar önemli bir faktör olduğunu ve dinin doğuşunun da bu gereklilikten ortaya çıktığını vurguladı.

Tarih içinde müzik

Müzikolog ve yazar Ahmet Say, "Sanatın ve Müziğin Doğuşu" başlıklı sunumunu Paleolitik Çağ, Neolitik Çağ ve Endüstri Devrimi aşamalarına bölerek gerçekleştirdi. Paleolitik Çağ'da kültürel evrimin çok yavaş ilerlediğini ve önemli olan hususun kültürel evrimin biyolojik evrimin önüne geçmesi olduğunu söyledi. İlkel müziğin teorik bir yapısının var olmadığından, yani tarih öncesi çağlar-

Ahmet SAY

da notalardan söz edilemeyeceğinden bahsetti. Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarında şiirsel öğelerin daha çok ilgi çekmek için kullanıldığını belirtti.

Son olarak bir katılımcının Atatürk'ün müziğe katkısı var mıdır sorusu üzerine hem halk müziğine hem de sanat müziğine katkısından bahsederek bunu Cumhuriyet'in müzik devrimi olarak yorumladı.

İnsan ve yabancılaşma

"Değişimin Öznesi Olarak İnsan ve Emek" başlıklı sunumuyla izleyicilerin dikkatle takip ettiği Hacettepe Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hüseyin Özel, "İnsan Nasıl İnsan Olmalıdır?" sorusuna, insanın etik olarak henüz insan olmadığı çünkü insana yakışmayan koşullarda yaşadığını vurgulayarak sözlerine başladı. İnsanı kendi aklını kullanmaktan alıkoyan her türlü şeyi reddetmesi olarak tanımladığı aydınlanmanın temel ilkelerini aklın özerkliği, mükemmellik, bilgiye akıl yoluyla ulaşma, eğitim yoluyla aklın bilinmesinin gerekli olduğu, akla aykırı yetkeye karşı çıkış ve aydınlanmış bireylerin enternasyonalist dayanışması olarak sıraladı. Üç aydınlanma geleneğine değinen Özel, İngiliz aydınlanmasının liberalizm ve sosyal kontrata dayandığını, Fransız Aydınlanması'nın radikal aydınlanmaya dayanırken mekanik olduğunu, Alman aydınlanmasının Alman idealizmine dayandığını ve etik değerleri öne çıkardığını söyledi. Alman aydınlanma-

sının temelde expressivizm (dile gelmeci) yaklaşımıyla açıklandığını ve bu yaklaşımın birlik, özgürlük, insanın insanla ve doğayla uyumu gibi temel ilkeri olduğunu belirtti.

Meta fetişizminin kapitalizmde doruk noktasına ulaşmasıyla başlayan yabancılaşma sürecini Marx'ın "yabancılaşma insanın özünü var oluşu arasındaki çelişkidir" sözüyle açıklayan Özel, bu süreci insanlıktan çıkma olarak yorumladı. Özgürlüğü insanın kendi kendini gerçekleştirirken dışsal etkilerden uzak olması olarak tanımlayan Özel, insan türünün önündeki hedefler açısından pozitif özgürlüğün şart olduğunu vurguladı.

Aydınlanmanın mirasçısı sosyalizm

Etkinliğin son sunumunu ise ülkemizin önde gelen iktisatçılarından Prof. Dr. Korkut Boratav "Aydınlanmadan Sosyalizme İlerici Düşünce" sunumuyla gerçekleştirdi. İleri düşüncenin meyve vermesinin eylemle mümkün olduğunu ve insanlığın eşitlik, özgürlük, adalet konusunda attığı her adımın hem düşünce hem de eylem bağlamında ilerici olduğunu söyledi. Eşitlik mücadelesinin belli bir biçimde hayata geçirilmeden özgürlüğün eksik kalacağını ve eşitlik arayışının özünde-sonunda sınıfsız bir toplum arayışı olduğunu, insanın tarihin büyük bölümünü sınıfsız toplum düzeninde yaşadığını ve dolayısıyla insanın toplumsal genlerinde kolektif yaşama bilinci olduğunu belirtti. Sınıfların oluştuğu andan itibaren kolektif bilincin ütopya arayışına yöneldiğini ve bu ütopyaların sınıfsız topluma yönelik olduğunu vurguladı. Ortaçağ'da kapitalizm filizlenirken devletle çatıştığı ve dogmatik düşünceyle mücadele ettiği için devrimci olduğunu, rasyonalizm ve pozitivistizmin ortaçağ yobazlığını yavaş yavaş yok ettiğini ancak kapitalizmin egemen sistem olduktan sonra aydınlanma düşüncesini ezemese de evcilleştirmeye çalıştığını söyledi.

Bilimsel sosyalizmin ütöpik sosyalizm, Alman felsefesi ve İngiliz politik ik-

tisadına dayandığını, bu kaynakların da Aydınlanmadan kök aldığını dolayısıyla sosyalizmin bilimsel olduğunu belirtti. Boratav son olarak insanın özgürlük ve sınıfsız toplum mücadelesine yapılan her türlü katkının ilerici olduğunu vurguladı.

Çalıştayın son bölümünde "İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?" başlıklı tartışma gerçekleşti. Prof. Dr. Korkut Boratav'a yöneltilen Çin'in sosyalist mi yoksa kapitalist mi olduğuna ilişkin soruya kapitalist öğelerin gelişmesinin yanında sosyalizmin kazanımlarının da korunduğunu ve sürecin çelişkilerine rağmen Çin'in sosyalizmin bayrağını taşıyan birkaç ülkeden biri olduğunu söyledi. Çin halkının dünyadaki en isyankâr halklardan biri olduğunun altını çizen Boratav, ÇKP'nin bunu dikkate aldığını ve kendi gelenekleri olan bir Parti olduğunu vurguladı.

Tartışma kısmında, özellikle Kema list Devrim'in kazanımlarının korunması ve savunulmasının hayati önemine dikkat çeken Korkut Boratav bunun CHP yönetimine anlatılması gerektiğinin ve sosyalistlerin kendi ülkelerinin devrimci geleneklerine sahip çıkmasının hayatiyetinin altını çizdi.

İçinden geçtiğimiz karanlık döneme rağmen gerek dünyadaki gerekse ülkemizdeki gelişmelerin olumluluklarının görülmesinin ve ilericilerin ortak hareket etmesinin, özlemi duyulan bir geleceği yaklaştıracığı vurgulandı.

İnsanın nasıl insan olduğunun yoğun bir şekilde tartışıldığı çalıştayda "İnsan Nasıl İnsan Olur?" sorusuna Prof. Dr. Hüseyin Özel sunumunun sonunda tüm tartışmaları özetleyen şu cevabı verdi:

"İnsan özgür olmaya mahkûmdur; çünkü insanlığını ancak özgürlüğünü kazanarak gerçekleştirebilir. Bunun da yolu yabancılaşma, fetişizm ve şeyleşme süreçlerinin "büyüsü"nden kurtularak kendi gelişme olanaklarını gerçekleştir-meye yönelmesidir."

İktisat Felsefesi dergisi çıkıyor

"İktisadın yine de "insan"ı olmak zorundadır. İktisat biliminin bu "insan"ının inşa edilmesi, insanı görmezden gelerek iktisat kurumlarını ben/kişi haline getirmektir: İşte borsa "yükselmekte" hatta öfkelenmektedir. Bu, aklın da bir kenara bırakılmasıdır: İktisatta, insan olmayan kişi/ben'lere rastlanmaktadır."

Yayın Kurulu'nu Hacettepe Üniversitesi'nden Prof. Dr. Hüseyin Özel, Marmara Üniversitesi'nden Doç. Dr. Metin Sarfati ve İbrahim Korkmaz'ın oluşturduğu İktisat Felsefesi dergisi yayın hayatına başlıyor. Yılda iki defa yayınlanacak olan dergi, Mayıs ayında okurla buluşacak. Derginin Danışma Kurulu'nda Prof. Dr. Gülten Kazgan (İstanbul Kültür Üniversitesi), Prof. Dr. İşaya Üşür (Gazi Üniversitesi), Prof. Dr. Berna Kılınç (Boğaziçi Üniversitesi), Prof. Dr. Ragıp Ege (Strasbourg Üniversitesi), Prof. Dr. Erhan Eren (Yıldız Teknik Üniversitesi), Prof. Dr. Necip Çakır (Bahçeşehir Üniversitesi), Doç. Dr. Ferda Keskin (İstanbul Bilgi Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Emre Zeytinoğlu (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Sun Demirli (Boğaziçi Üniversitesi) yer alıyor.

Çıkış amacını anlatan "Neden çıkıyoruz?" başlıklı yazıyı dikkatinize sunuyoruz...

Neden çıkıyoruz?

"...and that the unexamined life is not worth living"

Plato, Apology: 38a

"İktisat Felsefesi Dergisi," başlangıcından bu yana iktisat disiplini etkisi altına almış görünen ve felsefi bakış açısını iktisattan (ya da tüm bilimden) kovma hedefi güden "Bilimcilik" görüşüne karşı çıkma amacındadır.

Dergimizin amacı, birbirinden kopmuş iki disiplinin, felsefe ve iktisatın, kavşak ve çakışma noktalarını ortaya koymaktır.

Dergimizin amacı, bir anlamda, felsefeyi iktisatın teori ve pratiğinde eritmektir. Elitizm değildir. Hayek, Sen, Rawls gibi büyük ustaların bir anlamda yalnız kalmış çalışmalarının aşağıya doğru genelleştirilmeleri gerektiğini düşünüyoruz. Felsefeyi iktisata sokmak istiyoruz.

Dergimiz, "bilimci" yaklaşıma karşı çıkıyor.

"Bilimcilik", iktisadın doğal bilimler gibi ampirik temellere dayanan, olaylar arasındaki sabit bağlantıları kaydetmekten ileri gitmemesi gerektiğini vaz'eden pozitivistime yaslanmaktadır.

"Bilimcilik", sosyal bilim için vazgeçilmez öneme sahip olan değer sorununu temel alan etiği bilimden uzaklaştırmıştır.

II

20.yüzyılın ilk yarısından itibaren iktisadın bir bilim olarak felsefeden kopma süreci hızlandı. Eşzamanlı olarak ve kaçınılmaz bir biçimde "bilgiğin" "iyinin" ve "güzelin" arayışı bu disiplinin amacı olmaktan çıktı. İktisat, "ihtisaslaşma" ya herkesten çok sahip çıkarak, onu bizzat kendi bilimselleşme sürecinin sine qua non'u olarak gördü. Kaçınılmaz olarak "insanlık durumu" üzerine düşünmeyi gündeminden çıkardı. Hâlbuki 20. yüzyıl buna en çok ihtiyaç duyulduğu bir dönem olarak yaşandı.

İktisatın "bilimselleşme" sürecinde, içinden doğup geldiği felsefeden koparak bağımsızlığını elde etme ihtirası, zaman içinde iki disiplinin de artan biçimde

içe kapanmalarına ve birbirlerini karşılıklı olarak görmezden gelmelerine yol açtı. Bu karşılıklı olarak her düzeyde yabancılaşılmaya yol açtı.

Felsefenin bundan nasıl etkilendiği bir yana, iktisat teorisi açık ve fırtınalı denizlerde pusulasız kaldı. Asıl vahim olan, içsel düzeyde mükemmelleşmesinin sarhoşluğuna kapılarak gerçekliğin yanılsamalarının girdabına kapılması oldu.

Dönüşümün temel mimarlarından Walras "deney sürecine teoremlerin sonucunu test etmek için değil, sonuçlarını tatbik etmek için girecektir," dememiş miydi? İktisat da gerçeği kendi teorisinde ürettikleri ile ikame etmeye başladı. Somut realite yerini hayal ve yanılsamaya bıraktı.

İktisat teorisi Godelier'yi doğrularcasına son yarım yüzyıl içinde bireysel ve toplumsal yaşamlarımızı biçimlendiriyor. Bunu gözden uzak tutamayız. Ürkütücü olan bizlere sunduğu –üstelik üretilmiş-gerçekliğin tek ve mutlak olduğu konusunda kuşkuya yer bırakmama çabası. Dünya toplumları böylece tek ve mutlak gerçekliği (ister istemez) küreselleşmenin de yoğun ivmesi ile benimseme yarışına girdi.

Biz, teorinin içindeki gerçekliğin, yaşamın bizzat özündeki gerçekliğin kendisi olduğu önerisini reddediyoruz. Gerçekliğin tek ve ele geçirilmiş olduğu düşüncesinin, değişmez ve mutlak gerçekliklerin imkânsızlığının ve tehlikelerinin bilincindeyiz. İktisadi düşüncenin büyük ustaları Smith, Knight veya Keynes gibi kuşkuyu ve belirsizliği düşünce sistemimizin odağına koyup, yanına ait kesin belirleme ve öngörülerden uzak kalınması gerektiğini düşünüyoruz.

III

Günümüzde hâkim iktisat felsefesi çalışmaları, iktisadın bir bilim olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu nedenle, iktisat felsefesi, bilim felsefesinin bir bölümü olmaktadır. Ülkemizde ise, ikti-

New York Borsası'nın simgelerinde boğa heykeli...

sat felsefesi tümünden dışlanan, varlığı dahi yadsınan bir kavramdır.

İktisadın bilim olduğu varsayımı, iktisadın yönetsel anlamda naturalizmi de benimsemesine neden olmaktadır. Bu yöntem bilimsel etkinliğin özü gereğidir. Bu bilimsel etkinlik, iktisat felsefesini de bu "iktisat bilimi"nden kaynaklanan felsefi sorunlarla sınırlamaktadır. Bu "iktisat bilimi içinde" felsefe anlayışıdır; ahlak felsefesinin dışarıda bırakılmasıdır. Bu, "insan"ı olmayan bir iktisadın felsefesidir; çünkü ahlakı olmayanı insan kabul etmek istemiyoruz; ancak yaşamın ve bilimin boşluk kabul etmediğini biliyoruz: İktisadın yine de "insan"ı olmak zorundadır. İktisat biliminin bu "insan"ının inşa edilmesi, insanı görmezden gelerek iktisat kurumlarını ben/kşi haline getirmektedir. İşte borsa "yükselmekte" hatta öfkelenmektedir. Bu, aklın da bir kenara bırakılmasıdır: İktisatta, insan olmayan kişi/ben'lere rastlanmaktadır.

İktisat biliminde, kurumların, kavramların kişi haline gelişi, iktisat bilim dilinin bu "kişi"leri ve bunların eylemlerini dile getirmesi, yalnızca bir kategori hatası ya da idealizasyon değildir; bu daha çok, iktisat biliminin temel dogmasıdır. Biz bu iktisat bilimini kabul etmiyoruz.

İktisat felsefesi, iktisadın felsefesidir, eş deyişle, iktisat üzerine felsefedir.

İktisat felsefesi, bir felsefedir; elbette, yeni bir felsefe yapma biçimi değildir. Yeni bir iktisat da değildir.

İktisat felsefesi, sophia'dan phronesis'e geçmiştir.

İktisat felsefesi, İki disiplin arasında tarihin çöp kutusuna atılmış bağların yeniden tesisidir, köprüleri yeni baştan kurmaktır.

İktisat felsefesi, iktisat bilimindeki tüm dogmaları çürütmeye kalkışmaktır. İsyan halinde aklın ve ahlakın açığa çıkması ve soru sormasıdır. İsyan halinde aklın ve ahlakın ortaya çıkışı, insanın ortaya çıkışıdır. İktisat felsefesi, işte bu kalkışmanın bir parçasıdır, insanın yüceltilmesini istemektir.

Sonuç olarak veya başlama niyetine, iktisada tekrar bilgelik gerektiğini; iyyinin ve güzelin arayışının olmamasının zenginlik arayışını kendi için bir eylem olarak anlamsızlaştırıp insan olanı çürüteceğini düşünüyoruz. Amaçlar üzerinde yeni baştan düşünmek gerekiyor. İktisat felsefesi de onun için gereklidir. Bu gereklilik ülkemizin iktisat camiasında ve entelektüel toplumumuzda daha da acil duruyor.

Buradan ve bu amaçla, başlıyoruz!

Yayın Kurulu

Evrimsel süreç ve Anadolu buluntuları

İnsan evrimi ile ilgili çalışmalar ilk fosillerin bulunduğu yıllardan günümüze kadar oldukça tartışmalı bir şekilde devam etmiştir. Bu konunun bu kadar tartışmalı olmasının sebebi belki insanın kendisini diğer canlılar arasında görmek istememesidir. Ancak 1850'li yıllardan günümüze kadar gelen çalışmalarda birçok insan atasına ait fosil bulunmuş ve insanın diğer canlılar arasındaki yeri sağlamlaşmıştır.

İnsan, yeryüzünde var olamaya başladığından beri doğadaki varlıkların, özede ise kendisinin nereden geldiğini, kökenini merak etmiş ve bu konu üzerinde sayısız araştırma yapmıştır. Didacus Valades 1579 yılında yayınladığı "Rhetorica Chiristiana" adlı eserinde varlıkları tanrı, melekler, peygamberler, insanlar, kuşlar, balıklar, evcil hayvanlar, vahşi hayvanlar, bitkiler, yeryüzü ve mineraller, yeraltında günahkârlar şeklinde sıralamıştır. 18. yüzyılın ortalarına kadar insan kendini

tüm canlılardan üstün görmekteydi. Ancak Carl Linnaeus 1758 de yayınladığı Systema Nature adlı eserinde insanları primat takımı içerisine yerleştirmiş ve taksonomik isim olarak *Homo sapiens sapiens*'i uygun görmüştü. Linne, evrimin yalnızca tür içinde olabileceğini, dolayısıyla bir türün başka bir türe dönüşmeyeceği görüşündeydi. Bu görüş Charles Robert Darwin'in 1859 yılında yayınladığı "On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle

Darwin teorisini yayınlamadan bu olguyu çok daha destekleyecek fosil kanıtlar bulunmaya başlamıştır. İlk Neanderthal fosili Belçika'da bulunan Engis mağarasında Belçikalı anatomist ve fizikçi Phillipe-Charles Schmerling tarafından 1829 - 30 yıllarında bulunmuştur.

Bilim dünyasında yankı uyandıran asıl fosil 1856 yılında Almanya'nın Neander vadisinde bulunmuş ve yaklaşık 40 bin yıla tarihlendirilmiştir. Bulunan bu fosil insan sayesinde insanın yeryüzünde her zaman günümüzdeki haliyle var olmadığı ve değişerek geliştiği fikri kanıtlanmıştır.

le for Life" eseriyle yıkılmıştır. Darwin'e göre rekabet sadece aynı türe ait canlılar arasında gerçekleşmez. Benzer ekolojik nişlere sahip türler de birbirleriyle rekabet ederler. Rekabet, bir ekolojik nişte aynı özelliklere sahip sadece bir türün barınmasına olanak verir. Bu nişe daha az uyum sağlayan türlerin sayısı azalır ve bu türler başka bir yere gitmeye veya yok olmaya zorlanır. Doğal seçim (Natural Selection), türlerin yavaşça değişip, çevreye uyum sağlamalarına ve uzun bir süreç içerisinde bir türün, başka bir türe dönüşmesine neden olur. Darwin'in teorisi başlangıçta bilim çevrelerinde oldukça tepki görmesine rağmen özellikle 20. Yüzyıl'da popülasyon genetiği, embriyoloji, moleküler biyoloji, taksonomi gibi saymakla bitmeyecek kadar geniş alanlarda yapılan araştırmalar sonucunda (günümüzde tartışmalar devam etse de) akla ve mantığa en yakın teori olmaya devam etmektedir.

Aslında Darwin teorisini yayınlamadan bu olguyu çok daha destekleyecek fosil kanıtlar bulunmaya başlamıştı. İlk Neanderthal fosili Belçika'da bulunan Engis mağarasında Belçikalı anatomist ve fizikçi Phillipe-Charles Schmerling tarafından 1829 - 30 yıllarında bulunmuştur. Ancak bulunan kafatası parçasının 2-3 yaşındaki bir bireye ait olması nedeniyle o tarihte yeterli tanımlama yapılamamıştır. İkinci Neanderthal buluntusu ise 1848 yılında Gibraltar'daki Forbes taş ocağından bulunmuş fakat bu bulun-

tu da Engis mağarası buluntusu gibi tanımlanamamıştır. Bilim dünyasında yankı uyandıran asıl fosil ise 1856 yılında Almanya'nın Neander vadisinde bulunmuş ve yaklaşık 40 bin yıla tarihlendirilmiştir. Bulunan bu fosil insan sayesinde insanın yeryüzünde her zaman günümüzdeki haliyle var olmadığı ve değişerek geliştiği fikri kanıtlanmıştır.

İnsanın evrimine duyulan merak ve yeni bölgelerin araştırılması fosil kalıntıların çoğalması ve yeni insan türlerinin bulunmasını sağlamıştır. Bu çalışmaların sonucunda 1891 yılında Eugene Dubois tarafından Endonezya Java adasında fosil kalıntıları keşfedilmiş ve bu insan türüne *Pithecanthropus erectus* (*Homo erectus*) adı verilmiştir. 1882 yılında vefat eden Charles Darwin bu fosilleri ne yazık ki göremedi. Ardından 1924 yılında Raymond Dart yerel dilde aslan yatağı anlamına gelen Taung Lokalitesi'nde bir çocuğa ait (*Australopithecus africanus*) fosil kafatası tanımladı. Böylelikle insan ve ape'lerin (kuyruksuz büyük maymunlar) arasındaki kayıp halkalar birer birer bulunmaya başlamıştı. Neanderthal fosilleri Avrupa'da keşfedilmesine rağmen Darwin, insanın kökeninin Afrika'da olduğuna inanıyordu. Darwin, "İnsanın Türeyişi" adlı kitabında, "Şempanze ve gorillerin atası olan yok olmuş ape'ler büyük olasılıkla Afrika'da olmalı, eğer insanın on yakın akrabaları olan bu iki türün ataları Afrika'da köken aldıysa, insanın ataları da Afrika'da ortaya çıkmış olmalıdır" fikrini ortaya atmıştı. Dart tarafından bulunan ve 3-2 milyon yıla tarihlendirilen bu fosil Darwin'in görüşünü destekliyordu. Daha sonraki yıllarda özellikle Afrika Kıtası'ndan bulunan birçok fosil Darwin'in haklılığını ortaya koymuştur.

İnsan evrimi ile ilgili çalışmalar ilk fosillerin bulunduğu yıllardan günümüze kadar oldukça tartışmalı bir şekilde devam etmiştir. Bu konunun bu kadar tartışmalı olmasının sebebi belki insanın kendisini diğer canlılar arasında görmek istememesidir. Ancak 1850'li yıllardan günümüze kadar gelen çalışmalarda birçok insan atasına ait fosil bulunmuş ve insanın diğer canlılar arasındaki yeri sağlamlaştırmıştır.

Hominidea'nın Evrimi ve Türkiye buluntuları

Genetik ve biyokimyasal çalışmalar, Primat takımı içinde insana en yakın canlılar olan ape'lerle (şempanze, bonobo ve goril) ve insanın son ortak atası arasındaki ayrışmanın yaklaşık 7-6 milyon yıl önce gerçekleştiğini önermektedir. Son buluntular ışığında hominid evrimini üç temel taksonomik basamak altında incelemek uygun olacaktır. Bunlardan ilki yaklaşık 7-4.4 milyon yılları arasında yaşamış olan erken hominidler, diğeri 4.2-1 milyon yılları arasında yaşamış Australopithecine'ler ve son olarak 2.3 milyon yıl önce ortaya çıkan ve günümüz insanıyla devam eden *Homo* cinsidir.

Erken hominidlere ait kalıntıların tamamı Afrika'dan bilinir. 2002 yılında Fransız bir ekip tarafından Çad'da bulunan, 6-7 milyon yıl öncesine tarihlendirilen *Sahelanthropus tchadensis* ve 2001 yılında Fransız-Kenya'lı bir ekip tarafından Kenya'da bulunan, 6 milyon yıl öncesine tarihlendirilen *Orrorin tugenensis* bu grubun ilk üyeleridir. Bu türlerden kronolojik olarak daha sonra gelen *Ardipithecus* cinslerinden daha güvenilir bir şekilde tanımlanmıştır. 1994 yılında Eti-

Erken Hominidler (*Sahelanthropus tchadensis*, *Orrorin tugenensis*, *Ardipithecus kadabba* ve *Ardipithecus ramidus*).

Genetik ve biyokimyasal çalışmalar, Primat takımı içinde insana en yakın canlılar olan ape'lerle (şempanze, bonobo ve goril) ve insanın son ortak atası arasındaki ayrışmanın yaklaşık 7-6 milyon yıl önce gerçekleştiğini öngörmektedir.

yopya'da bulunan bu cinsin *Ardipithecus ramidus* ve *Ardipithecus kadabba* adları ile tanımlanmış iki türü vardır ve 5.8-4.4 milyon yıl öncesine tarihlendirilmiştir.

Afrika'da erken hominidlerden sonra gelen ve daha geniş bir coğrafi alana yayılan diğer önemli bir hominid grubu ise *Australopithecine*'lerdir. "Güney maymunu" anlamına gelen bu hominidlerin günümüzde genel kabul gören türleri *A. anamensis*, *A. afarensis*, *A. africanus*, *A. sediba*, *P. aethiopicus*, *P. robustus*, *P. boisei* ve *A. garhi*'dir.

Erken hominidler ve *Australopithecus*'lar dik yürüyebilen ve yaşayan ape'lere benzer beyin hacimleri olan insansılardır. Aynı zamanda *Australopithecus*'lar *Homo* (insanın) cinsinin de atalarıdır. İlk *Australopithecus* fosili 1924 yılında M. De Bruyn tarafından Güney Afrika'da Taung lokalitesi'nde keşfedilmiş ve bir yıl sonra anatomist Raymond Dart bulunan fosili tanımlanmıştır. Dart'ın tanımlamasından on yıl sonra Louis Leakey Afrika'nın doğusunda Tanzanya'nın Laetoli bölgesinde erişkin bir bireye ait olan ve daha sonra *Australopithecus afarensis* türüne atfedilen *Australopithecus* fosilini keşfetmiştir. 1936 yılında ise Güney Afrika'da Sterkfontein lokalitesinden erişkin bir bireye ait *Australopithecus* fosili keşfedildi. Broom, Kromdraai'de bulunan bazı erişkin bireylere ait kalıntıları da *Paranthropus robustus* olarak tanımladı. 1954 yılında John Robinson, besin rejimine bağlı olarak geliştirdiği hipotezi ile *Australopithecus* cinsini "gracile (narin)" ve "robust (iri)" olmak üzere iki biçime ayırdı. Ro-

binson'un çalışmasından sonra narin yapılı olan *Australopithecus africanus* *Homo* cinsinin atası, iri yapılı olan *Australopithecus* ("*Paranthropus*") *robustus* ise farklı ve yok olmuş bir cins olarak yorumlandı. 1959 yılında, Mary Leakey'in Olduvai George'da bir kafatası keşfetti ve çalışmalar güneydoğu Afrika'da yoğunlaşmaya başladı. Louis Leakey bu yeni fosili *Zinjanthropus boisei* adıyla duyurdu ve 1,75 milyon yıl önce yaşadığını ortaya çıkardı. 1960'lı yılların sonlarında Omo, Peninj, Kanapoi, Baringo havzası ve Koobi Fora lokalitelerinde birçok *Australopithecus* fosili keşfedildi. Bu arada, Etiyopya'nın güneyinde, 2,5 milyon öncesine tarihlendirilen Omo'nun Shungura formasyonundan *Paraustralopithecus aethiopicus* adında yeni bir tür keşfedildi.

1970'li yıllarda Turkana havzasında keşifler inanılmaz bir biçimde arttı. 1975 yılında *Australopithecus boisei* buluntusu ile bilinen Koobi Fora lokalitesinden *Homo erectus*'a ait bir kafatası keşfedildi. Aynı lokalitede ve aynı jeolojik zaman diliminde, biri daha kaba ve ilkin, diğeri ise modern insana daha yakın yani daha narin ve türemiş karakterlere sahip olan bu iki buluntu, uzun zamandır kabul gören, erken insan evriminin tek çizgi biçiminde gerçekleştiği hipotezini yıktı.

1970'li yılların ortalarında 3 milyon yıldan daha yaşlı keşifler Laetoli (Tanzanya) ve Hadar'dan (Etiyopya) geldi. Donald Johanson ve Tim White bu buluntuları *Au. afarensis* adıyla farklı bir

Australopithecus türü olarak tanımladılar. 1986 yılında Alan Walker ve meslektaşları Turkana gölünün batısından bir fosil keşfettiler ve *Au. boisei* türüne atfettiler. 1990'lı yılların başlarında Etiyopya'da Afar çöküntüsünde Hadar ve Middle Awash alanlarında tekrar çalışmalar başladı. Bu çalışma sayesinde *Au. afarensis*'e ait çok önemli yeni keşifler yapıldı. Güney Afrika'da Sterkfontein lokalitesinde Alan Hughes, Ron Clarke ve Philip Tobias'ın çalışmaları *Au. africanus*'a ait buluntuları önemli derecede çoğalttı. Ayrıca, 1990'larda Gen Suwa ve Yonas Beyene Etiyopya'nın güneyinde Malawi ve Konso-Gardula'da *Australopithecus boisei*'ye ait altçene ve kafatası keşfetti. Yine bu yıllarda, Andre Keyser tarafından Güney Afrika'da *Australopithecus robustus* buluntusu veren Drimolen lokalitesinde çalışmalar başlatıldı. 1994 yılında Etiyopya'da Middle Awash paleoantropoloji projesi çalışmaları sonucu ilk başlarda *Australopithecus* cinsine konulan 4,4 milyon yıl yaşında yeni bir hominid keşfedildi. Bu fosil Tim White tarafından *Ardipithecus ramidus* olarak yeniden tanımlandı. 1995 yılında Meave Leakey ve ekibi, Kanapoi'de (Kenya) keşfedilen *Australopithecus anamensis* adında yeni bir türü duyurdular. Yine 1995 yılında Micheal Brunet ve ekibi tarafından Orta Afrika'da Çad'da *Australopithecus bahrelgazali* türü keşfedildi. Daha sonra 1997 yılında 1999 yılına gelindiğinde Asfaw ve arkadaşları tarafından 2,5 milyon yıl öncesine tarihlendirilen australopithecinlerin yeni bir

Narin ve robust *Australopithecus* türlerine iki örnek; *Australopithecus afarensis*, *Paranthropus boisei*.

türü keşfedildi ve bu türe *Australopithecus garhi* adı verildi. 2001 yılının başlarında Martin Pickford ve B. Senut, Kenya'da Tugen tepelerinde yaklaşık 6 milyon yıla tarihlendirilen *Orrorin* cinsini keşfettiler. 2001 yılında aynı zamanda Turkana gölünün batısında, 3,5 milyon yıla tarihlendirilen ve yeni bir cins olarak varsayılan *Kenyanthropus platyops* kayıtlara girdi. Yine 2001 yılında Yohannes Haile-Selassie tarafından Middle Awash'ın batı kenarında *Ardipithecus* cinsine ait yeni bir fosil keşfedildi. 5,2-5,8 milyon yılları arasında yaşamış olan bu tür *Ardipithecus* kadabba olarak isimlendirildi. Michael Brunet ve ekibi 2002 yılı Mart ayında yaklaşık 6-7 milyon yıl öncesine tarihlendirilen ve şu anda bilinen dik yürümeye başlamış en eski hominidi, *Sahelanthropus tchadensis*'si keşfettiler.

Homo cinsinin erken üyeleri

Eugène Dubois, Ekim 1891 yılında Java'da *Homo* cinsinin erken üyelerine ait bir fosil keşfetti ve bu türe *Pithecanthropus erectus* ismi verildi. Daha sonraki yıllarda Zhoukoudian (Çin) lokalitesinde sürdürülen kazı çalışmalarında keşfedilen fosil üzerinde çalışmalar yapan Davidson Black fosile *Sinanthropus pekinensis* adını verdi. Black daha sonra Zhoukoudian mağarasında bulunan *Sinanthropus* kafatasının ve *Pithecanthropus* cinsinin benzer temel karakterleri paylaştıklarını keşfetti ve bu türler 1939 yılında yapılan ayrıntılı analizler sonucunda günümüzde de geçerliğini koruyan *Homo erectus* olarak tanımlandı.

1931 ve 1933 yılları arasında bir Alman Jeoloji Araştırma ekibi Ngandong (Java) yakınlarında, Trinil'in kuzeydoğusunda Solo nehri kenarında 11 adet kafatası ve iki adet femur (kaval kemiği) buldu.

L. S. B. Leakey 1960 yılında Tanzanya'da Olduvai Gorge bölgesinde 1.4 milyon yıl öncesine tarihlendirilen bir kafatası keşfetti. Fosil yaklaşık 1067cm³ gibi çok büyük bir kafatası hacmine sahipti ve aynı zamanda taş alet de üretebiliyor-

Homo erectus ve *Australopithecus afarensis*'in karşılaştırılması.

du. Bu özelliğinden dolayı fosile *Homo habilis* (becerikli insan) adı verildi. Bu buluşların sonucunda Pleistosen dönemde benzer zamanlarda üç farklı hominidin yaşadığını kabul edildi: *Australopithecuslar*, *Pithecanthropuslar* (Bu grup *Australopithecus*'ların kaba türleri olarak da tanımlanır) ve *Homo* cinsi. *Homo habilis* ile birlikte *Homo* cinsinin tanımını daha belirginleştirmiştir. Keşiflerden sonra ilk kez bir hominid türü kültürel gelişimi ile anılmaya başlandı. Bu modern insana doğru gidişin ilk adımlarıydı.

Afrika dışına çıkabilen ilk insanlara ait en eski kalıntılar 1.8 milyon yıl öncesine tarihlendirilmektedir ve Dmanisi'de (Gürcistan) bulunmuşlardır. Küçük bir boyuta ve *Homo erectus*'a göre ilkin karakterlere sahip olan bu tür, *Homo habilis* ve *Homo erectus* arasında bir noktada durmaktadır.

Afrika dışına çıkabilen ilk insanlara ait en eski kalıntılar 1.8 milyon yıl öncesine tarihlendirilmektedir ve Dmanisi'de (Gürcistan) bulunmuşlardır. Küçük bir boyuta ve *Homo erectus*'a göre ilkin karakterlere sahip olan bu tür, *Homo habilis* ve *Homo erectus* arasında bir noktada durmaktadır. Dmanisi insanların beyin büyüklüğü bilinen bütün *Homo erectus*'lardan daha küçük iken *Homo habilis*'inki ile benzerdir.

Arkaik Homo sapiensler, Neanderthal ve Modern İnsan

1856 yılında, Almanya'nın Duesseldorf kenti yakınlarındaki Neander vadisinde bulunan *Homo neanderthalensis* fosili bilim dünyasında oldukça yankı uyandırmıştı. 1866 ve 1910 yılları arasında Fransa ve Belçika'da birçok yerleşim bölgesinde çakmaktaşı aletlerle birlikte Neanderthal insanına ait kalıntılar bulundu. Neanderthaller birçok açıdan gelişmiş bir yapı göstermelerine rağmen, modern insanın doğrudan ataları değillerdir. Beyin kapasiteleri modern insanınkinden kadardır, Hatta bulunan birçok fosilin beyin kapasitesi ortalama insan beyin kapasitesinden daha yüksektir (1200 -1750 cm³). Ancak beyinlerinin iri olması zekâlarının daha ileri bir düzeyde olduğunu göstermez. Çünkü iri beyne paralel olarak göreceli olarak iri bir vücutta da sahip oldukları bilinmektedir ve beyinlerinin anatomik özellikleri ve organizasyonu hacme paralel bir zeka düzeyine işaret etmemektedir. Avrupa'da buzul çağına zor koşullarına uyum sağlayabilen bu insanların geliştirdikleri alet kültürü basit olmakla birlikte, sakat ve hastalarına baktıkları ve ölümlerini gömdükleri bilinmektedir. İri ön dişlerin yiyecek elde etmede, alet yapımında ve deri işlemede kullanıldığı sanılmaktadır. Neanderthaller çoğunlukla Avrupa'da ve Akdeniz çevresinde yaşamışlardır. *Homo neanderthalensis* yaklaşık 600-550 bin yıl önce *Homo heidelbergensis* benzeri bir atadan türemiş ve yeryüzünde 30 bin yıl öncesine kadar var olmuştur. 1998 yılında Portekiz'de bulunan ve 28 bin yıl öncesine tarihlendirilen bir çocuk

Afrika dışında en eski fosil hominoid buluntuları Türkiye ve Doğu Avrupa'da keşfedilmiştir. Bu fosil hominoidlerden en iyi bilineni Türkiye'de Bursa-Paşalar, Ankara-Kalecik-Çandır ile Avrupa'da Almanya ve Slovakya lokalitelerinde keşfedilmiş olan *Griphopithecus*'tur.

iskeletinin Neanderthal ve *Homo sapiens* arası özelliklere sahip olduğu belirlenmiş ve Neanderthal ve modern insanların mitokondrial DNA'larının karşılaştırılması iki tür arasında melezleşmenin varlığını ortaya koymuştur. Ayrıca Neanderthallerin müzik aletleri ve süs eşyalarını kullanmış olabileceğine ilişkin kanıtlarda bulunmuştur.

1977 yılında İspanya'da Atapuerca'da Avrupa'nın en eski fosil insanı keşfedildi. 780 bin yıl öncesine tarihlendirilen bu fosil insana daha sonra *Homo antecessor* adı verilmiştir. Yüz yapısı oldukça modern görünen bu insanın, dişleri, alını ve kaş kemerleri gibi diğer bazı kafatası özellikleri ilkindir. *Homo antecessor*, bazı bilim adamlarınca Neanderthal ile *Homo sapiens sapiens*'in ortak atası olarak kabul edilmektedir. Ancak Avrupa hominidleri ve Neanderthal-ler arasındaki evrim çizgisinin orijini hala tartışma konusudur.

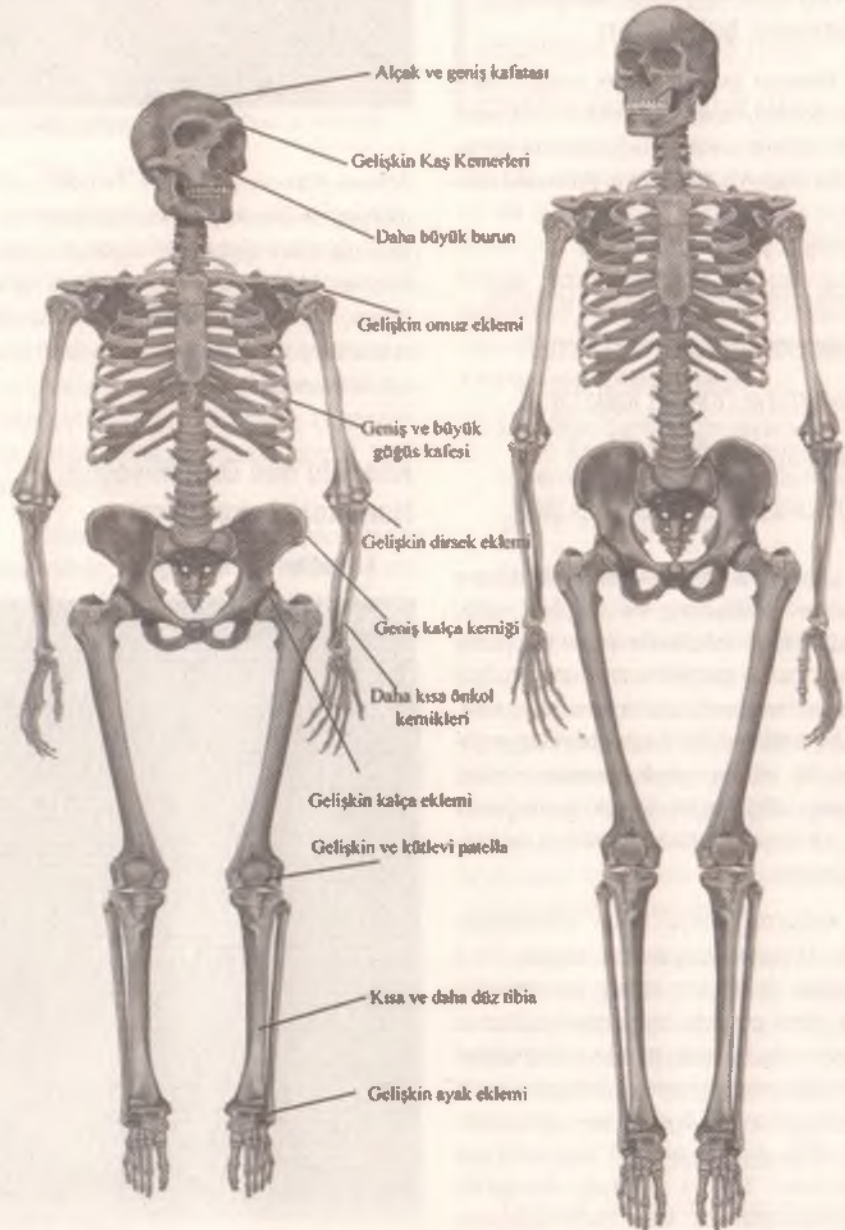
Almanya'da 1907 yılında bulunan *Homo heidelbergensis* olarak tanımlanan fosil yaklaşık olarak 400 bin yıl öncesine tarihlendirilmiştir. *H. Heidelbergensis*, *Homo erectus* ve *Homo sapiens* arası özellikler taşır. *Homo antecessor* ile büyük benzerlikler taşımasına karşın kronolojik olarak ondan daha sonra yaşamıştır ve Neanderthal'lere ve modern *Homo sapiens*'lere atalık etme olasılığı çok yüksektir. Moleküler genetik çalış-

maları Neanderthallerin yaklaşık olarak 400-500 bin yıl önce *Homo heidelbergensis*'ten ayrılmış olması gerektiğini ortaya koymuştur.

Homo erectus ve *Homo sapiens* arasında geçiş özellikleri gösteren fosil insanlar Arkaik *H. sapiens* olarak tanımlanırlar. Bu insanlar ilk olarak 500-600 bin yıl önce ortaya çıkmışlardır ve kalıntılarına Avrupa, Asya ve Afrika'da rastlanmaktadır. Beyin kapasiteleri (ortalama 1200 cm³) *Homo erectus*'tan büyük ve modern insanların birçoğundan küçüktür.

Günümüzde modern insana ait bilinen en eski kalıntılar 2003 yılında Etiyopya'nın Herto bölgesinde Tim White ve arkadaşları tarafından keşfedilmiştir ve buluntular *Homo sapiens idaltu* adıyla modern insanın bir alt türü olarak tanımlanmıştır. Tim White tarafından *H. Sapiens idaltu*'nun arkaik insanlar ile modern insanlar arasında anatomik ve kronolojik olarak tam ortada durduğu vurgulanmıştır.

Yukarıda anlatılan fosillerin yanı sıra, araştırmacılar 18 bin yıl önce Endonezya'nın Flores adasında Liang Bua ma-

Homo neanderthalensis ve *Homo sapiens*'in karşılaştırılması.

ğarasında dev kertenkeleler ve cüce fil-ler ile beraber yaşamış olan yeni bir in-san türü keşfettiler; *Homo floresiensis*. Yaklaşık olarak 1 metre boylarında, 25 kilo ağırlığında, 380 cm³ beyin hacmine sahip olan bu türün, radyometrik tarih-lendirmelere göre 95 bin ile 13 bin yıla-rı arasında yaşadığı düşünülüyor. Mor-fometrik ve allometrik veriler Flores insa-nının bir pigme ya da mikrosefali hasta-sı olmadığını göstermiştir. Bu türün alet kullandığını düşündüren veriler de mev-cuttur.

Türkiye’de Miyosen Dönem Hominoid buluntuları

Ülkemiz jeolojik olarak zengin Miyo-sen dönem karasal çökellerine ve pale-olitik dönem karstik mağaralarına sahip-tir. Bu nedenle Türkiye’de paleoantropo-

Geçiş yolları üzerinde yer alan Anadolu bu konumu nedeniyle insan ve primat evrimine önemli katkılar sağlayacak birçok fosil buluntuyu barındırmaktadır.

loji çalışmaları çoğunlukla bu iki dönem üzerine odaklanmış ve bugüne kadar farklı birçok lokalitede kazı ve yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bu ça-lışmalar sırasında sadece insan ataları-na ait fosilleri değil, birçok büyük (gerge-dan, fil, zürafa, geyik, domuz, sırtlan, kaplan, dağ keçisi, küçük kemirgenler vb.) ve birçok küçük memeli türü de keş-fedilmiştir.

Afrika’da ortaya çıkan hominoidler Orta Miyosen başlarında oluşan kara köprüsü üzerinden kuzey yarımküreye göç etme olanağı bulmuşlardır. Bunun sonucunda Anadolu’nun ilk hominoidleri Orta Miyosen dönemde yaklaşık olarak 14-15 milyon yıl önce ortaya çıkmışlar-dır. Afrika dışında en eski fosil hominoid buluntuları Türkiye ve Doğu Avrupa’da keşfedilmiştir. Bu fosil hominoidlerden en iyi bilineni Türkiye’de Bursa-Paşalar,

Kenyapithecus kizili’ye ait maxilla (üst çene kemiği)

Ankara-Kalecik-Çandır ile Avrupa’da Al-manya ve Slovakya lokalitelerinde keş-fedilmiş olan *Griphopithecus* türüdür. Bursa Paşalar Lokalitesi’nde bu genusa ilave olarak yeni bir hominoid türü daha ta-nımlanmış ve *Kenyapithecus kizili* ola-rak isimlendirilmiştir.

Anadolu’nun Orta Miyosen Hominoid Lokaliteleri

Lokalite: Bursa-Paşalar

Buluntu: *Griphopithecus alpani*, *Kenyapithecus kizili*

Yaş: 15 milyon yıl

Paşalar Lokalitesi Bursa’nın 68 km güneybatısında, Paşalar Köyü’nün 2 km güneyinde yer alır. Bu alan da Çandır gi-bi Türk-Alman jeologları tarafından sür-dürülen Linyit Yatakları araştırmaların-da, 1968 yılında keşfedilmiş ve ilk kazı-lar Heinz Tobien tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk hominoid buluntuları 1977 yı-

Ankara-Kalecik-Çandır’da bulunan hominoid: Griphopithecus alpani’ye ait mandibula (alt çene kemiği)

Ankarapithecus meteai'ye ait maxilla
(önden, yandan ve alttan görünüşü)

ında Andrews ve Tobien tarafından tanımlanmıştır. Bu Lokalite Orta Miyosen (15 milyon yıl) döneme tarihlendirilmiştir ve 1983'ten bu yana yapılan kazılar sonucunda *Griphopithecus alpani* ve *Kenapithecus kizili* adı verilen iki türe ait hominoid fosilleri ele geçirilmiştir.

Lokalite: Ankara-Kalecik-Çandır

Buluntu: *Griphopithecus alpani*

Yaş: 14-15 milyon yıl

Çandır Orta Miyosen çökelleri Ankara'nın Kalecik ilçesine bağlı olan ve lokaliteye adını veren Çandır Köyü'nün yaklaşık 6,5 km kuzeydogusunda bulunan Hırsızderesi mevkiinde yer almaktadır.

Ouranopithecus turkae'ye ait maxilla (sol) ve mandibula (sağ)

Bu lokalitede saptanan hominoid 1974 yılında bulunduğunda İbrahim Tekkaya tarafından *Sivapithecus alpani* olarak adlandırılmış, ancak daha sonraki yıllarda *Griphopithecus alpani* olarak tanımlanmıştır.

Zengin bir fauna ile temsil edilen Çandır Lokalitesi'nden toplam 1495 fosil bulunmuştur. Bulunan hominoid türüne eşlik eden zengin fauna fil, gergedan, zürafa, domuz, küçük ve büyük baş hayvanlar, balık, kuş, kaplumbağa vb. gibi hayvanları içermektedir.

Anadolu'nun Geç Miyosen Hominoid Lokaliteleri

Lokalite: Ankara-Kazan-Sinap Tepe

Buluntu: *Ankarapithecus meteai*

Yaş: 9 milyon yıl

Sinap lokalitesi Ankara'nın 55 km kuzeybatısında Kazan ilçesinin Yassıören Köyü'nde yer alır ve 1957 yılında Fikret Ozansoy tarafından bulunmuştur. Hominoid fosiline ait ilk örnek 1965 yılında yine Ozansoy tarafından bulunmuş ve Andrews ve Tekkaya, tarafından 1980 yılında *Ankarapithecus meteai* olarak isimlendirilmiştir.

Sinap lokalitesi üzerinde yapılan paleoekolojik çalışmalar Üst Miyosen dönemde bu alanda ılıman bir iklimin olduğuna işaret etmektedir. Lokaliteden bulunan çok sayıda herbivor (otçul) fosili

"İnsan" olma özelliği taşıyan ikinci grup ülkemizde potansiyel olarak 2 milyon yıl öncesinde bulunmalıdır. Çünkü Afrika'da gelişen ve kuzeye göç etmeye başlayan ilk insanların 1.8 milyon yıl önce Gürcistan'a gittiklerini göz önüne alırsak Anadolu'dan geçmiş olmaları gereken bu insanların ülkemizde daha eskiden yaşadıkları açıktır.

Üst Miyosen'de bu bölgede açık alanların da bulunduğunu göstermekle birlikte daha çok orman ekolojisinin dominant olduğu anlaşılmaktadır. Sinap faunası böcekçiller, kemiriciler, etçiller, fil, gergedan, domuz, deve, at ve hominoid buluntularından oluşmaktadır.

Lokalite: Çankırı-Çorakyerler

Buluntu: *Ouranopithecus turkae*

Yaş: 6,9-7,4 milyon yıl

Çorakyerler Lokalitesi, Çankırı İli, Yapraklı yolu üzerinde, şehir merkezi- ne yürüme mesafesinde olan Fatih Mahallesi'nde yer almaktadır. Bu Lokalite de Linyit Araştırmaları sırasında keşfedilmiştir. Hominoid fosili ise 2000 yılı kazıları esnasında bulunmuştur. Lokaliteden bulunan hominoid fosili Güleç ve diğerleri tarafından 2007 yılında Anadolu'ya özgü bir tür olan *Ouranopithecus turkae* olarak tanımlanmıştır.

Çorakyerler fosil yatağı Geç Miyosen döneme ait diğer Doğu Akdeniz lokaliteleri ile karşılaştırıldığında, zengin sayılabilecek fosil potansiyeline sahiptir. Çorakyerler faunasında öküzgiller (bovid), fil, zürafa, gergedan, at, kaplumbağa, etçiller, domuz ve geyik yer almaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi geçiş yolları üzerinde yer alan Anadolu bu konu-

mu nedeniyle insan ve primat evrimine önemli katkılar sağlayacak birçok fosil buluntuyu barındırmaktadır. Ancak 65 milyon yıl önce başlayan primat evrimi sürecinde ülkemiz başlangıçta adacıklardan oluştuğu ve Orta Miyosen döneme kadar da Afrika'dan izole olduğu için en eski buluntular yaklaşık 15 milyon yıl öncesine tarihlendirilmektedirler. Orta Miyosen'de primatların yaşamaları için son derece uygun bir ortam sunan kuzey yarımkürede giderek kuraklaşan iklim sonucu Miyosen sonunda primat türlerinin *Gigantopithecus* dışındakileri yok olmuştur. Bu nedenle ülkemizde primat (hominoid) fosili bulunma potansiyeli 15-7 milyon yılları arası ile sınırlıdır. 7 milyon yıl ile, ilk insanın kuzeye göç ettiği yaklaşık 2 milyon yıl öncesi arasında insan evrimi Afrika'da sahnelenmektedir ve kuzey yarımkürede bu periyoda ait fosil bulunamamaktadır. Artık "insan" olma özelliği taşıyan ikinci grup ülkemizde potansiyel olarak 2 milyon yıl öncesinde bulunmalıdır. Çünkü Afrika'da gelişen ve kuzeye göç etmeye başlayan ilk insanların 1.8 milyon yıl önce Gürcistan'a gittiklerini göz önüne alırsak Anadolu'dan geçmiş olmaları gereken bu insanların ülkemizde daha eskiden yaşadıkları açıktır. Bu alanda çalışan ve sayıları giderek artan bilim adamlarının keşfedecekleri yeni fosiller ülkemizi bu açıdan bilim dünyasında hak ettiği yere taşıyacaktır. Bu döneme ait olan ve günümüzde bilinen en eskisi 900 bin yıl öncesinde Konya Dursunlu'da yaşamış olan fo-

sil insanlar oluşturdıkları kültürle birlikte bir sonraki bölümde "Taş alet yapımcları, teknikleri ve paleolitik çağ kültürleri" makalesinde anlatılacaktır.

Kaynakça

- 1) Alpagut, B., Andrews, P., Fortelius, M., Kappelman, K., Temizsoy, I. & Lindsay, W., 1996 -A new specimen of *Ankarapithecus meteai* from the Sinap formation of central Anatolia - *Nature* 382: 349-351
- 2) Alpagut B., Andrews P. and Martin L (1990) New Miocene hominoid specimens from the middle Miocene site at Pasalar. *J. Hum. Evol.* 19:397-422.
- 3) Andrews, P. & Harrison, T. 2005. in *Interpreting the Past: Essays on Human, Primate, and Mammal Evolution in Honor of David Pilbeam* (eds Lieberman, D. E., Smith, R. J. & Kelley, J.) 103-121.
- 4) Begun, D. R., 2002a - European Hominoids - in: Hartwig, W., (ed.) - *The Primate Fossil Record* - pp. 339-368, Cambridge University Press, Cambridge
- 5) Begun, D. R., Güleş, E. & Geraads, D., 2002 - The Çandır hominoid locality: Implications for the timing and pattern of hominoid dispersal events - *Courier Forschungsinstitut Senckenberg* 240: 251-265
- 6) Bradley, B. 2008. *Reconstructing phylogenies and phenotypes: a molecular view of human evolution*. *J. Anat.* 212, 337-353.
- 7) Brunet, M. et al. 2002. A new hominid from the Upper Miocene of Chad, Central Africa. *Nature* 418, 145-151.
- 8) Güleş, E., Sevim, A., Pehlevan, C. & Kaya, F. 2007 - A new great ape from the late Miocene of Turkey. *Anthropological Science*. Vol. 115, 153-158.
- 9) Güleş, E. & Begun, D. R., 2002 - Functional morphology and affinities of the hominoid mandible from Çandır - *Courier Forschungsinstitut Senckenberg*
- 10) Güleş, E., Geraads, D. & Begun, D. R., 2002 - *Geology and Vertebrate Paleontology of the Middle Miocene Hominoid locality Çandır (Central Anatolia, Turkey)* - *Courier Forschungsinstitut Senckenberg* 240: 1-265
- 11) Haile-Selassie, Y. 2001. Late Miocene hominids from the Middle Awash, Ethiopia. *Nature* 412, 178-181.
- 12) Harvati, K. & Weaver, T. D. 2006. in *Neandertals Revisited: New Approaches and Perspectives* (eds Harvati, K. & Harrison, T.) 239-254 (Springer).
- 13) Kelley, J. 2008. *The Hominid Remains from the Middle Miocene Site at Pasalar, Turkey*. *Journal of Human evolution*. Volume 54, Issue 4, April 2008, Pages 530-537
- 14) Lordkipanidze, D. et al. 2005. The earliest toothless hominin skull. *Nature* 434, 717-718
- 15) McHenry, H. 2002. in *The Primate Fossil Record* (ed. Hartwig, W. C.) 401-406 (Cambridge University Press).
- 16) Ozansoy, F., 1965 - *Étude des gisements continentaux et des mammifères du Cénozoïque de Turquie* - *Mémoires de la Société Géologique de France Nouvelle Série*. 44: 1-92
- 17) Patterson, N. et al. 2006. Genetic evidence for complex speciation of humans and chimpanzees. *Nature* 441, 1103-1108.
- 18) Pilbeam, D. R. 2002. in *The Primate Fossil Record* (ed. Hartwig, W. C.) 303-310 (Cambridge University Press).
- 19) Rögl, F., 1999 - *Circum-Mediterranean Miocene Paleogeography* - in: Rössner, G. & Heissig, K., (ed.) - *The Miocene Land Mammals of Europe* - pp. 39-48, Dr. Friedrich Pfeil, München
- 20) Ruvolo, M. 1997. Molecular phylogeny of the hominoids: inferences from multiple independent DNA sequence data sets. *Mol. Biol. Evol.* 14, 248-265.
- 21) Senut, B. et al. 2001. First hominid from the Miocene (Lukeino Formation, Kenya). *C. R. Acad. Sci.* 332, 137-144.
- 22) Sevim, A., Begun, D. R., Güleş, E., Geraads, D. & Pehlevan, Ç., 2001 - A new late Miocene Hominid from Turkey. - *American Journal of Physical Anthropology Supplement* 32: 134-135
- 23) Strait, D. S. & Grine, F. E. 2004. Inferring hominoid and early hominid phylogeny using craniodental characters: the role of fossil taxa. *J. Hum. Evol.* 47, 399-452.
- 24) Suwa, G. et al. 2009. The *Ardipithecus ramidus* skull and its implications for Hominid origins. *Science* 326, 68e1-68e7.
- 25) Suwa, G. et al. 2007. A new species of great ape from the late Miocene epoch in Ethiopia. *Nature* 448, 921-924.
- 26) Tekkaya, I., 1974 - A new species of Tortonian anthropoids (Primates, Mammalia) from Anatolia - *Bulletin of the Mineral Research and Exploration Institute of Turkey* 83: 1-11
- 27) White, T. D., Suwa, G. & Asfaw, B. 1994. *Australopithecus ramidus*, a new species of hominid from Aramis, Ethiopia. *Nature* 371, 306-312.
- 28) White, T. D. et al. 2009. *Ardipithecus ramidus* and the paleobiology of early hominins. *Science* 326, 75-86.
- 29) Zollikofer, C. P. E. et al. 2005. Virtual cranial reconstruction of *Sahelanthropus tchadensis*. *Nature* 434, 755-759.

Taş alet yapımçıları, teknikleri ve paleolitik çağ kültürleri

Beynin gelişiminde en önemli adım iki ayak üzerinde dik yürümedir. Dik yürüme, hominidlerin çevrelerini daha geniş perspektifle taramalarına, boş kalan elleriyle alet kullanmaları ve yapmalarına, bunlara bağlı olarak da diyetlerini genişletmelerine olanak sağlamıştır. Taş aletlerin insan evriminde ne derece etkili olduğu veya ilk alet yapımçılarının kimler olduğu sürekli cevaplanması gereken sorular arasında gelmektedir.

Bu bölümde taş aletlerin insanın evrimsel geçmişinde oynadığı roller tartışılacaktır. Bu bağlamda taş aletlerin ortaya çıkışı, kullanımları ve üretim mekanizmaları, gelişen ve büyüyen sosyal organizasyonları ve kültürleri irdelenecektir.

Paleolitik çağ içerisinde tanımlanan taş alet araştırmalarında en önemli soru, insanların neden taş aletlere ihtiyaç duyduğudur. İnsan biyolojik açıdan doğaya en uyumsuz canlıdır. İnsan ne yırtıcı kediler gibi hızlı koşabilir, kutupta yaşayan memeliler gibi soğuğa dayanıklıdır, ne de filler gibi büyük cüsseye sahiptir. İnsanların tek avantajı güçlü ve büyük bir beyne sahipler olmalarıdır. Beynin gelişiminde en önemli adım iki ayak üzerinde dik yürümedir. Dik yürüme, hominidlerin çevrelerini daha geniş perspektifle taramalarına, boş kalan elleriyle alet kullanmaları ve yapmalarına, bunlara bağlı olarak da diyetlerini genişletmelerine olanak sağlamıştır (Baykara ve Oğuz 2005). Dik yürümeye ait en eski kalıntılar 6-7 milyon yıl öncesinde Çad'da bulunan *Sahelanthropus tchadensis* olarak bilinmektedir (Brunet ve diğerleri 2002).

Ancak bunların alet yapımı ve kullanımına ait kalıntılar bilinmemektedir (Plummer 2004).

Taş aletlerin insan evriminde ne derece etkili olduğu veya ilk alet yapımçılarının kimler olduğu sürekli cevaplanması gereken sorular arasında gelmektedir. Ancak bilinmesi gereken en önemli olgu, alet kullanımının sadece insana ait bir özellik olmamasıdır. İnsan dışında da birçok canlı alet kullanmaktadır. Buna en güzel örnek Darwin'in Galapagos'ta gözlemlediği ve evrim teorisini anlatımında kullandığı ağaçkakan ispinozudur. Bu tür, besin kırıntılarını ya da böcekleri saklandıkları deliklerden çıkartabilmek için kaktüs dikenini kullanmakta-

İnsanın alet yaptığına ait ilk kalıntılar Afrika'dan bilinmektedir. Bu aletler oldukça basit bir tekniğe sahiptir. Tek elinizde tuttuğunuz herhangi bir çakıl taşına, diğer elinizde tuttuğunuz çakıl taşını vurarak parça çıkarımıyla sonlanır.

Oldowan alet üretim zinciri (Ambrose 2001).

Acheulian endüstrisi insan yerleşiminin en eski göstergesi olarak da bilinmektedir. Çünkü alet yaptığı bilinen en eski insan kalıntıları bu topluluğa aittir. Acheulian alet yapımcıları arasında *Homo erectus*, *Homo ergaster* ve *Homo heidelbergensis* gelmektedir.

dir. Buna ek olarak birçok primat da alet kullanmaktadır. Şempanzelerin, taşlar yardımıyla kabuklu yiyecekleri kırdıkları, sopa ve ağaç dalları yardımıyla termit gibi hayvanları yuvalarından çıkardıkları, yaprakları peçete olarak kullandıkları gözlenmiştir. Bu aletleri doğal bulundukları şekilde veya düzeltip şekillendirerek kullanmışlardır (Baykara ve Oğuz 2005, Ambrose 2001).

İnsanın alet yaptığına ait ilk kalıntılar Afrika'dan bilinmektedir. Bu aletler oldukça basit bir tekniğe sahiptir. Tek elinizde tuttuğunuz herhangi bir çakıl taşına, diğer elinizde tuttuğunuz çakıl taşı vurarak parça çıkarımıyla sonlanır (Resim 1). Çakıl taşında istediğiniz sivri veya keskin bir kenar elde edilmesi yeterlidir. Basit çakıl taşların yontulmasıyla oluşan bu alet kültürüne Oldowan ismi verilmiştir. Bu kültüre ait ilk kalıntılar Tanzania Olduvai Gorge'da bulunmuştur (Klein 1989). Şu anki bilgiler Oldowan alet kültürünün yaklaşık 2.6 milyon yıl önce ortaya çıktığını göstermektedir.

Oldowan aletlerin üreticileri tam olarak tanımlanamamaktadır ve bu aletleri üretmiş olabilecek 7 tür bilinmektedir; *Australopithecus garhi*, *Australopithecus africanus*, *Paranthropus aethiopicus*, *Paranthropus boisei*, *Paranthropus robustus*, *Homo habilis* ve *Homo rudolfensis*. Birçok araştırmacı taş alet yapımı ve kullanımının *Homo* cinsinin ilk üyeleri olan *H. habilis* ve *H. rudolfensis*'le ilişkili olabileceğini düşünmektedir (Plummer, 2004). Ancak bilinen en eski aletleri kullanan insanların *Homo* cinsine ait oldu-

ğunu gösteren kesin kalıntılar bulunmamaktadır. Buna ek olarak Etiyopya Middle Awash'tan 2,5 milyon yıl önce yaşamış olan *Australopithecus garhi*'nin bulunduğu alandan keşfedilen ve kasaplık izleri taşıyan fosil kalıntıları, bu türün ilk alet yapımcıları olabileceğini düşündürmektedir (Semaw ve diğerleri, 2003).

Basit çakıl taşı kültürü zaman içerisinde yerini daha gelişmiş bir alet endüstrisi olan Acheulian'a bırakmıştır. Resim 2'de görüldüğü gibi Acheulian endüstrisi zaman ve bölgesel olarak oldukça geniş bir alanda yayılım göstermiştir ve günümüzde Afrika, Avrupa ve Asya'dan bu endüstriye ait kalıntılar bilinmektedir. Bu endüstri insan yerleşiminin en eski göstergesi olarak da bilinmektedir. Çünkü alet yaptığı bilinen en eski insan kalıntıları bu topluluğa aittir. Acheulian alet yapımcıları arasında *Homo erectus*, *Homo ergaster* ve *Homo heidelbergensis* gelmektedir. Acheulian endüstrisi arkeolojik kayıtlara yaklaşık olarak 1,5 milyon yıl öncesinde Afrika'dan girmiştir ve yaklaşık 1,3 milyon yıl boyunca da kullanılmıştır (Philipson 1993).

Acheulian endüstrisi Oldowan'a göre daha büyük, keskin kenarlı veya ucu sivri taş aletlerle karakterizedir. Bu endüstri Oldowan'dan taş alet yapılması için seçilmiş kayaların tek veya her iki kenarı-

nın düzeltilmesiyle farklılık göstermektedir. Burada üretilen taş aletin boyutları ve biçimleri, taş alet yapımına başlamadan önce tasarlanır ve sonra yontma işlemine başlanır. Oldowan endüstrisinde olduğu gibi gelişmiş güzel vuruşlarla taş aletler elde edilmemektedir. Ayrıca Oldowan endüstrisinde olduğu gibi çakıl taşları yerine işlenmesi ve şekillendirilmesi daha kolay kayalar kullanılmaktadır. Bu kayalar arasında basalt, andezit, riyolit, obsidiyen, çakmaktaşı, sileksler, kuvars ve kuvars içerikli birçok kayalar seçilmektedir. Böylelikle insanoğlu basit bir yaşam yerine daha karmaşık bir hayata doğru yol almaya başlamıştır. Bu endüstriyle birlikte artık insanlar Afrika dışına doğru hareket etmeye ve Asya ile Avrupa'nın derinliklerine doğru yol almaya başlamışlardır.

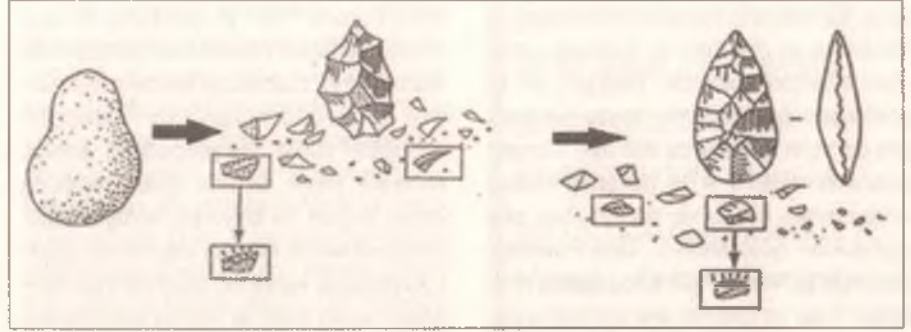
Acheulian endüstrisi iki veya tek yüzeyi işlenmiş aletlerle karakterizedir. Keskin kenarları aletlerin genellikle uç kısımları veya kenarında yer almaktadır. Taş aletlerin kesici kenarlarının şekillendirilmesine göre bu aletler alt gruplara ayrılmaktadır. Alt gruplar içerisinde en çok tanımlanan el baltalarıdır. Bu aletler gözyaşı damlası, kalp, oval veya badem biçimlerine sahiptir. El baltalarında, aletlerin iki kenarı işlenmiş ve taş aletin kesitinden bakıldığında her iki yüzeyinde dışbükey bir yapıya sahiptir. Resim 3'te

Acheulian Endüstrisinin Dağılımı

el baltası yapımı gösterilmiştir. Düzelti-
len (işlenen) kenar sivri ve keskin yüze-
yi barındırır. Acheulian endüstrisi içeri-
sinde yer alan diğer bir alet tipi ise kıyı-
cılardır. Kıyıcılar büyük yongalardan
üretir. Bu yongalar ince bir kesite sahi-
tir ve bir kenarının tamamı düzeltilmiştir.
Diğer alet tipleri ise kazma ve kenar ka-
zıycılardır. Kazma tipi aletler el baltala-
rına benzer şekillere sahiplerdir, ancak
aletlerin orta bölümleri el baltalarına gö-
re çok kalındır. Taş aletin uç kısmı sivri-
dir ve bunun içinde üçgenimsi (yakın-
sak) çıkarımlar yapılır. Böylelikle taş ale-
tin düzeltilen kısmı prizmatik veya üç ke-
nara sahip olur. Kenar kazıyıcı aletler ise
kıyıcılara benzerdir ancak bu aletlerin kı-
yıcılardan farkı kalın kesitlerdir (düzelti-
len kısım ince, diğer kenar kalındır). Ke-
nar kazıyıcı aletler genellikle tek bir ke-
narın düzeltilmesiyle elde edilir (Philip-
son 1993, Clark ve Kurashina 1979, Kle-
in 1989, Ambrose 2001). Acheulian alet-
lerin üzerinde yapılan kullanım izi analiz-
leri, bu aletleri kasaplık işlemlerinde,
ağaçları şekillendirmede ve diğer günlük
işleri devam etmek amacıyla kullanıldık-
larını göstermiştir.

Acheulian endüstrisindeki gelişim in-
sanların organizasyonlarını etkileyerek
davranışlarının gelişmesinde önemli rol
oynamıştır. Bu gelişim aynı zamanda
coğrafi yalıtımlar, çevresel faktörler ve
besin elde etme stratejileriyle birlikte in-

El Baltası Yapımı

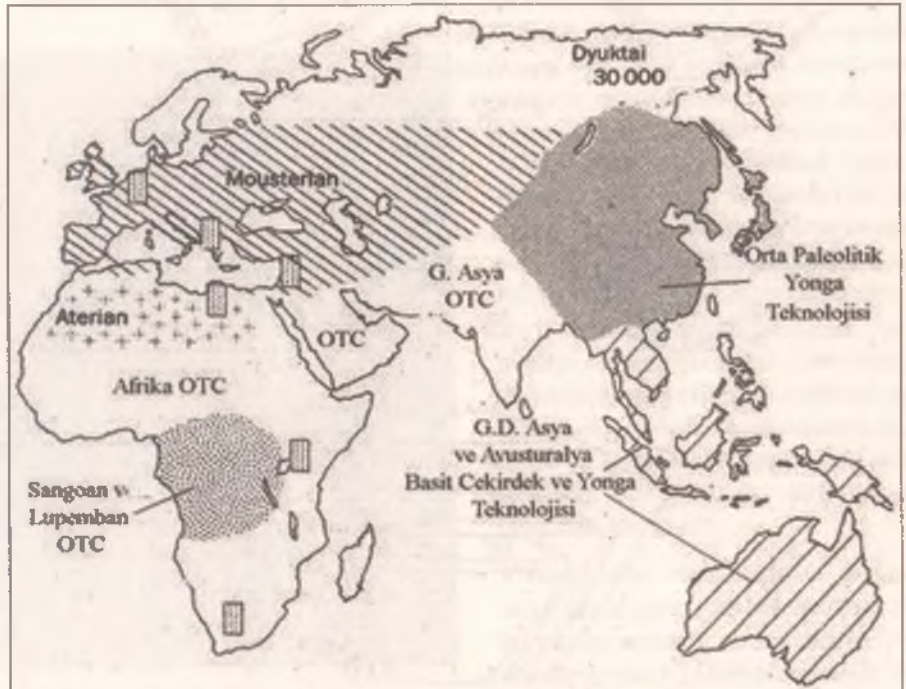
sanların farklı adaptasyonlar sağlamala-
rını tetiklemiştir. Böylelikle insan nüfu-
sunda artış başlamıştır. Acheulian en-
düstrisiyle birlikte insanlar yeni alanlar
keşfederek Afrika'nın çeşitli bölgelerine
ve daha sonra da Afrika dışına doğru
göç etmişlerdir. Bu göçün sağlanmasın-
da taş alet endüstrisi kadar ateşin kulla-
nılmasının da önemli etkisi olmuştur.
Ateş insanların farkında olmadan morfo-
lojilerinin değişmesinde doğrudan etkili-
dir. Ateşte pişen yiyeceğin daha yumu-
şak hale gelmesi, öğretmek için gerekli
kas kütlesinin azalmasını sağlamıştır.
Bu etki insanın kafatasında yer alan kas
kütlesinin azalmasına ve beynin geli-
şmesine olanak sağlamıştır. Bu gelişim-
sel kazanımlar ve sürekli gen akışı, bun-

lara ek olarak çevresel ve iklimsel et-
menler bir araya geldiğinde yeni türlerin
ve taş alet endüstrilerinin ortaya çıkma-
sını sağlamaktadır. Böylelikle Acheulian
endüstrisi yerini Orta Paleolitik veya Or-
ta Taş Çağı olarak bilinen ve birbirine en
yakın iki insan cinsinin kavgasına ve kı-
taların kimin hâkim olacağına sahne ola-
caktır.

Hazırlanmış çekirdek teknolojisi

Teknolojide ve kültürel evrimde en
belirgin gelişme veya değişimin yaklaşık
300.000 bin yıl önce Afrika'da ortaya çık-
tığı düşünülmektedir (Brooks and
McBrearty 2000). Bu gelişme/değişimin
mimarı günümüz insanının atasını oluş-

Ateş insanların farkında
olmadan morfolojilerinin
değişmesinde doğrudan
etkilidir. Ateşte pişen yiyeceğin
daha yumuşak hale gelmesi,
öğütme için gerekli kas
kütlesinin azalmasını
sağlamıştır. Bu etki insanın
kafatasında yer alan kas
kütlesinin azalmasına ve beynin
gelişmesine olanak sağlamıştır.

Orta Paleolitik (Afrika Orta Taş Çağı-OTÇ) Dağılımı

turan ilk modern insanlar ve Avrupa'nın tamamını ve Asya'nın bir kısmına sahip olan Neanderthaller'dir. Değişim en iyi göstergesi taş aletlerdir. Hatta bu değişim coğrafik bölgelerde bile ayrı isimlendirilmiştir. Resim 4'de bölgesel olarak adlandırılan Paleolitik dönem taş alet toplulukları gösterilmiştir. Orta Paleolitik dönemle birlikte, büyük kaba tipteki aletlerden kısa ve işlevsel alet üretimine geçilmiştir. Orta Paleolitik dönemden taş alet üretiminde bilinen en ünlü teknik Levallois'tir. Bu teknikle birlikte alet üretiminde bir standart oluşturulmaya başlanmıştır. Bu eğilimin, insanın sosyal yapısını etkileyerek daha organize gruplar oluşturmaya olanak sağlamıştır (Ambrose 2001).

Orta paleolitik dönemin en belirgin teknolojik gelişimi Levallois tekniğidir. Bu teknik birçok kıtaya yayılmış ve uzunca bir süre kullanılmıştır. Levallois kelimesi

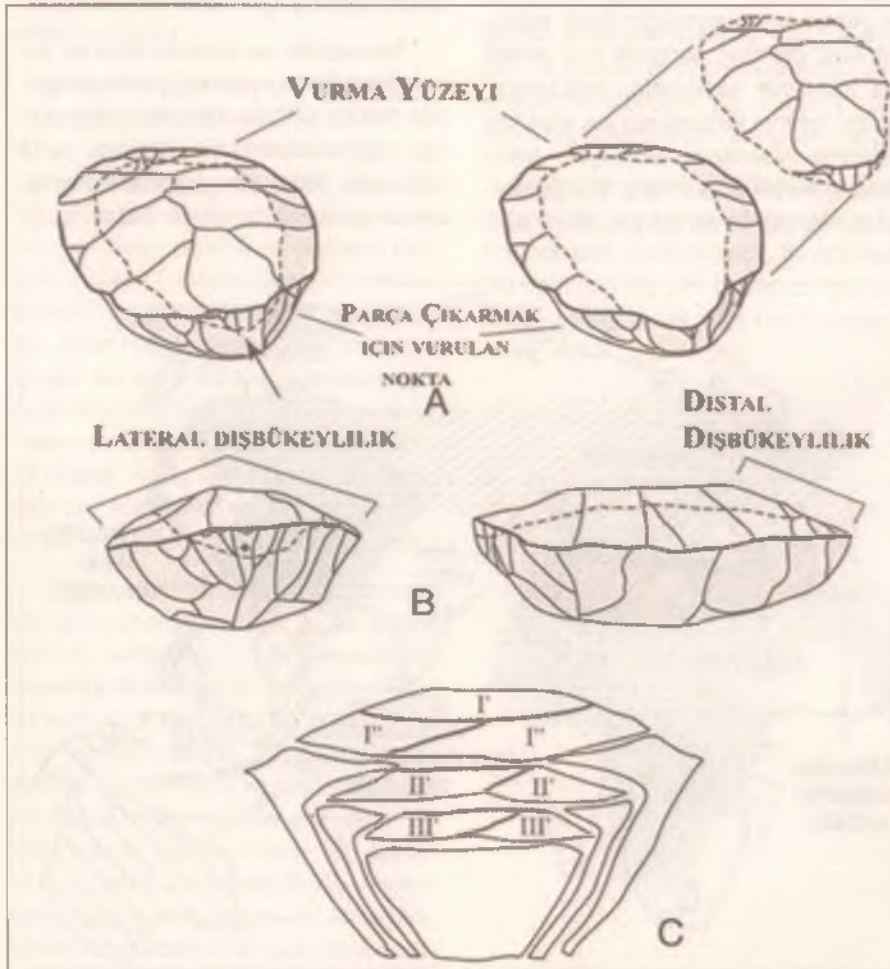
adını Paris'te 1867 yılında bulunan tarih öncesi yerleşim yerinden almaktadır. Bu terimi ilk kez Gabriel de Mortillet 19. yüzyılın sonlarında kullanmıştır (Debenath ve Dibble 1994). Bu yongalama tekniği, Amerika kıtası dışında Eski Dünya'da yarım milyon yıl boyunca kullanılmıştır. Levallois teknik taş alet yapımında çeşitli kayaların belirli bir biçimde hazırlandıktan sonra (belli bir biçime sokulduktan sonra), başka kayalarla vurularak sistematik bir şekilde taş alet üretilmesidir (Inizan ve diğerleri 1999). Resim 5'de, yongalanacak yüzeyin ve çıkarılacak olan taş aletin şeklinin belirlenmesi ve vurma noktasına sert bir şekilde vurularak parça elde edilmesi gösterilmektedir.

Levallois teknik oldukça tartışılan bir konudur. Bu teknik ilk olarak Bordes tarafından tanımlanmış ve klasik levallois teknolojisi olarak da isimlendirilmiştir. Bordes, levallois teknolojiyi, dairesel ha-

Sembolik kalıntılar ve bireysel süslenme Üst paleolitik dönemin en karakteristik özellikleri arasında yer almaktadır. Teknolojik anlamdaki gelişim insanların sosyal faaliyetlerinin artmasına ve kendilerine zaman ayırmalarına sebep olmuştur.

zırlanmış bir çekirdekten oval-geniş yongaların (Levallois yonga) veya uzun-uç biçimli dilgilerin (levallois uç veya dilgi) çıkarılması olarak tanımlamıştır (Mellars 1995). Ancak, Boeda (1995) Levallois tekniği iki gruba ayrılmasını önermiştir. Birinci grup Lineal Levallois tekniği içermektedir ve hazırlanmış çekirdekten sadece tek bir yonganın çıkarılmasıyla sonlanmaktadır. Levallois tekniğinin ikinci grubunu "recurrent" terimini kullanarak tanımlamıştır. Bu teknik hazırlanan çekirdekten birden fazla yonga çıkarılmasıyla karakterizedir.

Orta paleolitik dönem iki insan türünün hayatta kalma savaşına tanıklık etmiştir. Dünyanın kuzeyinde Avrupa ve Asya'nın belli kısımlarında yaşayan Homo neanderthalensis ve dünyanın güneyinde yer alan Afrika ve Orta doğu'ya kadar ilerlemiş olan Modern insanlar... Her iki tür aslında aynı genetik soydan gelmektedir ve birbirine en yakın akraba oldukları bilinmektedir. Ancak, yaklaşık 700-500 bin yıl önce Afrika'dan ayrılan Erken modern insanlar, zorlu coğrafik koşullarda ve buzul dönemlerinde yaşamaya adapte olmuş Neanderthallerin atasını oluştururken, bir kısmı da Afrika'da kalarak günümüzün modern insanların atasını oluşturmuştur. Birbirinden bağımsız olarak yaşayan bu iki tür birbirine benzer taş alet üretmeleriyle atalarından öğrendikleri taş alet teknolojisini geliştirerek aktarmışlardır. Orta Paleolitik dönemde gözlenen bu gelişimsel sıçrayış, insanların daha farklı düşünmelerine neden olmuştur. İnsanlar doğanın

Levallois Alet Üretim Zinciri Boeda (1995)

izin verdiği ölçüde, doğayı kendi amaçlarına doğru sömürmeye başlamışlardır. Bu gelişimsel olgu zamanla nüfusun artmasını ve insanların coğrafi yapısı zor alanlara ilerlemelerini sağlamıştır. Benzer şekilde, yeni teknolojik eğilimler gelişmeye ve bir önceki kültürün yerini almaya başlamıştır. Orta Paleolitik dönemden sonra, yeni bir teknik olan ve dilgi (boyu eninin iki katı büyüklükte olan aletler) endüstrisi olarak bilinen Üst Paleolitik çağa gelinir. Bu endüstriyle birlikte seri alet üretimine geçilmiştir.

Dilgi üretimine geçiş

Geç taş çağı veya Üst Paleolitik dönem yaklaşık 50.000–10.000 yılları arasına denk gelmektedir. Bu döneme ilişkin tarihlendirmeler bölgesel ve teknolojik anlamda farklılıklar barındırmaktadır. Üst Paleolitik dönem anatomik açıdan modern insanların dünyaya egemen oldukları, son Neanderthalleri Portekiz'e kadar kovaladıkları ve taş alet endüstrisini geliştirdikleri bir dönemdir (Baykara 2010). Taş alet teknolojisindeki bu denli gelişim ve değişim bireylerin kendilerini fark etmesine, grupların kimlikleşmesine, sosyal organizasyonların gelişmesine ve sembolik ifadelerin artmasına sebep olmuştur (Baryosef 2006).

Üst paleolitik toplulukları prizmatik dilgi çekirdeklerden üretilmiş dilgi ve dilgiciklerle (Dilgiden daha kısa olan aletler) karakterizedir ve yonga üretimi bu dönem içerisinde azdır. Alet tipleri içerisinde çok amaçlı ve çok çeşitli aletler bulunmaktadır. Bu derece farklılık bir önceki ve çağdaş türler arasındaki farklılıkları göstermesi açısından son derece önemlidir (Toth ve Schick 2007). Üst Paleolitik'in günlük işleri arasında kemik ve boynuzlardan üretilmiş aletler de bulunmaktadır. Özellikle kemik, boynuz ve fildişi kullanılarak birçok uç, iğne, mızrak, ok ve zıpkın gibi aletler geliştirilmiştir. Üst paleolitik dönemle birlikte bitki besinlerinin hazırlanması için kullanılan dövme-öğütme taşlarının kullanımı da başlamıştır (Bar-Yosef 2006).

Sembolik kalıntılar ve bireysel süslenme Üst paleolitik dönemin en karakteristik özellikleri arasında yer almaktadır. Teknolojik anlamdaki gelişim insanların sosyal faaliyetlerinin artmasına ve kendilerine zaman ayırmalarına sebep olmuştur. Bu tip gelişimler sanatın doğuşunu tetiklemiş (Ambrose 2001, Toth ve Schick 2007), ilk hayvan ve insan figürleriyle donatılmış mağara duvar resimleri ve taşınabilir sanat eserleri (kemikler üzerine çizilmiş geometrik desenler ve figürler) ortaya çıkmıştır (Bar-Yosef 2006).

Üçağızlı Mağarasına Ait Süslenme Örnekleri, Dilgi Aletler, Örs Olarak Kullanılmış Çakıllar Ve Dekoratif Amaçlı İğneler

Çok merkezli evrim modeli temel olarak fosil kayıtlara dayanmaktadır ve fosil kalıntılarının devamlılığı söz konusudur. Bölgelerdeki (Avrupa, Afrika ve Avrupa) evrimsel bağlantıların kurulmasında bulunması gereken tek ve önemli geçit arkaik ve modern türler arasındaki gen akışının varlığıdır.

Üst Paleolitik dönemin alet yapımcıları olan modern insanların ortaya çıkışıyla ilgili iki model ön plana çıkmaktadır.

Modern insanın kökenine ilişkin iki önemli model

Günümüzde insan evrimiyle ilgili çoğunlukla iki model ön plana çıkmıştır (Resim 7). (1) "Afrika'dan çıkış modeli", ilk insanın yaklaşık 200.000 yıl öncesinde Afrika'da ortaya çıktığını ve buradan tüm dünyaya yayıldığını söylemektedir. Bu modele göre göç eden toplumların yavaşça yerel halkların yerini aldığını savunmaktadır. (2) "Çok merkezli evrim modeli" ise modern insanların sadece Afrika'da değil Asya ve Avrupa'da da, atasal türlerden (*Homo erectus*lardan) evrimleştiklerini vurgulamaktadır (Aiello 1993). Her iki modele ilişkin tanımlamaların çoğunluğu metrik ölçümler veya kladistik araştırmalardan gelmektedir. Metrik ölçümlere ek olarak morfolojik tanımlamalar, genetik ve arkeolojik bulgular da bu iki modelin gelişmesinde etkin rol oynamıştır (Mellars 1995, Paboo 1999, Stringer 2007).

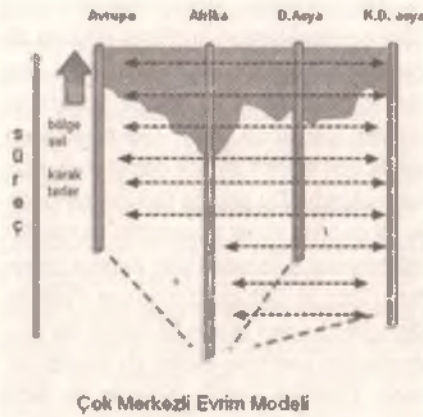
Wollpoff'un Weidenreich'in teorisini temel alarak geliştirdiği çok merkezli evrim modeli anatomik açıdan modern *Homo sapiens*lerin (AMHs) dünyanın birçok bölgesinde arkaik kökenlerden ev-

rimleşerek geliştiklerini düşünmektedir (Brauer 2007). Bu model yeni-Darwinci bir yaklaşımla konuyu ele almaktadır ve Darwin'in evrimin temelini oluşturan etkenlerin modern insanların kökenine ilişkin soruları da doğrudan yanıtlıyacağını düşündüren bir bakış açısı sergilemektedir. Bu nedenle çok merkezli evrim mekanizmasının destekleyicisini ve dengesini gen akışları, yerel seçimler, genetik sürüklenme ve bölgesel devamlılık gibi olgular oluşturmaktadır (Brauer 2007).

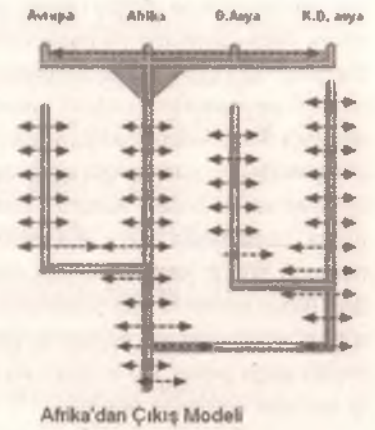
Frazer (1977), türlerin kesin karakteristik özelliklerinin yaşadıkları bölgelerde sabit kaldığını, ama farklı bölgelerden gelen farklı türlerin gen akışını sağladıklarını vurgulamaktadır. Böylelikle modern karakterlerin farklı coğrafik bölgelerde evrimleştikleri ve diğer popülasyonlar ile var olan bağlantılar sonucunda ortaya çıktıkları düşünülmektedir (Frazer 1977, Wolpoff ve diğerleri 1994). Örneğin Java ve Pekin insanların Afrika etkisi olmadan bu bölgedeki arkaik insanların günümüz yaşayan insanların atası olduğunu düşünmektedirler (Brauer 2007). Bu model de türlerin tek bir genetik havuzdan doğduğu ve yayıldığı, coğrafik farklılıklara rağmen farklı bölgelerdeki topluluklar arasında genetik bir değişimin olduğu belirtilmektedir (Conde ve Ayala 2007).

Çok merkezli evrim modeli temel olarak fosil kayıtlara dayanmaktadır ve fosil

Yapılan çalışma sonucunda insan ve Neanderthal ayrımının ortalama 516.000 yıl öncesinde (maksimum 569.000 minimum 465.000) gerçekleştiğini saptamışlardır. Aynı çalışmada şempanzeler, insan ve Neanderthal karşılaştırılmış ve insan-şempanze ayrımının 6,5 milyon sonrasında olduğu belirlenmiştir.

Çok Merkezli Evrim Modeli

Afrika'dan Çıkış Modeli

Çok Merkezli ve Afrika'dan Çıkış Modelleri (Lewin ve Foley 2004)

kalıntıların devamlılığı söz konusudur. Bölgelerdeki (Avrupa, Afrika ve Avrupa) evrimsel bağlantıların kurulmasında bulunması gereken tek ve önemli geçit arkaik ve modern türler arasındaki gen akışının varlığıdır. *H. erectus*ların *H. sapiens*lere dönüşümünde Avustralya, Orta Doğu veya diğer bölgelerde bölgesel bir devamlılık özellikle vurgulanmaktadır (Wolpoff ve diğerleri 1994).

Afrika'dan çıkış modelinde, modern insanın Afrika'dan yaklaşık 200 bin yıl öncesinde evrildiği, Batı Asya'ya 45 bin yıl önce ve Avrupa'ya 35 bin yıl önce göç ederek yayıldığı vurgulanmaktadır. Bu modelin temel hipotezinde türler arasında herhangi bir hibritleşmenin veya gen akışının olmadığı kabul edilir. AMHs'lerin tek merkezli bir yönelimle Afrika'dan köken aldığını ve diğer kıtalarda bulunan arkaik formların yerlerine geçtiğini belirtilmektedir. Ayrıca AMHs'lerin daha gelişmiş mobil hareketleri, yerleşim stratejileri ve yeni teknolojik gelişimleri arkaik formların yerine geçmesindeki en büyük etken olarak görülmektedir. Sanıldığı aksine göçün hızlı bir şekilde değil, doğal ve olması gereken süreçlerde gerçekleştiği tüm araştırmacılar tarafından özellikle belirtilmektedir (Lewin ve Foley 2004, Lewin 2005, Conde ve Ayala 2007, Brauer 2007).

Genetik çalışmalarının artması, günümüz çalışmalarında bu modele yeni eklemeler yapılmasına neden olmuştur. Stringer ve Brauer (1994), AMHs'lerin arkaik formların doğrudan yerlerine geç-

mediklerini ve bu formların yerlerini yavaş bir süreçte ve "karışarak" (melezleşme) bıraktıklarını belirtmektedirler. Bu durum Afrika çıkış modelinin temelini oluşturan gen akışının bulunmadığı teorisini çürütmüş ve yeni kanıtların arkaik ve modern türler arasında muhtemel bir gen akışı olduğunun vurgulanmasına neden olmuştur. Bu nedenlerle AMHs'lerin bu derece farklı bir morfoloji sergileyebileceklerdir (Stringer ve Brauer 1994, Stringer 2001).

Sonuç olarak 19 yüzyılın başlarında gelişmeye başlayan ve insan evrimin nasıl ve nerede başladığına/gerçekleştiğine ilişkin sorular iki önemli modelin gelişmesine ve yayılmasına neden olmuştur. Günümüz araştırmaları ve yürütülen sistemli çalışmalar bu iki modelin aydınlatılmasında oldukça güçlü fosil kalıntıları içermektedir. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki, Afrika'da yer alan *Homo* cinsine ait fosillerde (yaklaşık 2. milyon yıl öncesinden başlayarak) modern yapıya doğru bir geçiş vardır. Asya ve Avrupa buluntuları ise modern yapının daha sonradan özellikle Geç Pleistosen'de yerleştiğini işaret eder ve farklı bölgelerde yer alan arkaik türlerin gelişerek, modern insanları oluşturduğu düşünülmür.

Genetik kalıntılar ışığında insan evrimi

Yaklaşık 25 yıl önce, Antropoloji alanında kullanılacak olan genetik çalışmalar başlatılmıştır. İlk olarak 1984 yılında Wilson ve arkadaşları soyu tükenmiş bir

atın mitokondriyal DNA'sını (mtDNA) kopyalamıştır. Çok kısa bir süre sonra Paabo (1984–1985) 2500 yıllık bir Mısır mumyasından mtDNA örnekleri almayı başarmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde 18 soyu tükenmiş insan kalıntısından mtDNA örnekleri başarıyla alınmıştır. Günümüzde PCR (polymerase chain reaction) tekniğiyle milyon adet DNA molekülü tanımlanabilmektedir (Baykara 2010). DNA çalışmalarındaki en önemli sorun bulunan fosil kalıntıların korunma durumları ve kontaminasyonudur (kirlenme). Kuru veya soğuk alanlar iyi korunmuş DNA örneklerinin alınmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca uzmanlar kirlenmenin önlenmesi için, araştırmanın her aşamasında çok dikkatli çalışılması gerektiğini ısrarla belirtmektedirler (Conde ve Ayala 2007).

Paboo (1999) insanlarda gözlenen varyasyonlara bağlı olarak genetik çalışma sonuçlarının insanların evrimsel tarihini açıklamaya yönelik en iyi yol olduğunu belirtmekte ve bu araştırmaların odağını "nereden" ve "ne zaman" geldiğimize ait temel soruların oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu sorulara ait en doğru yanıtlar mitokondriyal genom çalışmalarıdan gelmiştir. mtDNA analizlerinde soy ağacı tabanlı ve populasyon tabanlı olmak üzere iki tip yol izlenmektedir. Soy ağacına bağlı çalışmalarda haplogrupların tarihsel geçmişi incelenmektedir. Populasyon tabanlı çalışmalarda ise bireyler dikkate alınır ve bireylerin yaşadıkları toplum, coğrafik bölgeler ve göçler araştırılır (Pakendorf ve Stoneking 2005).

mtDNA, çekirdek DNA'sının aksine annenin üreme hücresinden geçmektedir. Bunun nedeni, döllenme sırasında yeni oluşmuş zigota erkek üreme hücrelerinden sadece kromozomlar aktarılırken, dişi üreme hücrelerinden yumurtayı çevreleyen kromozomlar ve sitoplazmanın aktarılmasıdır. Bu nedenle cinsiyet fark etmeksizin büyüyen embriyoda anne kökenli mitokondriler yer alır. Böylelikle mtDNA araştırmalarında sadece annenin soyundan gelen veriler incelenebilir. mtDNA çalışmaları bireyler ara-

Yapılan araştırmada Neanderthaller ile yaşayan modern insanlar arasında oldukça belirgin farklılıklar bulunmuştur.

sındaki genetik farklılıkların ölçülebilmesi açısından da önemli veriler sunmaktadır. Buna göre iki toplum birbirinden ne kadar ayrı kalırsa aralarında oluşacak genetik farklılık o denli çok olacaktır. Bu olgu çekirdek DNA'sında uzun bir süreç gerektirirken, mtDNA'da daha kısa süreli bilgileri (mutasyonları) gösterir (Cann ve diğerleri 1987, Lewin 2005, Conde ve Ayala 2007).

Cann ve diğerleri (1987) dünyanın çeşitli bölgelerinden alınan 147 mitokondriyal DNA örneği incelişlerdir. mtDNA üzerine yaptıkları çalışmada insanın kökenlerinin yaklaşık 200.000 yıl öncesine kadar izlemişler ve modern insana ait en eski varyasyonların Afrika'dan geldiğini saptamışlardır. Diğer bir deyişle, erken

insanın evrimsel sürecinin tanımlanmasında üç önemli materyal yol göstermektedir; fosil insan kalıntıları, DNA kalıntıları ve materyal kültür kalıntıları. Dursunlu'dan ele geçen taş alet kalıntıları Anadolu'nun geçmişine ve insan evrimine ilişkin önemli veriler sunmaktadır.

Afrika populasyonları diğer bölgelerde yer alanlara göre daha büyüktür ve biriken genetik varyasyonlar bu bölgede daha fazladır.

Fosil insan kalıntılarına ait eski DNA çalışmalarının ilki Feldhofer kafatasından alınan Neanderthal DNA'sıdır. 379 çift uzunluğundaki bu mtDNA günümüz toplumuyla karşılaştırılmıştır. Yapılan araştırmada Neanderthaller ile yaşayan modern insanlar arasında oldukça belirgin farklılıklar bulunmuştur (Kriings ve diğerleri 1997). Neanderthallere ilişkin ikinci mtDNA çalışması 29.000 yıllık Mezmaiskaya Mağarası'ndaki çocuğa ait kaburga kemiğinden yapılmıştır. Bu kemikten 345 çift uzunluğunda mtDNA elde edilmiştir. Mezmaiskaya'dan elde edilen sonuçlar, Feldhofer ve yaşayan insanlarla karşılaştırmıştır. Böylelikle kromozomlarda biriken varyasyonlara bağlı olarak Neanderthal arasında 12 ve Neanderthallerle yaşayan insanlar arasında ise 22 farklılık belirlenmiştir. Neanderthaller arasındaki farklılıklar yerleşim yerleri arasındaki uzaklıkla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Mezmaiskaya buluntusundan tespit edilen mtDNA, Neanderthal ile modern Homo sapiensler arasında çok az bir gen akışının olduğunu ortaya koymuştur. Son olarak 325.000–151.000 yılları arasında Batı ve Doğu Avrupa Neanderthallerin son ortak atayı paylaştıkları, modern insanlarla 853.000–365.000 yıl önce ayrıldıklarını belirlenmiştir (Ovchinnikov 2000).

Green ve diğerleri (2006), antik çekirdek DNA çalışmalarıyla Neanderthaller ile modern insanın genetik farklılıklarını tam olarak ortaya koyabilmişlerdir. Hırvatistan, Vindija mağarasında bulunan Neanderthal fosil kalıntılarından 1 milyon çift çekirdek DNA dizisi kopyalanmışlardır. Yapılan çalışma sonucunda insan ve Neanderthal ayrımının ortalama 516.000 yıl öncesinde (maksimum 569.000 - minimum 465.000) gerçekleştiğini saptamışlardır. Aynı çalışmada şempanzeler, insan ve Neanderthal karşılaştırılmış ve insan-şempanze ayrımının 6,5 milyon sonrasında olduğu belirlenmiştir (Green ve diğerleri 2006).

İnsan evrimine ilişkin en iyi buluntu alanları ve fosil kayıtları Doğu Afrika'nın Rift vadisinden bilinmektedir. Geniş vadiler ve çöküntüler halinde oluşmuş bu yapı, Levant koridoruyla devam ederek Türkiye'de Hatay ili'nde sonlanmaktadır.

900.000 yıl öncesine ait Konya Dursunlu Fosil Lokalitesi

Dursunlu fosil lokalitesi Konya İli, Akşehir İlçesi, Dursunlu Köyü'nde yer almaktadır (Resim 1). Bu lokalite 1993-1997 yılları arasında, MTA Genel Müdür-lüğü, Ankara Üniversitesi ve California Üniversitesi (Berkeley)'nin ortaklığında gerçekleştirilen "Türkiye Omurgalı Fosil Yataklarının Araştırılması Projesi" kapsamında ortaya çıkarılmıştır (Güleç ve diğ-erleri 2002). Dursunlu fosil lokalitesi, bu proje kapsamında 1993 yılında keşfedil-miş ve 1994 yılında kapsamlı bir araştır-ma yapılmıştır (Özer ve Baykara 2009).

Bölgede MTA tarafından yapılan sondaj çalışmalarıyla bu alanın manye-tostratigrafik yaşlandırması yapılmıştır. Bu yaşlandırma Matuyama (R) tersle-mesini işaret etmektedir ve 780.000 yıl öncesine tarih vermektedir. Bunun yanı sıra lokaliteden ele geçen *Microtus (Al-lophaiomys) nutiensis*, *mimomyssavini*, *Lagurusarankae* ve *Arvicola* küçük me-meli fosilleri orta-Biharrian'a döneme (yaklaşık 850-900 bin yıl) tarihlendir-mektedir. Manyetosratigrafik yaşlandır-ma ve küçük memeli örnekleri bir arada değerlendirildiğinde, Dursunlu Lokalite-si'nin fosilli seviyesi 780-900 bin yıllarına tarihlendirilmiştir (Loucharta ve diğ-erleri 1997, Güleç ve diğ-erleri 2002, Güleç ve diğ-erleri 2009, Özer ve Baykara 2009).

Dursunlu Lokalitesi Alt Pleistosen gölsel kireçtaşları, kil, marl ve linyit ya-taklarını içeren bir formasyondur. Bu for-masyon alt alta depolanmış iki farklı lin-

iyit katmanını barındırmaktadır. Arkeolo-jik ve paleontolojik materyaller üst linyit tabakasından (yüzeye yakın olanından) ele geçmiştir (Güleç ve diğ-erleri, 1999; 2009). Formasyon içerisinde bulunan omurgalı hayvanlara ait fosil kalıntılar zengin ve iyi korunmuştur. Karasal omurgalı hayvanlar arasında; Hortumlu-giller, Gergedanlar, Atlar, Hipopotamlar, Domuzlar, Geyikler, Sığırlar, Etçiller, Bö-cekçiller, Tavşangiller, Kemirgenler ve kaplumbağalar yer almaktadır. Kuşlara ilişkin faunada balıkçıl, karabatak, kaz, ördek, kartal ve şahin gibi türlere ait fos-iller bulunmuştur (Tablo 1) (Loucharta ve diğ-erleri 1997, Güleç ve diğ-erleri 2002).

Dursunlu buluntu alanına ait fosil ka-lıntılara göre ekolojik yapı değerlendiril-diğinde, sucul kuşların varlığı sığ bir göl ve bataklıklarla çevrili bir alanın oldu-ğunu düşündürmektedir. Kartal ve şahin gi-bi kuşlar ise bölgede çayırılık ve açık ara-zilerin bulunduğunu işaret etmektedir. Domuz ve Kızıl geyik kalıntıları ormanlık alanların varlığını göstermektedir. Ço-ğunluğu kedilerden oluşan etçillerle, ga-zella fosilleri ise kurak, step ve yer yer ağaçlık alanlardan oluşan bir bölgeyi işaret etmektedir. Sonuç olarak Dursun-lu'nun paleoekolojik tablosuna baktığı-mızda; büyük bir ovanın içerisinde gölün bulunduğu, ayrıca gölün etrafında yer yer bataklık ve sığ alanlar ile etrafı ağaç-lık ve yarı ağaçlık bir ortamı yansıtmak-tadır (Özer ve Baykara 2009).

Dursunlu Lokalitesi Taş Alet Topluluğu

Dursunlu Lokalitesi'nin taş alet kalın-tıları özel bir işletme tarafından kömür çıkarılması sırasında ortaya çıkan artık malzemelerin içerisinde bulunmuştur. Kömür çıkarımında operatörler toprağı sert bloklar halinde çıkarıp stratigrafik yapıyı bozmayacak şekilde belli bir alan-da biriktirmişlerdir. Daha sonra çıkarılan bu bloklar içerisinde taş alet kalıntılarına rastlanmıştır. Bu nedenle taş alet bulun-tuları gömüldükleri alanlardan ele geç-memiştir, ancak *in-situ* pozisyonlarını da bloklar içerisinde yer aldıklarından bo-zulmamıştır (Resim 2). Lokaliteden ele geçen kuvars kalıntıları, üst linyit yatak-larından bulunmuştur. Büyük ve küçük parçacıklardan oluşan kuvars kalıntıları bölgede herhangi bir depozitte bulunma-dığı için, insanlar tarafından buraya geti-rildiği ve işlendiği düşünülmektedir. Diğ-er hammadde kaynaklarını ise muhte-mel göl ve nehir yataklarından ele geç-miş olan çakmaktaşıları oluşturmaktadır (Güleç ve diğ-erleri 2009, Özer ve Bay-kara 2009).

Dursunlu litik (taş alet) topluluğu ku-vars ve çakmaktaşıdan yapılmış yonga ve yonga aletler ile çok yüzlü aletler ve çekirdekleri içermektedir. Bu taş alet topluluğu içerisinde geniş kesme kenarı-na sahip aletler veya el baltaları bulun-mamaktadır. Bu durum buluntu sayısı-nın az olmasıyla ilişkili olduğu düşünül-

Dursunlu Fosil Lokalitesi

Blok Halde Bulunmuş Kuvars Alet Parçası (solda) ve Çakmaktaşıdan Yonga Kalıntısı

mektedir (Resim 3) (Güleç ve diğerleri 2009).

Dursunlu Lokalitesi taş alet topluluğu mevcut yongaların topuk yumrularına ve çok yüzlü aletlerin negatif vurma izlerine bağlı kalarak basit vurma tekniğinin kullanıldığını göstermektedir. Bunun yanı sıra iki kutuplu veya örs-çekiç tekniği de tercihen kullanılmıştır (Güleç ve diğerleri 2009).

Taş alet topluluğunun büyük çoğunluğunu yonga ve kırık yonga artıkları oluşturmaktadır. Bu parçaların büyük bir kısmını proksimal ve distal bölümler oluşturur ve topuk kısmına sahip olan buluntular diğer buluntulara göre oldukça azdır. Yonga aletler düz topuğa sahiptirler ve herhangi bir façetalı topuk tipi gözlenmemiştir. Dursunlu Lokalitesi'nden ele geçen diğer taş tipleri arasında polihedronlar, chopperlar, polihedron çekirdekler ve bipolar çekirdekler gelmektedir. Düzeltili aletler çok azdır ve üç

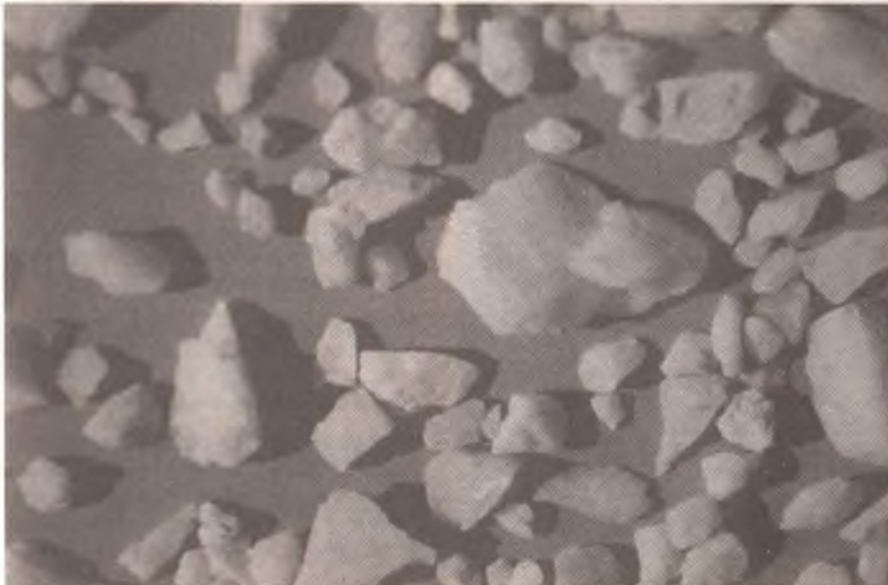
adet çontuklu yonga ve düzensiz rötuşlu iki yongadan oluşmaktadır. Kuvars parçaların kolay bir şekilde işlenmesinden dolayı bu aletlerin düzeltili değil kullanıma bağlı olarak kenarlarında düzelti olduğu düşünülmektedir. Çakmaktaşıdan yapılmış büyük bir yongada yapılan kullanım izi analizleri, yumuşak eti kesmek için kullanıldığını göstermiştir (Güleç ve diğerleri 2009).

İnsanın evrimsel sürecinin tanımlanmasında üç önemli materyal yol göstermektedir; fosil insan kalıntıları, DNA kalıntıları ve materyal kültür kalıntıları (tüketilen hayvan ve bitkiler ve taş alet kalıntıları). Dursunlu'dan ele geçen taş alet kalıntıları Anadolu'nun geçmişine ve insan evrimine ilişkin önemli veriler sunmaktadır. Bunlardan birisi, eski DNA çalışmaları insan tarihinin demografisini, türler arası gen akışını, hangi zaman diliminde ve nereden geldiğimizle ilgili bilgileri sağlaması açısından son 10 yıl içe-

risinde kullanılan en önemli metottur. Bu bilgiler günümüz verileri ışığında fosil kalıntılar ile paralel bir yol izlemektedir. DNA çalışmaları sonucunda, insanların üç farklı zaman aralığında Afrika'dan göç ettikleri belirlenmiştir. Birinci göçün 1,9 milyon yıl önce, ikinci göçün 650 bin yıl önce ve son olarak üçüncü göçün 169–96 bin yıl önce gerçekleştiği belirlenmiştir (Relethford 2008). 780-900 bin yıl öncesine tarihlendirilen Dursunlu, insanların ilk göç dalgalarının Anadolu'daki yayılımını göstermesi açısından önemlidir. Ancak Dursunlu Lokalitesi'nden yola çıkarak insanın evrimsel sürecini tanımlamaya başladığımızda fosil insanlara ait kalıntıların bulunmadığını görüyoruz. Türkiye'de sadece Denizli Kocabaş lokalitesinden 500.000 yıl öncesinden bilinen *Homo erectus*'a ait kafatası kalıntıları sınırlı bir tanımlama yapmamıza neden olmaktadır. Anadolu'da görülen bu büyük boşluk, ancak etrafımızdaki diğer bölgelerdeki buluntuların yorumlanmasıyla giderilmeye çalışılmaktadır.

İnsan evrimine ilişkin en iyi buluntu alanları ve fosil kayıtları Doğu Afrika'nın Rift vadisinden bilinmektedir. Geniş vadiler ve çöküntüler halinde oluşmuş bu yapı, Levant koridoruyla devam ederek Türkiye'de Hatay ili'nde sonlanmaktadır. Bu derin çöküntü alanları birçok canlı için yaşamsal değeri olan fauna ve flora sahiptir. Bu canlılardan birisi olan insan Rift vadisi içerisinde diğer birçok canlı gibi çeşitli yönlerle göç ederek bu koridoru sıklıkla kullanmıştır. Anadolu'da bu koridorun kullanıldığına dair en eski kalıntılar yine Dursunlu Lokalitesi'nden bilinmektedir. Lokalite faunal farklılığına bağlı olarak canlıların sıklıkla göç ettikleri bir habitatı işaret etmektedir. Bu denli farklı faunal çeşitlilik dönem insanların da burayı sıklıkla kullanmalarını sağlamıştır. Buna en iyi örnekleri lokaliteden ele geçmiş büyük bloklar içerisindeki kuvars aletleri oluşturmaktadır. Aynı zamanda, insan aktivitelerini göstermesi açısından bir leylek fosiline ait alt bacak kemiği üzerinde kesme izleri saptanmıştır.

Türkiye'de Pleistosen döneme ait kesin tarihlendirmeleri yapılmış lokalite

Dursunlu Lokalitesi'nden Bilinen Kuvars Yonga ve Yonga Artıkları

sayısı oldukça azdır, ancak buluntu alanları fazladır. Tarihlelendirmelerin yapılamamış olması, kısıtlı sayıdaki buluntu alanlarının yorumlanmasıyla veya yakın coğrafyadaki buluntu alanlarının karşılaştırılmasıyla bazı sonuçlara gidilebilmektedir. Öncelikle kesin olarak 780-900 bin yıl öncesine tarihlendirilen Dursunlu Lokalitesi, Türkiye'den bilinen önemli bir pleistosen buluntu alanıdır. Materyal kültürü, standart olmayan yonga tipleri, chopper aletleri, el baltalarının bulunmayışı, polihedron çekirdek ve alet tiplerine sahip olmasıyla Mod 1 alet endüstrisi içerisinde tanımlanmaktadır (Güleç ve diğerleri 2009). Bu özelliğiyle Asya ve Avrupa Alt Paleolitik topluluklarına benzerlik gösterir ancak buluntu sayısının azlığı taş alet kültürü üzerinde yorum yapılmamasına ve hangi alet kültürü içerisinde yer aldığının belirlenemesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak insanın evrimsel sürecine ilişkin verilen sağlanabilmesi ve yorumlanabilmesi için kuvvetli delillere ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle çalışılan alanın faunal ve floral yapısının ortaya çıkarılması, tarihlendirilmesi ve son olarak yer altı ve yer üstünde bulunan dünya mirasına ait kalıntıların dikkatli bir şekilde koordineli disiplinler arasında çalışması gerekmektedir.

Teşekkürler

Doç. Dr. İsmail Özer, Dr. İsmail Baykara ve Araş. Gör. Serkan Şahin'e bu makalelerin oluşumunda değerli katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Kaynakça

- 1) Aiello L., 1993, the Fossil Evidence for Modern Human Origins in Africa; a Revised View, *American Anthropologist*, 95: 73-96.
- 2) Ambrose H.S., 2001, *Paleolithic Technology and Human Evolution*, Science, 291:1748-1753.
- 3) Bar-Yosef O., 2006, *Defining the Aurignacian*, Eds. Bar-Yosef O and Zilhao J., Towards a definition of the Aurignacian, *Proceedings of the Symposium*, Portugal.
- 4) Baykara İ. ve. Oğuz M. T., 2005, *İnsanın Evrimsel Gelişiminde Önemli Bir Aşama: Oldowan Aletler ve Oldowan Öncesi Alet Yapımı*, *Antropoloji*, 21: 59-68.
- 5) Baykara İ ve Dinçer B., 2007, *İnsanın Evriminde Taş Aletler*, TMMOB, Haber Bülteni.
- 6) Baykara İ., 2010, *Üçağızlı Mağarası İnsanlarına Ait Dişlerin Paleoantropolojik Analizi*, Basılmamış Doktora Tesi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Paleoantropoloji ana bilim dalı.
- 7) Boeda, E., 1995, *Levallois: a volumetric construction, methods, a technique*; Eds. H. L. Dibble and O. Bar-Yosef, *The Definition and Interpretation of Levallois Technology*, Madison: Prehistory Press, 41-68.
- 8) Brauer G., 2007, *Origin of Modern Humans*, Eds. Tattersall I. and Winfield H., *Handbook of Paleoanthropology*, Springer and Verlag Berlin Heidelberg New York.
- 9) Brooks E.S. and McBrearty M., 2000, *the revolution that wasn't: a new interpretation of the origin of modern human behavior*, *Journal of Human Evolution*, 39, 453-563.
- 10) Brunet, M., et al., 2002, *New Hominid from the Upper Miocene of Chad, Central Africa*, *Nature*, 418 (6894): 145-151.
- 11) Cann R.L., Stoneking M. and Wilson A.C., 1987, *Mitochondrial DNA and Human Evolution*, *Nature*, 325:31-36.
- 12) Clark J.D. ve Kurashina H., 1979, *Hominid Occupation of the East-Central Highlands of Ethiopia in the Plio-Pleistocene*, *Nature*, Vol. 282.
- 13) Conde C.J. and Ayala F.J., 2007, *Human Evolution Trails from the Past*, Oxford University Press.
- 14) Debénath A. ve Dibble H.L., 1994, *Handbook of Paleolithic Typology*, University Museum University of Pennsylvania, Philadelphia.
- 15) Frayer D., 1977, *Metric dental change in the European Upper Paleolithic and Mesolithic*, *American Journal of Physical Anthropology* 46:109-120.
- 16) Green E., Krause J., Ptak S. E., Briggs A.W., Ronan M. T., Simons J. F., Du L., Egholm M., Rothberg J. M., Paunovic M. and Paabo S., 2006, *Analysis of One Million Base Pairs of Neanderthal DNA*, *Nature* 144:330-336.
- 17) Inizan M.L., Reduron-Ballinger M., Roche H., Tixier J., 1999, *Technology and Terminology of Knapped Stone*, Naterre: CREP, France.
- 18) Klein, G. R., 1989, *Human Career*, The University of Chicago Press.
- 19) Krings, M.A. Stone, R.W. Krainitzki, M. Stoneking, and S. Paabo, 1997, *Neanderthal DNA Sequences and the Origin of Modern Humans*, *Cell*, 90:19-30.
- 20) Lewin R. and Foley R.A., 2004, *Principle of Human Evolution* second Edition, Blackwell publishing.
- 21) Lewin R., 2005, *Human Evolution: an Illustrated Introduction* fifth edition, Blackwell Publishing.
- 22) Mellars P., 1995, *The Neanderthal Legacy an Anthropological Perspective from Western Europe*, Princeton University Press.
- 23) Ovchinnikov IV, Gtherstrom A, Romanova GP, Kharitonov VM, Liden K., 2000, *Molecular analysis of Neanderthal DNA from the northern Caucasus*, *Nature*, 404:490-493.
- 24) Paboo S., 1999, *Human Evolution Trends*, *Cell Biology*; 9 (12):13-16.
- 25) Pakendorf B. and Stoneking M., 2005, *Mitochondrial DNA and Human Evolution*, *Annual Review Genomics Human Genetics*, 6:165-183.
- 26) Phillipson D.W., 1993, *African Archaeology* Second Edition, Cambridge University Press.
- 27) Plummer T., 2004, *Flaked Stones And Old Bones: Biological And Cultural Evolution At The Dawn Of Technology*, *American Journal of Physical Anthropology* 47:118-164.
- 28) Relethford JH, 2008, *Genetic Evidence and the Modern Human Origins Debate*, *Heredity*, 100:555-563.
- 29) Semaw, S., Renne, P., Harris, J. W. K., Feibel, C. S., Bernor, R. L., Fesseha, N. and Mowbray, K., 1997, *2.5-million-year-old stone tools from Gona, Ethiopia*, *Nature* 385, 333-336.
- 30) Stringer C.B., and Brauer G., 1994, *Methods, Misreading and Bias*, *American Anthropologist* 96:416-424.
- 31) Stringer C., 2001, *Modern Human Origins-Distinguishing the Models*, *African Archaeological Review* 18 (2): 67-75.
- 32) Stringer C., 2007, *The Origin and Dispersal of Homo sapiens: Our Current State of Knowledge*, Eds;
- 33) Mellars P., Boyle K., Bar-yosef O., Stringer C., *Rethinking the Human Revolution New Behavioural and Biological Perspectives on the Origin and Dispersal of Modern Humans*, McDonald Institute Monographs.
- 34) Toth N. And Schick K., 2007, *Overview of Paleolithic Archeology*, Eds; Tattersall I., and Henke W., *Handbook of Paleoanthropology*, Springer and Verlag Berlin Heidelberg New York.
- 35) Wolpoff M.H., Thorne A.G., Smith F.H., Frayer D.W., and Pope G.G., 1994, *Multiregional Evolution: A World-wide Source for Modern Human Populations*, Eds, Nitecki M. and Nitecki D., *Origins of Anatomically Modern Humans*, New York: Plenum Press.
- 36) Whitehouse, D. and Whitehouse, R., 1975, *Archaeological Atlas of the World*, Thames and Hudson Ltd., London.
- 37) Güleç, E., Howell, F.Clark, White, Tim D., 1999, *Dursunlu-A New Lower Pleistocene Faunal and Artifact-bearing Locality in Southern Anatolia*, *Hominid Evolution: Lifestyles and Survival Strategies*, Edition Archea: Berlin, 349-364.
- 38) Güleç E., Howell C., White T.D., Karabıyıkoglu M., 2002 *Anadolu'da İlk İnsan İzleri: Dursunlu, A.Ü. D.T.C.F. Antropoloji Dergisi*, 15:79-90.
- 39) Güleç E., White T.D., Kuhn S.L., Özer İ., Sağır M., Yılmaz H., Howell C.F., 2009, *The Lower Pleistocene Lithic Assemblage from Dursunlu (Konya), central Anatolia, Turkey*, *Antiquity*, 83:11-22.
- 40) Loucharta A., Mourer-Chauvirk G., Güleç E., Howell F.C., White T.D., 1998, *L'avifaune De Dursunlu, Turquie, Pleistocene Interieur: Climat, Environnement Et Biogeographie*, *paleontologie*, 327:341-346.
- 41) Özer İ. ve Baykara İ., 2009, *Anadolu'da Bilinen En Eski Taş Aletler* *BİLİMTEKNIK*, 42 (497): 65-69.

Beynin ve elin evrimi

2 milyon yıl önce yaşamış olan insan türlerinde son derece gelişmiş karmaşık düşünebilme yeteneğinin yanı sıra motor kabiliyetlerin de elverişli olması alet üretiminin kolaylıkla gerçekleşebilmesine yol açmış olabilir ve dönem insanları sürekli daha işlevli ve karmaşık aletler üretmeyi planlayabiliyorlardı.

Orta Miyosen dönemin (16-9 milyon yıl) sonlarında evrimsel çizgileri ayrılma-ya başlayan hominoid üst ailesi üyelerinden (insan, şempanze, goril ve orangutanların üst ailesi) biri olan hominidae (insan ailesi) türleri kendilerini morfolojik açıdan farklılaştıracak olan bipedal lokomasyonu (iki ayak üzerinde dik durma ve yürüme hareketi) benimsemeye ve giderek daha sıklıkla uygulamaya başlamışlardı. Milyonlarca yıl, binlerce nesil boyunca tekrarlayan hominid bipedalizmi insan ailesi üyeleri için giderek ayırt edici bir avantaja dönüşmeye ve katasından ayağa

kadar tüm vücut yapısında kalıcı değişikliklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Günümüzdeki araştırmalar bipedalizmle birlikte gelişen anatomik özelliklerde gözlenen bu farklılaşmayı hominin soyağacının derinliklerine indirmekte ve iri beyin ve alet kullanımı gibi özelliklerin gelişimiyle doğrudan ilişkilendirmektedir. Soyu tükenmiş veya yaşamakta olan 200'ün üzerindeki primat türü içerisinde en gelişmiş yapıya sahip insan beyni ve elinin evrimindeki en önemli evrimsel aşamalardan birisi böylelikle başlamıştır.

Primat takımı üyeleri 65 milyon yıllık evrimsel geçmişleri boyunca birbirlerin-

Primat takımı üyeleri 65 milyon yıllık evrimsel geçmişleri boyunca birbirlerinden farklı anatomik ve davranışsal özelliğe sahip yüzlerce türe çeşitlendiler. Günümüz modern insanının da dâhil olduğu bu takım üyeleri normal beyin iriliğinden daha büyük bir beyne sahiptirler.

Soyu tükenmiş veya yaşamakta olan 200'ün üzerindeki primat türü içerisinde en gelişmiş beyin insana aittir.

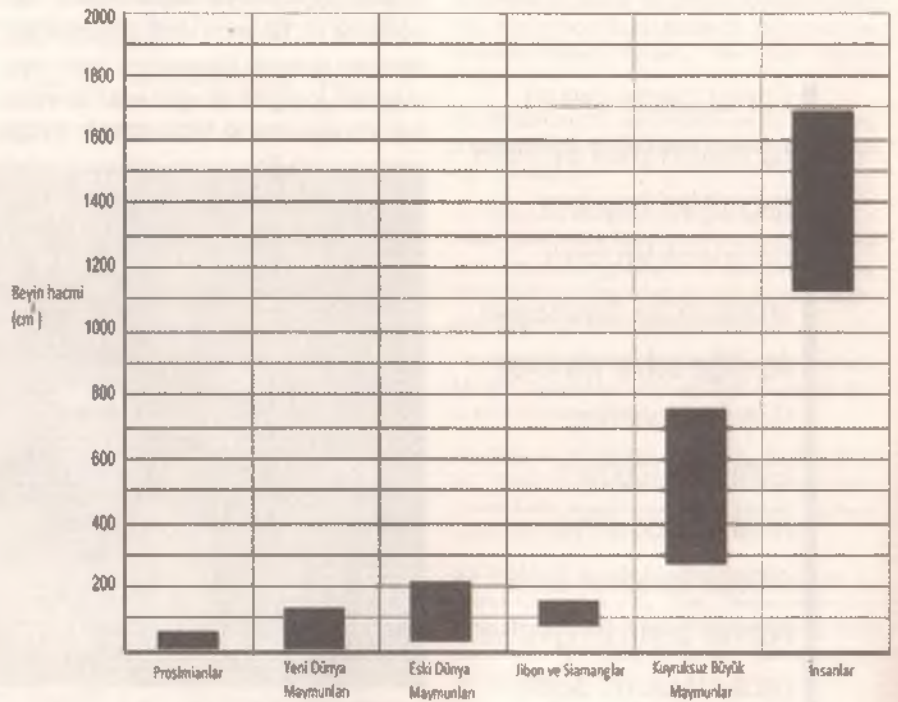

Australopithecus ailesi.

den farklı anatomik ve davranışsal özelliğe sahip yüzlerce türe çeşitlendiler. Günümüz modern insanının da dâhil olduğu bu takım üyeleri normal beyin iriliğinden daha büyük bir beyne sahiptirler ve göreceli beyin hacimleri (beynin vücut hacmine oranı) primat evrimi boyunca artış göstermeye devam etmiştir (Şekil 1). Yaşayan primatlarda beyin hacmi oranları büyük varyasyonlar göstermektedir. Primatların daha ilkel türlerini içeren Prosimianlar, eski ve yeni dünya maymunları ve jibonlarda beyin hacmi sınırları 1-205 cm³ arasında değişkenlik gösterirken, kuyruksuz büyük maymunlarda (ape) bu aralık 275-752 cm³'e yükselmektedir. İnsanda ise dağılım aralığı yaklaşık olarak 1,100-1,700 cm³'tür. Buna karşın dünyanın en küçük primatı olan pigme fare lemurunda (*Microcebus myoxinus*) bile 30 gr.'lık vücut hacmine

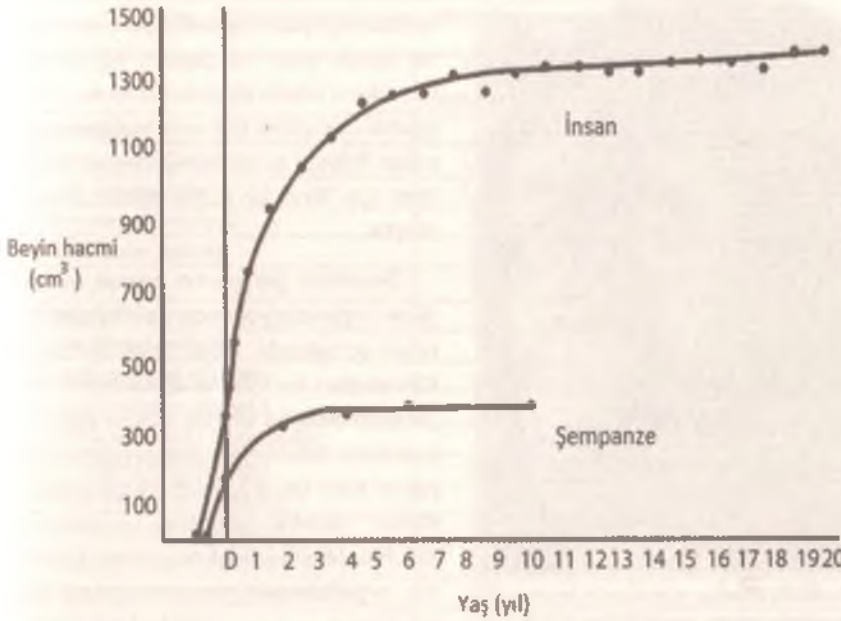
göre sahip olduğu beyin büyüklüğü oranı yaklaşık olarak kuyruksuz büyük maymunlarındaki kadardır. Göreceli beyin büyüklüğü beyin gelişiminin ifade edilmesinde çok önemli bir parametredir, ancak özellikle ontojenetik süreçte değerlendirildiği zaman bazı önemli hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü küçük bebek ya da çocuklarda beyin hacminin küçüklüğüne karşı, kafanın vücutta kapladığı alan nedeniyle göreceli beyin büyüklüğü yüksek çıkmaktadır.

Erişkin bir kuyruksuz büyük maymunun beyni, yeni doğmuş yavrusunun 2.3 katı büyüklüğe erişirken, insanda bu oran 3.5 katına çıkmaktadır. İnsan ve kuyruksuz büyük maymunların vücut yapıları karşılaştırıldığında ağırlık olarak benzerlik göstermelerine ve yaklaşık olarak aynı hamilelik sürelerine karşın, yeni doğan bir insan bebeğinin hem vücut hem de beyin hacmi, kuyruksuz büyük maymundakinin iki katı civarındadır. Bu farklılığın en önemli sebebi olarak önerilen hipotez, insan dişilerinin hamilelik döneminde aldığı kaliteli ve enerji açısından zengin besinlerin bebeğin gelişimindeki rolünü açıklamaya çalışmaktadır. Doğumdan sonraki evrede de oldukça uzun bir periyot boyunca beynin gelişmesi devam etmektedir. Tüm memelilerde vücut-beyin oranları dikkate alındığında beynin büyümesine doğru bir eğilim olmasına karşın, beynin gelişme hızı türler arasında farklılık gösterir. Büyük bir beyin ancak protein ağırlıklı yüksek enerjili diyetlerle ortaya çıkabilir. Erişkin bir insanda beyin, vücut enerjisinin yaklaşık olarak yüzde 20'sini harcar. Bu durum yaşamın erken aşamalarında çok daha da fazladır (Şekil 2) (Lewin ve Foley, 2004; Folk, 2007).

Şekil 1: Yaşayan primatlarda beyin hacimleri sınırları

Tüm memelilerde vücut-beyin oranları dikkate alındığında beynin büyümesine doğru bir eğilim olmasına karşın, beynin gelişme hızı türler arasında farklılık gösterir. Büyük bir beyin ancak protein ağırlıklı yüksek enerjili diyetlerle ortaya çıkabilir.

Şekil 2: İnsan ve şempanzenin büyüme evresinde beyin büyümesi

Beynin evrimi

Memeliler içerisinde bulunan türler arasında beyin hacimleri açısından çok farklı değerler elde edilmektedir. Hofman'a göre (1988) sıgırlarda yaklaşık 486 cm³, atlarda 609 cm³, şişe burunlu yunuslarda 1,118 cm³ civarında beyin hacimleri tespit edilmiştir (Stanford vd., 2009). Buna karşın Primatlar, evrimleştikleri insektivorlar (böcekçiller) ile kıyaslandığında daha iri bir beyin hacmi/vücut hacmi (ensefalizasyon katsayısı - EK) sergilerler. Eosen (54-36 milyon yıl) ve Oligosen dönemde (36-23 milyon yıl) yaşamış olan prosimianların 11 cm³'ün altında bir beyin hacmine sahip oldukları fosil kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ra-

dinsky (1975) ve Gurche (1982)'ye göre Eosen dönemin primatlarından *Smilodectes*, *Adapis* ve *Notharctus*'taki beyin hacmi, günümüz prosimianlarından daha küçüktü. 45 milyon yıl öncesinde yaşamış olan bazı prosimian türlerindeki beyin hacmi/vücut hacmi oranları, günümüzde yaşayan modern prosimian türlerindeki aralığın alt sınırı civarındaydı. Radinsky (1974), bir Oligosen anthropoid olan *Aegyptopithecus*'un 32 cm³'lük beyin hacmine ulaştığını ve beyin hacmi/vücut hacmi oranının anthropoid (primatların daha gelişmiş olan alt takımı) seviyesinde olduğunu belirtmektedir. Walker ve diğerlerine (1983) göre ise Miyosen dönem hominoidi *Proconsul*'da ise yaklaşık 11 kg.'lık vücut ağırlığı ve 167 cm³'lük çok yüksek bir beyin hacmine ulaşılmıştır. Hominid ailesinin ortaya çıkışıyla birlikte iyice ivme kazanan beyin hacmi artışı özellikle son 2,5 milyon yıldır insan ve diğer primatlar arasında iyice farklılaşmaya başlamıştır (Folk, 2007).

Geçen yüzyılda yapılan pek çok araştırmada primat evrimi ve beslenme rejimleri ile beyin gelişimleri arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bauchop ve Stephan (1969), modern antropoidlerdeki beyin hacminin fosil antropo-

idlerdekinden daha yüksek olduğunu söylerken, ensefalizasyon katsayısı hesaplamalarında ise birbirine yakın değerlerin elde edildiğinden bahsetmektedir. Jerison (1973), Clutton-Brock ve Harvey (1980) ve Milton (1988) gibi araştırmacılar meyve ile beslenen primatların yaprakla beslenen primatlardan daha yüksek bir ensefalizasyon katsayısına sahip olduklarını belirtirken, Gibson (1986), hem etçil hem de otçul beslenen primatlardaki katsayının diğerlerinden oldukça yüksek olduğunu dile getirmektedir (Folk, 2007).

Fosil hominidlerdeki beyin gelişimi, kafatasının beyni sınırlandıran iç yüzeylerinin yaklaşık olarak hacimlerinin ölçülmesi ve yapısının endokastlar (kafatasının iç kalıpları) yardımıyla anlaşılmasına çalışılmasıyla değerlendirilmektedir. Holloway ve diğerlerine göre (2004), hominidlerdeki beyin evrimi 3 önemli faza ayrılmaktadır. İlk faz erken homininler ve kaba yapılı *Australopithecus* (*Paranthropus*) aşamasıdır. Bu fazda erken *Australopithecus*'lardan kaba yapılı *Australopithecus*'lara doğru beyin hacminde bir artış dikkati çekmektedir. Erken *Australopithecus*'larda 400-500 cm³ aralığında gözlenen beyin hacimleri, *Paranthropus robustus* ve *Paranthropus boisei* türlerinde 475-530 cm³ aralığına yükselmektedir. Yani insan ailesi (hominidae) içerisinde yer almasına karşın erken *Australopithecus*'larda beyin kapasitesi şempanze, orangutan ve dişi gorilinkine yakın büyüklükteyken, *Paranthropus*'larda ise erkek goril seviyesindedir. Ancak ensefalizasyon katsayısı açıdan bakıldığında *Australopithecus*'ların vücut büyüklüklerine oranla belirgin bir biçimde daha büyük beyin kapasitesine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Kaba yapılı olarak tanımlanan *Paranthropus*'ların sert yiyeceklerle beslenmesi, iri çene ve dişlerin korunmasına, buna paralel olarak da bu robust yapıyı sağlamlaştıracak güçlü bir kas yapısının beyin kutusu üzerindeki baskısını sürdürmesine yol açmıştır. Buna karşın hem narin hem de robust *Australopithecus*'lar da beyin gelişimi açısından kuyruksuz büyük may-

İnsan ailesi (hominidae)

içerisinde yer almasına karşın erken *Australopithecus*'larda beyin kapasitesi şempanze, orangutan ve dişi gorilinkine yakın büyüklükteyken, *Paranthropus*'larda ise erkek goril seviyesindedir.

munlara kıyasla daha avantajlıdır. Beyin gelişimindeki ikinci faz erken *Homo türleri* ve *Homo erectus* aşamasıdır. Fosil kayıtlara göre *Homo habilis* ve diğer erken *Homo türleri*ndeki kafatası kapasitesi *Australopithecus* ve kuyruksuz büyük maymunlardan % 25-30 düzeyinde daha yüksektir. Ensefalizasyon katsayısında da artış gözlenen bu erken *Homo türleri*yle birlikte bulunan taş alet kalıntıları ise beyinin nesneleri kavraması açısından da gelişme gösterdiğini kanıtlamaktadır. Kappelman'a göre (1996), *Homo erectus* türünde vücut hacminde gözlenen büyümeden daha belirgin olan beyin hacmi büyümesinin ensefalizasyon katsayısının da hızlı artışına yol açmıştır. Üçüncü faz Arkaik *Homo sapiens*, *Homo neanderthalensis* ve Modern *Homo sapiens* aşamasıdır. Arkaik *Homo sapiens*'lerde gözlenen beyin hacmi ortalaması bile günümüzde yaşayan Modern *Homo sapiens*'lerin varyasyon aralığı içerisinde. Bu gruptaki *Homo neanderthalensis*'lerin günümüz modern insanların ortalama olarak daha büyük kafatası kapasitesine sahip olmaları bile vücut hacimlerindeki irilik nedeniyle Modern *Homo sapiens*'lerin Dünya üzerindeki ensefalizasyon katsayısı en yüksek tür olmasını engelleyememektedir. Modern insanların beyin yapısı ve şekil açısından da Neandertal'lerden farklı oldukları bilinmektedir. Modern insanlarda beyin daha çok küre biçimindedir ve bu küreleşme biçimi parietal loblardaki değişimlerden kaynaklanmaktadır. Günz ve diğerlerine göre temporal ve parietal lobların kesişme alanlarındaki bu farklılaşmalar yaşamın ilk yılından itibaren ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmiş özellik tüm primat türleri arasında sadece insana özgüdür. Beyin hacmindeki ve ensefalizasyon katsayısındaki artış 3-4 milyon yıl öncesindeki hominid türlerinin karakteristik özellikleri arasındadır. Bu artış trendi 2 milyon yıl öncesine gelindiğinde iyice belirginleşmektedir. 2 milyon yıldan bu yana hem vücut boyutlarında hem de beyin hacminde gözlenen hızlı artış, bu dönem hominidlerinin adaptasyonlarının da son derece gelişmiş olduğunun açık

Australopithecus afarensis'in beyin organizasyonları insaninkilere büyük benzerlik göstermektedir.

bir göstergesidir (Tablo 1) (Stanford vd., 2009). Bugün yaşayan insanlardaki beyin hacmi, primat takımı üyelerinin sahip olduğu en gelişmiş beyin 3 katı civarında daha büyük bir yapıdadır. İnsan beyinin bu derecede gelişmesinin temelindeki ilk ve en önemli olgu bipedalizmdir. Çünkü iki ayak üzerinde dik durma ve yürüme postürünü benimsemiş bir organizmada kafatası omurganın tam üzerinde yer alacağından, yarı eğik ya da dört ayaklı postürdeki bir canlının kafatasının dengede durması için gereken ağır kas baskısına ihtiyaç duymayacaktır. Bu da beyin gelişmesi için gerekli olan temel zeminin oluşmasını sağlamaktadır. Daha ileriki dönemlerde ortaya çıkacak olan alet yapımı ve kullanımına dayalı

Beyindeki genişleme beyin fonksiyonel organizasyonunda da değişikliklere yol açmaktadır. İnsan beyni karmaşık davranışları ve kültürel aktivitelerin gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak bir yapıdadır.

avlanma stratejileri, ateşin bulunması ve ön hazırlığı yapılmış besinlerin yenmesine dayalı çene ve dişlerin küçülmesi, kuyruksuz büyük maymunlarda karşılaştığımız çok güçlü çigneme kaslarına duyulan ihtiyacı azaltmış ve beyin gelişmesi için ikinci bir pozitif etken oluşturmuştur.

Beyindeki genişleme beyin fonksiyonel organizasyonunda da değişikliklere yol açmaktadır. İnsan beyni karmaşık davranışları ve kültürel aktivitelerin gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak bir yapıdadır. Beyni meydana getiren her iki yarım küre de 4 lobdan oluşmaktadır; frontal, parietal, temporal ve occipital lob. Frontal lob bilinçli düşünme, planlama, organizasyon, problem çözme gibi işlevlerden sorumlu, parietal lob vücudun diğer kısımlarından gelen algıları birleştirme ve nesnelerin kullanılmasından sorumlu, temporal lob ses ve koku gibi duyarın algılanmasından ve kısa süreli hafızadan sorumlu, occipital lob ise görme duyusu ile ilgili işlevlerin yürütüldüğü, şekil ve renklerin algılandığı lobdur. Kuyruksuz büyük maymunlarda parietal ve temporal loblar çok küçük yapıda iken, insanda dominant bir şekilde oldukça irileşmiştir ve özellikle frontal lob oldukça kıvrımlı bir yapıya ulaşmıştır. Evrimsel süreçte *Australopithecus afarensis* fosillerinin kafatası iç kalıpları üzerinde yapılan araştırmalar, bu türdeki beyin organizasyonlarının insana büyük benzerlikler sergilediğini göstermektedir. Occipital ve temporal loblar arasındaki kenarda küçük bir çukurluk olarak yer alan lunate sulcus'un pozisyonunda bile benzerlikler vardır. Buna karşın kuyruksuz büyük maymunlarda bu oluk daha önde yer almaktadır. Bu oluğun pozisyonunu neredeyse tüm hominid fosillerinde benzer bir şekilde karşımıza çıkmaktadır ve insansı bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca genişlemiş bir beyin üzerinde yayılan kan damarlarının radyatör hipotezine göre *Homo* genusu üyelerinde beyin etkili bir şekilde soğutulmasında önemli rol oynadığı da tartışılmaktadır (Lewin ve Foley, 2004).

Tablo 1: Hominoidlerde kranial kapasite ortalamaları
(Shea, 2007 ve Stanford vd., 2009'dan alınarak geliştirilmiştir)

	Kranial kapasite (cm ³)	Vücut ağırlığı (kg)	Ensefalizasyon katsayısı
Hominoidler			
<i>Homo sapiens</i> (kadın)	1,285.2	57.2	4.64
<i>Homo sapiens</i> (erkek)	1,424.5	71.9	4.32
<i>Homo neanderthalensis</i>	1,445		4.04
<i>Arkaik Homo sapiens</i>	1,330		3.52
<i>Homo erectus</i>	1,003		3.27
<i>Homo habilis</i>	631		2.73
<i>Paranthropus robustus</i>	507		2.50
<i>Australopithecus africanus</i>	445		2.16
<i>Australopithecus afarensis</i>	450		1.87
Kuyruksuz büyük maymunlar			
<i>Gorilla gorilla</i> (gönl-dişi)	441.4	71.5	1.34
<i>Gorilla gorilla</i> (gönl-erkek)	537.4	169.5	0.85
<i>Pan troglodytes</i> (şempanze)	388.6	83.7	1.48
<i>Pongo pygmaeus</i> (orangutan-dişi)	341.2	37.8	1.69
<i>Pongo pygmaeus</i> (orangutan-erkek)	393.1	87.7	1.08
<i>Hylobates lar</i> (jibon)	98.3	5.5	2.10
Eski Dünya maymunları			
<i>Papio anubis</i> (babun-dişi)	141.4	11.9	1.69
<i>Papio anubis</i> (babun-erkek)	166.4	23.5	1.18
<i>Cercopithecus albigena</i> (gri yanaklı mangabey)	97.3	7.69	1.63
<i>Colobus guerza</i> (colobus)	75.4	9.05	1.11
Yeni Dünya maymunları			
<i>Ateles geoffroyi</i> (örümcek maymunu)	126.4	6.0	2.55
<i>Alouatta palliata</i> (uluyan maymun)	62.8	6.55	1.18
<i>Saimiri sciureus</i> (sincap maymunu)	24.4	0.68	2.58
Memeli takımları			
Artiodactyla (çift toynaklılar)			0.84
Carnivora (etçiller)			1.22
Chiroptera (yarasalar)			0.94
Insectivora (böcekçiller)			0.55
Perissodactyla (tek toynaklılar)			0.92
Proboscidea (filler)			1.59
Rodentia (kemirgenler)			0.99

Elin evrimi

Tipik bir primat eli, uzun kıvrımlı parmaklarla ama çok daha küçük bir başparmak ile karakterizedir. Buna karşın insan eli daha iri, daha kaslı, hareketlidir. Elimiz tümüyle birbirlerini karşılayan kısalmış parmaklara sahiptir ve düzleşmiş bir yapıdadır. Kuyruksuz büyük maymunlarda insan elinin yapabildiği hareketlerin birçoğu yapılabilmesine karşın, kısa boyutu nedeniyle kavrama işlevinde başparmağın rolü çok yetersiz kalmaktadır. Primat takımı içinde hominoidlerde ortaya çıkan bu sıra dışı farklılaş-

ma bazı araştırmacılar tarafından alet kullanım davranışı ile ilişkilendirilmektedir. Bu yaklaşım erken hominoidlerle başlayan bipedalizm sürecinde ellerin boş kalması ve bir süre sonra da alet kullanımında görev almasıyla uyumludur. Çünkü 7 milyon yıllık ilk hominid atamızın (*Sahelanthropus tchadensis*) bile dik yürüdüğü yönündeki kanıtlara rağmen, ön üyelerimizin (kol ve ellerimiz) orman yaşantısını terk etmeyişimiz yüzünden kavrayıcılık ve tırmanmadaki görevini henüz terk etmediği görülmektedir. Yani gün içinde yerde iki ayağı üzerinde yürüyen hominoidler, tehlike anında tırmanma

özelliğine sahip ön üyelerinin yardımıyla kolayca ağaç ortamına geri dönebiliyordu. Özellikle erken hominid türlerine ait fosillerde uzun ve kavisli parmaklar gözlenmektedir. Bipedalizm sürecinde açık alanlara tümüyle uyum ancak alet kullanımının gelişiminden sonra mümkün olmuştur. Bu aşamada sorulması gereken soru üretilen en eski aletlerin hangi türde olduğu yönündedir. Aletler bir mücadele anında elimiz tarafından kavranabilecek, fırlatılabilecek ve bir sopa gibi savrulabilecek türde ise eğer avantaj sağlayabilir. Bipedalizm sürecinin üzerine bu yeteneğin de kazanılması, vücutta ve özellikle elimizde sayısız anatomik değişimlerin gerçekleşmesine yol açmaya başlamıştır (Young, 2003).

Fosil kayıtlardaki en eski taş alet örneği Etiyopya Gona'da bulunan ve 2.6 milyon yıl öncesine tarihlendirilen Oldowan tipteki aletlerdir. Bu aletlerin üreticisi konusunda henüz bilim adamlarınca ortak bir konsensüs oluşmamakla birlikte, fosil hominoidlerin el morfolojisinden yola çıkılarak bazı tahminler yapılmaktadır. Susman (1994), şempanze ve insan eli arasındaki farklılıktan yola çıkarak, insanda başparmaktaki şempanzelerde olmayan 3 fazla kasa dikkat çekmiştir. Buna ilaveten uçları daha kalın metakarpaller (el tarak kemikleri) de insan elinin şempanzeye göre daha ustaca kavrama işlevine uyum sağladığını göstermektedir. Susman'a göre insan başparmağı, karmaşık aletlerin üretimi ve kullanımı ile ilgili doğal seçim baskısına yanıt ola-

Tipik bir primat eli, uzun kıvrımlı parmaklarla ama çok daha küçük bir başparmak ile karakterizedir. Buna karşın insan eli daha iri, daha kaslı, hareketlidir. Elimiz tümüyle birbirlerini karşılayan kısalmış parmaklara sahiptir ve düzleşmiş bir yapıdadır.

Sahelanthropus tchadensis'e ait kafatası parçaları.

rak evrimleşmiştir. Oransal olarak incelendiğinde de insan türleri içerisinde metakarpal genişliklerinin uzunluğa oranlarının *Homo sapiens*'e doğru giderek arttığı görülmektedir. *Australopithecus afarensis* türünde gözlenen uzunluğuna göre daha dar metakarpal yapısının ise daha çok şempanze eline benzerlik gösterdiği belirtilmekte ve ancak doğada bulunduğu taşları yontmadan kullanabildiğini göstermektedir. *Paranthropus* türlerinde gözlenen *Homo* genusu benzeri el yapısı ise henüz kendileriyle ilişkilendirilecek Oldowan aletlerin bulunmaması nedeniyle tartışmalı olarak kalmıştır (Freeman ve Herron, 2009). Bu durumda eldeki kavrayıcılık ve hassaslık derecesine göre alet yapabilmeyen sadece *Homo* genusuna özgü bir yetenek olduğu şu anki bilgilerimize göre çok daha kanıtlanabilir gelmektedir.

Young'a göre (2002) en eski hominid özelleşmesi etkin bir taş fırlatma ve sopa tutma davranışdır ve bu davranış doğal seçim baskısı altında uzun bir süre boyunca başarılı bir şekilde dereceli olarak giderek artmıştır. Bu artış elin evrimi boyunca anatomik yapıda gözlenen değişimleri de açıklamaktadır. Fosil kayıtlar göstermektedir ki, eldeki fırlatma ve sopa tutma adaptasyonunun başlangıcı hominid kökeninin başlangıcına çok yakın bir aşamada ortaya çıkmış ve milyon yıllar boyunca devam etmiştir. Napier (1956) tarafından "güçlü ve hassas tutuş" olarak tanımlanan insan elinin eşsiz adaptasyonun kökeninde de bu ilk fırlatma ve tutma davranışının yer aldığı dile getirilmektedir (Young, 2003). Taş aletlerin gelişimi üzerinde çalışmalar yapan araştırmacılar, savunma, avlanma ve günlük işlerde büyük avantaj sağlayan

alet kullanımının ancak daha karmaşık düşünme yeteneğine sahip türlerde gözlenebileceğini ve beyin gelişimi açısından yeterli düzeye ulaşamamış türlerde gelişmiş alet yapımının mümkün olmadığını dile getirmektedirler. 2 milyon yıl önce yaşamış olan insan türlerinde son derece gelişmiş karmaşık düşünme yeteneğinin yanı sıra motor kabiliyetlerin de elverişli olması alet üretiminin kolaylıkla gerçekleşebilmesine yol açmış olabilir ve dönem insanları sürekli daha işlevli ve karmaşık aletler üretmeyi planlayabiliyorlardı.

Taş aletlerin gelişimi üzerinde çalışmalar yapan araştırmacılar, savunma, avlanma ve günlük işlerde büyük avantaj sağlayan alet kullanımının ancak daha karmaşık düşünme yeteneğine sahip türlerde gözlenebileceğini ve beyin gelişimi açısından yeterli düzeye ulaşamamış türlerde gelişmiş alet yapımının mümkün olmadığını dile getirmektedirler.

Kaynaklar

- 1) Falk D. 2007 "Evolution of the Primate Brain", *Handbook of Paleoanthropology* (Eds. W. Henke, I. Tattersall), Springer-Verlag, 1133-1162.
- 2) Freeman, S., Herron, J.C. 2009 *Evrimsel Analiz*, (Çeviri editörleri B. Cıplak, H.H. Başbüyük, S. Karaytuğ, İ. Gündüz), Palme Yayıncılık, Ankara.
- 3) Lewin, R., Foley, R.A. 2004 *Principles of Human Evolution* (2nd edition), Blackwell Publishing, UK.
- 4) Shea, B.T. 2007 "Start small and live slow: Encephalization, body size and life history strategies in Primate origins and evolution", *Primate Origins: Adaptations and Evolution*, (Eds. M.J. Ravosa, M. Dagosto), *Developments in Primatology: Progress and Prospects*, Springer Science+Business Media, 583-624.
- 5) Stanford, C., Allen, J.S., Anton, S.C. 2009 "Evolution of the Brain and Language", *Biological Anthropology: The Natural History of Humankind* (3rd edition), Pearson Education, USA.
- 6) Young, R.W. 2003 "Evolution of the human hand: the role of throwing and clubbing", *Journal of Anatomy*, 202:165-174.

Coğrafya'nın tarihteki ve günümüzdeki durumu üzerine:

Tarihsel materyalist bir manifesto

Açık (kesin) bir kuramdan çekilmek demek, gelecekteki coğrafya için yaratıcı ve bilinçli yenilikler adına mücadeleden de çekilmek demektir. Coğrafya ve toplumsal kuram arasındaki bağ, bu nedenle, dünyanın yeni anlayışları ve etkin bir müdahalenin olanaklılığı için önemli bir noktadır.

Coğrafya'nın geçmiş ve günümüzdeki durumu, tarihsel olarak anlaşılmalı gerektirir. Coğrafi bilginin rollerinin kapitalizmin boyunduruğunda yeniden gözden geçirilmesi, onun (coğrafi bilginin rollerinin) toplumsal gereksinimlerin farklılaşmasındaki değişimini örneklendirmektir. Böyle bir arka plana karşıt olarak, coğrafyanın akademik bir disiplin olmasında taşınan bugünkü ikilemler de burada tarihsel materyalist bir yoruma kavuşturulacaktır. Böylece akademik bir disiplin olarak coğrafya'nın somut amaçları, onun söz konusu dönüşümü için, temel koşul olarak kesin ve açık biçimde belirtilmiş olacaktır.

Coğrafya'nın günümüzdeki durumu ve onun dönüşümü için gereken tasarılar, tarihsel bir yaklaşımla temellenmelidir. Coğrafi bilginin rol ve işlevleri, bu bilginin öğeleriyle birlikte, her durumda, toplumsal oluşum ve gereksinimlerin yer değiştirmesiyle ilişkili olarak ya da bu yer değiştirmelere bir yanıt olarak değişir. Bu nedenle, coğrafi disiplinin tarihi, coğrafi uygulamaların gerçekleştiği toplumsallığın tarihinden bağımsız olarak anlaşılabilir. Merkantilizm'in ortaya çıkışı ve "batı kapitalizminin" daha sonraki endüstriyel ve mali biçimleri, batının politik-ekonomik hegemonyasının boyun-

duruğunda olan dünya ekonomisinin uzamsal bütünleşmesindeki artışa koşut olarak gelişir. Bu, aynı zamanda, coğrafi bilginin gittikçe daha fazla uzmanlaşması ve akademik emeğe bölünmesinin, ayrılaşan yeni biçimlerine bağlıdır ve bu yeni biçimleri gereksinir. Coğrafyacıların günümüzdeki alternatifleri ve de sınırları, toplumsal dönüşümün mücadelecili süreçlerinde köklenmektedir. Disipli-

Merkantilizm'in ortaya çıkışı ve "batı kapitalizminin" daha sonraki endüstriyel ve mali biçimleri, batının politik-ekonomik hegemonyasının boyunduruğunda olan dünya ekonomisinin uzamsal bütünleşmesindeki artışa koşut olarak gelişir.

Coğrafi bilgi, toplumsal yaşamın yeniden üretilmesi için gereken somut temeli sağlar. Bunu da, gerek doğal gerekse insani koşulların mekânsal olarak ayrılması, çözümlenmesi ve organize edilmesi yoluyla başarır.

Kapitalizmin gelişimiyle birlikte iş gücü ve kapitalin coğrafi hareketliliği, yeni coğrafi bilginin yapısını belirleyen temel dayanak noktası olmuştur.

nimizin gerek dönüştürülmesi gerekse sabitlenmesi ya da durağanlaştırılması için gerekli alanlar, biz bundan hoşlanalım ya da hoşlanmayalım, toplumsal değişimin daha büyük süreçleriyle ilişkide gerçekleşebilir. Bu temel olgunun bilincine varmak için, disiplinimizin (coğrafyanın) nereye gittiğini ve çağdaş gereksinimler, karşı çıkışlarla karşılaşmasında nasıl kendini yeniden yapılandırıldığını tanımayla gereksinimimiz vardır.

Coğrafyanın ve toplumun tarihi üzerine

Coğrafi bilgi, toplumsal yaşamın yeniden üretilmesi için gereken somut temeli sağlar. Bunu da, gerek doğal gerekse insani koşulların mekânsal olarak ayrılması, çözümlenmesi ve organize edilmesi yoluyla başarır. Bunun yanı sıra, coğrafi bilgi, söz konusu koşulların insan eylemi aracılığıyla sürekli olarak nasıl dönüştüğünün bilinçli farkındalığını da geliştirir.

Bu türden bilginin biçimi ve içeriği, toplumsal bağlama dayanır. Tüm toplumlar, sınıflar ve toplumsal grupların, kendilerine özgü bir "coğrafi kavrayış"ı yani topraklarının üretim bilgisi ve onların kullanım değerinin mekânsal olarak belirlenmesiyle birlikte bu değere müda-

hale ederek onları nasıl kendi amaçları doğrultusunda biçimlendireceklerine ilişkin bir kavrayışı vardır. Deneyimle kazanılan bu "kavrayış", bireylerin ve grupların dünyayla başa çıktığı kavramsal araçlarla toplumsal olarak kodlanır ve aktarılır. Böylece, o, üstünkörü, kabaca belirlenmiş mekânsal ya da çevresel görünümlerin formu ya da bilginin biçimsel içeriğinin formu olabilir. Bu, içerisinde toplumsallığın tüm üyeleri ya da ayrıcalıklı, seçkin bir yapının inşa edildiği bir formdur. Söz konusu formel bilgi, ya da bilginin biçimsel içeriği – COĞRAFYA – insanların doğal felaketler ya da dış baskılardan, etkilerden özgürleştirilme mücadelelerinde kullanılabilir. Böylece, toplumsal saviarın fiziksel ve toplumsal çevrelerinin biçimlendirilmesi aracılığıyla, toplumsal yaşamın coğrafyası olabilecek alternatif bir coğrafya oluşturulabilir. Bu türden bir coğrafyanın gelişimi, doğa ve diğer insanların tahakkümünün sorgulanmasında kullanılabilir.

Coğrafi bilginin biçimi ve içeriği, bu bilginin üretilmesi ve de kullanılmasının toplumsal temeli olmadan anlaşılamaz. Kapitalizm öncesi toplumlar, son derece gelişmiş, ayrıntılı ve incelikli kültürel coğrafya anlayışlarına sahiptir. Ancak bu anlayışlar, bizim bugün coğrafyadan anladığımıza hiç benzememektedir. Yu-

nan, Roma, İslam ve Çin toplumları, bildikleri kadarıyla dünyanın ayrıntılı, incelikli coğrafyasını oluştururlar. Bu coğrafyalar, genellikle ticari hareketliliği, insan göçünü, fetih yollarını ve krallığın yönetilmesi için gerekli olanları gösterir.

Batı Avrupa'da, feodalizmden kapitalizme geçiş, coğrafi düşünce ve uygulamanın yapısında devrimi gerektirmiştir. Yunanlılar ve Romalılardan devralınan coğrafi gelenek ya da bu geleneğin Çin ve hepsinden önemlisi İslam dünyasındaki kavrayışı, Batı Avrupa'nın özgün deneyimine uyarlanarak dönüşüme uğramıştır. Ticari malların değişimi, kolonici fetihler ve yerleşim, temel prensipleri belirler. Ancak kapitalizmin gelişimiyle birlikte iş gücü ve kapitalin coğrafi hareketliliği, yeni coğrafi bilginin yapısını belirleyen temel dayanak noktası olmuştur. Burjuva çağında coğrafi uygulama konusunda altı yaklaşım biçimi olduğu görülür:

(1) Denizcilik ve toprak haklarının tanımlanması kaygısıyla, coğrafyacının işini yapmasında, harita çizmek ve kadastral araştırma temel araçlar olur. Emperyalist dönemde, örneğin, haritacılık (kartografya) bu türden hakların dünyanın daha önce yok sayılmış olan alanlarında (Afrika, Amerika, Avustralya ve Asya'nın büyük bir kısmı) kapitalist biçimiyle dayatılmasına temel teşkil eder. Bu türden bir uğraş, adı geçen yerler için,

Batı Avrupa'da, feodalizmden kapitalizme geçiş, coğrafi düşünce ve uygulamanın yapısında devrimi gerektirmiştir. Yunanlılar ve Romalılardan devralınan coğrafi gelenek ya da bu geleneğin Çin ve hepsinden önemlisi İslam dünyasındaki kavrayışı, Batı Avrupa'nın özgün deneyimine uyarlanarak dönüşüme uğramıştır.

sınıf temelli ayrıcalıklar ve de haklara işaret etmektedir. Böylece, emeğin ve doğa nimetlerinin hesaba katılmadığı ayrıcalıklar ve haklar ortaya çıkmıştır. Ancak diğer yandan, bu, insanlığın evrensel iyiyi daha iyi yaşaması için, mekân ve doğanın rasyonel olarak düzenlenme yolunu da açmıştır.

(2) Dünya pazarının yaratılması şu anlama gelir: "Yeryüzünün her biçimde keşfedilmesi ve bu keşifle şeylerin yeni, işlevsel niteliklerinin ortaya konulması" ve bu yolla da üniversitelerin farklı iklimde ve bölgedeki insanlara, devletlere, satılması ya da evrensel değiş tokuşun özendirilmesi. Alexanderr Von Humboldt ve Carl Ritter gibi doğa felsefesi geleneğinden gelen coğrafyacılar, yeryüzü üzerindeki kullanım değerlerinin muhafaza edilmesi, doğal süreçlerin insan eylemlerinin dinamik alanı olarak kullanılması gibi konuların sistematik olarak betimlendiği bir dizge ortaya koyar. Böylece, fiziksel ve canlı çevrenin kesin olarak betimlenmesi, coğrafyanın temel konusu olma niteliğini sürdürür.

(3) Yaşam biçimlerindeki coğrafi çeşitliliğin yakından gözlenmesi, ekonomi türleri ve toplumsalın yeniden üretimi, aynı zamanda, coğrafyacının eylemiyle de bütünlük arz eder. Bu geleneksel yaklaşım, özellikle geç 19. yüzyıl ticari coğrafyasında yozlaşmaya uğramıştır. Burada, insan kaynaklarının eşitsiz ya da güce dayalı değiş tokuşu yoluyla kazançlı sömürüye açılmasının, ücretli emeğin (işin) ilkel birikim yoluyla dayatılmasının, zorunlu göçle üretim araçlarının yeniden bölünmesi ve bir bölgeye ait olan ekonomilerin ve artan miktarlardaki politik güç yapılarının incelikli bir biçimde manipüle edilmesinin etkisi büyüktür. Coğrafi uygulama ve araştırmalar, imparatorluk yönetimine katılım, kolonici yönetim ve ticari fırsatların keşfedilmesinden kökensel olarak etkilenir. Doğanın kapitalizmin baskısı altında sömürsü, insanlığın sömürsüyle birlikte gelişir. Diğer yandan, özgürlük ve diğerlerine saygının tininde bu türden bir bilincin oluşması (örnek olarak, Elisee Reclus'un önemli çalışması L'Homme et La

Haushagfer, Nazi yayılcı stratejilerinin biçimlendirilmesinde etkin olarak bulunan ve bu stratejileri destekleyen bir Alman'dır.

Terre verilebilir) coğrafi edimlerin alternatif biçimlerinin yaratılma olanağını da gündeme getirmiştir. Ve bu olanak, sömürü politikası ile değil, karşılıklı saygı ve avantaj ilkeleriyle ilişkilidir.

(4) 19. yüzyılın sonlarında dünyanın egemen kapitalist güçlerin etkisiyle bölünmesi, ciddi jeopolitik sorunları ortaya çıkarır. Kaba materyallerin, üretim araçlarının ve pazarların kontrolünü ele geçirmek adına verilen mücadele, toprağın yönetimi için verilen bir mücadeleydi. Friedrich Ratzel ve Sir Halford Mackinder gibi coğrafyacılar, mekânın politik olarak düzenlenmesi ve bunun doğurduğu sonuçlara karşı çıkarak, süreklilik, kontrol ve egemenliğin bakış açısıyla hareket ederler. Bu iki coğrafyacı, büyük kapitalist güçlerin ekonomik-politik-askeri mücadeleleri bağlamında ya da im-

paratorluk veya yeni-kolonici egemenliklerin etkilerine maruz kalan, onlara direnen insanlara karşı bir bağlamda, kullanışlı, pratik stratejiler belirleme uğraşı verir. Böyle bir uğraş, doruk noktasına, bir Alman jeopolitiği olan Kari Haushagfer'de ulaşır. Haushagfer, Nazi yayılcı stratejilerinin biçimlendirilmesinde etkin olarak bulunan ve bu stratejileri destekleyen bir Alman'dır. Ancak jeopolitik düşünce, çağdaş dönemde de merkezi konumunu sürdürür. Bu dönemde, jeopolitik, askeri gücün pentagonları ve bunlar arasında da özellikle yabancı politika ile ilgilidir. Tarihsel çevrelin zoruyla, tüm ulusal özgürleşme hareketleri, başarılı olabilmek için, kendilerini jeopolitik olarak tanımlamak zorunda kalır.

(5) "Doğal ve insani kaynaklar" ve mekansal dağılım (nüfus, sanayi, ekolojik karmaşıklıklar, taşıma-nakil kolaylıkları vs.) ile ilgilenme, coğrafyacıları, her ikisinin de "rasyonel" olarak yapılandırılma sorununu düşünmeye sevk eder. Erken jeolojik ülke ve kıtaların yaşanılan, kullanılan kısımlarının ölçülmesiyle birlikte güçlü bir biçimde ortaya çıkan coğrafi uygulamaların bu yönü, son yıllarda ve dikkate değer bir biçimde, kapitalist rejimin insan ilişkilerine müdahalesini arttırmıştır. Etkin dağılımın pozitif bilgisi (bilginin toplanması, kodlanması, sunulması olarak), yerleşme ve iyileştirme etkinliklerinin normatif kurumlarının, çevre yönetimi ve kentsel-bölgesel planlamada kullanışlı olduğu tanıtılmıştır. Bu teknikler, daha gelişkin düzeyinde, rasyonelliğin özgün kapitalist tanımını zorunlu kılar ve iş gücünün kapital ve toplumsal kontrolünün birikimi ile de ilişkilidir. Diğer yandan, böyle bir düşünme biçimi, çevrenin ve mekânın rasyonelliğin çeşitli ve alternatif tanımlamalarında etkin olarak bir araya gelmesini de olanaklı kılar.

(6) Burjuva çağında coğrafi düşünce, güçlü bir ideolojik içeriğe sahiptir. Bilim olarak o, doğal-toplumsal fenomene nesneler olarak yaklaşır ve manipülasyon, iktidar ve sömürünün öznesi olur. Sanat olarak, o, sıklıkla bireysel ve kolektif umutları, korkuları, en azından

Burjuva çağında coğrafi düşünce, güçlü bir ideolojik içeriğe sahiptir. Bilim olarak o, doğal-toplumsal fenomene nesneler olarak yaklaşır ve manipülasyon, iktidar ve sömürünün öznesi olur.

Coğrafi olgular, emperyalizmi gerçekleştirmek için olduğu kadar; yeni-kolonici egemenlik ve genişlemenin gerçekleştirilmesinde de kullanılır.

maddi koşulları ve toplumsal ilişkileri onların hak ettiği, layık olduğu tarihsel mirasla birlikte resmettiği kadarıyla tasarlar ve açığa çıkarır. Örneğin; coğrafi literatür genellikle, insanların yasal arzu ya da amaçlarının ilgisini celbeden tuhaf, çekici bir yere sahiptir. Coğrafi literatür, yaşamın ve yeryüzündeki dağılımın, farklılığın, evrensel anlayışını amaçlasa da, dağılım konusunda sıklıkla etnosentrik ve dar görüşlü anlayışlar geliştirir. O, ırksal, kültürel, cinsel ya da ulusal üstünlüğe geçilmesi için etkin bir araç olabilir. Gerçekleşmiş olaylar ya da coğrafi yazgı ideleri, doğal coğrafi haklar düşüncesi (örneğin; Amerika'nın Panama Kanalı üzerinde kurduğu üstünlük), beyaz insanın yükü ve burjuvanın vatandaş olma yükümlülüğü ya da Amerikan demokrasisi düşünceleri, coğrafi metinlerde özgürce ele alınır ve popüler coğrafi bilgiye somutlaşır. Soğuk savaş retoriği, oryantizm korkusu vb. dahi bu yolla yayılır, genişler. Sıklıkla doğanın olguları olarak gösterilen coğrafi olgular, emperyalizmi gerçekleştirmek için olduğu kadar; yeni-kolonici egemenlik ve genişlemenin gerçekleştirilmesinde de kullanılır. Aynı biçimde, coğrafi bilgi, düşmanlığın korkusu ya da beslenmesinden de kaynağını alabilir (kartografinin kötüye kullanılması buna iyi bir örnektir). Ancak bununla birlikte, coğrafi literatür umutla-

rı, amaçları ifade ettiği kadar korkuları da ifade edebilir. Karşılıklı ilgi ve gözetmeye, saygıya dayanan evrensel anlayışları geliştirebilir. Ve alternatif coğrafyaların ortaya konulması için ütöplastik görüşler ve pratik planlar üretilebilir.

Emeğin profesyonel olarak bölünmesinde coğrafyanın akademik bir disiplin olarak ortaya çıkması

Akademik coğrafyacılar, uygulama alanı bulmuş yönelimlerinden kaynaklı deneyimlerini, 19. yüzyılın sonlarına doğru, gittikçe daha fazla bölünmüş, uzmanlık alanlarına ayrılmış olan emeğin, akademik dağıtımı için gerekli olan tutarlı bir disiplinle birleştirme arayışına girer. Ancak bu tasarımlar da tam anlamıyla başarı sağlayamaz. Böyle bir başlangıçla onlar, sıklıkla profesyonel-çözümleyici uzmanlığın ya da uzmanlaşmanın baskın olduğu akademi ortamında genellemece-eklektikler olarak kalırlar (yani çevresel belirlenimcilik konusunda toplumsalın doğayla ilişkisi ve tarihte coğrafyanın yeri konularında büyük sorunlar ortaya koyarlar). Bununla birlikte, tarihsel materyalizmi, gönderme yapılan temel çatı olarak reddetme, onları, sentezi gerçekleştirme yöntemlerinden yoksun bıraktığı gibi, konuları arasındaki sayısız

ikiliği aşma, örneğin; fiziksel coğrafya - insan coğrafyası, bölgesel ayrımlaşma ve küresel çeşitliliğin sistematik çalışmaları, biricik, tek ve cinsel, cinslere özgü perspektifler, niteliksel-niceliksel anlayışlardan da yoksun bırakır. Disiplindeki baskın kurumlar (örneğin; "Kralcı coğrafî toplum"), doğanın keşfi ve tahakküm altına alınması, imparatorluğu yönetme teknikleri geliştirme türünde olgularla ilgilenerek, tutarlı bir akademik disiplin oluşturmada ivediliğini ikinci plana iterler. Sonuç olarak, akademik coğrafya, büyük sorunlar ortaya koymasının yanı sıra, tüm yanıtları düzenli olarak önemsizleştirir de.

Dış baskılar ve iç karmaşasıyla yüzleşmesinde coğrafya, son yıllarda parçalanmaya yüz tutarak, bu bölüm ya da parçaları da daha dar anlamda uzmanlaşma yoluyla çıkış noktası arar. Böylece, coğrafyanın yöntemi, tekçi ve dogmatik olguculuk olarak belirirken, bölünen ve uzmanlaşan parçaları, kolayca, çözümleyici disiplinler içerisine çekilir (fiziksel coğrafyacılar, jeolojinin; yerleşme kuramcıları, ekonominin; mekânsal seçim kuramcıları, psikolojinin vs. içine çekilir). Coğrafyacılar böylece, varlık nedenlerini yani birer sentezleyici, mekânsal bakış açısında bilgiyi sentezleme tamponu olma yetilerini yitirirler. Kendilerini, popüler coğrafi bilginin oluşum süreçlerinden ayırırlar. Böylece, coğrafyanın coğrafyacı olarak özgün varlığını sürdürme olanağı, popüler magazinlerin, ticari yolculukların, broşürlerin, TV filmlerinin, haberlerin ve dökümanların eline

Akademik özgürlük ve de nesnellik adı altında ortaya çıkan bazı coğrafyacılar, coğrafyayı bilginin evrensel alanına çıkartmaya, yükseltmeye çalışarak, tüm dünyevi özel ilgilerin etkisini aşan pozitivist bir bilim ortaya koymayı tasarlar.

kalır. Süratle coğrafi olarak bütünleşen dünyanın anlaşılması için uygun anlayışlar geliştirmenin başarısızlığı, sorumluluğun yitirilmesinin başlangıcı olur.

Akademik kimlik ve derinlik eksikliğinde asılı kalmış olmak bir yana, popüler temelin canlandırıldığı akademik coğrafya, güç ve saygınlığını, emeğin akademik olarak bölünmesinde koruyamaz. Onun halen varlığını sürdürmesi ise her tür özelleşmiş tekniğin gelişimine ya da güçlü özel ilgilerin özelleşmiş bilgilerinin üretimine bağlı kalmasında olanaklıdır. Büyük Hükümetler, anonim şirketler ve askeri yapı, coğrafyacıların emekleyerek ilerlemesinde uygun iş sahaları sağlar. Bu durumda, disiplinin akademik evrimi, bütünlükçü yani güçlü, özel ilgilere tamamen boyun eğmenin tehdidi altında kalır.

Coğrafi olguların bilincine varma, daima onlara karşı duyulan saygının getirdiği bir yükümlülüğün deneyimlenmesi anlamına gelmiştir. Ancak bu yükümlülük, nasıl olur da toplumsal bağlama, coğrafyacıların bireysel ve kolektif bilincine bağlı olur? Akademik özgürlük ve de nesnellik adı altında ortaya çıkan bazı coğrafyacılar, coğrafyayı bilginin evrensel alanına çıkartmaya, yükseltmeye çalışarak, tüm dünyevi özel ilgilerin etkisini aşan pozitivist bir bilim ortaya koymayı tasarlar. Diğer bir grup ise, güç-bilgi arasındaki ilişkiyi esas alarak, tek yanlı coğrafi anlayışlar için panzehir üretmeye çalışır ve böylece, yerel ve baskı altında olan grupların yasal isteklerinin, haklarının savunucusu olur.

Hala bazı coğrafyacıların isteği de şudur: İnsanlık tarihinin tarihsel materyalist bilimini onun coğrafi tavrında yapılandırmak ve bu yolla da insan öznelirine, sınıflara ve gruplara kontrolü eline alma ve kendi tarihini biçimlendirme gücüne yaklaşmak için yardımcı olacak bilgiyi üretme.

Pozitivizmin 1960 sonlarında güvenirliliğini yitirmesi, köktenci ya da Marksist geleneğin daha doğrudan bir biçimde yaratılma teşebbüslerine giden yolları açar. Coğrafyacılar, avantajlar ve dezavantajların özel bir karışımıyla yüz-

Pyotr Alekseyevich Kropotkin (1842 - 1921).
Reclus ve Kropotkin, geç 19. yüzyılda,
coğrafya ve anarşizmi kendi ortak toplumsal
ilgilerini açıklamak için bir araya getirir.

leşir. Eski-stil coğrafya – küresel, sentetik, farklı toplumsal - doğal dönemlerde toplumun yeniden yapılanması ve yaşam biçimleriyle ilgilenen - kendini kolayca tarihsel materyalist bakış açılarına bırakır. Ancak kralcı ideolojilere bağlı olan ya da etkin bir biçimde ulusal ilgilere hizmet eden düşünürler tarafından yönetilip yönlendirilir. Böylece, köktenci unsur, kibirli bir gelenekte gizlenip saklanır. Reclus ve Kropotkin, geç 19. yüzyılda, coğrafya ve anarşizmi kendi ortak toplumsal ilgilerini açıklamak için bir araya getirir. Daha yakın bir dönemde, Owen Lattimore ve Keith Buchanan gibi yazarlar, dünyayı, gücü elinde tutanlar

açısından değil de, yerli insanlar açısından görmeye ve göstermeye çabalar. Bu düşünürlerin etkin olarak kendini hissettirdiği soğuk savaş döneminde ve Mc Carthy'nin'de coğrafyacılar, kendi toplumsal ilgilerini yansız bir olgucu bakışın ardına taşır. Böylece, 1960'ların son dönemlerinde, savaşın başlıca doğrultusunu belirleyen, toplumsal ilgilerin pozitivist açıdan ve onun yansızlığında mı açılacağı yoksa bu açının sanıldığı gibi yansız olup olmadığının tartışılmasıdır.

1960'lı yıllarda, coğrafyada, Marksist ve de köktenci bir anlayışa olan güven, pozitivistin ideolojik olarak ve aynı zamanda pratik olarak da eleştirisini beraberinde getirmiştir. Bu eleştiriler, pozitivistde gizlenmiş olan varsayımları ve sınıfsal ön yargıları ortaya çıkarmayı, onlara nüfuz etmeyi amaçlar. Bunun sonucu olarak da, pozitivist, burjuvanın baskın bilincinin gerçekleşme biçimi olarak gösterir. Bu durumda, coğrafyacıların çabaları emperyalist çabalar olarak anlaşılır. Bölgesel ve kentsel planlama prosedürleri, toplumsal kontrolün; kapital ise birikimin düzenlenmesi için iş görür. Irkçılık, cinsiyetçilik, etnosentrizm ve açık politik ön yargı, birçok coğrafi metinde tartışılır. Ancak eleştiriler aynı zamanda coğrafi düşünce ve eylemi yeni bir biçimde yaratma zorunluluğunu da öngörür. Marksizm, anarşizm, savunuculuk, "coğrafi keşifler" ve hümanizm, bu alternatif arayış için ilgililenen temel düşünce biçimleri ve tasanlarıdır. Her biri coğrafi dönemleri kendi anlayışı bağlamında açılar. Son derece olağan, gündelik teknikler, örneğin: haritalama, bilginin kodlanması ve yenilikçi çözümleme kaynakları, coğrafi pratiğin yeniden oluşturulması, yapılandırılması için verimli çabalar olur. Temel sorun, bu tekniklerin yalnızca pozitivist olan görüşlerinden arındırılması ve onların bazı çevrelerle bütünleştirilmesidir.

Burjuva çağı coğrafyacıları, farklı insan tiplerinin kendi istek ve gereksinimlerinin iz düşümü olan fiziksel-toplumsal çevrelerinde nasıl davrandığını anlamaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra, onlar genellikle, farklı toplumsal grupların (örne-

1960'lı yıllarda, coğrafyada,
Marksist ve köktenci bir
anlayışa olan güven,
pozitivizmin ideolojik olarak ve
aynı zamanda pratik olarak da
eleştirisini beraberinde
getirmiştir. Bu eleştiriler,
pozitivizmde gizlenmiş olan
varsayımları ve sınıfsal ön
yargıları ortaya çıkarmayı,
onlara nüfuz etmeyi amaçlar.

ğin; çocuklar, yetişkinler, toplumsal sınıflar, kültürler... vs.) deneyimlerine, statülerine ve eylemlerine bağlı olarak son derece farklı coğrafi bilgi biçimlerine sahip olduklarını öne sürmüştür. Bu düşünceler, arı coğrafi eyleme temel olması açısından da kaçınılmazdır. Tarihsel ve kültürel coğrafyacılar mekânsal bütünleşme, bölgesel dönüşüm ve zaman aracılığıyla coğrafi oluşumların süreçlerine dikkat çekerler ve bu yolla, konuyla ilgili ya da uygun bir biçimde işlenmemiş, işlenmeye açık materyaller sağlarlar.

Temel başarısızlıklar ve arayışlar, coğrafya için yeni bir gündem oluşturur. Bu yeni gündem, geleneğin derinliklerinde gizli kalmış ve henüz köktenci yönünü yitirmemiş, heyecan veren ve eğer pratiğe geçmesi engellenmezse canlandırıcı bir niteliğe sahip olabilecek olanla ilgilidir. Bu nedenle, maddi çevrelerin (hem fiziksel hem de toplumsal), coğrafi bilginin üretimi ve kullanımı konusunda gelişen eleştirel düşünceyle birlikte ele alınması ve onların etkin oluşum ve dönüşümleri üzerine çalışmak temel eğilimin konusu olabilir. Burada, odak nokta-

sını "olma süreci" oluşturur. Bu "olma süreci", toplumsal ve doğal çevrelerini kendileriyle birlikte dönüştüren insanlar (ve coğrafyacılar) aracılığıyla gerçekleşir. Hümanistler için, söz konusu "olma süreci", dinsel ya da seküler anlamda, Heidegger ve Husserl'in felsefi mercekleri aracılığıyla izlenebilir. Marksistler, Marks'ın insanı emeğini bir süreç olarak, dış dünyada eyleme, onu değiştirme ve aynı zamanda onunla birlikte kendi doğasını da değiştirme süreci olarak, karakterize etmesinin ötesine geçemez. Anarşistler, özellikle de Reclus için, "insanlık, bilinçlenen bir doğa ve kendi için sorumluluk almaktır." Sonuç olarak, tüm bu görüşler, toplumsal dönüşüm süreçleri konusunda aynı düşüncede birleşirler. Ancak temel sorunların görülmesi ve belki de çözümlenebilmesi için, pozitivist reaksiyonun eleştirel sessizliği konusuna eğilmeli ve toplumsal koşulun üretimi için deney, icat, entellektüel çabalar-dan önce, akademik disiplindeki daralmaya ve onu, yoğun, özel ilgilere indirgemenin ne gibi sonuçlar doğurduğuna dikkat çekilmelidir. Tüm bunlar, sorunların dışsal boyutunu, coğrafyanın uzman-

İnsan coğrafyası, iletişim kanallarını açmalı, parachialist dünya görüşlerinin altını kazımalı, temeline bakmalı ve baskın ya da egemen sınıfların, iktidarın gücüne karşı durmalı ya da onların yıkımı olmalıdır.

lık alanının dışında kalan boyutunu gösterir. Bazı sorunlar ise tamamen onun alanına içkindir. Coğrafyanın kendi içyapısından kaynaklanır. Örneğin; Hümanistler bencil köktenci bir öznelcilikten kaçınırtarsa, o zaman öznel eylemden daha güçlü bir kuramla, gereksinimler ve dolayısıyla, paranın gücü, işsizlik ve enflasyon gibi sorunlar için çözüm bulabilirler. Anarşistler, ekolojik ve toplumcu(halkçı) ilgiler konusunda duyarlılaştığında, kapitalizmin devlet ya da iktidar gücü ile ilişkisinin dinamiklerini anlayabilmek adına, toplumsal teoriyi yitirirler. Marksistler, oldukça güçlü bir teoriyle ortaya çıkmalarına karşın, farklı yer ya da mekânları ve oralarda yaşayan toplumsal gruplar ya da bireylerin ayrılmış devinimleri, edimlerini açıklamak konusunda sıkıntı yaşarlar.

Çağdaş dönemde eksikliği hissedilen, toplumsal, ekonomik, politik yaşam ve hatta spesifik dönemlerde spesifik yerler de dâhil olmak üzere topluluklar, toplumsal sınıf, grup ve bireyleri içine alan ve onları yeniden yapılandırabilecek olan kuramsal-kavramsal şema ve açıklayıcı bir dildir. Ve bu bağlamda, her kim pozitivistizmin sağladığı güvenli alandan çıkarsa, bu durumda, coğrafya da dâhil olmak üzere her şey politik sessizliğin tuzağına düşer. Böylece, bireysel vicdan ve bilinç açığa çıkar. Ancak bu bireysel vicdan ve bilinç, çok sesli, zorlayıcı ve birbirinden farklı mesajlar taşıyan bir dille konuşacağından, ortak ilgilerin sesi olacak olan ortak bir dil bulma konusunda başarısız kalırlar.

Pozitivist sessizlik ve nihilist parçalanma riski arasında, yeniden canlandırılan coğrafya, canlı, yaratıcı ve ilerle-

İnsan coğrafyası, gündelik yaşam kumaşından dikilen ve ana köklerini dönemin popüler bilincinde bulan popüler bir temele sahip olmalıdır.

mece bir rolü toplumsal dönüşümler için oynayabilecek entelektüel disipline geçişin öngörüsüdür. Peki, bu geçiş, nasıl olup da günümüzdeki ikilemlerimize devredilebilecektir?

Coğrafya'nın günümüzdeki durumu

Coğrafya, coğrafyacılar tarafından bırakılmış olması nedeniyle oldukça önemli bir disiplindir. Ancak onun, generallere, politikacılara ve yöneticilerin ellerine bırakılması çok daha önemlidir. Uygulamalı ve güncel coğrafyanın kavramları, nesnelliği ve çıkara hizmet eden hedefler belirler. Ancak olması gereken coğrafya, bir insan coğrafyası olmalıdır. Evrenseller, idealler ve pratik amaçlar, yönelimlerde temellenmeyip çok daha gündelik, dünyevi bir yapıda olmalı ve yeryüzüyle ilgili savları düşünmelidir. Mücadele, karmaşa, birleşme ya da bütünleşmenin, 20. yüzyılın toplumsal-fiziksel sahalarındaki değişimleri yansıtmada başarısız kalan ideoloji ve de varsayımları, gerçek olanla, asıl gerçeklikle yüzleştirilmelidir. Böylece, coğrafya, dünyayı nasıl istiyorsa öyle değil, ancak gerçekte her ne ise o olarak çözümlemeli, tasarlamalı ve kavramalıdır. Bu yolla, insan umutları ve korkularının somut olarak gerçekleşmesi, toplumsal yeniden üretimin güçlü, çekişmeli süreçleri aracılığıyla dolayımlandırılmalıdır.

Anlatılan türden bir insan coğrafyası, gündelik yaşam kumaşından dökülen ve ana köklerini dönemin popüler bilincinde bulan popüler bir temele sahip olmalıdır. Ancak bununla birlikte, o, iletişim kanallarını açmalı, parachialist dünya görüş-

lerinin altını kazımalı, temeline bakmalı ve baskın ya da egemen sınıfların, iktidarın gücüne karşı durmalı ya da onların yıkımı olmalıdır. Yine böyle bir insan coğrafyası, ortak ilgi ve yönelimlerin maddi temelini tanımlamak aracılığıyla ortak anlamalardaki engellere nüfuz etmeli, bu engelleri görmeli-göstermelidir. Böyle bir maddi temelin varolmadığı yerde ve durumda ise o, oradaki birbirine rakip ya da eşit hakların mücadelesini tanımalı ve açıklamalıdır. Haklar mücadelesinin rakip partiler çatışmasında bir güç sınaması olarak çözümleme derecesinde disiplinimizin entelektüel gücü, hak kavramının çeşitli karşıt anlamlarının içselleştirilerek (yine disiplinin kendisinde) genişletilmesinde önemli bir silahtır. Bu bağlamda, coğrafi çalışmalar, yeni coğrafi alanlar açan toplumsal süreçler arası mücadelenin karmaşık yapısına katılmalıdır.

Coğrafyacılar tarafsız kalamazlar. Ancak onlar, bilimsel şiddet, keskinlik, dürüstlük ve de indirgemecilik ile mücadele içinde olmalıdır. İki söz arasındaki ayrım anlaşılmalıdır. Aynı dünyaya baktığımız birçok pencere var; ancak bilimsel indirgemecilik, bizim bu pencerelerden herhangi birinden gördüklerimizi kaydedip, çözümlememizi gerektirir. Örneğin; Çin'den dünyaya bakmak ya da alt sınıf-

ların dünyaya bakışıyla, Pentagon ya da Wall Street'ten bakış birbirinden oldukça farklıdır. Ancak her görüş açısı sonuçta ortak bir söylemin ortak çatısı altında tasarlanabilir. Ve içsel bütünlük ve güvenilirlik olarak evrimleşmenin konusu olabilir. Yalnızca bu durumda, sayısız maskenin yanlış mücadelesi bir kenara bırakılarak haklar mücadelesinin gerçek yapısı açığa çıkar. Yine yalnızca bu yolla, coğrafi bilginin güvenli kullanımı sağlanabilir ve dönemin çekişmeleri içinde kötüye kullanılması önlenabilir.

Böylece coğrafyanın entelektüel tasarısı, haklar ve savlar mücadelesinin uygun, kökensel bir biçimde tasarlanabileceği ortak bir dili, teorik kavrayış ve anlamların gönderimsel ağının ortak çatısını oluşturmaktadır.

Pozitivizm, kendi nesnel materyalist değerlerinin temelini sahte tarafsızlık iddialarıyla yıkar. Tarihsel materyalizm de aynı şekilde sürekli olarak politik bir ortodoksinin keskin, sert yapısına tutsak olur ve farklı görüşlerin farklı pencerelerini karanlık bir dünya üzerinde gösterir. Bu yolla da politik hayallerin öznel boyutu yerine nesnel materyalizmin katılığı koyar. Bu koşullar altında teorileştirme ve de betimlemenin ortak dilsel yapısının gerekliliği tasarısı gündeme gelir. Ancak bu son yıllarda biriken entelektü-

Çin'den dünyaya bakmak ya da alt sınıfların dünyaya bakışıyla, Pentagon ya da Wall Street'ten bakış birbirinden oldukça farklıdır. Ancak her görüş açısı sonuçta ortak bir söylemin ortak çatısı altında tasarlanabilir.

el malzemenin doğası coğrafyacıların katkılarını potansiyel olarak önemli kılmıştır. Örneğin; mekân, yer, yerleşim ve çevre gibi kavramların herhangi bir toplumsal kurama eklenmesi, bu kuramın merkezinde yer alan yargılar üzerinde uyuşturucu bir etkiye sahiptir. Mikroekonomistler sadece uzamsal bir kontrol elde edebilmek için tam bir mücadele verirken, makroekonomistler merkezi bankalar ve değiş tokuşun bireysel ya da özel akışını sağlayabilecek birçok ekonomi biçimi bulmaya çalışır. Marksistler ise, sınıf ilişkilerine bakarak toplulukları, ulusları ve komşuluk ilişkilerini açıklama çabasındadır. Marx, Marshall, Weber ve Durkheim bunu ortak olarak paylaşır. Onlar, zamanı mekâna önceler ve mekâna olan yönelimlerini tartışılmaz bir biçimde tarihsel eylemin bağlamı ya da alanı olarak biçimlendirir. Ancak toplumsal kuramların coğrafi kategorileri ve ilişkileri sorgulama bağlamı, geometrinin dilinde arı bir biçimde gerçekleşmiştir. Bu nedenle, mekânsal kuramların toplumsal kuramlara eklenmesi henüz tam anlamıyla başarmamıştır ve toplumsal kuramlar, materyalistlerin etkin coğrafi oluşumlarından, ilişki ve süreçlerinden habersiz kalmayı sürdürdükçe geçerliliğini de yitirmiştir. Süreçleşen bu ayartıcılık, göz boyama "KURAM"ı bırakarak kendisine yer ve "an"ın varsayılan parçalanmışlığında bir durma noktası bulur ve bu defa, yaralarını 'emprisizm'in sarıgıları ile saran birçok örnek ortaya çıkar. Bu durumda tüm iletişim olanakları ortak dilin uzlaşımları aracılığıyla korunan kaynaklarından koparılır. Bu yolla da kuramın son zamanlardaki sahte tavrıyla kuramın kendisi arasındaki belirsizlikler belirsiz anlamlar içerisinde yitirilir. Belirsizlik belki, tamlık, kesinlik ve katılığın sorgulanması için gerekli ve önemlidir; ancak hiçbir durumda bir bilim için temel olamaz. Açık (kesin) bir kuramdan çekilmek demek, gelecekteki coğrafya için yaratıcı ve bilinçli yenilikler adına mücadeleden de çekilmek demektir. Coğrafya ve toplumsal kuram arasındaki bağ, bu nedenle, dünyanın yeni anlayışları ve etkin bir müdahalenin olanaklılığı için önemli bir noktadır.

Lenin'e göre bir yerde sömürülen ve mücadele veren insanlar, bir diğer yerde sömüren ve bu bağlamda mücadele edenler vardır.

Coğrafya ve toplumsal kuram arasındaki entelektüel ikiliğin politik biçimleri de oldukça fazladır. Örnek olarak; Anarşist ve Marksist bakış açıları arasındaki uyumsuzluk hem coğrafya tarihi içerisinde hem de politik olarak düşünülebilir. Reclus ve Kropotkin, coğrafi çalışmalarında gözlemlendiği gibi, yaşam, kültür, topluluk ve çevrenin dikkate değer çeşitliliği tarafından etkilenen iki coğrafyacıdır. Her ikisi de bu çeşitliliğe saygı duyar ve bu çeşitliliği farklı yönetim biçimleri altında yeryüzü insanlarına ilişkin politik bir tasarı aracılığıyla koruma yollarını arar. Bu açıkça, alternatif bir topluma ulaşmanın coğrafi görüşünün nasıl oluşturulabileceğinin arayışıdır. Bu coğrafi görüş, hâlihazırdaki görüşler içinde derinleşen ve de merkezileştirilen bir gö-

rüş olmalıdır. Böyle bir görüş, işçinin öz-yönetimi, bireyselle saygı, topluluğun kontrolü ve ekolojik duyarlılıkla ilgili politik bir geleneğin etkinleştirilmesi olacaktır. O halde, şöyle sormalıyız, 19. yüzyıl coğrafyasının köktenci dürtüsünün marksizmden çok anarşizm aracılığıyla yorumlanmış olması rastlantısal mıdır? Yer, ekoloji, coğrafi bölgeler, çevre konularına olan duyarlılığı bu bağlamda anarşist görüşü hala kaçınılmaz kılmaktadır. Anarşizm hala ciddi bir biçimde kapitalizmin dinamiklerine ait güçlü bir kuramın yokluğunu doğrulamaktadır. Son yapıtında Reclus, coğrafi çeşitliliğe olan büyük hayranlığı ve saygısının onu herhangi bir kapital aynılaştırıcılık ya da döngüsellikten kurtardığını belirtir. Ancak böyle bir deneyimin evrenselliği için, Reclus'un öne sürdüğünden daha fazlasına gereksinim vardır. Bu, Reclus'taki politik eksikliğin göstergesidir. Burada, Reclus'un savına eklenmesi gereken, kapitalizmin temel dinamiklerine ait evrensel anlayışlardan çok daha güçlü küresel politik bir yanıtıdır. Bu nedenle, Reclus'un politik görüşü ve onun entelektüel katkılarının temelini sarsan söz konusu politik eksiklikler.

Marx'ın gözüyle bakıldığında, zirveye oturtulan şey, toplumsal kuramsalıcı güçtür. Bu bağlamda, dışta bırakılan coğrafi çeşitlilik ise gerek görülme- yen karmaşadan başka bir şey değildir. Marx, yalnızca böyle bir bakış açısıyla, evrensel proleter bilinçliliği ve birliğinde bulunan evrensel sınıf mücadelesi politikası öne sürebilirdi. Şu da açıktır ki, Marx, kuramında ve eylemlerinde, açıkça, yer ve mekânın önemini kabul eder. Ancak ne kuramın ne de kuramın pratiği açısından mekânın, teoride kesin ve açık olarak betimiyle bütünleşen bir düşünceye sahip değildir (öncelikli olan zamandır ve bu bağlamda da zamanın teorik olarak kesin ve açık bir biçimde ortaya konulması esastır). Onun politik görüşü ve teorik katkılarının en temel başarısızlığı, kendi düşüncesinde oluşturabileceği sistematik ve coğrafi boyutun eksikliğidir. Bu "hata", Lenin ve emperyalistlerin düzeltme yollarını aradığı bir "hata"dır. Lenin ve emperyalist kuramlar,

Marx, kuramında ve eylemlerinde, açıkça, yer ve mekânın önemini kabul eder. Ancak ne kuramın ne de kuramın pratiği açısından mekânın, teoride kesin ve açık olarak betimiyle bütünleşen bir düşünceye sahip değildir.

Marksist gelenek içerisinde alternatif bir retorik olanağı açma çabası verir. Bir yerde sömürülen ve mücadele veren insanlar, bir diğer yerde sömüren ve bu bağlamda mücadele edenler vardır. Bu durumda, mekânsal yapının imtiyazları sömürünün yeniden tanımlanmasını gerektirir. Ancak Marks'ın kapitalist dinamiklerin beslediği bir sınıfın diğerini sömürmesi konusundaki yaklaşımlarıyla bu tanımlama başarılabilir. Bu nedenle, Marksizm ve Leninizm'im kuramsal temelleri, bir ulusun kendi kendini tanımlaması, ulusal sorunlar, herhangi bir ülkede uygulanan sosyalizmin olanaklı biçimleri (politik eylemde coğrafi merkezleştirilmenin önemi) gibi konularda belirsiz ve de şiddetle tartışılmaya açık olarak kalır.

Anarşistler ve Marksistler arasında, coğrafi yaklaşımları dışında daha birçok ayrılık saptamak mümkündür. Marksistler, ilkesel olarak coğrafi inşili çıkışlı gelişimin önemini öne sürerken, mekânla bütünleşmiş sıkı bir zaman anlayışına ya da diğer güçlü toplumsal kuramlardaki çevre duyarlılığına sahiptirler. Anarşist literatür ise bu türden bir duyarlılığı taşımakla birlikte, teorik ve politik tutarlılıktan yoksundur. Bu durumda, Marks daha iyi bir coğrafyacı ve anarşistler de daha iyi birer toplum kuramcısı olsaydı; bizim politik –entellektüel dünyamız nasıl olurdu, neye benzerdi? Bu retorik soru, çağdaş politika için oldukça önemli olan şu teorik tasarımı belirginleştirir: Coğrafi duyarlılığın, ilgi alanlarının ve kavrayışın, tarihsel materyalist gelenek tarafın-

Özgürlük alanlarımızı maddi zorunlulukların ötesine taşımamız. Bu, bize, insanların kendi coğrafya ve de tarihini, özgürlük imgesi ve karşıt ilgilere (isteklere) saygı çerçevesinde yaratma gücüne sahip olduğu yeni toplumsal oluşumlara giden yolu açacaktır

Kolektif çabalarımızla kendi tarih ve de coğrafyamızın oluşturulmasına yardımcı olma gücüne ve hakkına sahibiz

dan kesin ve açık olarak ortaya konulan genel toplumsal kuramların gücüyle birleştirilmesi. Böyle bir kuramsal tasarı, sosyalizme geçiş için gerekli olan olanakları düşünmemizde güçlü bir temel oluşturur.

Tarihsel materyalist bir manifesto

Şimdi tüm bu anlatılan tasarılar çok daha açık olarak belirlenebilir. Şunları yapmalıyız:

1. Popüler bir coğrafya inşa etmek için, önyargılardan kurtulmak, bunun yerine gerçek çekişmeleri, aykırılıkları yansıtmak ve bu yolla da iletişim ve ortak kavrayış için yeni yollar açmak.

2. Uygulamalı bir insan coğrafyası geliştirmek. Yani özel-güçlü istekler ve ilgilerle donatılmış ve kendi anlayışı içinde oldukça demokratik olan bir coğrafya inşa etmek.

3. Bilimsel bütünlük, dürüstlük ve tarafsız olmama konusunda, ikili metodolojik karar ya da sonucu kabul etmek.

4. Tarihsel materyalist gelenekten gelen, genel toplumsal kuramlar ile coğrafi duyarlılığı bir araya getirmek.

5. Tarihsel-coğrafi sınırlar içerisinde, kapitalizmden, sosyalizme geçişi öngö-

rebilecek olan politik bir tasarı ortaya koymak.

Bizler coğrafyacılar olarak, kolektif çabalarımızla kendi tarih ve de coğrafyamızın oluşturulmasına yardımcı olma gücüne ve hakkına sahibiz. Bu nedenle de, tarihsel ve coğrafi çevrelerimizin birbirinden ve bizden kopuk olduğunu kabul edemeyiz. Bunun için, günümüzdeki anlamıyla coğrafyanın ve zaten bitirilmiş-başarılmış olarak görülen bir tarihin ölü ağırlığından kurtulmalı, onun sınırlarını yıkmamız. Ancak bununla birlikte, köktenci bir biçimde bizi yönlendirecek olan bir görüşe de sahip olmalıyız: Öncelikle, özgürlük alanlarımızı maddi zorunlulukların ötesine taşımamız. Bu, bize, insanların kendi coğrafya ve de tarihini, özgürlük imgesi ve karşıt ilgilere (isteklere) saygı çerçevesinde yaratma gücüne sahip olduğu yeni toplumsal oluşumlara giden yolu açacaktır.

* David Harvey, "On the History and Present Condition of Geography: An Historical Materialist Manifesto", *Professional Geographer*, 36(1), 1984, 1-11

** Araş. Gör. Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Felsefe Tarihi Anabilim Dalı.

Bir Osmanlı genci (Karagöz) cinsel bilgileri (nasıl) öğreniyor?

Sağdııcı Hacivat Karagöz'ü evlendiriyor!⁽¹⁾

Karagöz Evleniyor'da, kahramanımız Karagöz, evliliğe hazırlanan bir Osmanlı gencidir. Kitabın adıyla oluşan çağrışımı, içindekilerle birleştirdince, evliliğe hazırlanan bir Osmanlı gencine, Karagöz'e, sağdııcı konumundaki Hacivat'ın, evlilik için gerekli cinsel bilgileri öğrettiği bir kitapla karşılaşırız. İçerik, döneminde olduğu kadar bugün de ilgi çekicidir.

Okuma yazma oranının %5'i bulmadığı bir toplumda bilginin çoğaltılması, öğretilmesi yanında cinselliğin öğretimi hangi yazılı kaynaktır? Evet, Bah-nâmeleri, örneğin Tuhfet-ül- Müteehhilin'i kim, nerede bulacak, kimlere okutacaktır? Sümbülzâde Vehbi'yi ise kim bile kim öğrete?

Yüzyıllar boyunca, Osmanlı'da yazının önemini, okuma yazma düzeyinin, oranının ne olduğunu size sormak istemiyorum... En çok hangi yazmaların, ne kadar çoğaltıldıklarını öğrenelim yeter... Hele basimevinin kuruluşu sonrasındaki gelişmeleri kuru bir bilgi olarak bile gündeme getirmeyeceğim. Okuma yazma oranının %5'i bulmadığı bir toplumda bilginin çoğaltılması, öğretilmesi yanında cinselliğin öğretimi hangi yazılı kaynaktır? Evet, Bah-nâmeleri, örneğin Tuhfet-ül- Müteehhilin'i (2) kim, nerede bulacak, kimlere okutacaktır? Sümbülzâde Vehbi'yi ise kim bile kim öğrete?

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan yıllarda, Türkçe okuma yazma oranımızın da pek değişmediğini söylersem, çoğunuz verdiğim oranı bile farklı gerekçelerle çok bulabilirsiniz. İşte böylesi bir "ümmî" toplumda Karagöz, her zaman büyük bir öğretmendir!..

Karagöz oyunlarının, konuları ve kahramanlarıyla Osmanlı toplumunun doğal yansımaları (3) olduğunu, kahramanımız Karagöz'ün yapmadığı işlerin,

girmedığı kılıkların kalmadığını da hemen hepimiz biliyoruz. Bu özelliğini eski oyunların yanı sıra özellikle II. Meşrutiyet sürecinde yeni yazılan oyunlarda da Karagöz'ün, yeni bir siyasal / toplumsal yapıda, değişen toplumun hemen bütün sorunlarını, öğretici (didaktik) kimliğiyle irdeleyen bir kahraman olarak karşımıza çıktığını görürüz. Örneğin Karagöz doktordur, Üsküdar'da başlayan gezisi, Kağıthane serüvenlerinden Londra'ya uzanır... Karagöz'ü, Belgrad'da, İngiltere'de,

1877'de "Hayal'de yayınlanan ve Teodor Kasap'ın 3 yıl hapis cezası almasına yol açan bir karikatür. Alt yazısı ise şöyle:
-Nedir bu hâl Karagöz?
-Kanun dairesinde serbesti, Hacivat!

İran'da, Mısır'da, Kafkasya'da, Balkanlarda gezerken buluruz.(4)

Karagöz oyunlarının, II. Meşrutiyet döneminde bu denli ilgi görüp birden bire çoğalmasının, -bence- en belirleyici nedeni, Meşrutiyet'in duyurumundan 17 gün sonra, 10 Ağustos 1908'de, yayımlanan **KARAGÖZ** gazetesidir. **Karagöz**, bir gülmece gazetesi olarak basın tarihimizde, yayın yaşamıyla hâlâ ilginçliğini koruyan, benzerini oluşturmakta zorlandığımız bir yayın organıdır.(5) 1908'den 1955 yılına değin 47 yılda, 4785 sayı yayımlanan **Karagöz**'ün yaratıcısı, Türkiye'nin ilk karikatüristlerinden Ali Fuad Bey'dir (?- 1919) (6). Haftada iki gün çıkan **Karagöz**, daha çok aydınlara seslenen, döneminin benzerleri **Kalem** ve **Cem** (7) gibi gülmece dergilerinin, örneğin fransızca özel bölümlerinin inatla sürdürüldüğü, seçkin yayıncı anlayışından, halka dönük yayıncılık anlayışıyla hemen ayrılır. Gülmece tarihimizde, Teodor Kasab'ın emekleriyle **Diyojen**'den (1870), **Hayâl**'e (1873) uzanan çizgide, "**Kanun dairesinde serbest olan**" **Karagöz** ile Hacıvat'ın birer kahraman olarak perdeden/sahnedan gazete sayfalarına aktarılışı, bir çizgi kahramanı olarak değerlendirilmesi, gelenekselden yararlanmanın yöntemi, yolu olarak ele alınışı, "bize özgü olanın bulunuşu" yönünden, toplumsal tarihimizde, kültür tarihimizde çok önemli, bilinçli bir seçim (8) olurken **Karagöz** gazetesi de **Karagöz** ile Hacıvat'ı "başkahraman" yapmıştır.

Sizlere burada, **Karagöz**'ün tarihinden, özelliklerinden sözetmeyeceğim. Ancak **Karagöz**'ün toplumsal işlevini **Karagöz Evleniyor** (1913) (9) oyunundan örnekleyerek o kılıktan kılığa giren, hepimizin kahramanları olan **KARAGÖZ** ile **HACİVAT**'ın, doğrusu bilmediğiniz bir yönünü tanıtmaya çalışacağım.

Bir Osmanlı genci evlenmek istiyor

Karagöz Evleniyor'da (9), kahramanımız **Karagöz**, evliliğe hazırlanan bir Osmanlı gencidir. Kitabın adıyla oluşan çağırışımı, içindekilerle birleştiren, evliliğe hazırlanan bir Osmanlı gencine, Ka-

"Karagöz Evleniyor", adeta Meşrutiyet yıllarının "Cinsel Bilgiler Ansiklopedisi"dir.

ragöz'e, sağdıcı konumundaki Hacıvat'ın, evlilik için gerekli cinsel bilgileri öğrettiği bir kitapla karşılaşınız. İçerik, döneminde olduğu kadar bugün de ilgi çekicidir.

Karagöz Evleniyor (1913) oyunu, "şehveti teskin"den "tenâsül uzuvlarına", sevişme tekniklerinden cinsel sağlığa değin, çok cesurca yazılmış erotik, dönemine göre neredeyse pornografik bilgileri de kapsayan bölümleriyle, Meşrutiyet yıllarının "**Cinsel Bilgiler Ansiklopedisi**"dir!

Eski geleneğe göre yazılan oyunlardan beri kahramanımız olan **Karagözümüzün**, "öğreticiliğini" koruyarak üç temel özelliğini, "güldürücülüğü"nü, "toplumsal/siyasal taşlamacılığı"nı ve "açık saçıklığı"nı oyunlarında yansıttığını biliyoruz.

Ancak, kaba saba söyleyişli, küfürlü bir dilin yanında **Kanlı Nigâr**'dan **Ters Evlenmeye**, "**phallus**"lu, "**toraman**"lı **Karagöz** (10) yüzyıllardır tanıyan bizler için **Karagöz Evleniyor**'da anlatılanlar, salt bilginin sunumu, yöntemi açısından yeni olabilir!.. Açık saçıklığa da öğreticilik açısından bakabilen bir kültürün (11) uzantısı olarak **Karagöz Kütübhânesi**'nin bu yayını, yeni yazılan oyun metinleriyle (diyaloglarıyla) ve düzyazı bilgilendirme bölümleriyle, Osmanlı gençlerine, **Karagöz**'ün diliyle seslenerek öğreticiliği (didaktizmi) amaçlamaktadır.

Eski geleneğe göre yazılan oyunlardan beri kahramanımız olan **Karagözümüzün**, "öğreticiliğini" koruyarak üç temel özelliğini, "güldürücülüğü"nü, "toplumsal / siyasal taşlamacılığı"nı ve "açık saçıklığı"nı oyunlarında yansıttığını biliyoruz (12). İşte bu temel özellikleri kullanarak Meşrutiyet döneminde yazılan oyunların çokluğunu (13) unutmadan, gözlerden uzak kalan, "yazılı" yeni bir oyunu, **Karagöz Evleniyor**'un (1913)(14) kimi bölümlerini tanı-t-maya çalışalım:

Karagöz Evleniyor'un bölümleri

Karagöz Evleniyor'un, kimliğini öğrenemediğimiz yazarı, önsözünde [**Mukaddime**, ss. 3-4], evlenme olgusunu çeşitli yönleriyle canlandırıp anlattığı oyununu, "bir öğüt kitabı" olarak değerlendirir ve "**okumaya pek de meraklı olmayan ahâlimize**" bu öğütleri okutabilmek için de **Karagöz**'ün "güldürücülüğünden" yararlandıklarını, beğenileceğinden de "emin olarak", **Karagöz**'ün varolan gücüyle ilgi çekeceğine inandıkları için yayımladıklarını vurgular.

Önsöz sonrasında yer alan, oyunun yazılış tarihini de [22 Ağustos sene 1328 / 4 Eylül 1912-E.S.] içeren "**Davet-nâme**" [s.5], bir düğün davetiyesi / çağırışı, içeriğiyle, "okuntu" geleneğimizin yazıyla buluşan ilginç örneklerindendir.

Davetiye-den sonra **Birinci Bâb**'tan [s.6] **Beşinci Bâb**'a, **Karagöz'ün İlk Kavgası**'na [s.42] değin **Karagöz** ile Hacıvat'ın konuşmaları yer alır. İçeriğiyle

"fasıl" bölümünü oluşturan diyaloglar-
da, görünüşte, ne "giriş" (prolog) ne de
"muhavere" bölümleri bulunmaz. Bire-
bir örtüşme de **Mukaddime** ile **Davet-
nâme**, bu eksikliği gidermek için düşü-
nülmuş bir sırayı anımsatırlar.

Oyun, evliliği düşünen Karagöz'ün,
Hacivat'ı aramasıyla başlar :

Karagöz : *Hacivad, neredesin be? Bil-
mem kaç dakikadan beri seni arıyo-
rum.[s.6]*

Hacivad : *Hayır ola Karagözüm?..*

- *Elbette hayır olacak. Hiç ben bir işe te-
şebbüs ederim de sonu boş çıkar mı?*

- *Yine ne var Karagözüm?*

- *Haberin yok mu be?*

- *Hayır, yok.*

- *Sen şimdi sevgili arkadaşın Kara-
göz'ün ne yapacağını bilmiyorsun de-
mek?*

- *Yeni bir gazete mi çıkarıyorsun?*

- *Yok canım daha iyisi...*

- *Daha iyisi mi? İntihâb (seçim) zamanı
yaklaştı, sakın meb'ûs mu olacaksın?*

- *Hayır, cânım daha iyisi.*

- *Daha iyisi mi? Belediye reisliğine inti-
hâb ediliyorsun. [s.7]*

- *Hayır, hayır daha iyisi?*

- *Daha iyisi, daha iyisi?.. Acep nedir,
söyle bakayım.*

- *Evleniyorum be...*

- *Nasıl? Evleniyor musun? Karagözüm
şu alayı hiç bırakmazsın.*

- *Sen alayı kına gecesinde gör...*

Konu artık bellidir. Karagöz bir an ön-
ce evlenip **"şehvetini teskin etmek"** is-
temektedir! Ancak dolantı, evliliğin şaka-
ya gelmediği, hayat arkadaşlığının öne-
mi, çocuk yapmak ve adam yetiştirmek
gibi ciddi konuların tartışıldığı konuşma
örgüsüyle Meşrutiyet yönetiminin eleştiri-
sine değin uzanır...

Oyunda Hacivat, bir sağdıç olarak
bütün bilgiçliğiyle **Evlenmeden Evvel
Düşünülecek Şeyler** [ss. 10-15], **Ev-
lenmeden Evvel Düşünülecek İctimâî
Şeyler** [ss.16-25], **Evlenmeden Evvel
Yapılacak İşler'i** [ss.25-33], **Karagöz
Zifâf Gecesinden Sonra** [ss.33-41] böl-
lümü izler.

Karagöz Evleniyor'da, Son Bahis
[s.58] bölümüne değin konuşma örgüsü,
yerini, monolog kurgusunda, görünüşte
anlatıcının işlevini yüklenen, Karagöz
oyunlarının kurgusundan uzakta, çoğu
yerde yazarın aktarıcılığının öne çıktığı,
didaktik bir düzyazı anlatımına bırakır.
Karagöz'ün İlk Kavgası'nda [s.41] Ka-

"Karagöz Evleniyor (1913),
"şehveti teskin"den "tenâsül
uzuvlarına", sevişme
tekniklerinden cinsel sağlığa
değin, -dönemine göre-
çok cesurca yazılmış
erotik/pornografik bilgilerini de
kapsayan bölümleriyle,
Meşrutiyet yıllarının -gözden
kaçmış- "Cinsel Bilgiler
Ansiklopedisidir"!

ragöz'ü, "daha yatağından yeni kalkmış,
henüz keyfini çatamamış, kahvesini, ci-
garasını, nargilesini içmemiş, enfiyesini
çekmemiş, titiz bir halde somurtarak dü-
şünür" buluruz.

Karagöz'ün Düşüncesi bölümünde
ise, Karagöz'ü bir anlatıcı rolünde dinle-
riz. Sonunda dayanamayıp **"nezâketi el-
den bırakmayarak"** karısını bir güzel
dövdüğünü anlatan Karagöz, karısıyla
kayınvalidesinin kavga edişlerini de gö-
rünce **"hemen kavuğunu alıp"** soluğu
Hacivat'ın yanında alır. **"İşte şimdi idâre-
hânesinde iki saatdir, Hacivad'ı bekliyor,
bir kere o gelsin de bak ne derler döke-
cek!.."** tûmcesine bakarak görünüşte
bundan sonra, oyunun yine konuşma ör-
güsünde süreceği beklentisi oluşsa da
bu gerçekleşmez.

Cinsel bilgileri öğrenmek(15)

Ancak **Ciddi** [s.44] başlıklı bölümde,
**"Gevezellik ve eğlenceden sonra
muhtasaren izdivâca âid sıhhat kâ-
idelerini zikr etmek arzû ediyoruz ki
evlenmek arzûsunda bulunan kimse-
ler bu kâidelerden fevkalâde müstefid
olurlar"** gerekçesi kullanılarak **Evvelâ
Tenâsül Uzuvarı, Cîmâ'nın Adedi, Ci-
mâ'nın Vaziyeti, İzdivâca Aid Sâlr Ve-
sâyâ-yı Sıhhiye** bölümlerinde, cinsel
yaşama ilişkin okuyucusunu şaşırtan ay-
rıntılı bilgiler aktarırken de monologu bi-
le düşündürtmeyen, düzyazı anlatımıyla,

"Karagöz Evleniyor'da evliliğin şakaya gelmediği, hayat arkadaşlığının önemi, çocuk yapmak ve adam yetiştirmek gibi ciddi konular da tartışılmaktadır.

Hacivat'ın, olsa olsa anlatıcı rolünü çağrıştıran "gölgesiyle" karşılaşırız.

Doğrusu, tiyatral anlatımdan uzak olsa da **Karagöz Evleniyor**'un en şaşırtıcı bölümleri işte burada başlıyor... Eğitim amaçlı da olsa yazılanlar, anlatılanlar, döneminin ahlak bilgisi değerleri açısından şaşırtıcı. Daha önce de vurguladığım gibi "**Karagöz Evleniyor** (1913), "*şehveti teskin*"den "*tenâsül uzuvlarına*", sevişme tekniklerinden cinsel sağlığa değin, -dönemine göre- çok cesurca yazılmış erotik / pornografik bilgilerini de kapsayan bölümleriyle, Meşrutiyet yıllarının -gözden kaçmış- "**Cinsel Bilgiler Ansiklopedisidir**"! Bu bilgiler içinde dönemin, "*bir gram et bin ayıp örter*" sözüyle özetlediğimiz kadın anlayışı da net bir biçimde ortaya çıkıyor.

Bu bölümlerde verilen "cinsel" bilgilerin öncelikle erkeklere yönelik olduğunu söylememe gerek yok!.. Ancak ilginç bir biçimde kadınların, genç kızların "*şehveti ihtiyaçlarına*" yönelik açıklamalar da az değil...Dönemi göz önünde tutarak, çoğu kez "tıbbî", "fennî" niteliğiyle tanımlanan bu bilgilerin döneme göre doğruluk derecelerini ölçmekten uzakım!.. Ayrıca cinsellik üstüne, örneğin Tanzimat yıllarında, Tıp Fakültesinde,özgün ya da çeviri, bilimsel anlamda nelerin okutulduğunu, yayımlandığını bilmiyorum !..(16)

Balkan Savaşı'nın yarattığı bunalım ortamında cinsel hastalıkları düşündü-

ğümüzde, **Karagöz Evleniyor**'un didaktik içeriği bence daha farklı bir anlam kazanıyor... **Karagöz Evleniyor**'da, cinsel birleşmeye yönelik bilgilerin ilk kez açık açık yazıldığını görürüz... Ancak burada ki bilgilerin, nicedir Türkçe'de bilinen **Kabusnâme, Bah-nâme, Zenân-nâme** vb. yapıtlara benzemediğini, hele **Kamasutra** çevirilerinden hiç alınmadığını yapacağımız küçük bir incelemeyle kolayca söyleyebiliriz. İster istemez 1912 yılının bu cesur yazarını, bu bilgileri yazarken yararlandığı, aktardığı kaynak kitapları da merak ediyoruz !..

Sözü uzatmadan, Hacivat'ın gölgesine sığınarak aktarılan, **Karagöz Evleniyor**'un bilinmeyen(!) yazarının nereden edindiğini de merak ettiğim, görünüştteki "ansiklopedik" bilgilerini, özgün tümceleriyle okuyalım:

[s.44] Ciddî

Gevezelik ve eğlenceden sonra muhtasaren (17) izdivâca âid sıhhat kâidelerini zikr etmek arzû ediyoruz ki evlenmek arzûsunda bulunan kimseler bu kâidelerden fevkalâde müstefid (18) olurlar.

[s.45] Cimâ'mn Adedi / Cinsel İlişkinin Sayısı

Erkek yirmi yaşından otuz yaşına kadar haftada ikiden dörde kadar icrâ olunabilir. Her gün cimâ' yahûd günde dört beş cimâ' kat'îyyen muzırdır.(19)

Otuz yaşından kırk yaşına kadar haftada iki def'a ve kırkdan elliye kadar haftada bir def'a, elliden altmışa kadar onbeş günde bir def'a cimâ' icrâsına tıbben müsaade vardır.

Yetmiş yaşında olanlar cimâ'dan bütün bütün muhteriz (20) olmalıdırlar. Birçok ihtiyaçların cimâ' esnasında vefât ettikleri meşhûr-ı âlemdir.(21)

İzdivâca Aid Sâir Vesâyâ-yı Sıhhiye / Evliliğe İlişkin Diğer Sağlık Öğütleri

Erkek giriştiği hayat mübârezesinde (22) kıvrılan, zayıflayan kollarını,vücudunu ancak yalnız kendine âid kadının, zevcesinin agûşunda (23) dinlendirebilmektedir...Öyle sefih (24) ve kayıdsız, râbitasız (25)...kadınsız geçecek bir hayat...yaşanılmamıştır...Maamâfih böyle bir hayata tıpkı, bulunup da tekrar düşürülmüş bir paraya acır gibi acınır !..

Sevimli bir zevce ve tombul, şen sıhhati yerinde çocuklarla tamamlanmış bir ailenin saâdetini tanınamak... Hayatta en büyük zavallılık işte budur. Zevce olmak, bir kadına sahip bulunmak, onu sevmek, ondan istifade etmekten büyük saâdet olur mu?

Evet, bir zevc zevcesinde şehveti ihtiyâcını teskin için öyle aklına gelen sûrette hareket eder, bir delilik, bir rehberin güzel nasihatlerini, fennî şekillerini, hıfzı sıhhate (26) muvâfık (27) sûretlerini icrâ etmez ise neticede mağlûb ve yorgun düşer...

Balkan Savaşı'nın yarattığı bunalım ortamında cinsel hastalıkları düşündüğümüzde, Karagöz Evleniyor'un didaktik içeriği bence daha farklı bir anlam kazanıyor... Karagöz Evleniyor'da, cinsel birleşmeye yönelik bilgilerin ilk kez açık açık yazıldığını görürüz...

Zevceler bazen sık sık zevciyle temâsa (28), teskîn-i şehvete pek ziyâde ihtiyâc duydukları gibi bazıları ise aksine olarak bu fi'le (29), cimâa karşı pek lâ-kayd, inhimâksız (30) bulunur ve hatta neticesini düşünmeyeceği için zevcine cimâ'dan hiç hazz duymadığını bile söyler... Fakat bu doğru mu, hayır çünkü zevci kendi söylemesi de ondan soğur...

Oyunun sonunda *Son Bahis* [s.58] bölümünde yine ilginç bir muhavereyle karşılaşırız. Karısını boşayan Karagöz ile Hacivat'ın konuşmaları pek anlaşılır gibi değildir:

- Kariyi ben alayım...

- Bu nasıl lâf?...

- [ss.63] Nasıl lâf olacak, dosdoğru bir lâf.

- Ah...Ah...Al Hacivâd al...ne yapalım, başa gelen çekilir...Zavallı yavrucağı düşünüyorum da kari değil ya canımı da istesen vereceğim geliyorl...

Sonuç

Karagöz Gazetesi'nin "Karagöz Kütübhanesi" olarak yayımladıkları *Karagöz Evleniyor*'un arkasının gelmediğini biliyoruz. Gerçek yazarını öğrenemediğimiz, içeriğiyle çağının çok ilerisinde olduğunu gördüğümüz, dönemin gençlerinin cinsel eğitime katkıda bulunmayı amaçlayan *Karagöz Evleniyor*, oyun içerikli bölümleri ile "kuramsal" bilgilerin örtüştüğü ilginç bir yayın olurken "Karagöz'ün Çapkınlıklarını, Açık Hikâyeler" olarak anlatan yayınlar izleyecek ve bu günlerde, *Eylül* romanının yazarı Mehmet Rauf'un adı, aşk öykülerinden erotik öykülere uzanan içeriğiyle yayınlanan *Binbir Buse* (31) (1923-24) dergisiyle birlikte "erotik yazar" olarak anılacaktır!

Dipnotlar

(1) *Karagöz Evleniyor*, Karagöz Kütübhanesi, Aded: 2, Nâşiri: Karagöz Gazetesi, Her Hakkı Mahfûzdur, Der-saadet / İstanbul, Matbaa-i Nefâset – Vezir Hân, 1329. / *Karagöz Evleniyor*, bibliyografik bilgi olarak kaynakçalarda yok. Ayrıca hiç bir tanıtımının, değerlendirmesinin yapılmadığını da görürüz. Bkz.: *Tiyatro Bibliyografyası* (1859-1928), Haz.: T. Poyraz-N. Tuğrul, Ankara, Milli Kütüphane Yayınları, 1967; *Seyfettin Özege Bağış Kitapları Kataloğu*, c. 1-2, A-

K. Haz.: A. Bayram - M.S. Çöğenli, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Yayınları, 1978; M. Sabri Koz, "Karagöz Üzerine Seçme Kaynakça", Yıkılın Perdeyi Eyledin Virân, İstanbul, YKY, 2004, ss.201-214.

(2) *Tuhfet-ül-Müteahhilin, Evlilik Armağanı, Tabip Mustafa Ebu'l-Fez / İhter ÜZEL*, Ankara, Kebikeç Yayınları, 2005.

(3) Metin And, *Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu*, Ankara, T. İş. Ban. Yay., 1977, ss.239 - 355.

Geleneksel Türk Tiyatrosu, Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri, İstanbul, İnkılâp Kit. Yay., 1985, ss. 271 - 336.

Cevdet Kudret, *Karagöz-I*, ss.7 - 60.

Sabri Esat Siyavuşgil, *Karagöz, Psiko-sosyal Bir Deneme*, Maarif Vekâleti, 1941, ss. 90 -168.

(4) Prof. Dr. Saim Sakaçoğlu, *Türk Gölge Oyunu Karagöz*, Ankara, Akçağ Yay., 2003, ss. 87 - 91.

(5) Erol Üyepazarıcı, "Uzun Soluklu Bir Halk Gazetesi Karagöz ve Kurucusu Ali Fuat Bey", *Müfettiha*, sayı : 19, 2001, ss.17-33.

Erol Üyepazarıcı, "Uzun Soluklu Halka Dönük Bir Mizah Gazetesi : KARAGÖZ", *Birgün Gazetesi*, 23 Nisan 2008.

(6) Turgut Çeviker, "İlk Türk Karikatürçüsü Ali Fuat Bey", *Karikatür Üzerine Yazılar*, İstanbul, İris Yay., 1997, ss.11 - 15.

Ali Fuat Bey'in karikatürleri için bkz. : Turgut Çeviker, *Osmanlı Tokadı*, İstanbul, Adam Yay., 1986, ss. 9 - 11.

(7) Karikatür tarihimiz için bkz.: Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-I. Tanzimat ve İstibdat Dönemi (1867-1878/1878-1908) ; c.-II- Meşrutiyet Dönemi (1908-1918) ; c.-III- Kurtuluş Savaşı Dönemi (1918-1923) ; İstanbul, Adam Yay. , 1986, 1988, 1991.*

Tobias Heinzelmann, *Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu (1908-1914)*, çev.: T. Noyan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2004, ss. 56 - 72.

(8) Turgut Çeviker, "Karikatür ve Karagöz", *Karikatür Üzerine Yazılar*, İstanbul, İris Yay., 1997, ss.1 -5.

(9) Karagöz Evleniyor'un yazarını bilmiyoruz. Kapaktaki bilgileri anımsayalım : "Karagöz Evleniyor, Karagöz Kütübhanesi, Aded : 2, Nâşiri : Karagöz Gazetesi, Her Hakkı Mahfûzdur, Der-saadet / İstanbul, Matbaa-i Nefâset – Vezir Hân, 1329 (1913-E.S.)." Karagöz Evleniyor'un yazarı, kim / kimler olabilir?... "Kitabın Nâşiri: Karagöz Gazetesi" bilgisi dışında bir bilgimiz yok... Kimi başyazılar dışında, Karagöz gazetesinde, 1908'den Ağustos 1914'e değin yayımlanan yazıların hepsinin imzasız oluşunu unutmadan, 1913 yılında, "Haziran 1912'den Mayıs 1914'e kadar Karagöz'ün başyazarlığını üstlenen Baha Tevfik Bey'in, Ali Fuat Bey ile birlikte çalıştığını biliyoruz. Gülmeye yahtun kimliğiyle felsefeci yönünü, yayımladığı *Pi-yano, Düşünüyorum, Yirminci Asırda Zekâ, Felsefe, Çocuk Duygusu, Eşek, El-Ma'lûm* gibi dergilerle gösteren Baha Tevfik, Karagöz Evleniyor'un yazarı olabilir mi? Bugün, bu öngörüğü doğrulama olanağımız yok! Ancak bu dönemde imzasız yazıların, ortaklaşa üretildiğini düşünebiliriz... Çünkü basın tarihimizde, imzasız yazıların yayımlandığı süreli yayınlarda, sansüre, her tür soruşturmayla karşı dayanışma duygusuyla "ortak yazarlık" anlayışının oluştuğunu Diyojen (1870)'den beri biliyoruz. Bu bilgiyi, Karagöz Kütübhanesi başlıklı dizide yayımlanan iki kitap için, Karagöz Matbahda (1913) ile Karagöz Evleniyor (1913) için de düşünebiliriz.

(10) Karagöz'de evlenme konulu oyun örneklerini biliyoruz. Bkz. : "Büyük Evlenme", Cevdet Kudret, *Karagöz-I*, Ankara, Bilgi Yay., 1968, ss.297 - 330; "Ters Evlenme", Karagöz-III, Ankara, Bilgi Yay., 1970, ss.269 - 303; "Karagöz'ün Evlenmesi yahud Bedava Dayak Yemesi", İhsan Rahîm, Şarkılı Kantolu Karagöz Kitabı, Asya Kütüphanesi, Hüriyet Matbaası, I.cilt / 10 Hikâye, 1325-1909, 6. cüz.

(11) Karagöz'ün cinselliği üstüne bildiklerimizi yineleyen yeni bir yayın için bkz.: Dror Ze'evi, *Müslüman Osmanlı Toplumunda Arzu ve Aşk / 1500-1900*,

çev.:Fethi Aytuna, İstanbul, Kitap Yayınevi, Ekim 2008,ss.147-174.

Ayrıca bkz. : Dr. Çiğdem Kılıç, "Ortaoyunu ve Karagöz Metinlerinde Kullanılan İlençler,Sitem Sözleri,Aşağılamalar", *Actaturcica*, Yıl 1,Sayı:2/1, Temmuz 2009, www.actaturcica.com.

(12) T.Gautier, İstanbul, çev.: Nuriye Yiğitler, İstanbul, Profil Yay.,2007,157-168.

(13) Metin And, *Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu*, ss. 327 - 355.

Orhan Duru, "Muhâlif Oyun Karagöz", *Sanat Dünyamız*, sayı : 74, Kış 1999, ss.153-157.

François Georgeon, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gülmek mi?", *Doğuda Mizah, Hazırlayanlar : İ. Fenoglio - F. Georgeon, Çev.: Ali Berktaş, İstanbul, YKY, 2000, ss.79-101.*

(14) Ali Sami Bey'in "Karagöz'ün Çapkınlıkları-Açık Hikâyeler" başlığıyla yayımladığı, Karagöz Baskında, Karagöz Yatakdâ, Karagöz'ün Zîlâf Odası, Karagöz Meyhanede, Karagöz Eğleniyor vb. kitapları yanında İhsan Rahîm Bey'inyayımladığı, 10 cüz'den oluşan Şarkılı Kantolu Karagöz Kitabı'ndaki (1909) oyunlardır.

(15) Karagöz Evleniyor, Hazırlayan: Eldal Sevinçli, İzmir, Egetan Bas.Yay.Tan., 2010.

(16) Kimi dönemler yasaklansalar da edebiyatımızda cinselliğe ilişkin yayınlar az değildir. Örneğin *Divan Edebiyatımızda Kabusnâme, Bah-nâme, Zenân-nâme* türünde kitapların yanında nice şiirde, cinselliğe ilişkin bilgilerin olduğunu, gizli gizli okunduğunu biliyoruz. Halk şiirimizde de yaşamın doğallığı içinde yaşanan cinselliği yansıtan koşmalara, türkülere kullandığımız yabancı değildir. Bkz. Murat Bardakçı, *Osmanlıda Seks:Sarayda Gece Dersleri*, İstanbul, Gür Yay.,1992; Konur Ertop, *Türk Edebiyatında Seks*, İstanbul, Seçme Kitaplar Yay., 1977.

(17) Hayât-ı Tenâsülüyye Hakkında – Musâhabât-ı Mahrem-âne / Şin-i rûşde vâsıl olmuş olanlar için./ Sûret-i mahsûsada i'mâl ve ihzâr etdirilmiş bir hayli resimler ile müzeyyen /, Câmî' ve mürettibi : B.M.Ş., Nâşiri : Bâb-ı âlî Caddesinde 72 numarada Ahâlî için Âsâr-ı Müfide Kütübhanesi, Der-saadet, 1329.

Kitaplığımdaki bu kitabın Osmanlı aydınlarınınca ne denli okunduğunu bilmiyorum.Ancak cinsel bilgilerin Tıp Fakültesinde nasıl öğretildiğini uzmanlarına bırakırken Karagöz Evleniyor'a bakarak Tanzimat'tan Cumhuriyet'e insan sağlığı açısından cinsel bilgiler içeren kitaplar üstüne bir araştırma / inceleme yapılmasının gerekliliğine inanıyorum.

(18) Muhtasaren: Derli toplu, ayrıntıya girmeden, özüyle, özetleyerek .

(19) Muzır: Zararlı, zarar veren.

(20) Muhtenz: Çekingen, çok ince düşünüp ölçülü davranmaya çalışan.

(21) Meşhûr-ı âlem: Dünyaca ünlü, ünlü, şöhret kazanan.

(22) Mübâreze: Çarpışma, düello.

(23) Ağuş: Kucak

(24) Sefih: Basit, bayağı, eğlence düşkün

(25) Râbîta: Düzensiz, tutarsız,bağılantısız.

(26) Hız-ı sıhhat: Sağlığı koruma

(27) Muvâfık: Uygun, akla uyan.

(28) Temâs: İlişki, dokunma.

(29) Fi'l: İşlem, eylem, fiil.

(30) İnhimâk: Bir şeyin üstüne fazla düşme, aşırı istekte bulunma.

(31) Bin Bir Bûse: En Şen, En Şuh Hikâyeler / 1923-24 İstanbul'dan Erotik Bir Dergi, Hazırlayan: Ömer Türkoğlu; Sunuş İrvin Cemil Schick, İstanbul Kitap Yayınevi, 2005.

Nasrettin Hoca ülkesinin yasak bölgesine giriş denemesi

Nasrettin Hoca, kültür dünyamızın önemli ülkeleri arasında yer almasına rağmen, müstehcen fıkraları bakımından uzun süre örtüleme yoluna gidilmiştir. Sözlü geleneğin, halk kültürünün verimi olan hikâyelerin bizzat üretenine, halka yasaklanması, bununla da kalınmayıp bilim insanlarının, üzerinde çalışmalarına engel olunması doğru bir yaklaşım olarak nitelenemez.

Nasrettin Hoca fıkralarının sayısı günümüzde beş bini aşmıştır.(1) Anonim üretimin sonucu zaman geçtikçe sayı artmaktadır. Oysa ilk fıkralar, halk arasındaki anlatılardan derlenerek yazıya geçirildiği 16. yüzyılda, dört yüz dolayındadır. Bunların yüzde yirmisinden fazlası müstehcen sözler içerir; yani her beş fıkradan biri bu kapsamdadır.(2) Fakat kaba, açık saçık, cinsellikle ilgili sözlerin yer aldığı bu fıkralar pek bilinmez.

Kaba dile Doğu'da olduğu gibi Batı halk edebiyatlarında da rastlanır.(3) Üstelik böyle bir dil sadece halk edebiyatı verimlerinde görülmez; eski edebiyatın başka alanlarında da açık saçık sözlerin kullanıldığı yapıtlar bulunur.

Divan mizahının, özellikle yergiye ilişkin ürünlerinin en belirgin niteliği, müstehcenlik ve küfürdür. Saray ve çevresinin edebiyatı olan Divan edebiyatında yermek, kötülemek, eleştirmek amacıyla yazılan şiir türü olan hiciv, açık saçık sözlerin yer aldığı bir edebi türdür. O kadar ki, içinde sövgü ve açık saçıklık barındırmayan eserlerin sayısı azdır.(4)

Açık saçık sözler, yergi şiirleri dışında da kullanılmıştır. Sözgelimi Mevlana,

Mevlana'nın Mesnevi'sinde de açık saçık bazı hikâyeler yer alır.

Mesnevi'sinde böyle anlatımlara yer vermiştir. Mesnevi'de açık saçık bazı hikâyeler yer alır. Ancak bu hikâyeler günümüze aktarılır, çevrilirken dönüşüme uğratılır; Sözde inceltiren hikâyeler yumuşatılarak "temizlenir", Mevlana da bu "ayıp"tan kurtarılır. Oysa Mesnevi yazıldığı şekliyle medresede okutulmuştur.

Mevlana'nın tasavvuf düşüncesini, ahlak ilkelerini anlattığı bu eserindeki cinsel nitelik taşıyan hikâyelerde cinsel or-

Divan mizahının, özellikle yergiye ilişkin ürünlerinin en belirgin niteliği, müstehcenlik ve küfürdür. Saray ve çevresinin edebiyatı olan Divan edebiyatında yermek, kötülemek, eleştirmek amacıyla yazılan şiir türü olan hiciv, açık saçık sözlerin yer aldığı bir edebi türdür.

ganlardan, kadın ile erkek, erkek ile erkek ya da insanla hayvan arasındaki cinsel ilişkilerden apaçık bir dille söz edilir.(5)

Mesnevi'de söz konusu öykülerde kullanılan cinsellikle ilgili sözcükler, cinsel organların adı bütün açıklığıyla Farsçadaki sokak dilinde verilmiştir. İlk bakışta pornografik bir anlatıma sahip gibi görünen hikâyelerde amaç ahlaksal yönden öğüt vermedir.(6)

Mevlana'nın Mesnevi'sindeki cinsellikle ilgili en bilinen hikâye halayığın öyküsüdür. Burada eşekle çiftleşen bir kadın anlatılır. Kadın, hanımının başvurduğu yöntemi bilmediği için, ilişki kurarken ölür. Aslında burada her işin kendine özgü yolu olduğu, yöntemini bilmeyenin tehlikeli sonuçlarla karşılaşabileceği anlatılır.

Mevlana bu tür hikâyeleri nedeniyle itirazla karşılaşmış olmalıdır ki, günümüzdeki bu yollu yaklaşımlara da yanıt olan şiirinde şöyle der:

*Beyt-i men beyt-i nist iklim-est
Hezl-i men hezl-i nist talim-est*

Burada Mevlana, "Benim beyitim iki dizelik şiir değil bir ülkedir. Benim açık saçık sözlerim açık saçık söz değil bir eğitimidir, bir derstir." demektedir.(7)

2004 yılı itibarıyla Nasrettin Hoca ile ilgili basılmış kitap sayısı iki bin beş yüzden fazladır. Bu kadar çalışma arasında, sadece müstehcen fıkraları inceleme konusu yapan, yayınlanmış bir eser bulmak samanlıktaki iğne aramak gibidir.

Buna karşılık dışarıda yapılan yayınlarda diğerleri ile birlikte müstehcen fıkralara da yer verilmiştir. Sözgelimi Albert Wesselski, Kathleen R.F. Burril bunları ayırmı yapmadan yayınlamışlardır.(8)

ODTÜ Eğitim Fakültesi'nde, Nasrettin Hoca'daki gülmece sanatı ve gülmececinin toplumsal işlevi üstüne dersler vermiş olan, karşılaştırmalı edebiyat profesörü Seyfi Karabaş, *Western Folklore* dergisinin Temmuz 1990 tarihli sayısında *The Use of Eroticism in Nasrettin Hoca Anecdotes* başlıklı makalesinde müstehcen fıkralarla ilgili inceleme yapmıştı. Fakat makale Türkçe değil, başlığından anlaşılacağı üzere İngilizcedir.

Ülkemizde Nasrettin Hoca konusunda ilk bilimsel çalışma Fuat Köprülü tarafından yapılmış, 1918 yılında yayınlanmıştır.

Ülkemizde Nasrettin Hoca konusunda ilk bilimsel çalışma Fuat Köprülü tarafından yapılmış, 1918 yılında yayınlanmıştır.(9) Köprülü, incelemesinde çok açık, çok kaba fıkralardan söz eder; ancak asıl ruhun, asıl inceliğin o fıkralarda olmadığını belirtir.(10)

Nasrettin Hoca hikâyelerinden müstehcen olanlar çok uzun bir zaman, günümüze olduğu gibi aktarılmadığından, gizli kalmıştır. Bunun nedenleri vardır; fakat ayrı bir yazı konusu oluşturacak önemdedir. Ancak kısaca değinilecek olursa; günümüzde geniş kesimlerin haberlerinin olmamasında akademik çevrelerin belirgin bir payının olduğu söylenebilir.

Müstehcen fıkraların yayınlanmasına karşı direnç gösterilmesi örnekleri çoktur. Ancak atmosferi anlamak bakımından bilim camiasına bakıldığında, konuya "ahlak" temelli yaklaşıldığı görülür.

Nasrettin Hoca alanında çalışmaları olan, üniversitede öğretim üyeliği yap-

mış bir hoca müstehcen fıkraları, "Halkımızın arasında geleneksel hale gelmiş olan ince ve güzel mizah örneklerine benzemediği ve halkımızın ahlakına da zararlı olduğu için" kitabına koymadığını belirtir.(11)

İki profesör ortak yazdıkları kitapta, "ahlak açısından Nasreddin Hoca'ya uymadığı" gerekçesiyle müstehcen fıkralara yer vermediklerini söylerler.(12)

Bir başkası, *Hâza Terceme-i Nasreddin Efendi Rahme* adlı yazma kitabı yeni yazıya aktarır. Fakat on üç fıkra eksiktir. Profesör yazar, açık saçık olması nedeniyle bunları yayınına almadığını açıklar. Ona göre bu fıkralar, "ancak arşivlerde muhafaza edilmesi uygun müstehcen eserlerdir."(13)

Elyazması kitaplardaki müstehcen hikâyelerin yeni yazıya aktarılması ve kamuya sunulması için yetmiş yıl beklenmesi gerekti. Pertev Naili Boratav'ın, fıkraları elyazmalarından yeni yazıya aktardığı eseri Yapı Kredi Yayınları tarafından 1995 yılında basıldı. Ne var ki, "Nasrettin Hoca'nın otantik ve erotik fıkraları yayınlanınca küçük kıyamet kopmuştu."(14) Yayınevi müstehcen fıkralardan dolayı kitabın dağıtımını yapmaktan çekinmiş, deposuna yığmıştı. Kitabı bir sonraki yıl haziran ayında Edebiyatçılar Derneği bastırıldı.

Profesör Saim Sakaoğlu *Türk Edebiyatı* dergisinde yayınlanan "Nasreddin Hoca'dan Özür Diliyorum" (Kasım 1996, s.17-18) başlıklı yazısında "... daha 1995'in sonlarında başlayan bazı yayınlarda, Nasreddin Hocamız, belgeler yayınlanıyor adı altında aşağılanmış, hakarete uğramıştır. Halkımızın gözünde özel bir yeri olan Hocamız adeta yerin dibine batırılmış, bütün olumsuz vasıflar kendisine bağlanmıştır." şeklinde değerlendirmede bulunur.

1996 yılı Haziran ayında Ankara'da yapılan bilimsel bir toplantıya davet edilen Profesör İlhan Başgöz konuşmasında müstehcen fıkralardan söz etmeye başladığında içinde akademik çevrelerden insanların bulunduğu bir grup tepki gösterir; konuşmasını bitirmeden kürsü-

Müstehcen fıkraların yayınlanmasına karşı direnç gösterilmesi örnekleri çoktur. Ancak atmosferi anlamak bakımından bilim camiasına bakıldığında, konuya "ahlak" temelli yaklaşıldığı görülür.

den indirilir. Tepki gösterenler arasında bir halkbilim ve halk edebiyatı araştırmacısı, halk edebiyatı profesörü de vardır.

Bu olay üzerine İlhan Selçuk, 26 Haziran 1996 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde bir yazı yazar. Bir kısmı şöyledir:

Kültür Bakanlığı'nın düzenlediği "5'inci Uluslararası Türk Halk Kültürü Kongresi"nde, Indiana Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. İlhan Başgöz, Nasrettin Hoca'yı anlatırken olay çıkmış; Başgöz protestolarla kürsüden indirilmiş; sloganlar atılmış, bu seçkin bilim adamımızın konuşması yarıda kesilmiş...

Neden?..

Başgöz, Nasrettin Hoca'nın dinde bağnazlığı alaya alan fıkralarını anlatırken kimi ham ervah, öyküleri "müstehtecen" bulmuş...

Kongreye katılanlardan biri de kafatasının çapını vurgulayacak bir laf etmiş: "Ben Türk'üm. Türk'e hakaret ettirmem!.."

Ham sofular bilimde "müstehtecen" olmadığını bilmiyorlar mı?.. Doğu mizahının, şiirinin, fıkralarının baştan sona sınırı tanımaz öykülerle dolu olduğundan haberleri yok mu?.. Molla Cami'nin, Şeyh Sadi'nin, Mevlana'nın ve daha nicece'nin yapıtlarını okumamışlar mı?.. Nasrettin Hoca'nın, Bektaşî'nin, İncili Çavuş'un dilden dile gezen yergilerini duymamışlar mı, dinlememişler mi?..

Nasrettin Hoca'nın mizahında "müstehtecen"i aramak, halkbilimde ayıp aramak anlamına gelir. Bir doktor, muayene etmek için incelediği hastasının çıplaklığını müstehtecen bulabilir mi?..

Hoca sağ olsaydı, kuru softalarla dolup taşıdığı anlaşılan "5'inci Uluslararası Türk Halk Kültürü Kongresi"ni gırgıra alırdı.

5. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi'ne katılan Jennifer Petzen tarafından sunulan, *Nasreddin Hoca Anlatılarında Güç, Beden ve Cinsiyet Kavramları* başlıklı bildiri, kongre bildirileri kitabında yer alır; ancak kitap basıldıktan sonra müstehtecen anlatımlar bulunduğu gerekçesi ile imha edilir. Yeniden basılan kitapta bu bildiriyi yer verilmez.

Halk edebiyatı tipi olan Hoca, bir sinema oyuncusu gibidir. Kılıktan kılığa girer, ancak ne olursa olsun her zaman başrol onundur.

Aslına bakılırsa yazıya geçirilen ilk Nasrettin Hoca fıkrası müstehtecendir.(15) Bu hikâye Saltukname adlı kitapta yazılıdır. Kitap savaştı bir derviş olan, halkın büyük saygı duyduğu Sarı Saltık'ın yaşamı ile ilgilidir. Şehzade Cem'in isteği üzerine halk arasında anlatılanların bir araya getirilmesi şeklinde, yıllar süren araştırma sonunda yazılmış; yazarı Ebul Hayr-i Rumi tarafından, ileride kısa bir süre padişah olan, Cem'e sunulmuştu. Özünde efsanevi motiflerle yüklü bir yaşam öyküsüydü bu. Yazar, yedi yıl halk arasında dolaşarak topladığı bilgilerle yazmış; Kitap 1480 yılında bitmiş, Edirne'de Cem Sultan'a sunulmuştu.(16)

Sarı Saltık'ın Nasrettin Hoca'yı evinde ziyaret ettiğinin ve onunla konuştuğunun yazılı olduğu, *Saltukname*'deki fıkra şöyledir:

İlhan Selçuk: "Nasrettin Hoca'nın mizahında "müstehtecen"i aramak, halkbilimde ayıp aramak anlamına gelir. Bir doktor, muayene etmek için incelediği hastasının çıplaklığını müstehtecen bulabilir mi?"

"Bu ev sizin müdür?" Nasreddin Hoca der ki: "Dünyada benim şu üç nesne mülkümdür. Gerisi benim değildir, zira ki, gece gündüz onlar benden ayrı olmazlar." Saltık: "Onlar nedir?" deyince, Hoca: "Biri s..im, ikisi t..aklarımdır" der.(17)

Sarı Saltık bu kaba saba cevabı Hoca'ya yakıştıramaz; söylenenlerin her halde gizli bir anlamı olmalıdır diye düşünerek sözleri yorumlamaya yönelir.

Pertev Naili Boratav, müstehtecen Nasrettin Hoca fıkralarını "Edepdışı fıkralar" başlığı altında, "Yalnız güldürme amacı taşıyan açık saçık fıkralar" ve "Edepdışı görünüşte, ama aslında ince alay karakterinde fıkralar" olmak üzere iki bölüme ayırır.(18)

Nasrettin Hoca'ya şöyle bakmak gerekir: Halk edebiyatı tipi olan Hoca, bir sinema oyuncusu gibidir. Her fıkrada, farklı birini oynar. Kılıktan kılığa girer, ancak ne olursa olsun her zaman başrol onundur. Her zaman olumlu tipi temsil ettiği söylenemez. Bazılarında kriminal bir tipi temsil eder. Zira kimi zaman rüşvet yiyen bir yargıç, kimi zaman yalancı tanık, kimi zaman da hırsız rolündedir. Hatta uyuşturucu kullandığı rolü bile vakidir.

Bu gülünç hikâyeler toplumsal üretimin sonucudur. Anonim hikâyeyi üreten kişinin, sınıfın sorunlarını, eleştirilerini ve dünya anlayışlarını, üretildiği dönemin siyasal, ekonomik ve sosyal sorunlarını yansıtır.

Hikâyede anlatılmak isteneni çözümlemek için kimi zaman yorum gerekir, tıpkı Mevlana'da ve Sarı Saltık'ta önerildiği gibi.

Eski yazmalarda bulunan fıkralardan biri şöyledir:

Bir gün Hoca mescidde eşek s..erken üstüne bir herif gelmiş. Hoca'ya: "Tü yüzüne!" demiş. Hoca ayıtmış: "Elümde işüm var; yoksa sana mescide tükürmeği öğreseyidüm." demiş.(19)

Biçimine bakılırsa Nasrettin Hoca fıkralarının genel özelliklerini taşıyor: Genellikle üç beş cümleden oluşan kısacık hikâyelerdir bunlar.

Hikâyede sahne kutsal bir alana açılır. Olay toplu ibadet için kullanılan bir yerde gerçekleşir.

Üç oyuncu vardır; İki insan, bir hayvan.

İnsanlardan birinin belirgin bir özelliği yoktur; herhangi bir kişidir.

Diğeri Nasrettin Hoca'dır. Dinsellik bağlanmıştır; Din adamı ya da yargıç olması nedeniyle dinsel kuralların uygulayıcısıdır. Her halde bir ayağı din daire-sindedir. Belirli bir standarda sahip biridir; Ahlaksal, dinsel yönden doğru davranışla yükümlü olması beklenir.

Üçüncü ve sonuncusu birçok başka hikâyede de rolü olan bir kahramandır: Eşek. Araştırmacı Kaya Erginer'e göre, "Nasreddin Hoca, hicvettiği insanları birçok hikâyesinde eşek olarak temsil etmektedir." (20)

Devam edersek...

Hikâye müstehcendir; Açık saçık, kaba bir dil kullanılmıştır. Sapkın pornografik bir görüntü sunulur.

Toplumun kutsal değerlerine karşı saygı sınırı dışına çıkmıştır.

İlk elyazması kitaplarda bulunması nedeniyle, en az beş yüz yıl önce anlatılan hikâyede, görünenin dışında ve ötesinde başka bir gerçekliğe işaret edilmektedir. Üstündeki kaba örtü kaldırıldı-

ğında, hikâye ile verilmek istenen bilgiye, hikâyenin amacına ulaşılmaktadır: Dinsel değerlerin temsilcisi konumundaki birinin, kurallara aykırı davranışının fark edilip tepki gösterilmesi halinde bile, hemen dinsel değerlere sahip çıkarmış gibi bir davranış sergilemesi, bununla kalmayıp karşısındakini suçlaması anlaşılmaktadır.

"Yavuz hırsız ev sahibini bastırılmış" atasözündeki gibi bir suç bastırma olgusu ile karşılaşmaktadır. Ancak, aynı zamanda egemenlerin sömürü yöntemlerinden birine dikkat çekilmektedir. Hikâyenin kahramanı negatif roledir: İkiyüzlüdür; halka saldırısını dinselliği kullanarak sürdürmektedir.

Toplumsal değerlerin araçsallaştırılması yoluyla, sureti haktan görünüp, kişisel çıkar sağlanması dünyanın her yerinde yaşanabilen sorunlardandır. Egemenler, eskiden beri her yerde benzer yol ve yöntemleri kullanmaktadırlar. Hikâye böyle bir evrensel soruna işaret etmesi bakımından tüm insanlığa hitap etmektedir.

Sonuç olarak; Nasrettin Hoca, kültür dünyamızın önemli ülkeleri arasında yer almasına rağmen, müstehcen fıkraları bakımından uzun süre örtüleme, gizleme ve saklama yoluna gidilmiştir. Sözlü geleneğin, halk kültürünün verimi olan hikâyelerin bizzat üretenine, halka yasaklanması, bununla da kalınmayıp bilim insan-

Toplumsal değerlerin araçsallaştırılması yoluyla, sureti haktan görünüp, kişisel çıkar sağlanması dünyanın her yerinde yaşanabilen sorunlardandır. Egemenler, eskiden beri her yerde benzer yol ve yöntemleri kullanmaktadırlar.

larının, üzerinde çalışmalarına engel olunması doğru bir yaklaşım olarak nitelenemez. Bunların incelenmesi halinde, Anadolu halkının yüzlerce yıl evvel ortaya koyduğu, evrensel sorunlara dair mi-zahı anlamak mümkün olacaktır.

Dipnotlar

- (1) Boratav, Pertev Naili. *Nasrettin Hoca, Edebiyatçılar Derneği Yayınları*, Ankara, 1996, s. 44.
- (2) Başgöz, İhan. *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 20-21. Aynı yerde fıkraların üçte bir kadarının her yazmada tekrarlandığı belirtilmektedir ki, buradan toplam sayının üç yüzden az olduğu anlaşılmaktadır.
- (3) Köprülü, Fuad. *Nasreddin Hoca*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2004, s. 185.
- (4) Çantek, Levent. "Çöküş Sürecinde Osmanlı Mizahının Kritiği", *Güldiken Mizah Kültürü Dergisi*, Cilt VIII, Sayı: 24, Yaz 2001, s. 16., Çiğdem Usta'nın kitabından naklen, s. 68. (Çiğdem Usta, *Mizah Dilinin Gizemi*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2009.)
- (5) Ertop, Konur. *Türk Edebiyatında Seks. Seçme Kitaplar Yayınevi*, İstanbul, 1977, s. 84.
- (6) Hüsrevşahi, Haşim. *Mevlana'nın Mesnevi'sinde Müstehcenlik, Şiirsaati*, Sayı: 11, Alanya, 2011, s. 8-9.
- (7) Duman, Mustafa. *Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkraları*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2008, s. 112.
- (8) Duman, a.g.e., s. 113.
- (9) Köprülü, a.g.e., s. 7.
- (10) A.g.e., s. 185.
- (11) Başgöz, a.g.e., s. 116-117.
- (12) Sakaçoğlu, Saim - Alptekin, Ali Berat. *Nasreddin Hoca, Atatürk Kültür Merkezi Yayını*, 2009, Ankara, s. 239.
- (13) Elçin, Şükrü. "Bir Nasreddin Hoca Mecmuası", *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Ankara, 1997, s. 261.
- (14) Aktunç, Hülki. *Erotologya?*, YKY, İstanbul, 2002, s. 239.
- (15) Arslan Mehmet - Paçacıoğlu Burhan. *Letâif-i Hoca Nasreddin*, 1.Baskı, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, 1996, s. 3., Çiğdem Usta'nın kitabından naklen, a.g.e., s. 52.
- (16) Duman, a.g.e., s. 27-28.
- (17) Başgöz, a.g.e., s. 13-14.
- (18) Boratav, a.g.e., s. 69.
- (19) A.g.e., s. 125.
- (20) A.g.e., s. 23.

Buhara'da yer alan Nasrettin Hoca heykeli.

Ulusal akımlar

Ulusal müzik stillerinin ortaya çıkması, ulusal halk şarkılarını ve halk dansları müziklerini gereç yaparak ya da özgün yaratıcılık içinde yerli öğelerin karakterini yansıtarak ulusal kimliği bulunan yeni bir stil geliştirme anlamına geliyordu. Bu kavrayış, yeniliğe yönelik, dürüst ve açık, tazeliği olan, her şeyden önemlisi, halkların evrensel sesini yükselten bir eğilimdi.

Avrupa'da romantik akımın boy verdiği 19. yüzyıl, kıtanın bütün ülkelerinde ulusal bilincin uyandığı bir çağdır. Bu yüzyılın başlarına kadar Avrupa'da müzik sanatını genellikle İtalyan, Fransız ve Alman müzik stilleri temsil ediyordu. Öte yandan, 19. yüzyılda ortaya çıkan ilerici düşünceler ve siyasal akımlar, her ülkede ulusal bilincin gelişmesine yol açmış, bu gelişim, giderek sanat alanında yankısını bulmuştur.

Ulusalçılığın kökeninde Aydınlanma Felsefesi'ne dayanan Fransız Devrimi'nin "özgürlük, eşitlik" ilkeleri vardır. Birrey için geçerli olan bu ilkelerin, halklar için de geçerli olduğu düşüncesinin 19.

yüzyılda neden yaygınlaştığını okurlarımıza uzun uzadıya açıklamaya gerek görmüyorum.

Çağımızın değerli müzikbilimcisi Alfred Einstein'a (1880-1952) göre, "19. yüzyıldaki romantik bestecilerin kendi halkına duyduğu yakınlığın yanı sıra, anavatan özlemi de ulusal müzik akımlarının gelişimine yol açmıştır."⁽¹⁾ Bu romantik bestecilerin önde gelenleri olan Polonya asıllı Chopin'e ve Macar asıllı Liszt'e, romantizmi anlattığım bölümde değinmişim.

İstilacı ve işgalci amaçlarla Avrupa'yı yakıp yıkmaya kalkışan Napolyon'un saldırganlığına gösterilen tepkinin de Avru-

Ulusalçı sanat akımları, dıştan gelen kültürel baskıları kırarak kendi kültürel varlığını ortaya koymuştur. Bu yönüyle Rus, Çek, İspanyol, Macar, İngiliz, Polonyalı, Norveçli, Belçikalı, Finlandiyalı, Danimarkalı, İsveçli ve Balkan ülkelerinden de birçok besteci, 19. yüzyılın müzik dünyasına ulusal kimliklerinin yaratıcı gücüyle katılmışlardır.

İstilacı amaçlarla Avrupa'yı yakıp yıkmaya kalkışan Napolyon'un saldırganlığına gösterilen tepkinin Avrupa ülkelerinde ulusal bilinci körüklemesi, bilinen gerçeklerdendir.

pa ülkelerinde ulusal bilinci körüklemesi, bilinen gerçeklerdendir.

Sonuç olarak ulusalcı sanat akımları, dıştan gelen kültürel baskıları kırarak kendi kültürel varlığını ortaya koymuştur. Bu yönüyle Rus, Çek, İspanyol, Macar, İngiliz, Polonyalı, Norveçli, Belçikalı, Finlandiyalı, Danimarkalı, İsveçli ve Balkan ülkelerinden de birçok besteci, 19. yüzyılın müzik dünyasına ulusal kimliklerinin yaratıcı gücüyle katılmışlardır.

Avusturya-Alman müzik stiline, kuzey ve doğu Avrupa'da yer alan ülkelerdeki müzikal yaratıcılık üzerinde hissedilir bir ağırlığı olduğu öteden beri biliniyordu. Şimdiyse bu ülkeler, bağımsız ve "yerli bir ses" arayışına girmişlerdi. Müzik sanatında ulusalcılığın çıkışı noktalarından biri olarak bu etkenin payı büyüktür. Başka bir neden ise söz konusu ülkelerdeki bestecilerin, Avusturya-Alman kökenli bestecilerle eşdeğer konuma gelme özlemiydi. Örneğin, Rus ve İspanyol bestecilerin sahip olduğu birikim ve donanım, özlemlerini haklı gösterecek gelişkin nitelikteydi. Kendilerini kanıtlama olanağı ise artık, "özgürlük ve eşitlik" ilkelerinin doğal sonuçlarından biri sayılıyordu.

Aslında ulusal müzik stillerinin ortaya çıkması, ulusal halk şarkılarını ve halk dansları müziklerini gereç yaparak ya da

özgün yaratıcılık içinde yerli öğelerin karakterini yansıtarak ulusal kimliği bulan yeni bir stil geliştirme anlamına geliyordu. Bu kavrayış, yeniliğe yönelik, dürüst ve açık, tazeliği olan, her şeyden önemlisi, halkların evrensel sesini yükselten bir eğilimdi.

Birçok yönüyle tepki olarak doğan ulusalcı akımlar, yenilikçi özelliğiyle başarı kazanmış, toplumsal ruhun aynası olan ve ulusal coşkuları temsil eden halk müzikleri bilinçle değerlendirilerek klasik müziğe aktarılmıştır. Müzik sanatının bu yolla yerelleşerek anlatım basitliğine düşmesi kaygısı, hiçbir zaman yaşanmamıştır. Çünkü, evrensellığe açılan yolların en geniş olanı, insanlığın düşünce ve duygularını her ulusa özgü ayrı bir dille anlatabilmekten geçer.

Rusya'da eleştirel gerçekçilik

Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde aydınların öncülük ettiği ulusal akımların başlıca yaratma alanı müzik değil, edebiyattı. Gerçekçi roman, Avrupa'nın bütün ülkelerinde toplumsal sorunlara eğiliyor, bunları irdeliyor, toplumsal eleştiriye temsil ediyordu. Örneğin Rusya'da roman, 19. yüzyılda salt toplumsal nitelikteydi ve doğrusu, başka türlü olamazdı: Toplumun çelişkileri o denli alevlenmiş, okur

Nikolay Vasilyevich Gogol

kitlelerinin siyasal ve toplumsal bilinci öylesine güçlenmişti ki, "sanat için sanat" gibi bir anlayışın bu ülkede soluk alacak bir hava bulması olanaksızdı. 19. yüzyıl Rusya'sında "aydın" kavramı, "etkin davranmak"la bir tutuluyordu. Ayrıca, yükselen demokratik "karşı çıkma eylemi", batı ülkelerinde görülmeyecek ölçüde, bir amaç durumuna gelmişti. "Rus romanının büyük ustalarından Gogol, Turgenev, Dostoyevski ve Tolstoy, toplum sorunları önündeki eleştirel tavırlarını aydınların 'karşı çıkma eylemi'nden etkilenerek geliştirmiş, kendileri açıkça kabul etmese bile, aydınların yıkıcı etkilerine sanatlarıyla katılmışlardır." (2)

Toplumsal eleştiri açısından Rus romanı, batı romanına göre, amaca yönelme bakımından köktenci ve daha sivridir. D. Mirski şöyle yazar: "Günün siyasal ve toplumsal sorunlarına ilişkin konular, aynı dönemin Fransız ve İngiliz yazarlarında olduğundan çok daha katı bir gerçekçilikle anlatılmıştır. Çünkü Rusya'da zorba yönetim, kendini ifade edebilmesi için aydınlara edebiyat alanından başka yol pek tanıımıyordu. Eleştiriye denetim altında tutma uygulaması, toplumdaki gerçeklerden yola çıkarak yapılan eleştiriye edebiyatta ifade etmeye zorlamıştır." (3)

Şunu da belirtelim: Rusya'da güçlü bir eleştirel gerçekçi edebiyat hareketine ortam hazırlayan ağır toplumsal koşullar, Batı Avrupa ülkelerindeki toplumsal koşullarla karşılaştırıldığında, Rusya'da

İlk büyük Rus besteci Glinka, Rus ulusal edebiyatını başlatan Puşkin ve Gogol'un arkadaşıydı.

Musorgski'nin ressam Repin tarafından yapılmış bir portresi. (Moskova Tretyakovşe Devlet Resim Koleksiyonu.)

ulusalcı akımın gelişme nedenleri daha açık görülebilir:

"Ruslar için 19. yüzyıl, aydınlanma çağıdır. Demek ki Rusya, devrim öncesi yılların coşku ve iyimserliğini batı dünyasından bir yüzyıl kadar daha uzun yaşamıştır. Rusya, Avrupa'daki devrimlerin sonradan yarattığı düş kırıklığını yaşamamış bir ülkedir. Bu ülkede, 1848 yılında Fransa ve İngiltere'yi kapsayan yorgunluğun, bıkkınlığın izi bile yoktur. Fransa ve İngiltere'de doğalcılık, edilgin bir izlenimcilğe (impressionizm akımına) dönüştüğü sırada, Rusya'nın deneyimsizliği ve yenilgiye uğramamış toplumsal idealizmi sayesinde gerçekçi roman, umut veren tazeliğini korumuştur. (4)

Ulusal müzik akımlarının içinde en canlı ve atak görünen Rus Okulu'nu bu yönleriyle değerlendirmek gerekir.

Rus Beşleri

Rusya'da ulusalcı akımın müzik alanında gelişimini temsil eden ilk büyük besteci, Mihail İvanoviç Glinka'dır (1804-1857). Puşkin ve Gogol'un arkadaşı olan Glinka, "Çar İçin Yaşam" adlı ilk Rus operasını bestelemiştir (1836). Bütünyle yerel gereçlerle işlenen bu operada yer alan halk şarkıları dolayısıyla soylular çevresi, eseri "Arabacı müziği" olarak nitelirmiştir. Glinka'nın başeseri olan "Ruslan ve Ludmilla" adlı operanın konusu,

büyük Rus Şairi Puşkin'den alınmıştır. Onun ardılı olan Aleksandr Dargomijiski (1813-1869), ulusalcı müzik çizgisindeki eserleriyle kendisinden sonra gelen "Rus Beşleri" kuşağını etkilemiştir.

Rus Ulusal stiline asıl temsilcileri, "Rus Beşleri" olarak bilinen besteciler grubudur. Amaçları saptayarak ilkelerde birleşen, ancak kişisel stillerini farklı yönlerde geliştiren "Rus Beşleri", şu bestecilerden oluşuyordu: Aleksandr Borodin (1833-1887), Sezar Kui (1835-1918), Mili Balakirev (1837-1910), Modest Musorgski (1839-1881), Nikola Rimski-Korsakov (1844-1908).

Beşler hareketine öncülük eden Balakirev'dir. Glinka'nın etkisiyle kendini müziğe adayan bu besteci, Petersburg'da düzenlediği konser etkinliklerinde arkadaşlarının da eserlerinin seslendirilmesini sağlamış, böylece yeni Rus müziğinin tanınmasına önayak olmuştur.

Kui ise yenileşme konusundaki tutkusu ve dostlarına gösterdiği destekle önemli bir işlev görmüş, besteci yönüyle koro müzikleri ve operalar bestelemiştir.

Borodin, aynı zamanda tanınmış bir kimya profesörüydü. "Prens Igor operası ve 'Orta Asya Steplerinde' başlıklı senfonik şiiriyle günümüzde de sıkça seslendirilen bir bestecidir".(5)

Rus Beşleri'nin yenilikçi olduğu kadar en yetenekli bestecisi, Modest Musorgski'dir. Puşkin'in tiyatro eseri üzerine bestelediği "Boris Godunov" adlı opera, onun başeseri sayılır. Bu eserde yer alan şarkılar gibi, yazdığı bağımsız şarkılarda da halk ezgileri gereçlerinden yararlanmış, fakat şarkılar onun müziğinde derinlik kazanmıştır. Musorgski'nin şarkıların-
daki başka bir özellik ise modal (makamsal) karakterde olmasıdır. Bu çok yetenekli bestecinin değerli eserlerinden biri, piyano için yazdığı "Bir Sergiden Tablolar"dır. Musorgski'nin en etkileyici eserlerinden biri de "Çıplak Dağda Bir Gece"dir. "Bestecinin ölümünden sonra orkestra eserine dönüştürülen bu eseri her dinleyişimde, kendimi geceleyin dağ başında yapayalnız, savunmasız hissederim ve elim ayağım buz keser!"(6)

Rus Beşleri'nin en genç üyesi Rimski-Korsakov, Balakirev'den bestecilik dersleri almış, müzik tarihine bir çalgılama ve orkestralama ustası olarak geçmiştir. Besteci, Petersburg Konservatuarı'nda öğretmenlik yaparken 1905'te patlak veren demokratik devrime katılan öğrencilerini desteklediği için görevden alınmış, bu olayı protesto eden öteki konservatuar öğretmenlerinin topluca istifaları üzerine yeniden göreve getirilmiştir.

Rus Beşleri'ne katılmayan Piyotr İlyiç Çaykovski (1840-1893), aslında ulusalcılık akımına karşı değildi, fakat öğretmeni Anton Rubinstein'in etkisiyle Avrupa'nın klasik armonisine bağlanmıştı. "Beşler" ile Çaykovski'nin kişisel stiline farklılık buradan kaynaklanır. Yaşamını çoğunlukla bunalımlar içinde geçiren besteci, çelişik ve yoğun duygularını eserlerine yansıtmıştır. Onun ateşli, parlak ve abartılı müziği, daha çok, sıradan müzikseverleri etkiler.

Çaykovski'nin ardılları arasında Anton Arenski ve Sergey Taneyev vardır. Ancak, Çaykovski'nin müzik anlayışını geliştiren Sergey Rahmaninov (1873-1943) olmuştur. "Rus romantizminin simgesi olan Rahmaminov kadar hiçbir Rus besteci duygulu, etkileyici, dokunaklı bir müzik yazmamıştır."(7) Sovyet Devrimi'nden sonra İsviçre'ye yerleşen beste-

Çek Ulusal Akımı'nı başlatan Bedrich Smetana.

Çek besteci Antonin Dvorak'ın 1901'de 60. doğum yılı Prag'da bir şenlik gibi kutlanmıştır.

ci, piyanist, besteci ve orkestra şefi olarak büyük ün kazandıktan sonra, 1935'te Amerikan vatandaşlığını seçmiş ve bu ülkede ölmüştür.

Çek Okulu

Çek ulusal müzik okulunun öncüsü ve kurucusu, Bedrich Smetana'dır (1824-1884). On beş yaşında bir öğrenciyken 1839'da Prag'da başlayan Çek bağımsızlık hareketinden etkilenerek ulusalcı akımın etkisinde kalan besteci, aynı zamanda iyi bir piyanist ve Chopin yorumcusu yönüyle de ün yapmış, başlangıçta besteleri ilgi görmeyince eserleri Liszt'in desteğiyle yayımlanmıştır. Ülkesi, 1860 yılında Avusturya'nın egemenliğinden büyük ölçüde kurtulup siyasal özerklik kazanınca Smetana, kitleleri etkilemek için konularını yurdunun gerçeklerinden alan operalar bestelemiş, ilk operasının sahnelenmesi dış güçler tarafından üç yıl engellenmiştir. 1866'da sahnelenen "Satılmış Nişanlı" adlı operası coşkuyla karşılanan Smetana'nın 6 senfonik şiirden oluşan "Ma Vlast" (Vatanım) adlı eserler dizisi içinde yer alan "Moldav", günümüzde hemen her ülkede sıkça seslendirilir. "Ulaştığı seçkinliğin parıltılarını yer yer oda müziği yapıtlarında, özellikle piyano-keman-viyolonsel için yazdığı 'Üçlü'de görüyoruz.' (8)

Çek Okulu'nun bütün dünyada yankı uyandıran büyük bestecilerinden biri de Anton Dvorak'dır (1841-1904). Çek senfonisinin ve oda müziğinin kurucusu sayılan besteci, "salt müzik"ten yana olmasına karşın, ülkesinin halk müziği temalarından da yararlanmıştır. En ünlü eseri olan "Yeni Dünyadan" adlı senfonisinde, Amerika'nın doğal görünümünü, fabrikalarını, kızılderilileri ve zencileri, gözlemleyerek değil, kafasında canlandırdığı biçimde dile getirmiştir. 1893'te New York'taki Ulusal Konservatuar'ın yöneticiliğine getiriler Dvorak, Amerika'da üç yıl kalmış, bu arada, "Yeni Dünyadan" başlıklı senfonisinin yanı sıra, geniş ün kazanan Viyolonsel Konçertosu'nu ve fa majör Yaylılar Kuarteti'ni yazmıştır. Operalarının en başarılısı olarak tanınan "Rusalka"yı ise, ülkesine döndükten sonra 1901'de bestelemiştir. Son operası Armida'nın 1904'te sahnelenmesinden birkaç hafta sonra yaşamdan ayrılan Dvorak için "ulusal yas" ilân edilmiştir.

Çek Okulu'nun yenilikçi temsilcisi Leoş Janacek'tir (1854-1928). Prag, Leipzig ve Viyana konservatuarlarında öğrenim gören Janacek, 1904'te sahnelenen "Elinde Büyüttüğü Kız" adlı operasıyla Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da başarı kazanmıştır. Rus edebiyatından etkilenen bestecinin müziği, izlenimci akıma yakınlık gösterir. Moravya halk şarkılarından yararlandığı için "ulusal akım" içinde sayılmakla birlikte, yeni Çek müziğinin klasik anlayışla yaratılamayacağını savunmuş, Fransız izlenimcilerinin "müzikte devrim" sayılan armonik buluşlarından yola çıkarak özgün bir anlatıma ulaşmıştır. "Çok sayıda opera, koro ve orkestra eseri, oda müzikleri piyano için sonatlar besteleyen Janacek'in, 1905 Rus Demokratik Devrimi'nde ölen bir gencin anısına yazdığı '1 Ekim 1905' adlı iki bölümlü sonat, günümüzde birçok piyanistin repertuarında yer alır.' (9)

İspanyol Okulu

İspanyol halk müziğinin öteki Avrupa ülkeleri müziklerinden farklı özellikleri vardır. Bunun başlıca nedeni, 8. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasındaki Arap egemenliğinin

İspanyol müziği üzerinde bıraktığı derin izlerdir. Arap etkisinin sürdüğü yaklaşık 800 yıl boyunca İspanya'da, doğu müziğinin makamsal ve ritmik sistemleri, telli ve vurmali çalgıları, kalıcı biçimde yerleşmiştir. İkincil bir etki, ortaçağda Kuzey Hindistan'dan gelen göçlerin, Kuzey Afrika üzerinden İspanya'ya ulaşması, burada "Çingene müzik kültürü" adı altında etkili yaşamını sürdürmesidir.

İspanya'da ulusal akımın ilk kıvrılması, Arriaga (1806-1825) adlı besteciyle başlar. Bu yetenekli besteci, 19 yıllık yaşamında kişilikli eserler bırakmıştır. 1869 yılında ise Eslava adında bir papaz, ilk kez bir "İspanyol Müziği Antolojisi" yayımlamış, İspanyol müzikçiler bu kitaptaki bilgilere bakarak özgün bir İspanyol müziğinin varlığını keşfetmişlerdir.

İspanyol ulusal müzik okulunun ilk bestecisi, Francisco Asenjo Barbieri'dir (1823-1894). İspanya'nın geleneksel bir müzikli tiyatro sanatı olan "Zarzuela"yı yeniden canlandırarak yaygın biçimde sahnelenmesini sağlayan besteci, bu formda 78 oyun bestelemiştir.

Önemli olan şu noktayı da belirtelim: İspanya'nın yurt dışında tanınan ilk bestecisi Felipe Pedrell'dir (1823-1894). Bu besteci, yetiştirdiği öğrencilerle de ulusal akımın kurulmasında öncü rol oynamıştır.

Dört yaşında piyanoya başlayan Isaac Albeniz (1860-1909), yaşı tutmadığı

Büyük bir yetenek olan piyanist ve besteci Isaac Albeniz.

için Paris Konservatuvarı'na alınmayınca Madrid Konservatuvarı'nda öğrenime başlamıştır. Dokuz yaşındayken evden kaçarak kasaba ve kentlerde konserler veren küçük piyanist, fırsatına getirip bir gemide saklanarak Küba'ya kaçmış, oradan Amerika'ya geçtikten sonra verdiği konserlerle yaşamını kazanmıştır. 13 yaşında Avrupa'ya dönen Albeniz, Almanya'da burs kazanmasına karşın, Almanların kendisine öğretecek pek bir şey olmadığını anlayınca yeniden Küba, Meksika ve Arjantin turnelerine çıkmıştır. Besteciliğe ağırlık vermek üzere Paris'te tanınmış bestecilerden dersler alan sanatçının 12 bölümden oluşan "Iberia" adlı süiti bir başeserdir.

Enrique Granados (1865-1916), Pedrell'in öğrencisidir. Bestecinin büyük İspanyol ressamı Goya'nın tabloları üzerine yazdığı piyano parçaları, İspanyol müziğinin yerel ezgi ve ritimleriyle örülüdür. 1916 yılında "Goyescas" adlı operasının New York'ta ilk sahnelenişinden sonra New York'tan dönerken bindiği gemi, bir Alman denizaltısı tarafından torpil lenerek batırılmış, Granados Atlas Okyanusu'nda yaşamdan ayrılmıştır.

Madrid'de ve Paris Konservatuvarı'nda öğrenim gören Joaquin Turina (1882-1942), İspanyol halk müziğinden yararlandığı orkestra eserleriyle başarı kazanmış, ayrıca gitar için parçalar bes-

telemiştir. Günümüz gitarcılarının sıkça yorumladığı eserleri arasında, "Fandangillo", "Sacro-Monte" ve "Rafaga" vardır.

"İspanya'nın bütün dünyada hayranlık uyandıran yenilikçi bestecisi, Manuel de Falla'dır (1876-1946). İspanyol müziği ile izlenimci akım arasında bir sentez yaratmaya yönelen bestecinin "İspanyol Bahçelerinde Geceler" başlıklı orkestra eseri ve "Üç Köşeli Şapka" adlı bale müziği, uluslararası repertuarın bugün de gözde eserlerindendir."⁽¹⁰⁾ İspanya iç savaşında cumhuriyetçilerden yana olan sanatçı, Franco faşizminin ülkeye egemen olması üzerine 1939'da ülkesinden kaçarak Arjantin'e göçmek zorunda kalmış, buradaki bir kasabada yoksulluk içinde ölmüştür.

İspanyol Okulu'nun öteki değerli bestecileri şöyle sayılabilir: Pablo de Sarasate, Roberto Chapi, Francisco Tarrega, Antoine Nicolau, Salvadore Bacarisse ve "Aranjuez" adlı popüler gitar konçertosuyla tanınan Joaquin Rodrigo.

İskandinav Okulu: Norveç, İsveç, Finlandiya ve Danimarka

İskandinav halklarının müziğinde hem bazı ortak özellikler hem de derin farklılıklar vardır: Norveç ve Finlandiya gibi yolu sapa ülkelerde ortaçağın kilise makamlarına bağlılık olduğu halde, İsveç

Granados'un başeseri, ünlü İspanyol ressamı Goya'nın tabloları üzerine bestelediği "Goyescas" adlı süitler dizisidir.

ve Danimarka halk şarkıları, Avrupa'daki tonal sisteme yakınlık gösterir. Bütün İskandinav ülkelerinde geçerli olan ortak nokta ise opera sanatının hiç ilgi görmediğidir.

NORVEÇ'te halk müziğinden yararlanarak besteler yapan ilk besteciler, Thraane, Lindeman ve Kjerulf'dur. Norveç müziğinin en büyük temsilcisi olarak uluslararası planda ün kazanan besteci, Edward Hagerup Grieg'dir (1843-1907). Küçük yaşta müziğe başlayan ve 15 yaşında öğrenim için Almanya'ya gönderilen besteci, yurduna döndükten sonra ulusal bir müzik hareketi yaratmak amacıyla Euterpe Derneği'ni kurmuştur. Derneğin temel direkleri olan arkadaşları Kjerulf ve Nordraak'ın ölmesi üzerine yasa gömüldüğü bir sırada Grieg, 1869'da yazdığı ünlü Piyano Konçertosu'yla büyük başarı kazanmıştır. İzleyen eseri, büyük Norveçli yazar İbsen'in önerisiyle "Peer Gynt" sahne müziğidir. Bu iki başeseriyle Avrupa'da haklı bir ün kazanan Grieg, romantizmin imgelem gücü ile Norveç halk müziğinin lirik öğelerinden yararlanmıştır.

İSVEÇ, 18. yüzyıldan başlayarak özellikle edebiyatta gelişim göstermiştir. Ulusal İsvet Müzik Okulu'nun kurucusu, Johann Andreas Hallen'dir (1846-

Finlandiyalı besteci Sibelius (solda), heykeltıraş Waino Aaltonen'in atölyesinde.

1925). "Onu izleyen Hugo Alfvén (1872-1960) ise senfonileri, senfonik şiirleri ve özellikle İsveç Rapsodileri sayesinde uluslararası bir üne kavuşmuştur."⁽¹¹⁾ Çağdaş müzik stil ve akımlarını dikkatle izleyen İsveçli besteciler, özgün ve ileri bir İsveç müziği yaratmışlardır. Bu atılımın temelinde kuşkusuz ki 1820'de kurulan Stockholm Armoni Derneği, onu izleyen Göteborg Müzik Derneği, Malmö Müzik Derneği, Gothenburg Orkestra Derneği gibi kuruluşların payı vardır.

FİNLANDİYA'da Jan Sibelius (1865-1957), bu ülkenin müzikal varlığını dünyaya duyurmuştur. Genelde geç-romantik anlayışın bestecisi olan Sibelius, bestecilik öğrenimine Helsinki Konservatuarı'nda başlayarak Berlin ve Viyana konservatuarlarında tamamlamış, ülkesine dönünce Fin ulusal müziğini yaratma amacıyla otantik Fin destanlarına yönelerek "Kalavela" destanını örnek aldığı senfonik şiirler bestelemiştir. 1900 yılında seslendirilen "Finlandia" adlı senfonik şiiri yurdunda coşkuyla karşılanmış, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine besteci, ülkesindeki bir köy evine çekilerek yaratıcı çalışmalarını burada sürdürmüştür. Sibelius'u izleyen besteciler arasında Erki Melartin (1875-1937) ve Selim Palmgren (1878-1951) vardır.

DANİMARKA'da ulusal müzik hareketi, 19. yüzyıl romantizmini benimseyen Niels Gade'nin (1817-1890) eserleriyle başlamıştır. Şu da var ki, Danimarka müziği adına akla gelen ilk besteci Carl Nielsen'dir (1865-1931). Kopenhag Konservatuarı'nda öğrenim gören besteci, 1915-1927 yılları arasında Kopenhag Müzik Derneği'nin başkanlığını yaparak büyük bir verimlilikle besteler üretmiştir. Nielsen'in yazdığı orkestra eserleri içinde en ünlüsü, 5. Senfoni'dir.

Polonya Okulu

Ulusal Polonya müziğinin kurucusu Stanisław Monyusko'dur (1819-1872). Rus ulusal okulunu dikkatle izleyen besteci, Polonya ve Litvanya halk müziklerine eğilmiş, 1844'de "Ev Şarkıları Albümü"nü yayımlamıştır. Monyusko'nın yaz-

Carl Nielsen, geleneksel Danimarka modlarına yakınlık göstermiştir.

dığı 20 opera arasında "Halka" bir başeserdir. "Bu eserin kazandığı büyük başarı üzerine Varşova Operası'nın yönetmenliğine atanan sanatçının 1865'te bestelediği 'Tekinsiz Şato'nun yarattığı coşku, yurtseverlik gösterilerine dönüşmüştür."⁽¹²⁾ Varşova Müzik Kurumu'nda çalışmalarını sürdüren ve 270 halk şarkısı yazan bestecinin "Halka" adlı operası, ilk ulusal Polonya eseri olarak Avrupa'da geniş ilgi görmüştür.

Çağının en değerli keman sanatçılarından olan Henri Vieniavski (1835-1880), ulusalcı yönüyle değil, bir Polonyalı olarak keman edebiyatına bıraktığı konçertolar ve "6 Fantezi"siyle tanınır. Öte yandan İgnaz Paderevski (1860-1941), ünlü bir piyanist olarak kazandığı başarıyı, yurdunun özgürlüğü için kullanmıştır. Bu değerli sanatçı, Polonya'nın bağımsızlığı için kurulan vakıflara parasal destek amaçlı konserler vererek yurtseverlerin imrendiği onurla yetinmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, ülkesindeki bağımsızlıkçı partinin önderliğini yapan Paderevski, 1919'da bağımsızlığına kavuşan yurdunun ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Ertesi yıl bu görevi bırakan ve kendini yeniden müzik çalışmalarına adanmış bestecinin la minör Piyano Konçertosu ve "Polonya" adını taşıyan senfonisi, ulusalcı akımın parlak örneklerindendir.

İngiliz ulusalcılığı

Rönesans çağında ve 17. yüzyılda büyük besteciler yetiştirmiş olan İngiltere, erken barok çağın değerli bir bestecisi olan Henri Purcell'den (1656-1690) sonra, uluslararası planda adını duyuramamıştır. 200 yıl boyunca kendine özgü bir stil kuramayan İngilizlerin bu eksikliği, sömürgeciliğine bağlanabilir: "Güneşin batmadığı ülke"nin egemenleri, hazıra konmaya alıştığı için, besteci, çalgı sanatçısı ve opera truplarını hep Avrupa ülkelerinden getirmiş, özellikle 18. yüzyıl boyunca İngiliz aristokrasisi yabancı müzikçi kullanmıştır. Bu yüzden, beste yapmak için kendilerini zahmete sokmayan İngilizler, müzik sanatında yaya kalmışlardır.

Yakın dönemde uluslararası planda tanınmış ilk İngiliz besteci Edward Elgar'dır (1857-1934). Elgar'ın başeseri, seslendirmesi 1899 yılında yapılan "Enigma Çeşitlemeleri"dir. Romantik bir müzik dili kullanan besteci, sıçramalı özellikteki ezgileriyle İngiliz deyişini belirginleştirmiştir. "Bu eğilimin, geleneksel İngiliz deyişinin entonasyon modelinden

Polonyalı ulusalcı piyanist ve besteci Paderevski, cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.

İngiliz besteci Edward Elgar, "Sir" unvanını aldığı 1904 yılında.

kaynaklandığı söylenebilir."(13) Parlak bir orkestralama içeren Enigma Çeşitlemeleri'nden sonra Elgar, oratoryo ve uvertürler yazarak ününü pekiştirmiştir.

Elgar'la aynı kuşaktan olan Granville Bantock (1868-1946), romantik stili sürdürmüştür. İngiliz halk şarkılarının çağdaş bir anlayışla yeniden düzenlenmesi konusunda, besteci olmayan, halk müziği araştırmacısı, eğitimci ve yayıncı yönüyle öne çıkan Cecil Sharp (1859-1924), ülkesinin ilk kapsamlı halk şarkıları derlemesi olan "The Book of British Songs" başlıklı eseriyle İngiliz ulusalcılığında önemli bir yer tutar.

Bu araştırmacının yanı sıra, demokrat ve hümanist bir aydın olan besteci Vaughan Williams (1872-1958), 20. yüzyıl İngiliz müziğinin canlandırılmasında önemli bir rol oynamıştır. "İngiliz deyişi"ni derinlikli bir temele dayandırmak için Tudor çağına eserlerini araştıran, o çağın ses müziğindeki kontrpuan tekniğini inceleyen bu değerli besteci, Henry Purcell'in müziğine de eğilmiştir. 1910'da Rönesans çağına İngiliz bestecisi Tallis'ten yararlanarak, "Thomas Tallis'in Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler" ile başarı kazanan Williams, "Pastoral Senfoni" (1922) ile geç-romantizmi aşarak nesnel bir anlatımı yeğlemiştir.

Frederick Delius (1863-1934), halk müziği temalarından yararlanmakla bir-

likte, izlenimci anlatımı benimsemiştir. Amerika'ya yerleşen ve Florida'nın doğasından etkilendiğini söyleyen bu bestecinin duygulu, kesin ritmik çizgileri olmayan durgun müziği, özellikle armoniye ve çalgı tınlarına dayanır.

Yine eski İngiliz müziğini inceleyen besteciler arasında olan Gustav Theodor Holst (1874-1934), astrolojiye ve Hint felsefesine merak salmış, "Gezegenler" adlı orkestra süitinde bu eğilimini yansıtmıştır. John Ireland (1879-1962) ve Arnold Bax (1883-1933), çağın İngiliz müziğine katkı getiren bestecilerdendir. Öte yandan, İngiltere'nin 20. yüzyılda bütün dünyanın hayranlığını kazanmış en önemli bestecisi Benjamin Britten'dir (1913-1976). Çağının bütün ileri müzik akımlarına ilgi gösteren ve kendine özgü bir sentez yaratan Britten'i, "Modern müzik" bölümünde ele alacağım.

Macar Okulu

Macaristan'ın Avusturya İmparatorluğu'ndan kurtulması, 1848-67 yılları arasında sürdürdüğü bağımsızlık savaşımı sonunda bir ölçüde gerçekleşebilmiş, 1867'de bu ülke, Avusturya'ya bağlı "özerk bir eyalet" konumuna girmiştir.

İlk Macar operası, Ruzitszka (1788-1869) tarafından bestelenmiştir. Bunu

Ferenc Erkel'in (1810-1893) tarihsel konulara eğilen operaları izlemiştir.

Müzik sanatını "Macar" sözcüğüyle bir araya getiren ilk büyük besteci kuşkusuz ki Ferenc Liszt'tir. "Alman stili"nin bestecisi olmasına karşın Liszt, "Macar Rapsodileri" ve "Tarihten Macar Portreleri" başlıklı eserleriyle Macarlığını açıkça ilan etmiştir.

Burada, Liszt'ten sonra ikinci bir doruk olarak yükselen Macar Besteci Bela Bartok'un, Liszt'in eserlerini analiz etiketen sonra söylediği şu cümleyi aktaralım:

"Liszt'i incelemek beni basitlikten uzaklaştırmış, öze götürmüştür."

Macar Okulu'nun ilk önemli bestecisi Ernő Dohnanyi'dir (1877-1960). Ülkenin ilk müzik kurumları, Budapeşte Filarmoni Orkestrası (kuruluşu 1853) ve Macar Devlet Operası'dır (kuruluşu 1884). Günümüzde Macaristan, çeşitli müzik ve dans topluluklarıyla Avrupa'nın değerli müzik kurumlarını barındırır.

Macaristan'ın yetiştirdiği dünya çapındaki bestecinin Bela Bartok (1881-1945) olduğunu belirtmeliyiz. Gerçek bir demokrat aydın olan Bartok, kendisiyle aynı görüşleri paylaşan besteci arkadaşı Zoltan Kodaly'nin de (1882-1967) katıldığı halk müziği araştırmalarına bilimsel

Bela Bartok, 1936'da Türkiye'ye geldiğinde: Necil Kâzım Akses, Bartok, Adnan Saygun ve Ulvi Cemal Erkin.

20. yüzyılın önde gelen orkestra şeflerinden Dmitri Mitropulos.

boyutlar kazandıran çağdaş bir etnomüzikologdur. Macar halk müziğinin niteliklerini bilimsel bir kavrayışla belirginleştiren Bartok, Macaristan'daki araştırmalarından sonra, Romanya'da Karpat Dağları'ndaki köylerde derlemeler yapmış, 1935'te Türkiye'ye gelerek Toroslar yöresinde bir süre derleme çalışmalarını sürdürmüştür.

20. yüzyılın en değerli bestecilerinden olan Bela Bartok, emperyalizm tarafından sömürülen geri kalmış ülkelerin geleceğe dönük müzikal gelişimine ışık tutmuştur. Çağımızdaki geri kalmış bir ülke bestecisinin halk müziğinden yararlanması konusunda onun şu sözlerini aktarmak yerinde olacaktır:

"Halk müziği gereçlerinden yararlanılması, bunların eserlere olduğu gibi ya da benzetme yoluyla serpiştirilmesi anlamına gelmez. Esas olan, halk müziğindeki özü ve anlatım derinliğini bestecinin kişisel üslubuna sindirebilmesidir. Bu yoldan bestecinin halk müziği dilini kendi ana dili gibi rahatlıkla kullanabilecek güce ulaşması gerekir."

Hitler'in Avrupa ülkelerini işgal etmesi üzerine Macaristan'da barınamayacağını anlayan Bartok, 1940 yılında piyanist eşiyle Amerika'ya yerleşmiştir. Ancak, aydın kimliğiyle bu ülkede aşağılanmış, son yıllarını sürgünde gibi geçiren besteci, çok yönlü sıkıntılar içinde, New York'ta yaşamdan ayrılmıştır (1945).

Balkan ülkelerinde ulusal akımlar

YUNANİSTAN'ın yerel müziğinde, Anadolu halk müziği makamlarının etkisi vardır. Ancak Yunanistan, 1829'dan başlayarak Avrupa müzik kültürüyle etkileşim içine girmiş, bando topluluklarının kurulması da bu yıllara rastlamıştır. 1840'tan başlayarak gezici İtalyan opera topluluklarının ülkede verdiği temsillerle çokselli müzik bir ölçüde yaygınlaşmıştır.

Atina Konservatuvarı'nın kuruluş tarihi 1871'dir. 19. yüzyılın önde gelen Yunan bestecileri arasında, Nikolas Mantzaros (1795-1872) ve ilk Yunan operasının bestecisi Paulos Kareras (1826-1896) vardır. 20. yüzyılın başlarında iki konservatuvar daha kurulmuş ve bunlara bağlı olan şubeler yoluyla profesyonel müzikçi yetiştirme amaçlı eğitim yaygınlaştırılmıştır.

Yunanların uluslararası düzeyde tanınmış ilk müzikçisi, dünyanın önde gelen orkestralarını yöneten ünlü orkestra şefi Dimitri Mitropulos'tur (1896-1960). Hollywood'daki film müzikleriyle ün yapan besteci Mikis Teodorakis (doğ. 1925) hakkında ise müzikbilimci, piyanist ve müzik eleştirmeni Filiz Ali şöyle yazar:

"Teodorakis'in yaptığı ise görünüşte son derece basit: Geleneksel Yunan müziğini, melodisi ve yalın çokselliği içinde, tek tek sürprizlerle çağdaş popüler platformda bir tepsikle sunuyor dinleyiciye." (14)

BULGARİSTAN, ortaçağda Slav kültürünün ileri bir temsilcisiydi. M.S. 989 yılında Ruslar Hristiyanlığı benimseyince dinsel törenler için gerekli elyazması metinleri Bulgarlardan almışlardır. 1018 yılında Bizans egemenliğine giren Bulgaristan, Bizans kültürünün gelişimindeki bütün evreleri yaşamıştır.

Bulgar halk müziğinin ritmik özellikleri, Anadolu'daki gibi aksak ritimlerden oluşur. Bu ülkenin müziğinde ulusalcı akım, 19. yüzyılın sonlarında filizlenmiştir. Bulgaristan'da ulusal opera 1907 yılında açılmıştır. Avrupa müzik kültürüyle etkileşim içinde olan besteciler, ilk ürün-

lerini daha önce vermişlerdir. Söz konusu bestecilerin başında, Emmanuel Manalov (1860-1902), gelir. 20. yüzyılda Bulgar besteciler, halk müziğine eğilerek araştırmalar yapmış, 40,000 dolayında halk ezgisi derlemişlerdir. Ulusal akım çerçevesinde tanınan Bulgar besteciler şöyle belirlenebilir: Panayot Pipkov (1871-1942), Dobri Hristov (1875-1941), Georgi Atanasov (1881-1931).

YUGOSLAVYA, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Sırp, Hırvat, Sloven, Boşnak, Makedon, Arnavut ve Türk asıllı halkların birlikteliğinden oluşan, kendine özgü bir sosyalist yönetim biçimini uygulayan bir ülkedir. Günümüzde, Yugoslavya'nın çözülerek parçalanmasını sergileyen siyasal tablo ile yukarıda saydığımız halkların müzik alanındaki yaratıcılığı arasındaki ilişki dolaylıdır. Eskiden olduğu gibi, bugün de Sırpların Belgrad'da, Hırvatların Zagreb'de, Slovenlerin Lyubliyanada, Boşnakların Bosna-Hersek'te, Makedonların Üsküp'te, Arnavut ve Türklerin Kosova'da öteden beri geliştirmeye çalıştığı müzik yaşamı üzerine bazı genel bilgilere sahibiz: Söz konusu halklar arasında, ülkenin batısında bulunan Hırvatlar ve Slovenler, tarih içinde İtalyan ve Avusturya müziklerinin etkisine açık kalmıştır. Hırvatistan'da ilk müzik kurumu 1827'de açılmış, Zagreb'de orkestra, opera ve koro kurumları, konservatuvar ve müzik akademisi, 19. yüzyılın ilk yarısı-

Yunan besteci Teodorakis, popüler özellikte film müzikleriyle tanınmıştır.

Uluslararası ün yapan Rumen besteci
George Enescu, Rumen folkloruna
yakınlık göstermiştir.

sında etkinliklerine başlamıştır. Slovenya'da "Glazbena Matika" adlı müzik kurumu 1872'de kurulmuştur. Müzik ve dans yetenekleriyle tanınan Bosna-Hersek halkı, unutulması zor acılı günlerden sonra, günümüzde toparlanmış, müzik sanatındaki kurumsal gelişmeyi sürdürmeye başlamıştır. Belgrad ve Üsküp konservatuarları, eğitimi çağdaş bir anlayışla sürdürmektedir.

ROMANYA, Balkan ülkeleri içinde müzikal gelişim yönünden önceliği olan bir ülkedir. 1860 yılında Yaş, 1865'te Bükreş konservatuarları açılmış, 1888'de ülkenin ilk müzik dergisi yayınlanmaya başlamıştır. Timotei Popovici'nin yazdığı ilk müzik sözlüğü 1908 tarihini taşır. Bükreş Konservatuarı'nın ilk müdürü Anton Wachman (1836-1909), senfonik bir orkestra kurarak konserler düzenlemiştir. George Dimas (1847-1925), değerli bir orkestra şefi olarak Avrupa müzik kültürünün klasik eserlerini ülkesinde seslendirmiştir. Moldovalı besteci J. Burada (1831-1895), "Ulusal Uvertür" adlı eseriyle tanınmıştır. (Moldova, uzun yıllar Sovyetler Birliği devletleri içinde yer almış, Sovyetlerin dağılmasından sonra bağımsız bir devlet olmuştur. Moldova halkı, Rumenlere yakınlığıyla bilinir.)

Romanya'nın uluslararası planda ün kazanmış büyük bestecisi George Enescu'dur (1881-1955). Çekler için Janacek,

Macarlar için Bartok nasıl bir değer taşıyorsa Rumenler için Enescu aynı konumdadır. 20. yüzyılın ünlü keman sanatçısı Yehudi Menuhin'in hocası olan Enescu, besteciliğinin yanı sıra, çok değerli bir kemancı ve keman eğitimcisiydi. Onun başlıca eserleri arasında "Oedipus" adlı bir opera, orkestra için iki "Rumen Rapsodisi" ve sekiz senfoni vardır. Ölümünden sonra Bükreş Filarmoni Orkestrası'na Enescu'nun adı verilmiş, 1958 yılından başlayarak Bükreş'te "Uluslararası Enescu Müzik Festivali" düzenlenmiştir.

ARNAVUTLUK, kendine özgü ilginç nitelikler içeren geleneksel bir müzik kültürüne sahiptir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkede, uluslararası sanat müziğinin gelişmesi yolunda köklü adımlar atılmıştır. Başkent Tiran ve bazı kentlerde bale sanatının da sergilendiği opera, koro ve çalgı müziği toplulukları bulunmaktadır. Tiran'da ileri bir müzik eğitimi veren Güzel Sanatlar Akademisi vardır.

Arnavut besteciler arasında Tiş Daija, Pjeter Dungu, Prenke Jakova ve Kristo Korno gibi isimler öne çıkar.

Arnavutluk halk müziği, Anadolu halk müziğinin etkilerini taşır. Kentlerdeki popüler müziklerde bugün bile makâmsal bir hava sezilir. Kırsal kesimdeki insanların çoğunluğu dağ köylerinde yaşadığı için, onlar popüler müziklerden uzak kalmışlardır: Arnavutluğun kuzeyinde yaşayan Geg'ler ile güney bölgedeki Tosk'ların müzik kültürleri farklıdır. Geg'lerin geleneksel ses müziği, "lahute" adlı bir telli çalgı eşliğinde söylenen tek sesli halk

Arnavut besteci Tiş Daija (1926-2004)

şarkılarıdır. Güneyli Tosk'ların ise iki ayrı şekilde söylenen şarkıları vardır: Birincisi, iki solo ses ve bir topluluk tarafından seslendirilir; ikincisinde, yalnızca topluluk yer alır. Ayrıca, kadınların söylediği ninniler ve ağıtlar, Arnavut halk kültüründe önemli bir yer tutar.

"Arnavutluk halk müziğinde daha çok kaval kullanılır. 'Cyle daire' denen çifte düdük özelliğindeki çalgının değerli bir yeri vardır. Telli çalgı olarak 'saze' çok yaygındır. Tef benzeri bir vurmali çalgı olan 'Dajre', bütün Arnavutluk'ta kullanılır. Halk müziğiyle ilgili araştırmalar, Tiran Üniversitesi'ndeki Folklor Enstitüsü'nde sürdürülmektedir." (15)

Dipnotlar

- (1) Alfred Einstein, "A Short History of Music". New York, 1954.
- (2) D.S. Mirski, "A History of Russian Literature", 1927. (A. Hauser'in "Sanatın Toplumsal Tarihi"nde yer alan alıntı.)
- (3) D.S. Mirski, a.g.e. (Hauser'in "Sanatın Toplumsal Tarihi" adlı kitabında yer alan alıntı).
- (4) Arnold Hauser, "Sanatın Toplumsal Tarihi", Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.
- (5) Ahmet Muhtar Ataman, "Musiki Tarihi", M.E.B. Basımevi, Ankara, 1947.
- (6) Ahmet Say, "Müzik Nedir Nasıl Bir Sanattır?", Evrensel Basım Yayın, 2. basım, İstanbul, 2010.
- (7) İlhan Mimaroğlu, "Müzik Tarihi", Varlık Yayınları, 4. basım, İstanbul, 1991.
- (8) İlhan Mimaroğlu, a.g.y.
- (9) Nicolas Slonimsky, "Edition of Baker's Biographical Dictionary of Musicians", Schirmer Books, 1994.
- (10) Ahmet Say, "Müzik Ansiklopedisi", Ertuğrul Oğuz Fırat'ın yazdığı "Çağdaş Müzik" maddesinden. 11. basım, 2002.
- (11) İlhan Mimaroğlu, a.g.e.
- (12) Gültekin Oransay, "Bağdarlar Geçidi", Küğ Yayınları, İzmir, 1977.
- (13) Groux ve Palisca, "A History of Western Music", Norton Yayınevi, New York, 1988.
- (14) Filiz Ali, "Dünyadan ve Türkiye'den Müzisyen Portreleri", Cem Yayınları, İstanbul, 1994.
- (15) Ahmet Say, "Müzik Ansiklopedisi", Cilt 1, Arnavutluk maddesi, Ankara, 2010.

Mustafa Suphi:

"Siyasi bağımsızlık iktisadi bağımsızlıkla mümkündür"

Mustafa Suphi bu makalesini kaleme aldığı dönemde henüz İttihat Terakki için çalışmaktaydı, bir yıl sonra 1911'de cemiyetin Selanik'te toplanan kurultayına delege olarak katılmıştı. Suphi'nin bu makalesi siyasi bağımsızlık için iktisadi bağımsızlığı şart gören İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Milli İktisat Politikası bağlamında önem arz etmektedir.

Mustafa Suphi'nin 15 Aralık 1910'da *Muhasebe-i İctimaiyye* Dergisi'nde yayımlanan *Meşrutiyet ve İtibar-ı Ahali* isimli ma-

kalesi 1908 Devrimi'nden sonra Jön Türklerin milli bir iktisat politikası yaratma çabalarının gündemde olduğu dönemde kaleme alınmıştır. Avrupa'nın coğrafi keşifler ile başlayan süreçte değişmeye başlayan ve en genel ifade ile tarımdan sanayiye geçiş diye adlandırabileceğimiz iktisadi yapısı ve bu yeni yapının beraberinde getirdiği pazar arayışı Avrupa'yı Doğu ile "ilgilenmeye" itmiştir. Osmanlı Devleti özelinde bu "ilgi" ekonomik anlamda kendini imzalanan çeşitli ticaret antlaşmaları ve ödenemeyen dış borçlar sonucu kurulan Düyun-ı Umumiye ile Avrupa'ya bağımlı olma şeklinde göstermiştir. *Eşitlik, özgürlük, adalet* sloganlarıyla otuz yıllık Abdülhamit rejimine son veren Jön Türkler Batı karşısında "var olabilmek" için tüm toplumsal kurumları ve konumuz bağlamında iktisadi kurumları da tartışmaya açmışlardır. Batıya karşı koyabilmek için Batıdaki gelişmelere ihtiyaç duyulması gibi bir talihsizlikle karşı karşıya kalan devrimci kadrolar çeşitli Avrupa devletle-

rindeki iktisadi uygulamaları Osmanlı'ya uyarlamaya çalışmışlardır.

Mustafa Suphi sermayeden yoksun çiftçi ve esnafın, "İtibar" diye adlandırdığı kooperatifler sayesinde sermaye sağlayabilecekleri gibi bunu iktisadi bağımsızlık için şart görmektedir. Avrupa ülkelerinden özellikle de Almanya'dan örnekler vererek kooperatiflerin önemini vurgulamaktadır. Zafer Toprak'a göre Suphi, kooperatiflere bel bağlayan Fransız dayanışmacılığını (Gide solidarizmini) (1) benimsemiştir.(2)

Osmanlı Devleti'nde Ziraat Bankası'nın öncülleri *Menafi-i Umumiye* ve

Mustafa Suphi, *Meşrutiyet ve İtibar-ı Ahali* makalesini 1910'da kaleme almıştır.

Batıya karşı koyabilmek için Batıdaki gelişmelere ihtiyaç duyulması gibi bir talihsizlikle karşı karşıya kalan devrimci kadrolar çeşitli Avrupa devletlerindeki iktisadi uygulamaları Osmanlı'ya uyarlamaya çalışmışlardır.

Kanun-ı Esasî'yi temsil eden bir karpostal.

Memleket Sandıkları Midhat Paşa'nın ilk kez valisi olduğu Niş'te 1863'te hayata geçirilmiş daha sonra diğer Osmanlı vilayetlerinde de uygulanmıştır. Köylülerin tefecilere borçlanmadan üretim yapabilmeleri için ilk olarak boş arazilerin tarıma açılması ve ortaklaşa ekilmesi ile buradan elde edilen geliri bu sandıklara sermaye yapan Midhat Paşa, sandıkta biriken paraların önemli bir kısmını çiftçilerin kullanımına sunarken diğer kısmı ile de köylere okul, yol, çeşme gibi hizmetleri götürmeye çalışmıştır.

Midhat Paşa, İstanbul'a döndükten sonra 1868'de *İstanbul Emniyet Sandığı* adı ile yeni bir kurum oluşturmuştur. Bu sandık mevcut bankalar gibi varolan bir sermayeye değil, her sınıftan halkın küçük birikimlerine dayanmış ve yine halkın kullanımına sunulmuştur. Bu sandığın başarılı olmasıyla 1872'de vilayet merkezlerinde de açılmaya başlamıştır. Bu sandıklar bir yandan halka tasarruf alışkanlığı kazandırmış diğer yandan halkın tüketim kredisi ihtiyacını karşılamıştır.(3)

Mustafa Suphi yayınladığımız bu makalesinde Osmanlı Devleti'ndeki bu önemli deneyim ve girişimlere değinmekle birlikte 1910'da *L'Ecole libre des Sciences politiques*'den mezun olurken bitirme tezi olarak Osmanlı Ziraat Bankası'nı çalışmış (4) ve bu deneyimleri tezinde açıklamıştır. Midhat Paşa'nın Niş'teki

çabalarına dair, tezinde şunlara değinmektedir:

"Tedbirli, ileriye gören bir insan olan Midhat, yerinde incelemeler yaptıktan sonra, önce ülkeyi korku içinde bırakan eşkıya ile ilgilendi; sonra da tefecilerin, köylü kanı emen bu gerçek sülüklerin uğursuz ticaretine son vermeye çalıştı. Zaten yoksul olan köylü, aşırı faizlerin ağırlığı altında tam anlamıyla eziliyordu; tefeciliğin kaldırılması demek ki geciktirilemezdi."(5)

Sandıklar kurulduktan sonra belli bir merkeze bağlı olmayışları ve birkaç memurun "insaf"ına bırakılmaları sandıkların işleyişinde bazı aksaklıklar yaratmıştı. Suphi bu durumu tezinde şu şekilde dile getirmiştir:

"Görevleri genellikle fahri olan yöneticilerin parayı değil daha çok yaptıkları işi düşünmeleri nedeniyle para işleri bu konuda pek yetkili olmayan birkaç memurun sorumluluğuna bırakılmıştı. Bu memurların yaptıkları yolsuzluklar ve kredi sandıklarının üzerinde merkezi bir yönetimin olmayışı nedeniyle ortaya çıkan düzensizlik sonucu Osmanlı Hükümeti, bu kredi sandıklarını yeniden örgütlemek gerekliliği sonucuna vardı."(6)

Mustafa Suphi bu makalesini kaleme aldığı dönemde henüz İttihat Terakki için çalışmaktaydı, bir yıl sonra 1911'de ce-

miyetin Selanik'te toplanan kurultayına delege olarak katılmıştı. Suphi'nin bu makalesi siyasi bağımsızlık için iktisadi bağımsızlığı şart gören İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Milli İktisat Politikası bağlamında önem arz etmektedir. Bu sebeple yayınladığımız makaleyi sadeleştirirken bazı terimlere dokunmadık, bazı özel isimler ve terimlerin açıklamalarını dipnotta verdik:

Meşrutiyet ve İtibar(7)-ı Ahali

Mücahid-i muhterem Ömer Naci Bey:

"Anadolu'da meşrutiyetin esaslarını ararken beni fazla meşgul eden işçi ve çiftçilerin itibar-ı maliyesi oldu."

Osmanlı inkılâbının temel esasları aranırsa genel hayatımızın koşullarını tetkik etmek gereklidir. Şüphe yok ki, milli hürriyetimiz bu yola hayatını adanmış yiğitler ve muhterem Osmanlı ordusunun yol göstermesiyle var olmuştur. Fakat bir tarafta tereddüt etmeden kabul edilmelidir ki, bu savaşı kârlı kılan sebepler, milletin sosyal hayatının içindedir.

Ticarette uğraşanlar kârlarına engel kötülüklerle, toprağı eken zavallı çiftçiler zalimlerle karşılaşmasaydı dertlerine çare olacak bir kuvvet aramazlardı. Askerler memleket hayatını, askeriyenin onurunu tehlikede görmeseydiler hali değiştirmeye kesinlikle ihtiyaç duymayacaklar-

İnkılâbı yapmakla siyasi esarettten kurtulduk. Fakat iktisadi esaret altında hala inleyen bu millettir. Bizi eskiden beri sefil eden sebepler hala meydandadır. Anadolu'da köylerin hala ağır faizler altında ezildiklerini görüyoruz, şehirlerde sermayedarlarımız hala eski bildiklerinden devam ediyorlar.

dı. Çünkü bir gerçek vardır ki, insanları harekete geçiren ve mücadeleye sevk eden, hayat ve gelecek endişesidir. Fazilet ise bu sevk doğasının mantıklı bir şekilden ibarettir.

İnsanlığın ayrıcalık sebebi ve iftihar Sokrates'ten Hegel'e kadar birçok âlim ve felsefenin ilim hayatını işgal etmiş kişi, hürriyeti insanlığın olgunlaşmasının esası kabul etmiştir. Fakat insan cemiyetinde hürriyet, bir felaket baş gösterdikçe umuma mal olamamıştır. Tarihte görürüz ki, Fransızların en refah dönemi XIV. Louis zamanına, Osmanlılarınki Sultan Süleyman Kanuni'nin saltanatı zamanına rastlamaktadır. Mutlak idare yönetiminin ürkütücü birer şeklini gösteren bu dönemlerde sokratlar hürriyete dair düşüncelere ve inandıkları felsefelere değer vermişlerdi. Hâlbuki bu devirlerde ne Fransız ne de Osmanlı özgürlükçüleri başarılı olabilmiş, Fransa'da ticaret sınıfını oluşturan "burjuvazi"nin zorlaması olmadıkça, bizde çiftçiler sefil ve aç kalmadıkça milli hareket ortaya çıkmamıştır.

18. asrın en büyük evladı "ruhu'l-kavanin" sahibi Montesquieu diyor ki: "topraklar sahip oldukları verimlilikten ziyade sahiplerinin hürriyetine bağlı olarak mah-

sul verirler." Çiftçiler için söylenmiş bu sözleri diğer mesleklerle genellemek uygundur. Bir tacirin, bir sanatkârın mesaisi de hürriyetiyle uygun olarak kârlı olur. İşte kâinata ki her sınıf halkın hürriyeti sevmelerindeki hikmeti bu esasta bulmak mümkündür.

İnkılâbı yapmakla siyasi esaretten kurtulduk. Fakat iktisadi esaret altında hala inleyen bu millettir. Bizi eskiden beri sefil eden sebepler hala meydandadır. Anadolu'da köylerin hala ağır faizler altında ezildiklerini görüyoruz, şehirlerde sermayedarlarımız hala eski bildiklerinden devam ediyorlar. Almanların iktisadi olgunlaşması köylülerin 19. asrın ilk yarısında maruz kaldıkları ağır faizlerin yükselmesiyle meydana geldi. Almanya iktisadi erdemini Raiffeisen, Schulze-Delitzch (8) gibi muhterem simalara borçludur. Bu kişilerin 1849'dan beri meydana getirdikleri farklı şekildeki müesseseler sayesinde bugün Almanya'da itibar-ı şahsi-i ahaliye dayanan uygulamaların-kurumların bütçesi yıllık toplam altı milyar marka ulaşıyor.

İtalya'nın iktisadi ve mali bağımsızlığını hal-i hazırda başvekâlet makamında bulunan ve bütün İtalyan milletinin kal-

Bir itibar sandığı tesisini arzu eden köylünün ve esnafın birbirlerine kefil olacak şekilde düzenlendiği takdirde, "itibar-ı ahali" bu kefaletin dışında insanlar arasında samimiyet, birlik kısaca sosyal bir ahenk için büyük hizmetleri dokunur.

binde yer tutan Mösyö Luigi'nin (9) tesis ettiği itibar sandıkları sağlamıştır.

Bu neticelerle geleceği tayin edecek kararlar içinde köylüyü, esnafı himaye edecek, onları şimdi maruz kaldıkları zulümden, ihtikârdan kurtaracak çareler, memleketimizde itibar-ı ahalinin oluşturulmasında toplanabilir.

Birkaç dönüm araziye sahip ve borçlu köylülerle, ufacık dükkânında çalışan, köşe başında bakkallık eden yahut toplam bütçesi üç bin kuruşluk arpa, saman, ticaretiyle uğraşan esnafın itibarı, itibar-ı milliyesi neyden ibaret olabilir?

Filvaki memleketimizde bir köylünün, bir ufak dükkâncının itibarı henüz vahim bir keyfiyettir. Sermayelerinin azlığından başka kusurları olmayan bu zavallılar az bir borçlanmaya kalksalar hayatın en kötü felaketlerine maruz olurlar ve mutlaka ellerinde bulunan birkaç parça eşyayı rehin verir, yerlerini haciz ettirirler. İki-üç yüz kuruşa muhtaç oldukları halde burhan, haciz uygulamalarıyla, doğal olarak birkaç yüz kuruş fazla borçlanırlar. Ve bu ihtiyatsızlıkla harap ve muhtaç olurlar. İşte, itibar-ı ahalinin bu günkü kötü manası!

Bir köylünün veya küçük esnaftan birinin mevcut koşullar ile başvurduğu sarraflık uygulamaları ile bu gibi durumlara düşülmesi doğal ve zorunluluktur. Çünkü itibar doğru bir kuvvete dayanmadıkça borç para almak mümkün olamaz. Şu halde köylüye, esnafa bu emniyet ve kefaleti temin edecek çareleri bulmalıdır.

Bir köylünün, esnaftan birinin itibarı vahim olduğu halde köylerden bir kaç

1863-1888 yıllarında kullanılan "Demir Çemberli Memleket Sandığı"

veya birkaç esnaf bir araya gelir de birbirlerine kefil olma gibi bir durum ortaya çıkarsa o itibar başka mahiyet alır, meydana bir "heyet-i müctemi" gelmiştir. Bu heyetin bir de manevi mevcudiyeti vardır ki itibara bu maneviyatın sayesinde takdir olunan o toplu kefalet de kuvvetin mahsulüdür.

"İtibar-ı Ahali"nin en büyük esası işte budur: Bir itibar sandığı tesisini arzu eden köylünün ve esnafın birbirlerine kefil olacak şekilde düzenlendiği takdirde, "İtibar-ı ahali" bu kefaletin dışında insanlar arasında samimiyet, birlik kısaca sosyal bir ahenk için büyük hizmetleri dokunur.

Böylece tesis olunacak itibara şeref ve kuvvet verecek ise, bu itibara sahip olanların tasarruflarıdır. İtibarı edinmekle köylü ve esnaf bir kat daha çalışmalı ve gelirlerini kısmen itibarlarına esas kabul edilmelidir. Hayatın bin türlü hali vardır. Bugün faal ve güçlü-kuvvetli biri yarın işsiz ve güçsüz ve kuvvetsiz, başkalarına muhtaç olabilir. Onun için tasarruf lazımdır, bugünkü mahsulden yarına bir ihtiyat çıkarmalıdır.

İtibar-ı Ahali'ye esas olacak sermaye de böylece meydana geliyor demektir. Sandığa iştirak için fariza 1.000 kuruşluk bir hassa tahvilinin alınması şart kılınır ve bu tahvilin borcu ayda 10 ile 100 kuruş verilmek suretiyle kapatılır ki, bu para sandığın tasarruflarını teşkil eder. Sandığın esas sermayesini tahviller teşkil etmekle beraber uygulamaları temin ettiği itibar-ı mali sayesinde daha geniştir. Sandıklar büyük bankalardan borçlanma ve borç verme işlemleri yaparlar.

Şu halde itibar-ı ahalinin en metin esasları: itibarı tesis etmek isteyen dairedeki(1) halkın diğerlerine itimat edecek surette birlik ve beraberlikleri kendi faaliyet ve tasarruflarıdır.

1900 senesinden Paris'te toplanan "İtibar-ı Ahali" Kongresi sonunda "köylülere, esnafa ait itibar müesseselerinin bir memleketin ticari ahlakı ve iktisadi kalkınmasında yegâne vasıta olduğunu" beyan etmiştir.

Çoktan beri söylüyoruz, bir daha tekrar edelim: Memleketimizin siyasi bağımsızlığı

Montesquieu: "Topraklar sahip oldukları verimlilikten ziyade sahiplerinin hürriyetine bağlı olarak mahsul verirler."

sızlığı iktisadi bağımsızlığı ile mümkündür. Halkımızın geçirdiği sıkıntılar göz önündedir. Bu ruh hali devleti siyasi bağımsızlığımızı rahatsız ediyor. Borçlanma münasebetiyle Fransa hükümetinin hükümetimize teklifi bizim için büyük bir uyanış teşkil etmelidir. Başka yerden para bulamayacağımızı tahmin eden Fransa hükümeti bizi ebediyen mali tahakkümü altına almaya yeltenmişti. Halkımızda iktisadi kuvvet ve kudret olsa bu hatırdan bile geçmezdi. İşte biz bu kuvvet ve kudreti ancak çalışmak ve kazanmak isteyenlere sermaye ve itibar temini ile edinmiş olacağız.

Demek ki, inkılaptan sonra anlamaya başladığımız önemli görevlerden biri de bu "İtibar-ı ahali" meselesidir. Halk, hükümet bu mesele ile alakadardır. Halkın bu yoldaki teşebbüslerini hükümet desteklemelidir ki hükümetin kuvveti bu tür teşebbüslerin vereceği neticelerle tayin edilecektir.

Başka yerden para bulamaya-
cağımızı tahmin eden Fransa
hükümeti bizi ebediyen mali
tahakkümü altına almaya yel-
tenmişti. Halkımızda iktisadi
kuvvet ve kudret olsa bu
hatırdan bile geçmezdi.

17 Teşrin-i Sani 326 (30 Kasım 1910), Samsun.

Mustafa Suphi.

Kaynakça:

- 1) Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar 1908- 1925, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- 2) Musa Çadircı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, TTK Basımevi, Ankara, 1991.
- 3) Zafer Toprak, Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
- 4) Turhan Feyizoğlu, Mustafa Suphi, Türk Ocağı'ndan Türkiye Komünist Partisi'ne, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Dipnotlar

- 1) Solidarizm, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Fransa da Üçüncü Cumhuriyetin resmi ideolojisini oluşturmuştur. Solidarizm, eski başbakan Leon Bourgeois olmak üzere, Alfred Fouillee, Alexandre Millerand, Charles Seignobos, Ferdinand Buisson, Charles Gide, Gustave Geffroy gibi birçok düşünürü çevresinde toplamıştır. Solidarizm, şahsi teşebbüs ve mülkiyetin kutsallığına gölge düşürmeden liberalizmle sosyalizm arası bir "orta yol" aramayı amaçlayan, ekonomide devlet müdahaleciliğini öneren, toplumsal yaşamda sınıf çatışmasının gereksizliği-
ne inanan, laik eğitimi savunan, pasifist, uzlaşmacı bir ideoloji olarak tanımlanabilir.
- 2) Zafer Toprak, Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, s.225.
- 3) Musa Çadircı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s.339.
- 4) Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar 1908- 1925, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 326.
- 5) Turhan Feyizoğlu, Mustafa Suphi, Türk Ocağı'ndan Türkiye Komünist Partisi'ne, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.158.
- 6) A.g.e, s.159.
- 7) İtibar: "Destekleme Kredisi" anlamında kullanılmıştır. Suphi'nin kurulmasını öngördüğü bu kredi sandıkları sayesinde hem çiftçinin hem esnafın sermayesinin artırılması amaçlanmaktadır.
- 8) İngiltere ve Fransa ile modern kooperatifliğin öncülüğünü yapan bir diğer ülke Almanya olmuştur. Tüketim kooperatifliğinde İngiltere, üretim kooperatifliğinde Fransa nasıl dünyaya örnek olmuşlarsa, esnaf ve tarım kredi kooperatifliklerinde de Almanya aynı rolü oynamıştır. Hatta Alman esnaf ve tarım kredi kooperatifleri; İngiliz tüketim kooperatifleri ile Fransız üretim kooperatiflerinden daha fazla yankı uyandırmış ve daha çok ün kazanmıştır. 19. yüzyılın ortalarında, özellikle esnafa kredi bulmak ve köylünün tarımsal kredi ihtiyacını karşılamak amacıyla Almanya da kooperatiflik hareketi doğmuştur. Bu harekete iki kişi öncülük etmiştir. Kooperatiflik tarihinde çok önemli bir yer işgal eden bu iki şahıs, Herman Schulze DELİTZSCH ve Frederich Wilhemm RAIFFEISEN'dir.
- 9) Luigi Carlo Farini 8 Aralık 1862 - 24 Mart 1863 tarihleri arasında İtalya başbakanı.

Frankfurt Okulu'nda bir düşünme biçimi olarak Eleştirel Teori

Eleştirel toplum teorisinin merkezi ideoloji eleştirisidir. Okul ideolojiyi toplumun gelişimini engelleyen bir olgu olarak görür. İdeoloji oluşturduğu yanılsamayla ve toplumu oluşturan bireylerde yarattığı yanlış bilinçle toplumu maddi çıkarlarından uzaklaştırır ve ona yabancı hale getirir. Eğer toplumun değerlerinin ve doğrularının baskısından kurtulmak isteniyorsa ideolojinin ortaya çıkardığı yanılsamadan kurtulmak gerekir.

Felsefe ve bilim tarihinde Frankfurt Okulu veya Eleştirel Teori olarak bilinen düşünce geleneği, kurumsal olarak 1923 yılında Frankfurt Üniversitesi'ne bağlı olarak Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü adıyla kuruldu. Bu Enstitüsü aslında 1920'lerin başlarından beri sol radikal çevrelerin yapmaya çalıştıkları akademik kurumsallaşma uğraşlarının bir sonucu olarak kurulmuştur. Enstitünün ilk idari müdürü, Avusturyalı bir Marksist aydın olan Carl Grünberg (1861-1940)'dir. Enstitünün önemli temsilcileri arasında Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, Walter Benjamin, Erich Fromm ve Jürgen Habermas sayılabilir. "Frankfurt Okulu" denilince ise düşünceleri okul üzerinde en etkili olanlar Horkheimer, Adorno ve Marcuse'dir. Bu düşüncülerin hemen hepsinin tek ortak özelliği Yahudi olmalarıdır. Tom Bottomore göre, Frankfurt Okulu tarihinde dört farklı dönem görülür. Bu dönemlendirme çoğunlukla doğru görülebilir. İlk dönem 1923-1933 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemde Enstitü'de Grünberg'in etkisi fazlasıyla hissedilmiş ve düşünce çizgisi büyük oranda Grünberg tarafından belirlenmiş-

tir. Grünberg döneminde Enstitü çalışmalarının en belirgin özelliği deneysel bir karaktere sahip olmasıdır. Bu dönemde etkili olan düşünce Marksizm'dir. İkinci dönem, Enstitü üyelerinin nasyonal sosyalistlerin Hitler'in kumandası altında iktidara yükselmesiyle başlayan 1933-1950 yılları arasındaki sürgün dönemidir. Bu dönemde Frankfurt Enstitüsü üyeleri 1933'te Avrupa'ya ve daha sonra da Amerika Birleşik Devletleri'ne

Max HORKHEIMER

Felsefe ve bilim tarihinde Frankfurt Okulu veya Eleştirel Teori olarak bilinen düşünce geleneği, kurumsal olarak 1923 yılında Frankfurt Üniversitesi'ne bağlı olarak Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü adıyla kuruldu.

Frankfurt Enstitüsü

göç etmek zorunda kalmıştır. Sürgün döneminde yapılan çalışmalar hem faşizmin etkisi hem de sürgün psikolojisiyle birlikte biraz değişime uğramıştır, bu dönemde yapılmaya başlanan felsefi, kültürel ve psikolojik çalışmalar diğer dönemleri de etkilemiştir. Özellikle 1940'lı yıllara kadar Enstitü bünyesinde çalışmış olan Erich Fromm'un öncülüğünde, aile ve otorite hakkında yapılan empirik araştırmalarla üyelerin psikanalize olan ilgisi artmıştır. Üçüncü dönem, 1950'de Enstitü üyelerinin birçoğunun Amerika Birleşik Devletleri'nden Frankfurt'a dönmesiyle başlayan ve 1970'lere kadar devam eden dönemdir. Bu dönemde eleştirel kuramın temel argümanları birçok eserde açıkça ortaya konmuştur. Özellikle bu dönem içinde eleştirel kuram geleneği yaygınlaşmış ve bu düşünce akımı Alman entelektüel yaşamında belirleyici olmaya başlamıştır. 1970'li yıllarda başlayan son dönemde ise Okul'un düşünsel etkisi yavaşça çözülmeye yüz tutmuştur. Adorno'nun 1969, Horkheimer'in 1973, Marcuse'nin de 1979 tarihlerindeki ölümleriyle birlikte Frankfurt Okulu bir gelenek olarak varlığını ve etkisini yitirmeye başlamıştır. Bu dönemde okul düşünsel köken olarak kendisine daha önce etkide bulunan Marksizm'den oldukça uzaklaşır.

Frankfurt Okulu üyelerinin kendilerinin aslen geliştirdiği ama 19. yüzyıl Al-

manyasında düşünsel kökenlerinin bulunabileceği düşünme yönteminin adı Eleştirel Teoridir. Frankfurt Okulu üyeleri işe bilimsel teoriler ile eleştirel teoriler arasında keskin bir ayrım yaparak başlarlar ve böylece Eleştirel Teorinin sınırları da aslında kısmen çizmiş olur. Eleştirel Teori, karşısında sabit olarak durduğunu düşündüğü her şeyi, kendi beslendiği kaynak olan Marksizm'de dahil olmak üzere hedef tahtasına oturtan bir düşünce yöntemidir. Eleştirel Teori kendisini diğer düşünürlerin ve felsefi geleneklerin eleştirilmesi yolu ile ifade etmeyi yeğlemiştir. Eleştirel Teoriyi aslına uygun olarak anlamak için onu diğer düşünce sistemlerinin ardına düşüp her şeyi yeniden soran, yeniden inceleyen bir iz sürücü olarak ele alıp irdelemek gerekir. Raymond Geuss, Eleştirel Teori adlı kitabında Eleştirel Teorinin tanımını ve Okula göre onun 3 başat özelliği olduğundan bahseder.

"Frankfurt Okulu üyeleri Freud'un da Marx'la aşağı yukarı aynı anlamda kavramsal bir devrimci olduğunu düşünür. Onlara göre Marx ve Freud'un teorileri temel epistemik bakımdan öyle yakın benzerlikler içerir ki, felsefi bir bakış açısından iki ayrı tür teori değil aynı tür teorinin iki ayrı örneğini temsil ederler. Marksizm ve psikanalizin ana örneğini oluşturduğu bu yeni tür teoriye verilen

genel ad 'eleştirel teori'nin ana ayırıcı özellikleri üç tezden oluşur:

1. Aşağıdaki anlamlarda eleştirel teorilerin insan eylemi için rehber olarak özel konuları vardır:

(a) bu teorilere inanan faillerin aydınlanmalarını, yani onların gerçek çıkarlarının nerede olduğunu saptamalarını sağlama amacındadır.

(b) içkin bir anlamda özgürleştiricidirler, yani failleri, en azından kısmen kendi kendilerine dayatmış oldukları bir zorlamadan, bilinçli insan eyleminin kendi kendini früste etmesinden kurtarırlar.

2. Eleştirel teorilerin bilgi içeriği vardır, yani bilgi biçimleridirler.

3. Eleştirel teoriler epistemolojik olarak temel bakımlardan doğa bilimlerinden farklıdır. Doğa bilimlerinde teoriler 'nesneleştiricidir'; eleştirel teoriler 'dönüşlüdür'.

O halde bir eleştirel teori, faillere içkin anlamda aydınlatıcıdır ve özgürleştirici bir tür bilgi veren dönüşlü teoridir."(1)

Frankfurt Okulu'nun özgün yanlarından biri de Marksizm ve Psikoloji daha doğrusu Marx ve Freud arasında düşünsel olarak benzerlikler olduğunu söylemesi ve bunu ispatlamaya girişmesidir. Okul içinde bu görevi üstüne Erich Fromm almıştır. Eleştirel Teori'nin oluşumunda Marksizm ve Psikoloji arasında kurulmaya çalışılan birlikteliğinde eleştirel düşünceye katkısı olmuştur.

Eleştirel toplum teorisinin merkezi ideoloji eleştirisidir. Okul ideolojiyi toplumun gelişimini engelleyen bir olgu olarak görür. İdeoloji oluşturduğu yanılsamayla ve toplumu oluşturan bireylerde

Eleştirel Teori, karşısında sabit olarak durduğunu düşündüğü her şeyi, kendi beslendiği kaynak olan Marksizm'de dahil olmak üzere hedef tahtasına oturtan bir düşünce yöntemidir.

yarattığı yanlış bilinçle toplumu maddi çıkarlarından uzaklaştırır ve ona yabancı hale getirir. Eğer toplumun değerlerinin ve doğrularının baskısından kurtulmak isteniyorsa ideolojinin ortaya çıkarıldığı yanılsamadan kurtulmak gerekir. Eleştirel Teori kültür, sanat, edebiyat, otorite ve daha çokça sayılacak konular hakkında çalışarak ve kafa yorarak bu yanılsamayı ortadan kaldırmayı ve gerçeği bütün çıplaklığıyla ortaya çıkarmayı amaçlamıştır.

Eleştirel Teori'nin gerçek kökenlerini bulmak amacıyla iz sürebilmek için 19. yüzyıl Alman entelektüel tarihinin belki en olağanüstü on yılı olan 1840'lı yılların düşünsel dokusunu alabildiğine irdelemek gerekmektedir. Martin Jay, *Diyaletik İmgelem* (2) kitabında bu konu üzerinde durmuştur. Onun görüşlerinden yararlanıp hem de bu görüşleri geliştirerek eleştirel teorinin kökenlerine inmeye çalışacağız. 1840'larda Hegel'in ardılları, o sıralar hızlı bir modernleşme süreci içine girmiş bulunan Almanya'daki toplumsal ve siyasal olaylara, sorunlara felsefi bir düşünce çerçevesi içinde bakan ilk kuşağı oluşturuyorlardı. O günlerde bu söz konusu düşünürlere Sol-Hegelciler deniliyordu. 19. yüzyılın sonlarında ise toplumsal teori genellikle, aşağıda anlatacağımız anlamda, "eleştirel" ve "negatif" bir nitelik taşımaktan çıkmıştır.

Sol-Hegelciler ortaya çıktığı dönem işçi sınıfının dünyayı değiştirebilecek bir güç olarak görüldüğü bir dönemken Frankfurt Okulu ortaya çıktığında ise okul düşünürleri işçi sınıfının toplumun çoğunluğuna ayak uydurduğunu ve devrimci bir güç olmaktan çıktığı bir dönem olduğu tespitinde bulunmuşlardır.

Theodor ADORNO

Frankfurt Okulu'nun 1840'lardaki Sol-Hegelcilerin ilgilendikleri konulara, sorunlara bir kez daha yönelmiş olduğu ileri sürülebilir. Eleştirel Teorisyenlerin bu ilk kuşağı gibi Frankfurt Okulu'nun üyeleri de felsefe ile toplumsal analizlerin birbirleriyle bütünleştirilmesi sorunu üzerine yoğunlaşmışlardı çalışmalarını, Frankfurt'çular da, tıpkı öncülerini olan Sol-Hegelciler gibi Hegel'in geliştirdiği diyaletik yöntemi kullanmıyor ve gene öncülerinin yapmak istediği gibi, diyaletikliği maddeci bir yöne doğru geliştirmek istiyorlardı. Ve nihayet, gene Sol-Hegelcilerin çoğu gibi, toplumsal düzenin Praxis aracılığı ile insan tarafından dönüştürülmesinin olanaklarını araştırıyorlardı.

Ne var ki iki kuşak arasında yüz yıllık dönem çok büyük değişiklikler getirmiştir. İki kuşağın teorik çalışmalarının, büyük değişiklikler getirmişti, iki kuşağın teorik çalışmalarının, büyük farklılıklar göstermesini gerektirmişti. Sol-Hegelcilerin klasik Alman idealist felsefelerinin kesiksiz ardılları olmasına karşılık, Frankfurt Okulu ile Kant ve Hegel arasında Schopenhauer, Nietzsche Husserl ve diğer bazıları yer almış bulunuyordu. Apayrı bir sistemleştirme olan Marksizmin kendisi de bu durumu bir kez daha ağırlaştırıyordu. Bunun sonucu olarak, Eleştirel Teori'nin bu işi Hegel'den yola çıkarak yapmaya çalışan bir yığın rakip

düşünceye karşı apayrı bir tarzda yapması gerekiyordu. Bu kadar düşünürden etkilendiler ama daha önemlisi okulun ortaya çıktığı dönemin maddi koşullarının etkisi ise daha büyüktü.

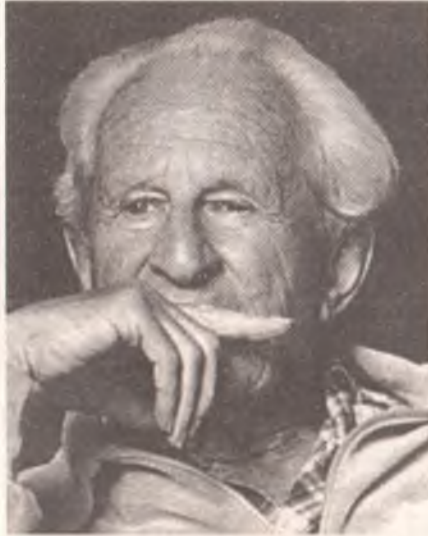
Sol-Hegelcilerin ortaya çıkışları ile Frankfurt Okulu'nun yazmaya başlaması Avrupa'da ve özelinde de Almanya'da farklı siyasal ve toplumsal bir döneme denk gelmektedir. Frankfurt Okulu, 1. Dünya Savaşı'yla açılıp Soğuk Savaş'la kapanan bir çağın ürünüdür. Sol-Hegelcilerin, Almanya'da ortaya çıkması kapitalist modernleşme çabalarının hissedilmeye başlandığı döneme denk gelmiştir. Frankfurt Okulu ortaya çıktığında ise Almanya'da büyük tekellerin toplumu yönettiği ve devletin ideolojik aygıtlarının baskısının toplum üzerinde daha hissedilir olmaya başladığı bir dönemdi. Diğer bir fark ise Sol-Hegelciler için sosyalizm dünyadan soyutlanmış halde bulunan birkaç ütöpik cennetten ibaretti. Frankfurt Okulu ortaya çıktığında ise Sovyetler Birliği sosyalizm deneyi dünya üzerinde yaşanmıştı. Önemli diğer bir ayrım ise Sol-Hegelciler ortaya çıktığı dönem işçi sınıfının dünyayı değiştirebilecek bir güç olarak görüldüğü bir dönemken Frankfurt Okulu ortaya çıktığında ise okul düşünürleri işçi sınıfının toplumun çoğunluğuna ayak uydurduğunu ve devrimci bir güç olmaktan çıktığı bir dönem olduğu tespitinde bulunmuşlardır. Bu

tespit okulun bir çok eksik kalan yanının aslında başlangıç noktası sayılabilir. İşçi sınıfı belki Marks'ın ve tarihin kendisine attığı görevi yapmaktan biraz uzaklaşmış gibidir ama kesinlikle yok olmamıştır ve sömürü var olamaya devam ettikçe de olmayacaktır. Aslında işçi sınıfı durduğu yerde durmaktadır ama okul düşünürleri bunu görmüyordu veya görmek istemiyordu. Okulun düşünürlerinin işçi sınıfından umudu kesmeleri, işçi sınıfının tarihi değiştirme ve ilerletme görevinden emekli edilmesi, okulun ileriki düşüncelerinde ve meydana gelen olaylar karşısında verdikleri tepkilerde hep farklı ama genelde olumsuz şekilde yansıyacaktır. Okul bu eksiklikten dolayı umudun okulu değil, umutsuzluğu büyüten bir okul olmuştur. Sosyalist siyaset geleneğinin iyimserliğinden eser yoktur Frankfurt Okulu'nda. Zaferin değil daha çok "sol"un Sovyetler üzerinden yenilgisinin ideolojisi olmuştur. Marksist olduklarını her fırsat da belirten düşünürler buna rağmen proletaryasız bir Marksizm görüşüne sahiplerdir. Bu da Marksist olduğunu iddia eden bir okul için, bir yanı sakat olarak, seke seke, düşe kalka yoluna devam etmeye çalışmaktır. Aynı şey Marksizm için de geçerlidir. İşçi sınıfı ideolojisini içinden çıkarırsak o düşünce biçimi büyük ölçüde yaralanır, içi boşalır ve nihayetinde Marksist olmaz. Yani işçi sınıfının ideoloji olmaz.

Max Horkheimer, Frankfurt Enstitü'nün ABD'ye taşınmasından sonra yazdığı bir yazısında Eleştirel Teori'nin görevini şöyle tanımlar:

"Eğer teorisyenin ve nesnenin ezilen sınıfla dinamik bir bütünlük oluşturduğu görülebilirse, çalışmalarının sadece somut tarihsel durumun tanımlanmasından ibaret olmayıp, o durum içinde onu değiştirmeye zorlayan etkenlerden birini oluşturduğu da anlaşılabilir: bu onun aslı işlevidir."(3)

Bu görüşler bize Lukacs ve Gramsci'nin teori-pratik ilişkisi konusundaki görüşlerini hatırlatır. Okulun aslında görüşleri Lukacs ve Gramsci'nin görüşleri ile oldukça benzerlik göstermektedir.

Herbert MARCUSE

Frankfurt Okulu'na en çok yapılan eleştiriler arasında okulun aslında teorik olarak iyi olduğu, iyi argümanlar oluşturduğu ama bunun pratiğe dökülmediğidir. Theodor Adorno savaş sonrası Batı Almanya'nın toplumsal kültürünü eleştirdiği yazılarından birinde bu eleştirilere Frankfurt Okulu adına cevap vermektedir:

"Frankfurt Okulu" diye anılan şeyin biz eski temsilcileri son zamanlarda 'mütevakkil' olmakla suçlanıyoruz. Gerçi biz Toplumun Eleştirel Bir Teorisi'ne özgü öğeleri geliştirdik, ama bunlardan pratik sonuçlar çıkarmaya açık ve hazır değildik. Ne eylem programları yayımladık ne de kendilerini eleştirel teoriden etkilenmiş hissedenenlerin eylemlerine destek

verdik. Bunun teorik düşünürler, yani şu biraz duyarlı, ama hiçbir zaman da darbelere dayanıklı cinsten olamayan aletler tarafından arzu edilmediği sorusunu ele almak istemiyorum. İşbölümlü bir toplumda bu düşünürlerin alinyazısı açık seçik olmayabilir hatta kendileri bu alinyazısıyla açık seçik olmayabilir, hatta kendileri bu alinyazısıyla yozlaştırılmış da olabilirler."(4)

Frankfurt Okulu düşünlerinin 1968'de Dünyanın hemen hemen her yerinde gerçekleşen kitlesel öğrenci ayaklanmalarına karşı takındığı umursamaz tavır da düşünerek adeta Adorno günah çıkarır gibidir.

Frankfurt Okulu 1920'lerin dünyası düşünüldüğünde bilimsel olarak büyük bir yenilik yapmışlardır. Bu yenilik; farklı sosyal bilimlerden çok geniş bir yelpaze kurması ve birçok o dönem için beraber düşünülmesi bile imkansız olan bilim dalını yan yana getirmiştir. Bu yenilik okulun çalışmalarında özgünlük oluşturmuştur.

Frankfurt Okulu doğru düşünceleriyle veya yanlış düşünceleriyle, doğru düşünme yöntemleriyle ya da yanlış düşünme yöntemleriyle, sevabıyla veya günahıyla beraber mirasını, kendini Sovyetler birliği'ndeki devlet ve toplumun gelişmesinin artan eleştirisi olarak gösteren "Batı Marksizmi" ve 1960'lardan itibaren "Yeni Sol" olarak ortaya çıkan geniş bir düşünce hareketine bırakmıştır.

Dipnotlar

- 1) Raymond, Geuss, *Eleştirel Teori*, İstanbul, Ayrıntı 2002 (1. baskı), s.10-11.
- 2) Martin, Jay, *Diyalektik İncelem*, İstanbul, Belge, 2005 (2. baskı), s.70-71.
- 3) Max, Horkheimer, *Aklın Tutulması*, İstanbul, Metis, 2002 (5. baskı), s.47.
- 4) Theodor, Adorno, *Toplum Üzerine Yazılar*, İstanbul, Belge, 2006 (2. baskı), s.101.

Kaynaklar

- 1) Geuss, Raymond, *Eleştirel Teori*, İstanbul, Ayrıntı (1. baskı), 2002.
- 2) Jay, Martin, *Diyalektik İncelem*, İstanbul, Belge, (2. baskı), 2005.
- 3) Horkheimer, Max, *Aklın Tutulması*, İstanbul, Metis (5. baskı), 2002.
- 4) Adorno, Theodor, *Toplum Üzerine Yazılar*, İstanbul, Belge, (2. baskı), 2006.

Frankfurt Okulu 1920'lerin

dünyası düşünüldüğünde bilimsel olarak büyük bir yenilik yapmışlardır.

Bu yenilik; farklı sosyal bilimlerden çok geniş bir yelpaze kurması ve birçok o dönem için beraber düşünülmesi bile imkansız olan bilim dalını yan yana getirmiştir.

Doğa Tarihinden Notlar

Dinozorların evrimi

Dinozorlar, 230 milyon yıl önce Alt Triyas devrinde görülmeye başlıyorlar. Önce sürüngen dinozorlar hakim oluyor. Daha sonra bunların evrilmesiyle çeşitleniyorlar. Kimi iki ayak üstünde yürüyen etçillere, kimi tümüyle karada, kimi de hem karada ve hem de suda yaşayan otçullara evriliyorlar.

Jeoloji zamanının 160 milyon yılına damgasını vuran dinozorlar, omurgalıların (Vertebrata) sürüngenler (Reptilia) sınıfına giriyor. Dinozorları, sürüngenlerden ayrı bir sınıf olarak tanımlayan sistematikçiler de var.

Dinozor fosillerine ilk kez 1820'lerde rastlanmıştır. Ancak bunlar, genellikle filgillere dahil edilerek çalışılmış. Uzun bir zaman "ürkütücü kertenkeleler", "cana-varlar", "ejderhalar" olarak adlandırılmışlar. Bunların filgillerden farklı bir gruba ait oldukları, ilk kez İngiliz Anatomist Sir Richard Owen tarafından fark edilmiştir. Dinozorların tanımlanması ve adlanması 1842'de yapılmıştır. Dinozor adı, Denios: Korkunç, Sauros: Sürüngen karşılığı olan iki Latince kelimeden türetilmiştir. Bilim dünyasının gerçek anlamda dinozorlarla ilgilenmesi de bundan sonra gerçekleşmiştir.

1850'lerden itibaren özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin Utah eyaletinde, Kanada'nın Alberta bölgesinde, Asya'da Moğolistan ve Çin'de, Afrika'da Cezayir ve Tanzanya'da, Batı Avrupa'da İngiltere ve İspanya'da ve Avustralya'da yaygın olarak dinozor fosilleri bulunmuş. Dinozor fosil yumurtalarına ise ilk kez 1922'de Moğolistan'ın Gobi Çölü'nde yapılan kazılarda rastlanmıştır. Bu fosil yumurtalar tamamen kalsit taneciklerinden (sferolit) oluşmuş oldukları için çok

dayanıklıdır. Her dinozor cinsinin yumurtası farklı kalınlık ve şekle sahip.

Şimdiye kadar 360 dinozor cinsi belirlenmiştir. Bu cinslerin yarısı da zaten son 20 yılda ortaya çıkarılmış. Keşfedilmeyi bekleyen daha pek çok cins ve tür olduğu düşünülüyor. Bulunmuş fosillerin mevcudun çok küçük bir yüzdesi olduğu sanılıyor. Keza, 2000'li yılların başından itibaren kazı çalışmaları devam eden Çin'in kuzeydoğusundaki Jehol ve Çin'in doğusundaki Çuçeng fosil alanlarında elde edilen fosillerle bu sayı süratle artıyor. Şöyle ki 2010 yılında yapılan çalışmalarda, sadece 7 ay içinde Çuçeng'deki 300 metre uzunluğundaki küçük bir alandan 7600 dolayında fosil çıkarılmış.

Dinozor sınıflaması kalça leğeninin yapısına göre yapılıyor. Bu, aynı zamanda dinozor evriminin de karakteristiği. Buna göre önce, Saurischia (Sürüngen dinozorlar) ve Ornithischia (Kuşu dinozorlar) olarak iki takıma ayrılıyor.

Dinozor fosil

yumurtalarına ilk kez

1922'de Moğolistan'ın

Gobi Çölü'nde yapılan

kazılarda rastlanmıştır.

Her dinozor cinsinin

yumurtası farklı kalınlık ve

şekle sahiptir ve şimdiye

kadar ise 360 dinozor

cinsi belirlenmiştir.

Turiazorus'un pençe tırnağı.

Sürünge dinozorlar kendi içinde iki alt takıma ayrılıyor. Bunlar, iki ayaklı, ön ayakları körelmiş, dişleri ve pençeleri gelişmiş, etçil dinozorlar olan Theropoda alt takımı ve iri yapılı, dört ayak üzerine adapte olmuş, otçul dinozorlar olan Sauropoda alt takımı.

Kuşu dinozorlar üç alt takıma ayrılıyor. Bunlar, kuşları gibi boynuzsuz maddeden yapılmış bir gagası olan ve iki bacağı üzerine adapte olmuş Ornithomimidae alt takımı, iri başlı ve boynuzlu olan Ceratopsidae alt takımı ve Zırhlı dinozorlar olan Ankylosauria alt takımı.

Bunlarda, boynuzların şekli, uzunluğu gibi zırhlı olanlarında zırhın şekli, uzunluğu ve üzerindeki rozet şeklindeki süsler evrimsel açımda kullanılan karakterler.

Dinozor cinslerine ad vermede, Diplodocus (çatal omur), Triceratops (üç boynuzlu yüz) örneklerinde olduğu gibi genellikle baskın fiziksel özelliklerden faydalanılıyor.

Dinozorların bir avucun içine sığacak kadar küçük, 30 cm uzunluğunda ve 2-3 kg ağırlığında olanları da var, uzunluğu 30 m., boyu 15 m. ve 80 ton ağırlığında olduğu hesaplanan dev örnekleri de var.

Dinozorların yumurtaları gibi, ayak izleri de fosil olarak korunabilmiş. Şimdiye kadar bulunmuş en yaşlı dinozor ayak izi fosilleri Polonya'da. Bu ayak izleri 250 milyon yıl önceye tarihlenmiş. Bu ilk dinozorların kedi kadar olduğu düşünülüyor. Dinozorların evrimsel açınımda boyun giderek devleşmeye doğru artması dikkat çekici bir özellik.

Dinozorların özellikle, otçul olanları dev boyutlara ulaşıyor. Etçil olanları daha küçük. Ayak ve bacakların şekli de beslenme tarzına bağlı olarak çeşitleniyor. Genellikle otobur dinozorların bacakları geniş. Bunlar dört ayak üstüne adapte olmuşlar. Etçil dinozorların bacakları ise ince. Bunların ön ayakları kısa, arka iki ayak üstüne adapte olmuşlar.

Birçok araştırmacıya göre, dinozorların diğer sürüngelemlerden daha üstün oluşunun nedeni, bacak yapıları. Diğer sürüngelemler, vücutlarının her iki yanına doğru yayılmış bacaklarla hareket etmek zorundayken, dinozorların bacaklarının gövdelerinin altında ve yere dik olması, onlara hareket kabiliyeti sağlamış.

Dinozorların cinslere göre farklılaşarak orak, mızrak, keskin uçlu ya da ağır iri olabilen tımak fosilleri, onların yaşam ve avlanma tarzları hakkında bilgi veriyor. Örneğin, 2004 yılında İspanya'da

Avrupa'nın en büyük dinozor fosili olan Turiazorus bulunuyor. Turiazorus'un pençe tırnağı 25 cm ve omuzdan dize kadar uzanan ön ayak kemiği 1.79 cm. Uzun boynu ve dev boyutlardaki dişleriyle en iri dinozorlar arasında gösterilen Turiazorus, otobur bir dinozor.

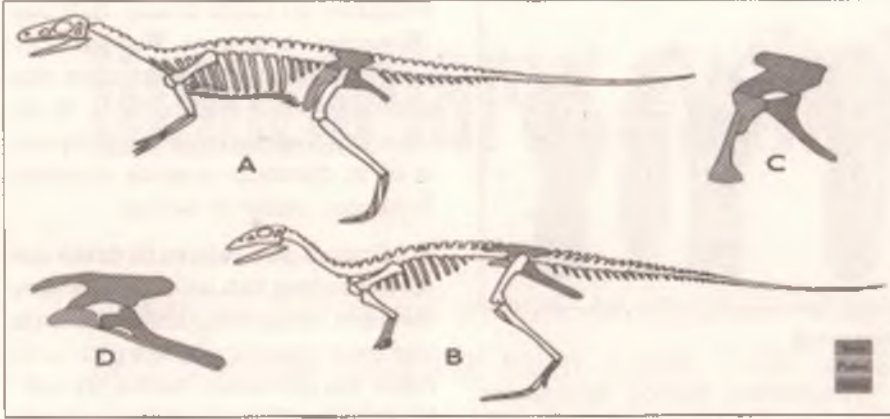
Cinslere göre değişen bir özellik olarak dinozorların kafa boyutları birbirlerinden farklı. Beslenme şekilleri hakkında bilgi veren dişleri de cinslere göre farklı. Dişler, jilet gibi keskin, testere gibi tırtıklı, yaprak şekilli, kıvrık ve sivri şekillerde olabiliyor. Otobur olan dinozorların geniş ve kısa dişlerine karşılık, etobur dinozorların dişleri uzun ve sivri oluyor.

Bir kısım dinozorda, boynu çevreleyen kemikli bir yakalık bulunuyor. Bu yakalığın, günümüzde benzer yakalık taşıyan hayvanlarda olduğu gibi, korkutma, savunma ve çiftleşme döneminde dikkat çekme amaçlı olarak kullanıldığı düşünülüyor. Her dinozorda dengeyi ve yön duygusunu sağlayan bir kuyruk bulunuyor. Bu kuyruklar, dikenli, kaslı, sert, kırbaç gibi ya da kulplu olabiliyor.

Dinozor cinsleri yapısal olarak birbirlerinden farklı özellikler taşıyorlar. Örneğin, Tyrannosaurus rex yani kısa adıyla T. rex, bilinen en iri etobur. Adı, Yunanca "tiran sürüngelemler kralı" anlamına gelen sözcükten türetilmiş. 67-65 milyon yıl önce Geç Kretase devrinde yaşamış

Sürüngelemlerin (Reptilia) evrimi.

A. Eoraptor, erken dönem saurischian, B. Lesothosaurus, ilk ornithischian, C. Staurikosaurus (Saurischia) pelvis, D. Lesothosaurus pelvis.

olan T. rex'in boyu 14 m. uzunluğunda olup, ağırlığı 9 ton. Otobur dinazorlardan olan Anchiceratoplar ise, 3 boynuzlu dinazorların bir örneği.

Farklı yapısal özellikler taşımalarına karşın tüm dinazorlarda ortak olarak gözlenen bazı özellikler var. Bunlar; dinazorların tümünün yumurtlaya üremesi, farklı boyutlarda olsalar da tümünde uzun ya da kısa ama muhakkak bir kuyruk bulunması, genellikle uzun bir boynuna sahip olunması, başın vücuda oranla daima küçük olması, beyin boşluğunun başın hacmine göre ufak olması, sağlam bir omurgaya sahip olunması, kuyruk sokumunun çok omurlu olması, ilik boşluğu fazla olan kemiklere sahip olunması gibi temel özellikler.

Dinazorlar, 230 milyon yıl önce Alt Triyas devrinde görülmeye başlıyorlar. Önce sürüngen dinazorlar hakim oluyor. Daha sonra bunların evrilmesiyle çeşitleniyorlar. Kimi iki ayak üstünde yürüyen etçillere, kimi tümüyle karada, kimi de hem karada ve hem de suda yaşayan otçullara evriliyorlar. (1) Triyas devri sonundaki toplu yokolmada, devrin başında ortaya çıkan dinazorların çoğu dünya tarihinden tamamen siliniyor. Sadece küçük boyutlu birkaç dinazor türü Jura devrine geçebiliyor. Jura devrinde dinazor popülasyonu hızla çoğalıyor. Devrin ortalarına gelindiğinde, boyutları devleşmiş dinazor örneklerine rastlanıyor. Geç Jura devrini temsil eden en iyi korunmuş fosiller (2) Çin'deki Jehol alanında bulunuyor. Kretase devri başında evrimlerinin doruğuna erişen dinazorların cins ve tür sayıları hızla çoğalıyor.

Araştırmalar dinazorların dünyanın hemen her kıtasında yaşadığını gösteriyor. Döneminin buzullarla kaplı güney kutbu noktasında olan Avustralya'da yaşayanları da var, Alaska'da kuzey kutbu enlemlerinde yaşayanları da var, Gobi Çölü'nde yaşayanları da var.

Dinazorların 160 milyon yıl boyunca hükmetmesinin ve çeşitlenmesinin temel nedeni, onların her ortama uyum sağlamada ve evrimleşmede gösterdikleri kabiliyet olarak gösteriliyor. Ayrıca, su geçirmez kalın derilerinin oluşu, yumurtalarının sert kabuklu olması nedeniyle bu dönemdeki kayıpların az olması, böylece pek çok yavrunun hayata gelmesinin mümkün olabilmesi, o dönemde yaşayan diğer hayvanlara oranla daha kolay yürümeleri, bu sayede daha kolay yiyecek bulup, düşmanlarından kaçabilmele-

ri, bazı dinazorların ot, bazılarının etle beslenmesi nedeniyle yiyecek rekabetinin olmaması gibi faktörler de dinazorların milyon yıllarca süren hükümrancılığının diğer nedenleri olarak sayılıyor.

Kutup enlemlerinde de dinazorların yaşamış olması, üstelik burada bulunan cinslerin çok iri göz çukuru taşımaları, bunların kış uykusuna yatmadıklarının kanıtı olarak sunulmuş. Dinazorların sıcağankanlı olabileceklerine dair kanıtlar da, onları diğer sürüngenlerden ayıran bir diğer özellik.

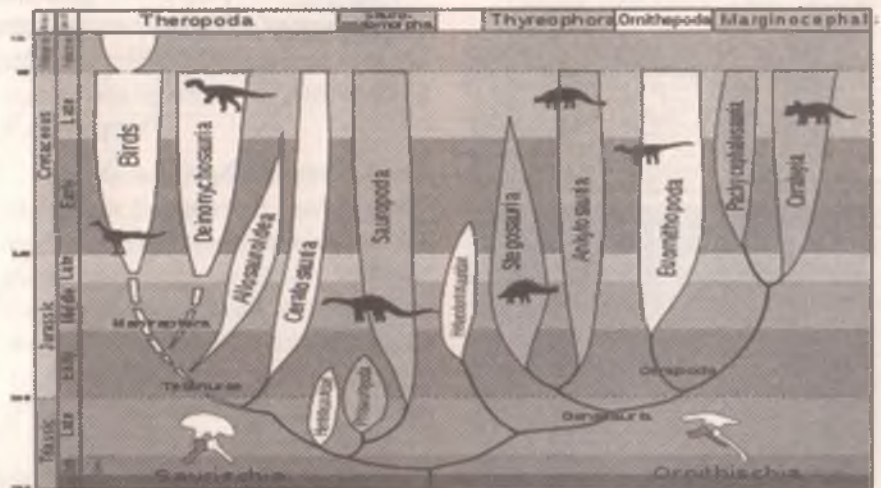
Dinazorların yokolmalarını açıklamaya çalışan pek çok hipotez ortaya atılmış. Bunların çoğu dayanaksız bulunmuş.

Dinazorlar ve onların akrabası olan reptillerin yokoluşuna hastalıkların neden olduğunu ileri süren teori, hastalıkların sadece bir ya da birkaç türü etkileyebileceği, tüm reptil türlerinin her bireyinin hasta olmasının mümkün olamayacağı düşünülerek kabul görmemiş.

Dinazor ve reptillere ait yumurtaların ve yavruların diğer memeliler tarafından yendiğini ileri süren teori, bu zamandaki memelilerin hem küçük boyutta olmaları, hem de çok sayıda olmamaları nedeniyle geçerli bulunmamış.

Geç Kretase sırasında değişen bitki topluluğunun dinazorların yokolmasını tetiklediğini ileri süren teoriye göre, açık

Dinazorların kalça leğen kemiği şekline göre sınıflandırılması

Kalça leğen yapılarına göre Sürüngen dinazorlar (Saurischia) ve Kuşlu dinazorların (Ornithischia) Jura ve Kretase devirlerindeki evrimsel açılımı.

75 milyon yıl önceye tarihlenen *Maiasaura* (Ördek gagalı) fosili.

tohumluların (gymnosperm), kapalı tohumlulara (angiosperm) doğru gösterdiği değişime bağlı olarak, otobur dinazorların değişen bitki topluluğuyla beslenmeye uyum sağlayamamış olmaları onların yokoluşuna neden olarak gösterilmiştir. Bu görüşe göre, otobur dinazorların yok olmasından sonra, onlarla beslenen etobur dinazorlar yok olmuşlar.

Bir başka teori, Kretase devrinin sonunda ani soğuma olarak gerçekleşen iklim değişikliğinin bitki örtüsünün azalmasına, bunun da besin zincirinde kırılmaya yol açtığı, bu değişiklikten tüm yaşam yelpazesinin etkilendiği ve yok olmalarının nedeni olduğunu ileri sürüyor.

En Geç Kretase'de denizlerde görülen deniz çekilmesinin (regresyon) yokolmada önemli bir neden olduğunu ileri süren teoriye göre, bu dönemde denizlerin gerilemesi, kıtalardaki genel yükselmeye bağlı olarak gerçekleşmiş. Bu yükselme sonucunda, çok sayıda otobur dinozorun yaşadığı bataklıklar kurumuş

ve iklim gittikçe soğumuş. Bu süreçte, aynı zamanda kıtaların parçalanması da devam ettiğinden, hayvanların daha elverişli iklimlere göçü de engellenmiş. Göç edemeyen, iklim değişikliğine ayak uyduramayan dinazorlar yok olmuşlar.

Bir başka teori, Kretase sonunda atmosferin O₂/CO₂ oranının değişmiş olmasını yokolmanın nedeni olarak gösteriyor. Bir diğer teori, dev boyutlara ve sayısal çokluğa erişen dinazorların rekabetinin yok olmalarının nedeni olduğunu ileri sürüyor.

Alkaloid içeren bitkilerin çoğalması ve bunları yiyerek beslenen dinazorların zehirlenerek ölmeleri, iklimin genel soğumasına bağlı olarak, 28°C derecenin altındaki sıcaklıkta dişi dinazorların doğmaması, yeni doğanların salt erkek dinazorlar olması nedeniyle de üremenin durması ve aşırı irileşen dinazorların çiftleşmemeleri de çok fazla kabul görmeyen ama kendi içinde kanıtları olan teoriler.

Üç boynuzlu dinazorların bir örneği olan *Anchiceratops* fosili ve canlandırması.

1980'de, Nobel ödüllü fizikçi Luis Alvarez ve oğlu jeolog Walter Alvarez, dinazorları bir göktaşının ortadan kaldırdığını ileri süren "Çarpma Teorisi"ni geliştirdiler. Alvarezler'in bu görüşü, 90'lı yılların başlarında bilim çevrelerinde ağırlık kazandı ve ilerleyen yıllarda da ortak kabul gördü.

Bu teoriye göre, dinozor çağını kapatan göktaşı saatte 54.000 km hızla Meksika'nın Yukatan Yarımadası açıklarında Dünya'ya çarpmış. Çarpma anında 200.000km³ madde buharlaşmış, erimiş ve yüzlerce kilometreye savrulmuş.

160 milyon yıl dünya jeoloji tarihine hükmeden dinazorların tamamının yer tarihinden silinmesiyle, hem Kretase devrinin, hem de Mesozoyik'in (İkinci zaman) sonu belirleniyor. Dünya, yeni canlılar zamanı olan Senozoyik'le birlikte yeni bir büyük sayfaya açılıyor.

Dipnotlar

1) Bkz: İnan, N., 2011, *Jeolojik Zamanda Toplu Yokolmalar*, Bilim ve Ütopya Dergisi, Sayı 203, s. 72-78.

2) Bkz: İnan, N., 2011, *Tüylü Dinazorlardan Kuşlara Evrim Kanıtları: Jehol Alanı*, Bilim ve Ütopya Dergisi, Sayı 199, 52-56.

Kaynaklar

Cockell, C., Corfield, R., Edwards, N. ve Harris, N., 2008, *An Introduction to the Earth-Life System*, 328 pp.

Cooper, J. D., Miller, R. H. ve Patterson, J., 1986. *A Trip Through Time: Principles of Historical Geology*. Merrill Publishing Company, Columbus, Ohio, 469 s.

Fastovsky, D. E. ve Weishampel D. B., 2009, *Dinosaurs, A Concise Natural History*, 394 pp.

İnan, N. & Taşlı, K., 2009 (II. Baskı), *Tarihsel Jeoloji*, Mersin Üniversitesi Yayınları, No. 15.

İnan, N., 2009 (II. Baskı), *Paleontoloji*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Palmer, D. ve Barrett, P., 2009, *Evrin Atlası, Yaşamın Öyküsü* (Çev. Sunay, Ç., Özgüleş, M.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 363s.

www.biltek.tubitak.gov.tr

www.dinosauriaong.hpg.ig.com.tr

www.kozmopolitaydinlar.wordpress.com

/2011/04/.../dinazorların-evrimi/

www.mta.gov.tr

www.ntvmsnbc.com

www.search4dinosaurs.com/

www.webhatti.com/.../55957-dinazorlar-ve-dinazor-turleri.html

www.wikipedia.org/dinosaurs

Yerkürenin boyutlarının ölçümünde ilk adımlar

Eratosthenes, küre olarak düşündüğü Dünya yüzeyinin, biri diğerinin kuzeyinde veya aynı meridyen üzerinde iki nokta seçmiş ve Dünya'nın büyüklüğü üzerine bir hesap yapmıştır. Gözlem ve hesap yapmak için seçtiği bu iki nokta, rastgele iki nokta olmayıp döneminin ünlü şehirlerinden olan Syene ve İskenderiye'dir.

Dünya'nın boyutlarının ölçülmesine dair ilk çalışmalara Helenistik dönemde rastlıyoruz. Daha önceleri, Pythagorcularla birlikte Dünya'nın küresel olduğuna dair düşünceler dile getirilmeye başlanmış ve süreç içerisinde de bu durum kanıtlanmıştı. Dünya'nın şeklinin küre olduğunun belirlenmesinden sonra sıra, özellikle astronomi araştırmalarında Güneş'in ve Ay'ın boyutlarının ve Dünya'dan uzaklıklarının mutlak değerlerini bulmak için gerekli olan Dünya'nın büyüklüğünün ölçülmesine gelmişti.

İlk adım!

Aristoteles'in öğrencisi coğrafyacı ve tarihçi Messinalı Dikaearkhos (MÖ yaklaşık 355-285) Dünya'nın çevresini ilk ölçen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu geometrik yöntemle yapmıştır. Dragon takımyıldızı Lysimakhia şehrinin zenitinde (tepe noktasında) iken Yengeç takımyıldızı Syene şehrinin zenitinde bulunmaktaydı. Dikaearkhos, bu iki yıldız arasındaki açıyı ölçmüş ve bu iki şehrin 15°'lik bir açı yayına karşılık geldiğini belirlemiştir. İki şehir arasındaki uzaklığın 12.500 stadyum olduğunu saptamış ve buradan Yer'in çevresinin

300.000 stadyum olduğunu bulmuştur. Fakat onun bulduğu bu değer, iki şehir arasındaki mesafeyi yanlış ölçmesi nedeniyle hatalıdır. Dikaearkhos'tan sonra ise bugünküne çok yakın bir değere ilginç ve bir o kadar da zekice hesaplamayla ulaşan Eratosthenes (MÖ 275-194) gelmektedir.

Eratosthenes'in coğrafya tarihindeki yeri ve Dünya'nın çevresinin ölçümüne dair yaptığı çalışmaya değinmeden önce döneminin önde gelen bilim insanlarından biri olarak yaşamı ve eserleri üzerine şunları söyleyebiliriz:

Aristoteles'in öğrencisi coğrafyacı ve tarihçi Messinalı Dikaearkhos (MÖ yaklaşık 355-285) Dünya'nın çevresini ilk ölçen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu geometrik yöntemle yapmıştır.

Eratosthenes

Eratosthenes'ten önce Yer'in yüzeyi, şekli ve yapısı üzerine bir takım fikirler dile getirilmekle birlikte o, ayrı mecralarda akan bu düşünce ve deneyimleri bir araya getirerek coğrafyanın yeni bir bilim disiplini olarak ortaya çıkmasının öncüsü olmuştur.

Eratosthenes MÖ 275 yılında Libya'nın Akdeniz kıyısında bir Yunan kolonisi olan Kyrene kentinde (bugünkü Libya'da Bingazi dolayındaki Şehet kenti) doğmuştur. Babasının adı Aglaos'tur. Gençliğinde Platon'un Akademisi'nde öğrenim görmüş ve Khioslu Ariston, Pitaneli Arkesilaos, Borysthenesli Bion, Khioslu Apelles, Kitionlu Zenon, Kyreneli Lysanias ve Kallimakhos gibi döneminin ünlü isimlerinden dersler almıştır. Eratosthenes, 30 yaşlarında iken Mısır Kralı III. Ptolemaios tarafından kendi oğluna ve yakın akrabalarına ders vermesi için İskenderiye'ye davet edilmiştir. Buradaki Müze'nin en önde gelen bilginlerinden olan Eratosthenes, Eukleides'ten sonra hem buranın hem de buradaki ünlü kütüphanenin müdürlüğünü üstlenmiş ve bu görevini kırk yıl kadar sürdürmüştür. Bu dönemde başta coğrafya olmak üzere felsefe, tarih, astronomi, matematik ve edebiyat eleştirisi üzerine eserler kaleme almıştır. İlgi alanlarının bu kadar çok ve çeşitli olmasına karşın 10. yüzyıl Bizans Ansiklopedisi *Suda*'da, onun daima ikinci sırada yer aldığı ve bu nedende de Yunan alfabesinin ikinci harfinden hareketle "Beta" takma adıyla çağrıldığı, bazılarının ise ona "yeni" ya da "ikinci Platon" veya "Pentatloncu" dediği yazmaktadır. Eratosthenes yaşlılığında görme gücünü yitirmiş, uzun süre okuyamaz hale gelince yaşama isteğini de kaybetmiş ve sonunda yemek yemeyi reddederak yaşamına son vermiştir.

Eratosthenes'in düşünce dünyasını etkileyen ve çalışmalarında kendisine yön veren isimler arasında Anaksimandros, Pytheas, Knidoslu Eudoksos, Di-

kaearkhos, Aristoteles ve Arkhimedes gibi Antik Çağ'ın önde gelen filozofları, coğrafyacıları ve astronomları bulunmaktadır.

Eratosthenes, İskenderiye Kütüphanesi'nde müdür iken, *Yer'in Ölçümü* ve *Coğrafya Hatıratı* adlı iki yapıt kaleme almıştır. Bu iki yapıtın kaybolmasına karşın Polybios, Hipparkhos, Posidonios, Strabon, Batlamyus ve Kleomedes gibi coğrafyacıların yapmış oldukları alıntılardan yararlanarak bu yapıtlar hakkında bilgi edinmek mümkündür. Üç bölümden oluşan *Coğrafya Hatıratı*'nda Eratosthenes, birinci bölümde Yunan tarihi, ikinci bölümde Yer'in ölçümü ve üçüncü bölümde ise harita yapımına ilişkin ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Eratosthenes ve Dünya'nın çevresinin ölçümü

Eratosthenes'ten önce Yer'in yüzeyi, şekli ve yapısı üzerine bir takım fikirler dile getirilmekle birlikte o, ayrı mecralarda akan bu düşünce ve deneyimleri bir araya getirerek coğrafyanın yeni bir bilim disiplini olarak ortaya çıkmasının öncüsü olmuştur. Yunanca'da "Yer'i çizmek" anlamına gelen γεωγραφειν (geographēō) fiilinden türeyen γεωγραφία (geographia) (coğrafya) ve γεωγράφος (geographos) (coğrafyacı) sözcüklerini kullanmış

ve bunların terim olarak bilim literatürüne girmesini sağlamıştır.

Eratosthenes'in çalışmalarından bizi haberdar eden isimlerden biri olan Kleomedes'e göre, Dünya'nın çevresinin ölçümünde Eratosthenes aşağıdaki önermelerden yola çıkmıştır:

1. Dünya küreseldir.
2. İskenderiye ve Syene aynı meridyen üzerindedir.
3. Syene ve İskenderiye arasındaki uzaklık 5.000 stadyumdur.
4. Uzaydan gelen ışınlar birbirine paralel gelmektedir. Dünya'nın şekli yuvarlak olduğu için, gelen ışınlar her enlem üzerine farklı açılarla düşerler.
5. Syene, Yengeç dönencesi üzerindedir.
6. Paralel çizgileri kesen doğru parçaları, eşit ters açılar oluşturur.
7. Eşit açılar karşısındaki yayların oranı bunların daire çevresi üzerindeki dilimlerin oranına eşittir.

Eratosthenes, küre olarak düşündüğü Dünya yüzeyinin, biri diğerinin kuzeyinde veya aynı meridyen üzerinde iki nokta seçmiş ve Dünya'nın büyüklüğü üzerine bir hesap yapmıştır. Gözlem ve hesap yapmak için seçtiği bu iki nokta, rastgele iki nokta olmayıp döneminin ünlü şehirlerinden olan Syene ve İskenderiye'dir. Her iki şehir de Mısır'dadır. Sye-

Eratosthenes'in de müdürlüğünü üstlendiği İskenderiye Kütüphanesi.

miştir (Şekil-1). Daha sonra, kuzey yarımkürede yaz gündönümünde ve tam öğle vakti, Güneş ışınlarının Syene'deki kuyunun tabanını bütünüyle aydınlatıldığı, buna karşılık İskenderiye'deki kuyunun tabanını tam olarak aydınlatmadığı ekip-ler tarafından gözlenmiştir. Böylece Eratosthenes, bu iki noktaya aynı gün ve aynı anda Güneş ışınlarının farklı açılarla geldiğini saptamıştır.

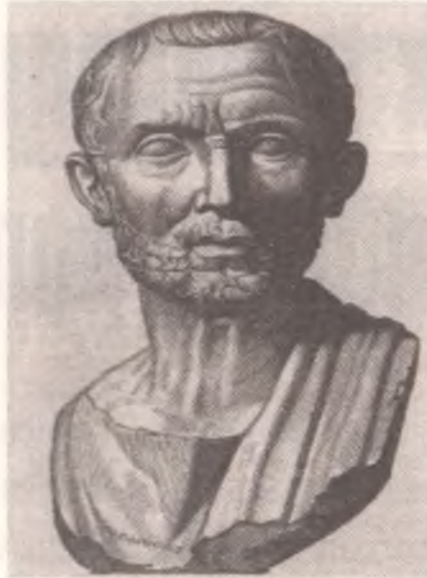
Diğer taraftan Eratosthenes, 21 Haziran'da Syene'ye dik gelen Güneş ışınlarının İskenderiye'ye aynı andaki geliş açısını ölçtüğünde, bu açıya bağlı olarak "Sİ" yayının veya eşiti olan "L"nin karşısındaki merkezî açı olan "α" açısının hesaplanabileceğini biliyordu. Çünkü Güneş ışınlarının geliş açısı, bir noktadaki ufuk düzlemi ile güneş ışınları arasındaki açıdır. Bu açıya, Güneş yüksekliği denmektedir. Buna göre, yukarıda verilen Şekil-1'de görüldüğü üzere, Güneş ışınlarının İskenderiye'ye geliş açısı olan "GİUİ" açısı 90°'den çıkartıldığında geriye "GİLİ" açısı kalır. "GİLİ" açısı ise yörünge olduğundan, "Sİ" yayının karşısındaki merkezî açı olan "SMİ" açısına yani "α" açısına eşittir.

Bu durumda, $\alpha = 90 - GİU$

işeklinde yazılabilir.

Bu yolla "α" açısı Eratosthenes tarafından 7°12' olarak ölçülmüştür. Bu değer ondalık olarak 7,2° dereceyi verir.

Elde edilen bu değerler, yukarıda verilen orantıda yerlerine konulmadan önce bu orantının son şekle getirilmesi gerekir. Çünkü burada yapılan işlemin sonunda Dünya'nın çevresi hesaplanmış

Posidonios

olacaktır. İşte o nedenle, bu orantıda yer alan ve Dünya'nın çevresini veren "2πR" değerini formüldeki eşitliğin bir tarafında bırakmak, hesaplamalar sırasındaki işlemleri kolaylaştırır.

Buna göre,

$$\frac{L}{\alpha} = \frac{2\pi R}{360}$$

orantısında içler dışlar çarpımı yapılarak,

"2πR" x α = L x 360 eşitliği, buradan da Eratosthenes tarafından Dünya'nın küre şeklinde olduğu düşünüldüğünden, çevresi olan "2πR" eşitliğin bir tarafında bırakılırsa,

$$"2\pi R" = L \times 360 / \alpha \text{ sonucu yazılır.}$$

Bu son formül, Dünya'nın çevresini hesaplama sırasında Eratosthenes tarafından kullanılan formüldür. Şimdi, yukarıda ölçümlere dayalı olarak elde edilmiş olan "L" ile "α" değerlerini, bu formüldeki yerlerine koyarak Dünya'nın çevresini Eratosthenes'in o devirde kaç kilometre olarak bulduğunu görelim: "2πR"

$$"2\pi R" = L \times 360 / \alpha$$

"2πR" = 787,5 x 360 / 7,2 işlemi yapıldığında

"2πR" = 39.375 km olarak bulunmuş olur.

Bu sonuç yukarıda da belirtildiği gibi bir stadyum 157,5 metre alındığında elde edilmektedir.

Daha önce de değindiğimiz üzere, Eratosthenes'in ulaştığı değer bugünkü ölçümlere (Dünya'nın çevresi: 40.036 km) çok yakındır ve hata payı %1,7'dir. Peki, hangi veriler onun ulaştığı değer için az da olsa yanlış olmasına neden olmuştur? Bunu şu şekilde ifade edebiliriz. Eratosthenes Syene ve İskenderiye arasını 5.000 stadyum (ya da yaklaşık 800 km) kabul etmiştir. Oysa gerçek değer 729 km'dir. İskenderiye'nin zenit uzaklığı 7°12' değil, 7°5'dir. Syene yengeç dönencesinde değildir ve üstelik iki şehir aynı meridyen dairesi üzerinde yer almazlar; aralarında 3°'lik boylam farkı vardır.

Eratosthenes'ten sonra daha doğru bir değer Posidonios (MÖ yaklaşık 135-51) tarafından verilmiştir. Onun yöntemi de geometriktir. Aynı meridyende bulunan iki şehirden biri olan Rodos'ta Canopus takımyıldızı tam ufukta iken, aynı yıldızın İskenderiye'de meridyen enleminin, bir burcun 1/4'üne yani ekliptiğin 1/48'ine (ya da 7,5°) eşit olduğunu saptamıştır. Yaptığı ölçüm sonrasında iki şehir arasındaki uzaklığı 5.000 stadyum olarak bulmuş ve buradan hareketle Dünya'nın çevresinin 240.000 stadyum olduğunu belirlemiştir. Ancak, bu iki şehrin aynı meridyende olmaması ve aralarında 1,5°'lik bir enlem farkı bulunması nedeniyle hesabı hatalıdır. Bununla birlikte tüm bu çalışmalar değerlendirildiğinde ve özellikle de Eratosthenes'in kullandığı yöntem dikkate alındığında, Dünya'nın boyutlarının ölçülmesinde Helenistik Dönem coğrafyacılarının katkısının önemli olduğu ve bu alanda daha sonra yapılacak araştırmalara ışık tuttuğu görülmektedir.

Kaynakça

- 1) Mesut Elibüyük, *Matematik Coğrafya*, Ankara 2010.
- 2) Antonios D. Pinotsis, "A Comparative Study of the Evolution of the Geographical Ideas and Measurements until the Time of Eratosthenes", *Astronomical and Astrophysical Transactions*, Cilt 24, No: 2, Nisan 2005, s. 127-138.
- 3) Duane W. Roller, *Eratosthenes' Geography*, ABD 2010.
- 4) Yavuz Unat, *İlkçağlardan Günümüze Astronomi Tarihi*, Ankara 2001.
- 5) http://www.stoa.org/solbin/search.pl?login=guest&enlogin=guest&db=REAL&field=adlerhw_gr&searchstr=epsilon,2898

Eratosthenes'in kullandığı yöntem dikkate alındığında, Dünya'nın boyutlarının ölçülmesinde Helenistik Dönem coğrafyacılarının katkısının önemli olduğu ve bu alanda daha sonra yapılacak araştırmalara ışık tuttuğu görülmektedir.

Arkeolojik bulguların yorumlandığı üç konferans

Bahar aylarıyla birlikte çeşitli kentlerde ve mekânlarda peş peşe pek çok arkeoloji toplantıları ve sempozyumları düzenlenmekte. Dergimizin bu sayısında da, bilim insanlarımızın yaptığı çalışmaları yansıtan konferanslardan bazılarını okuyucularımızla paylaşıyoruz.

Smyrna (İzmir) Yakınlarında Birçok Kültürü Barındıran Dağ: NİF (Olympos)

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü tarafından düzenlenen dizi konferansların sonuncusu, İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Elif Tül Tulunay tarafından 17 Nisan 2012 tarihinde Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi Oditoryumu'nda verildi.

Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi başkanlığını yürüten Prof. Dr. Elif Tül Tulunay konuşmasına, İzmir yakınlarındaki Nif Dağı'nın coğrafik konumu ve özelliklerini anlatarak başladı, daha sonra projenin tarihçesini anlattı. Tulunay'ın başkanlığında üniversiteden bir ekip, Antik Dönem yazarlarının eserlerinde bahsettikleri Tantalıs kentinin yerini saptamak için 1998'de İzmir-Manisa bölgesine bir gezi düzenlerler. Bu gezi sırasında, Manisa (Sipylös) ve Yamanlar Dağlarının hemen yanbaşında bulunan Nif Dağı'nın hem konumunun stratejik önemine hem de mevcut belirgin arkeolojik kalıntılar barındırıyor olmasına rağmen, antik kaynaklarda pek adının geçmediğini fark ederler. Bunun üzerine 1999-2001 yıllarında Nif Dağı çevresine

Prof. Dr. Elif Tül Tulunay.

Prof. Dr. Sevinç Günel.

gezilerini sürdürürler. Burada önemli miktarda kent kalıntıları bulunmaktadır ama bölge tümüyle çevredeki köylülerin ve definecilerin yağmasına terk edilmiştir. Nif Dağı, kaçak kazılarla adeta "hal-

Nif Dağı'nda resmi kazılar 01.09.2006 tarihinde başlar ve günümüze kadar devam eder. Kazılar günümüzde, dağın çevresinde Karamattepe, Balıcaoluk, Başpınar ve Dağkızılca mevkiilerine yayılmış olarak sürdürülmektedir.

Dr. Eylem Özdoğan.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü
Zeynep Kızıltan.

laç pamuğu" gibi atılmıştır. Daha sonra bakanlığın izniyle 2004-2005 yıllarında bölgede resmen yüzey araştırmaları başlatılır ve dağda Hellenistik Dönem'den Bizans'a kadar kesintisiz yerleşim olduğu saptanır. Nif Dağı'nda resmi kazılar ise 01.09.2006 tarihinde başlar ve günümüze kadar devam eder. Kazılar günümüzde, dağın çevresinde Karamattepe, Ballicaoluk, Başpınar ve Dağkızılca mevkiilerine yayılmış olarak sürdürülmektedir. Karamattepe'de MÖ 6. yy.a tarihlenen bir yerleşim yeri ortaya çıkartılmıştır; ancak yerleşmenin adı henüz saptanamamıştır. Bu yerleşimde hem gömme hem de yakma işleminin yapıldığı çeşitli tipte mezarlar, işlikler, metal ergitme fırınları, bağcılık ve tarım faaliyetlerine ilişkin çeşitli bulgular, cam ve keramik kaplar, altın ve tunç nesneler, sik-keler, boncuklar, ilginç bir kemik tarağın yanı sıra değişik kemik ve ahşap nesneler, ağızşaklar ele geçmiştir. Yerleşim yerinde bulunan çok sayıdaki ok ucu, MÖ 6. yy.da burada şiddetli bir savaş olduğunu göstermektedir.

34. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu 28 Mayıs - 1 Haziran 2012 Çorum

1979 yılından beri kesintisiz her yıl yapılmakta olan Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 34.sü bu yıl Çorum Hitit Üniversitesi'nde toplanacak.

Sempozyumda, 2011 yılında yerli/yabancı bilim insanları tarafından gerçekleştirilen arkeolojik kazılar, yüzey araştırmaları, müze araştırmaları ve bu çalışmalarda ele geçen buluntular ve bu bağlamda arkeobotanik, arkeozoolojik, antropolojik ve arkeometrik çalışmaların sonuçlarına ilişkin bilimsel bildiriler sunulacak. Bu bildirilerin, Türkiye'de 2011 yılında yürütülen tüm arkeolojik araştırmaları kapsamı nedeniyle, sempozyum her yıl olduğu gibi bu yıl da adeta bir arkeoloji şöleni olarak yapılacak. Sempozyumun son günü tüm katılımcıların ve izleyicilerin yer alacağı Çorum'un tarihi ve doğal güzelliklerini tanıtıcı çevre gezisi düzenlenecek.

34 yıldır düzenlenen sempozyum, konusunda ülkemizde gerçekleştirilen en önemli bilimsel faaliyet. 1979-2003 yılları arasında Ankara'nın yanı sıra İstanbul, İzmir, Çanakkale ve Malatya'da düzenlenen sempozyum, 2004 yılından itibaren üniversitelerle birlikte düzenlenmeye başlandı.

Bu yılki programın ayrıntıları hakkında bilgilenmek için bakınız:
<http://www.ukaas.hitit.edu.tr/index.html>

2006 yılında yapılan 28. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'ndan bir görünüm.

NaviSalvia 2012 Toplantısı: Gizem, kehanet, büyü

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümünün Latin Dili ve Edebiyatı ile Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dallarının ortaklaşa olarak 2003 yılından bu yana düzenlemekte olduğu "NaviSalvia Toplantısı" bu yıl 3-4 Mayıs günleri fakültenin Genel Kurul Salonu'nda yapılacak. 3 Mayıs'ta saat 10.30'da başlayacak toplantıda 4 oturumda sunulacak 14 bildiri şöyle:

- Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu, "Romalı Hekimlerin 'Büyü'lü Tedavileri'".
- Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar, "Eskiçağda Kehanet, Rüya Yorumculuğu ve Büyü".
- Dr. Ekin Öyken, "Bacchus Gizem Kültü ve Ekstasis".
- Arş. Gör. Bergen Coşkun, "Kader Perisi mi? Şeytan mı? Antik Çağdan Günümüze Daimon'un Gizemi".
- Dr. Eldar Hasanov, "Yahudilikte Gizem/Büyü ve Din ile Kesişmesi Üzerine".
- Doç. Dr. Fakiye Özsoysal, "Gizem, Kehanet ve Büyü'nün Tiyatromuzdaki Görünümü ve Osmanlı-Türk Modernleşmesiyle İlişkisi".
- Dr. Seda Erol - Dr. Serap Yüzgüler Arsal, "Günah Keçisi Kadının Cadı Olarak Portresi".
- Ülkü Bayrak, "Yenikapı Kazıları'ndan Bir Grup Büyü Levhası Üzerine".
- Yard. Doç. Dr. Ferah İncesu, "E.M. Forster'in 'Sirenin Öyküsü'nde Gizem, Kehanet ve Büyü".
- Yard. Doç. Dr. Sema Bulutsuz, "Modern Şiirde Simya".
- Gökhan Yılmaz, "İrklamak' Ne Demek? Eski Türklerin Gözüyle Kehanet ve Zamanın Başka Gizemleri Üzerine".
- Yard. Doç. Dr. Oktay Taftalı, "Çağdaş Ayinler ve Güncel Büyü Unsurları".
- Doç. Dr. Cemil Güzey, "Similia similibus curantur".
- Prof. Dr. Cengiz Çakmak, "Mistik duygu açısından: Mimari ve Mekan".

Balıcaoluk, Başpınar ve Dağkızılca mevkilerindeki kazılarda da benzer buluntular ele geçmiştir. Ayrıca Başpınar'da MS 13. yy.a tarihlenen üç nefli ve mozaik döşemeli bir kilise ortaya çıkarılmıştır. Dağkızılca'da ele geçen pişmiş toprak lahit ise, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görülen bu tür lahit geleneğinin Nif Dağı yerleşmesinde de var olduğuna işaret eder. Öte yandan, bölgede ele geçen buluntular arasında prehistorik nesnelerin de bulunması, buranın tarihinin çok eskilere uzandığını gösterir.

Prof. Dr. Elif Tül Tulunay, konferansının sonunda, tartışılmasını istediği sorunsalı şöyle tanımladı: "Eski Yunanca ve Latince kaynaklara göre, Tantalos'un mitolojik seceresi gereği Tantalos'un krallığı Nif Dağı'nın yer aldığı bu bölgede olmalı. 1998 yılında yayımlanan 'Pelops'un Gizemi' adlı kitabımı hazırlarken topladığım antik kaynakları anlatan yerleri, özellikle Pausanias'ın vurgulayarak bahsettiği, Yamanlar Dağı'nda veya Sipylos Dağı'nda saptadıklarını iddia ettikleri, 'Pelops'un Tahtı', 'Tantalos'un Mezarı', 'Meter Plastene Kutsal Alanı', 'Taş Suret' gibi adlarla arkeoloji literatürüne geçmiş ve 'Tantalos' kentiyle bağdaştırılmış. Kıta Yunanistan'daki Akhalar'ın kökeni Batı Anadolu'ya dayanmalı, bu bölge Akhiyalıların (Ahhiyawa) olmalı."

Tulunay'ın bu görüşüne ilişkin olarak Hititoloji Anabilim Dalı eski başkanı Prof. Dr. Ali Dinçol, Hititologların genel kanısının, o dönemde Anadolu'nun siyasi ya-

Nif (Olympos) kazılarında Mezar 1'den çıkartılan kaplar.

Türkiye'deki Arkeolojik Çalışmalara İtalyan Katkısı Sempozyumu - 3

23-24 Mart 2012 tarihinde İstanbul İtalyan Kültür Merkezi'nde üçüncüsü yapılan "Türkiye'deki Arkeolojik Çalışmalara Eğitim, Araştırma ve Kazıda İtalyan Katkısı Sempozyumu"nda çeşitli İtalyan üniversitelerinden gelen 17 konuşmacı, İtalyan kazı ekiplerinin Türkiye'de halen gerçekleştirmekte oldukları çalışmaları ve geleceğe yönelik araştırma planlarını anlattılar. Bu yıl görevinden ayrılacak İtalyan Kültür Merkezi Müdürü Gabriella Fortunato da sempozyumun açılışında, Türkiye'de İtalyan kazı çalışmalarının başlangıcı ve geçmişi üzerine bir konuşma yaptı ve kendisinden sonra göreve geleceklerin de bu sempozyumu sürdüreceklerine inandığını dile getirdi.

Aşağıda yer alan sempozyum bildirileri, Arkeoloji ve Sanat dergisinin 139. özel sayısında toplu olarak yayımlandı.

Arkeoloji ve Sanat dergisinin sempozyum nedeniyle yayımladığı özel sayı.

Tarih Öncesi, Protohistorya ve Hitit Dönemi bildirileri

- Isabella Caneva, "Mersin-Yumuktepe / Mersin-Yumuktepe'de 2011'de gerçekleştirilen çalışmaların sonuçları ve öneriler".
- Marcella Frangipane, "Malatya Arslantepe'de 2011 çalışmaları: M.Ö. III. binyılın başında bölge ve sit alanının tarihi hakkında yeni öneriler. Yakın gelecekte İtalyan araştırmaları".
- Nicola Laneri, "Dicle'nin yüksek vadisinin kronolojisi için: Hirbemerdon Tepe arkeolojik ekibinin çalışmalarının neticesi".
- Stefania Mazzoni, "Uşaklı Höyük (Yozgat) kentsel peyzajı üstüne araştırmalar".
- Nicolò Marchetti, "Karkamış: Türk İtalyan ortak arkeoloji ekibinin 2011'de gerçekleştirmiş olduğu çalışmaların sonuçları".
- Clelia Mora, "Kınık Höyük projesi: ilk sonuçlar ve araştırma önerileri".

Klasik Dönem bildirileri

- Francesco D'Andria, "Kitle turizmi ve bilimsel araştırma arasında kalan Hierapolis".
- Antonio La Marca, "Kyme Eolide'de 2011 çalışması sonuçları ve yeni araştırma önerileri".
- Marcello Spanu, "İasos Agorası, eski veriler ve yeni öneriler".
- Guido Rosada, "Tyana'da 2011 kazıları: Güneydoğu Kapatokya'da kültür turizm idaresi için fikirler".
- Anna Lucia D'Agata, "Ceyhan vadisinde arazi ve yerleşim".
- Raffaella Pierobon Benoît, "Lelegler, Yunanlılar, Romalılar: İasos bölgesi halkları. Yeni şahitlikler".
- Eugenia Equini Schneider, "Elaiussa Sebaste 2011: günümüz ve gelecek".

Gec Antik ve Bizans Dönemi

- Maria Andaloro, "Tokal'daki yeni kilisenin motifleri. X. yüzyılda Kapadokya'da Sistine Şapeli".
- Eugenia Bolognesi Recchi, "Kostantinopoli Büyük Sarayı üzerine üç boyutlu bir yapı, arkeolojik paraleller, yeni öneriler".
- Alessandra Ricci, "Küçükyalı ArkeoPark: alan yönetim planı".
- Alessandra Guiglia, "İstanbul Ayasofya Müzesi heykelleri araştırma projesi: Mermerler ve diğerleri".

pılanmasının Batı Anadolu'da bir Ahhiyawa Devleti'nin varlığına elvermediği şeklinde oldu.

Nif kazılarıyla ilgili daha ayrıntılı bilgilenmek isteyen okuyucu şu web adreslerine bakabilir:

www.nifolympus.com ve www.istanbul.edu.tr/nif

Menderes Bölgesi'nde Bir MÖ 2. Bin kenti: Çine-Tepecik

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü tarafından 27 Mart'ta düzenlenen bir diğer konferansta ise, Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Sevinç Günel, Menderes bölgesinde Çine yakınlarındaki Tepecik Höyük'te yapılan arkeolojik kazılar hakkında bilgi verdi. Günel, konuşmasında ilkin, Aydın il merkezinin güneyinde Çine Çayı'nın 1 km doğusunda yer alan Tepecik Höyük'ün coğrafi konumunu anlattı. Daha sonra ise bugüne kadarki arkeolojik çalışmalar hakkında açıklamalarda bulundu.

Höyüğün üst kısmında Hellenistik Dönem'e ait bir mezarlık alan ortaya çıkarılmıştı. Daha sonraki tabakada Karia Geometrik Dönem / Arkaik Dönem kalıntılarına ulaşılmış ve höyük Tunç Çağı'ndan Kalkolitik ve Neolitik Çağlara uzanan uzun bir yerleşim süreci bağlamında zengin buluntular vermişti.

2011 yılı kazı sezonundaki çalışmalar, 2. kültür tabakasının 2. yapı katında sürdürülmüştü. Burada 55 m uzunluğunda bir sur duvarı ve iki kule ortaya çıkarılmıştı. Yapı içinde Myken ve Geç Helas III çanak çömleği ele geçmişti. Ayrıca 2. binyıl Batı Anadolu deve tüyü rengi seramik geleneğinde kaplar da vardı. Erzak küpleri, pişmiş toprak ağırlıklar, tunç ok uçları, delgi ve iğneler de buluntular arasında yer almaktaydı. Ama en önemlisi, Hitit Dönemi'ne ait iki mühür baskısının bulunmasıydı. Mühür baskılarından birinde iki şahsın ismi yer almaktaydı. Diğer mühür baskısındaki yazının çözümleme çalışması devam etmekteydi. Ortaya çıkarılan sur duvarı Troia VI duvarından daha güçlü bir görü-

nüm sergilemekteydi. Bu duvar Miletos kenti sur duvarından da farklı özellikteydi; yerel nitelikte bir plana sahipti.

Sonuç olarak Tepecik Höyük kültürü, Batı ve Doğu kültürleri etkisi altında olmakla birlikte yerel bir kültür özelliği taşımaktaydı ve baskın özelliği, bölgeler arası ilişkilerde önemli rol oynamış Geç Tunç Çağı yerleşimi olmasıydı.

Neolitik dönemde Trakya'da yerleşim ve mimari: Gelişkin yapılardan basit çözümlere

Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün İstanbul'da düzenlenmekte olduğu "Zaman İçinde İnsanoğlunun Barınacağı Olarak Konut Seminerleri" kapsamında 28 Mart günü İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Dr. Eylem Özdoğan tarafından "Neolitik Dönemde Trakya'da Yerleşim ve Mimari: Gelişkin Yapılardan Basit Çözümlere" başlıklı bir konferans verildi.

Konuşmasına, Trakya'nın genel coğrafi özelliklerini anlatarak başlayan Dr. Eylem Özdoğan, Trakya kültürü doğu sınırının, İstanbul Boğazı'nın biraz batısından geçtiğini belirtti, hatta Yarımburgaz Mağarası yerleşmesi de bu kültürün dışında kalmaktaydı. Özdoğan'a göre Neolitik Çağ Doğu Trakya yerleşmeleri genel Trakya yerleşmeleriyle uyumluluk

göstermekteydi. Doğu Trakya'da üç ana Neolitik kazı yeri vardı: Hocaçeşme, Toptepe ve Aşağı Pınar. Bu yerleşmelerdeki mimari yapılar dal örgü tekniğiyle yapılmışlardı ve Güneydoğu Avrupa yapısı geleneğiyle benzeşmekteydi.

Dal örgü tekniğinin pek çok çeşitlenmesi vardı. Dünyanın değişik yerlerinde de dal örgü tekniği kullanılmıştı ve bunlar kendi içinde çeşitlilik göstermekteydi. Bu teknik salt yapılarda değil; ocak, ambar, vb yerlerde de kullanılmıştı. Ayrıca sadece yapıım tekniği olarak değil, kullanım amacına göre de çeşitlilik gösterebilmekteydi. Bölgedeki çağdaş geleneksel yapılarda da dal örgü tekniğinin farklı uygulama örneklerine rastlanabilmekteydi. Bazıları samanlık, çoban kulübesi, ağıl (kışla) gibi basit yapılar olabildiği gibi daha gelişkin / karmaşık yapılara da rastlanabilmekteydi.

Arkeolojik kontekstlerde esas olarak üç değişik tipte dal örgü tekniğine rastlanmaktaydı:

- 1- Zemine açılan dar kanalların içine direklerin yerleştirilmesiyle uygulanan dal örgü tekniği,
- 2- Açılan kazık yuvalarının içinin doldurulması suretiyle uygulanan dal örgü tekniği,
- 3- Kazıkların doğrudan zemine çakılmasıyla uygulanan dal örgü tekniği.

Smyrna (İzmir) Yakınlarında Birçok Kültürü Barındıran Dağ: NİF (Olympos) konferansından bir görünüm.

Dr. Eylem Özdoğan konuşmasının devamında, dal örgü tekniği uygulamasını, Aşağı Pınar yerleşmesinde yaptıkları kazı buluntuları çerçevesinde anlattı. Aşağı Pınar kazılarında kültürel süreç 9 tabakada izlenebilmekteydi. Bunlardan 8 tabaka tanımlanabilmişti. Karanovo kültürü öncesi döneme ait 8. ve 7. tabakalarda yerleşmeyi sınırlandıran bir hendek yapısı vardı. Yapı kalıntıları duvarların iç ve dış yüzeyleri sıvalıydı. Çukur tabanlı yuvarlak veya dörtgen biçimli yapılar vardı. 6. tabaka yangın tabakasıydı ve 6. binyılın ilk yarısına tarihlenmekteydi. Yerleşim planı, dairesel / yarı dairesel bir görünüm vermektedir. Duvarlarda birçok kez yenilenmiş sıva izleri vardı. Yapıların içinde asma katlara (ara katlara) işaret eden veriler bulunmaktaydı. Yapı zemini hasır ile kaplı olmalıydı ve yapı içinde silo / ambar bölümleri bulunmaktaydı. Bazı yapılarda sekiler, yükseltilmiş platformlar vardı. Yerleşim yerinde, ev ve insan biçiminin karışımı şeklinde yapılmış altınlar (sunaklar) vardı, ki bu Makedon mimarisinde yaygın bir uygulamaydı. 6. - 5. geçiş tabakası, daha basit duvar hendeğine sahip bir yerleşme görünümündeydi. Yapılarda hafif üst malzemesi kullanılmıştı. Basit kulübe şeklindeki ince duvarları vardı. Ocak, kuzey duvara bitişikti ve taban kat kat sıvanmıştı. Yangın geçirmemiş bir tabakaydı. 4. tabakada yeniden yangın izlerine rastlanmaktaydı. Bu tabakada ayrı düzende yapılar vardı. Bazı yapılar iki katlıydı; içlerinde silo ve ocaklar vardı; kırma çatılıydılar. Yapılardan biri, farklı özelliklerle diğer yapılardan ayrılmaktaydı; bu yapının kamusal veya dinsel bir yapı olması olasıydı. 3. tabakada dal örgü mimari, ince kazık deliklerine oturtulmuş direklerle oluşturulmuştu. Bu tabakada bir yapının tabanı ahşapla kaplanmıştı. 2. tabakada hem yerleşme düzeninde hem de yapı tekniğinde farklılaşmalar başlamaktaydı. Bu yapılar, çağdaş etnografik yapılarla benzeşmekteydi.

Sonuç olarak şu değerlendirmeler yapılabilir:

Doğu Trakya dal örgü tekniği, Yakın-doğu ve Anadolu'dan farklıdır. Bu teknik

Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı – 12

2001 yılından bu yana İ.Ü. Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri tarafından gerçekleştirilen arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarının değerlendirildiği toplantıların 12.si bu yıl Prof. Dr. M. Taner Tarhan Onuruna 2-4 Mayıs 2012 tarihleri arasında Vezneciler'deki Güzel Sanatlar Bölümü – Kuyucu Murat Paşa Medresesi'nde gerçekleştirilecek.

2 Mayıs 2012 Çarşamba günü saat 09.30'da başlayacak toplantıda 3 günde 9 oturumda toplam 31 bildiri sunulacak. Bildiri sunacaklar ve konuları şöyle:

Erkan Konyar, "Van-Tuşpa Kazıları".

Çiler Algül, "Eski Buluntu Yerinden Yeni Sonuçlar: Papazgölü".

Hamdi Şahin, "Dağlık Kilikia Yüzey Araştırmaları".

Mustafa H. Sayar, "Eskiçağda Çukurova: Anadolu ile Mezopotamya Arasında Kültürler Köprüsü mü, Yoksa Kültürlerin Buluştuğu Kavşak mı?".

Haluk Abbasoğlu, "Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları-2011".

İpek Dağlı, "Nympheler ve Lykia'dan Nymphelere Adanmış Kabartmalar".

Elif Tül Tulunay, "Nif (Olympos) Dağı Kazısı 2011 Yılı Çalışmaları".

Danış Baykan, "Nif (Olympos) Dağı Metalürji Verileri ve Metal Buluntuları".

Orkun Kaycı, "Aktopraklık Höyük: Kuzeybatı Anadolu'da Kalkolitik Dönem'in Başlangıcına İlişkin Bir Değerlendirme".

Arif Yacı, "2011 Yılı Gelibolu Yarımadası Yüzey Araştırması Sikkeler Buluntuları".

Mustafa H. Sayar, "Eskiçağda Trakya, B. Karadeniz, Marmara Denizi ve K. Ege Arasında Kültürleri Birleştiren bir Havzanın Eskiçağ Kültür Tarihi Bakımından İncelenmesi".

Sait Başaran, "Enez (Ainos) 2011 Çalışmaları".

Mehmet Özdoğan, "2011 Kırklareli Projesi".

Emre Güldoğan, "İTA Projesi Yüzey Araştırması".

Ufuk Kocabaş, Yenikapı Batıkları Projesi 2011 Yılı Çalışmaları".

Namık Kılıç, "Yenikapı 12 (oniki) Batığı Konservasyon Çalışmaları".

Yasemin Yılmaz, "Eski İstanbul'un Gömütlerinden Örnekler: Sirkeci-Sulukule-Yenikapı".

Şevket Dönmez, "Oluz Höyük 2011 Dönemi Çalışmaları".

Emine Dönmez, "Amasya Harşena Kalesi Kızlar Sarayı Kazısı 2011 Sonuçları".

Şebnem Yaman, "Eskiçağ Anadolu'sunda Anikonik Tapınma. İşaret Eden Bir Kültür Objesi Olarak 'Baitylos'".

Kemal Moetz, "Coğrafi Bilgi Sistemleri Çalışması: Aktopraklık".

Gülsün Umurtak, "Hacılar Büyük Höyük Kazıları-2011".

Hasan Peker, Karkamış Kazısı. 2011 Sezonundan Hiyeroglif Yazılı Belgeler".

Ozan Özbudak, "2007 Sondaj Çalışmaları Sonrasında Gelveri. Yüksek Kilise Çanak Çömleğinin Yeniden Tarihlendirilmesi".

Erhan Bıçakçı, "Tepecik-Çiftlik 2011 Yılı Çalışmaları".

Mihriban Özbaşaran, "Aşıklı 2011".

Nurcan Kayacan, Nur Balkan-Atlı, "Göllüdağ".

Sevil Gülçur, "Güvercinkaya 2011 Kazısı".

Selin Önder, "Zeus Panamaios, Zeus Labraundos ve Sinuri".

Müge Savrum Kortanoğlu, "Türkiye'de Höyük Yerleşmelerinin Korunması, Değerlendirilmesi ve Devamlılığının Sağlanması Sorunu: Tilmän Höyük Arkeolojik Park Örneği".

Fethiye Sarıpehlevan, "Sualtı Arkeolojisi".

ISTANBUL ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ

ARKEOLOJİK KAZI VE
ARAŞTIRMALAR TOPLANTISI 12

Prof. Dr. M. Taner Tarhan onuruna

Neolitik Dönemde Trakya'da Yerleşim ve Mimari: Gelişkin Yapılardan Basit Çözümlere konferansı dinleyicileri.

bölgede Demir Çağı'na kadar kullanılmıştır; hatta günümüzde dahi yer yer kullanılmaya devam edilmektedir. Bölge, taş mimari ile dal örgü mimari arasında bir geçiş bölgesidir. Dal örgü tekniği, tek düze bir uygulama göstermez, değişik tekniklerin uygulanması söz konusudur. Yuvarlak planlı, sepet örgü tekniğiyle yapılmış yapılar genellikle çukur tabanlıdır ve ortada taşıyıcı bir direk bulunur. Yerleşme düzeninde belli bir plan gözetilmiştir. 5. tabakada yerleşim yenilenmiş, 1500 mÇ'ye yayılmıştır. 4. tabakada yapı tekniğinde belirgin bir değişim görülür; yaşam zemini tıraşlanmış bir görünümündedir.

Marmaray-Metro Kazıları'nda son gelişmeler

İstanbul Üniversitesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı konferansları kapsamında 17 Nisan günü, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Zeynep Kızıltan "Marmaray-Metro Kazıları'nda Son Gelişmeler" başlıklı bir sunum yaptı. Kızıltan, üniversitenin Protohistorya Refik Duru Laboratuvarı'nda verdiği konferansta, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü denetiminde yürütülen Marmaray-Metro kurtarma kazılarındaki son gelişmeler hakkında bilgi verdi.

Zeynep Kızıltan konuşmasının başlangıcında, İstanbul'da inşası devam etmekte olan Marmaray-Metro Projeleri

kapsamındaki raylı toplu ulaşım ağı çalışmalarına ilişkin ayrıntılı bilgiler verdi. Daha sonra İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü başkanlığında 2004 yılında başlayan arkeolojik kazılardaki son gelişmeleri anlattı. Proje çalışmaları kapsamında Üsküdar, Sirkeci ve Yenikapı'daki istasyon çalışmaları aynı zamanda birer kurtarma kazı alanları olmuştur; fakat kendisi konuşmasında esas olarak Yenikapı'daki arkeolojik kazılar üzerinde duracaktı.

Yenikapı'da 58.000 mÇ alanda, deniz seviyesinin +3 metre üzerinde başlayan arkeolojik kazılar sırasında, +3 metre ile -1 metre arasında Geç Osmanlı Dönemine ait kültür dolgusunda 19. yüzyıla tarihlendirilen küçük imalathaneler ve işliklere ait mimari kalıntılar ile sokak

dokusu bulunmuştu. -1 metre ile -6,30 metre arasında, Erken Bizans Dönemi'nin en büyük liman olan Theodosius Limanı gün ışığına çıkarılmıştı. Roma İmparatorluğu'nun büyüyen yeni başkentinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere Marmara Denizi kıyısına I. Theodosius (379-395) tarafından Lykos (Bayrampaşa) Deresi'nin ağzına yaptırılan Theodosius Limanı'nın, küçük gemi ve teknele- rin barındığı bir liman olarak 11. yüzyıla kadar kullanılmaya devam edildiği yapılan kazılarda elde edilen ve 7-11 yüzyıllara tarihlenen gemi kalıntılarının anlaşılmaktaydı. Üç ayrı bölgede sürdürülen kazılarda Marmaray kazı alanında 13, Metro kazı alanında 22 olmak üzere değişik ölçü ve tipte 5-11. yüzyıllara tarihlendirilen 35 tekne kalıntısı gün ışığına çıkarılmıştı. Dünya'nın en geniş repertuarına sahip antik tekne koleksiyonlarından birini oluşturan Yenikapı batıkları, Bizans Dönemi gemi tipolojisi, gemi yapım teknolojileri ve bu teknolojinin gelişimine ilişkin önemli bilgiler sunmaktaydı.

Kazı alanında 2011 yılının Haziran ayında ortaya çıkartılan Yenikapı 35 adlı Batık, Theodosius Limanı kalıntıları arasında çok özgün bir yere sahipti. Kalıntının mevcut uzunluğu yaklaşık 15 m, mevcut genişliği ise 5 m idi. Batığın yü- kü içinde değişik tiplerde amphoralar yer almaktaydı. Boyutları açısından limanda bulunan en büyük kargo gemilerinden biriydi ve ahşap özellikleri açısından ise bulunan en sağlam batık özelliğine sa-

Marmaray-Metro Kazıları'nda Son Gelişmeler konferansı dinleyicileri.

Türkiye'deki Arkeolojik Çalışmalara İtalyan Katkısı Sempozyumu – 3 dinleyicileri.

hipti. İlk veriler ışığında batığın MS 4-5. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir.

Yenikapı'da çıkarılan gemi kalıntılarını üç ana gruba ayırmak mümkündür: kadirgalar, gemiler ve tekneler. Gemilerden 30'u yuvarlak yapılı ticaret gemisi, diğerleri de uzun yapılı savaş gemisiydi. Bu buluntular, gemi inşa evriminin aydınlatılması açısından eşsiz bilgiler sunmaktaydı. Kazı alanında ayrıca gemilerin yanaştığı, çoğu 5-11. yy. arasına tarihlenen çok sayıda iskele kalıntısı da tespit edilmişti. Bazı gemiler yükleriyle birlikte batmış ve zengin buluntularıyla ele geçirilmişlerdi.

Yenikapı kazı alanının batısında yer alan ve günümüzde 100 Ada olarak isimlendirilen bölgede sürdürülen kazılarda da; deniz surları, büyük taş bloklardan inşa edilmiş rıhtım, dalgakıranın bir bölümü gibi, limanın karadaki mimarisi-ne ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştı.

Ayrıca, liman alanının üst kısmında 13. yy.a tarihlenen üç nefli bir de kilise bulunmuştu ve kilisenin çevresinde 12-13. yy.lara tarihlenen 13 adet de mezar mevcuttu.

Yenikapı'da bugüne kadar kayıt altına alınmış 35.000 civarında buluntu ele geçirilmişti. Bunlar arasında çapalar, yelken aksesuarları, makara ve halatlar, matkaplar, amphoralar, pişmiş toprak levhalar, günlük yaşama ait ahşap kaplar, deri ve ahşap sandaletler (ki bazıla-

rının üzerinde yazılar vardı), tarak vb türden 2500 ahşap malzeme, oyun taşları, ağırlık ve kandiller, pişmiş toprak kaplar, altın objeler, altın-tunç sikkeler vardı.

Limanda ayrıca binlerce hayvan iskeleti bulunmuştu. At iskeletlerinde yapılan incelemelerde bunların yük taşımakta, binicilikte ve kasaplık olarak kullanıldıkları anlaşılmıştı. Hayvanların beyinleri besin olarak tüketilmiş, deve kuşu eti de yenmişti.

Limana buluntuları arasında Arkaik ve Klasik Dönemlere ait (MÖ 6.-4. yy.lar arası) malzemeler de yer almaktaydı fakat bunların buraya nasıl geldiği henüz belirlenememişti; konu tartışılmaktaydı.

Theodosius Liman tabanı dolgusu altında devam eden kazılar sırasında, günümüz deniz seviyesinin yaklaşık -6,30 metre altında Neolitik Çağ'a ait basit taş temelli dal örgü mimari kalıntılar ile bu kalıntıların çevresinde büzülmüş (cenin) pozisyonunda ve urne gömütler ortaya çıkarılmıştı. Bu bölgede 2011 yılı başlarında Neolitik Çağ mezar mimarisi içinde oldukça nadir görülen ahşap kullanımı ile karşılaşmıştı. Bu yeni gömütte ölünün altında paralel ince ahşaplar belirli aralıklarla yerleştirilmiş ve bunun üzerine ise gövde yatırılmış ve ölünün üstü dikey pozisyonunda olasılıkla yekpare geniş bir ahşap ile kapatılmıştı. Ahşaptan oluşturulmuş bu gömüt mimarisinin

yakın benzeri henüz bilinmemektedir. Mezarlarda boncuklar, ahşap bir figürin ve ahşap tıka da ele geçirilmişti.

Yenikapı Neolitik yerleşmesi, Tarihi Yarımada'nın yerleşim tarihi günümüzden yaklaşık 8500 yıl geriye taşınıyor. Bu alandan elde edilen Neolitik Çağ buluntuları, İstanbul bölgesi Neolitik Çağ toplulukları olarak adlandırılan "Fikirtepe Kültürü" ve "Yarımurgaz 4" evresi ile yakın benzerlik göstermekteydi. Neolitik tabakada bir de bataklık alana rastlanmıyordu. Buradaki yerleşim Marmara'nın henüz göl durumunda olduğu döneme tarihlenmekteydi. Kabuklu ağaçların kullanıldığı dal örgü mimarisi burada da görülmekteydi. Son dönem kazılarında 350-400 mç bataklık alanda çok sayıda ayak izi ortaya çıkarılmıştı. Bu alanda bol miktarda bitki kalıntıları, meşe ağacı kökleri, incir ağacı kalıntıları ele geçirilmişti.

Theodosius Limanı kalıntıları, antik kent ile Neolitik kültür katı arasında tabakalaşmış deniz dolguları, Marmara Denizi'nin son 10 bin yıl içinde geçirdiği değişimlerin anlaşılabilmesi açısından son derece önemli bulgular sunmaktaydı. Yenikapı kazılarında jeoarkeolojik çalışmalar da yapılmış, denizel istifin üst kısmının, Bizans Dönemi liman yapımı sırasında dökülen açık sarı kumlar ile temsil edildiği saptanmıştı. Bu istif, sıg bir kıyı ortamını temsil eden, yer yer ince kum içeren esasen ince taneli sedimentleri depoladığı 8 birimden oluşmaktaydı. Alt kesimde gri killerin altında yaklaşık 1 m kalınlıkta kavrı kırıklarından ve kumlardan oluşan bir birim yer almaktaydı. Neolitik ve Demir Çağı'na ait mimari ve yerleşim kalıntıları bu kavrılı kum seviyesinin altında bulunmuştu. Jeolojik bulgular, kıyı çizgisinin birkaç kez yer değiştirdiğine işaret etmekteydi.

Sonuç olarak Marmaray-Metro Kazıları, İstanbul'un binlerce yıllık süreç içinde geçirdiği kültürel, sanatsal ve jeolojik değişimi, gemi teknolojisi, kent arkeolojisi, jeo-arkeoloji, osteo-arkeoloji, arkeobotanik, sanat tarihi, deniz ticareti, filoloji ve dendrokronoloji konularında önemli belgeler sunmaktaydı.

Bilimsel yayının değeri nasıl belirlenmelidir?

Bilimsel bir yayını, bir makaleyi veya kitabı değerli veya değersiz kılan "yaratıcılık bölüneni"nin miktarıdır. Yaratıcılık bölüneni, iki bileşenden oluşur; bunlardan birincisi, "yeni bilgi", ikincisi ise "yeni kuram"dır. Öyleyse bu bölünen cebirsel olarak,

Yaratıcılık bölüneni = yeni bilgi + yeni kuram biçiminde ifade edilebilir.

Şimdi, bir bilimsel araştırmaya başlarken mevcut olan "eski bilgi" ile "eski kuram" bileşenlerinin de "birikim bölüni"ni oluşturduğunu varsayarsak ve bilimsel bir yayının (yarı niteliksel-yarı niceliksel) değerini belirlemek istersek,

Bilimsel yayının değeri = (yeni bilgi + yeni kuram) / (eski bilgi + eski kuram) eşitliğinden yararlanmak gerekeceği açıktır.

Bu eşitlik bize neler söyler?

1. Eğer bilimsel bir yayın, sadece "birikim bölüni" [eski bilgi + eski kuram] üzerine kurulmuşsa ve "yaratıcılık bölüneni" [yeni bilgi + yeni kuram] sıfıra eşitse, mevcut bilgi ve kuram düzeyine herhangi bir katkı sağlamadığı için değersizdir.

2. Eğer bilimsel bir yayın, "birikim bölüni"ni oluşturan bileşenlerden "eski bilgi" ile "eski kuram"dan en az birini içerirken [ki bu zorunludur], "yaratıcılık bölüneni"ni oluşturan bileşenlerden "yeni bilgi" ile "yeni kuram"dan da en az birini içeriyorsa, mevcut bilgi veya kuram düzeyine şu veya bu miktarda katkıda bulunduğu için değerlidir.

Ayrıca şunu da vurgulamak gerekir ki bir kuram, bunu teşkil eden bilgilerden çok daha önemli olduğu için, "yeni bilgi"ye 1 puan verilirken, "yeni kuram"a meselâ 1000 puan verilmelidir.

Bilim tarihi açısından asıl önemli olan bilimsel yayınlar, "yaratıcılık bölü-

neni" bulunan veya yüksek olan yayınlardır. Bu nedenle bilim adamlarının, [pedagojik gereksinimleri karşılamak dışında] "malumu ilam eden yayınlar"dan mümkün olduğu ölçüde kaçınmaları ve yeni bir bilgiye ve/veya yeni bir kurama ulaşmadan yayın yapmamları gerekmektedir.

Peki, ama "yaratıcılık bölüneni"nin mevcudiyeti, sadece bilim insanlarının bireysel yeteneklerine mi bağlıdır?

Hayır!

Malum olduğu üzere, bilimsel etkinliklerin, çoğu zamanlarda ve zeminlerde özgür bir biçimde yürütülmesi mümkün değildir; çünkü bilginler camiası, sürekli olarak [yaşlı meslektaşların mevkiini talep etme ve yerleşik paradigmayı değiştirme tehdidinden ötürü] cemaat-içi ve [evrensel hakikati bulma ve toplumsal faydayı öneme iddialarından ötürü de] cemaat-dışı baskılara maruz kalır ve bu yüzden muhtelif türden iktidar odakları tarafından denetim altına alınmaya çalışılır. Ancak bütün bu denetleme girişimleri, bilginlerin bireysel iradesi ve çıkarları gereği bu iradeyi destekleyen "muhte-

mel iktidar ortakları"nın toplumsal iradesi sayesinde süreç içinde aşılabılır.

Bu nedenle aslında "eskinin mevcut iktidarı ve ortakları", bilerek veya bilmeyerek "Eski Bilgiler" ile "Eski Kuramları", yani "Birikim Bölüni"ni, "yeninin muhtemel iktidarı ve ortakları" ise "Yeni Bilgiler" ile "Yeni Kuramları", yani "Yaratıcılık Bölüneni"ni destekler. Bir dönemde bilimsel bilginin durağan veya devingen hale gelmesi, söz konusu tarafların, psikolojik ve sosyolojik boyutlarda gerçekleştirmiş oldukları çetin savaşımın sonuçlarına bağlıdır. "Birikim Bölüni"ni destekleyenler, "Yaratıcılık Bölüneni"ni destekleyenlerden daha kararlı ve başarılı çalışırlarsa, bilgi üretme süreci yavaşlar veya durur, bunun aksine "Yaratıcılık Bölüneni"ni destekleyenler, "Birikim Bölüni"ni destekleyenlerden daha kararlı ve başarılı çalışırlarsa bilgi üretme süreci devinime geçer veya hızlanır.

Sonuç itibarıyla denilebilir ki "bilimsel yaratıcılık", doğası gereği sosyopolitik süreçlerle yakından ilişkilidir ve bu yüzden Türk Üniversiteleri'nin, "İLK BEŞYÜZ" arasına girmesi gerçekten arzu edilirse, öncelikle bilim insanlarını cemaat-içi ve cemaat-dışı baskıların caydırıcı etkilerinden koruyacak idari tedbirlerin alınması gerekir.

Dilime Göre

Dil ve Gazi Hz. ve Neyzen Baba üzerine

Çarşamba Toplantıları'ndan bir anekdot daha...

Vasfi Rıza Zobu'ya, Gazi Hazretleri ile Neyzen Tevfik (Kolaylı) arasındaki yakınlığı soracak olduydum bir gün; aman sormaz olaydım! "Onların hepsi uydurma; hiçbirine inanma!" deyiverdi, elini bana doğru alaylı bir şekilde sallayarak... Allahallah, ezberimiz bozuldu resmen!

Yani, Neyzen Baba bir somun ekmeği, evvela iki okka rakının boca edildiği büyücek bir tasta ufalayıp sonra da Gazi'nin şaşkınlıktan büyüyen gözlerine baka baka kaşıklamadı mı! Peki, ikisinin seyrettiği bir filmin ardından, Gazi Hazretleri'nin, "Filmin konusunu nasıl buldun baba?" şeklindeki sualine, Neyzen'in cevap olarak: "Paşam, zaten bu devirde herkes kurtardığını..." dediği de mi yalan!

Meşhur fıkradaki gibi, kim uyduruyor bunları beyav!

Haliften bir küfür ya da okkalı bir fırçayı göze alarak, son olarak şunu sorabildiğimi hatırlıyorum: Peki, halaskârımız ile rintlerin şahı hiç karşılaşmadılar mı? Türk tiyatrosunun pirine göre, karşılaşmışlar karşılaşmasına; ama sadece bir kez, o da Neyzen Baba'nın huzurda bir-iki dakika ney üflemesinden ibaretmiş... Anlaşılan, millet olarak yakıştırmalara bayılıyorruz!

Neyse, Vasfi Rıza Zobu'dan yüz bulamayınca, bu kez de **Necdet Mahfi Ayrıl**'ın pırlıl pırlıl zekâsına sarıldım: "Hocam, mümkünse Neyzen'le alakalı, 'kitaplara geçmemiş' bir hatıranızı öğrenebilir miyim?" 1990 senesi itibarıyla aralıksız

altmış sene şano tozu yutan (!) ve kusursuz bir İstanbul beyefendisi olan Necdet Mahfi Bey'in iyi gününe denk gelmiş olmalıyım ki "Peki, bir tane anlatayım." dedi ve anlattı...

Ben de aklımda kaldığı kadarını sizinle paylaşıyorum...

Necdet Mahfi, Neyzen'i bir ikinci vakti ayık görünce çok şaşırır ve "Artık az içiyoruz galiba üstat!" diye takılır ona... Neyzen de "Evet delikanlı, bu işin de çaresini buldum sonunda; nasıl yaptığımı da anlatayım istersen?" der ve hemen, az içmenin çaresi olan büyük keşfini anlatmaya koyulur: "Evvela, bir Fahrettin Kerim alıp eve geliyorum; odaya girer girmez, kapıyı içerden kilitleyip anahtarı da içerdeki büyük küpün içine atıyorum! Senin anlayacağın kendimi odaya hapsediyorum ve aslan sütünü de tadına vara vara, bir güzel bitiriyorum. Bir şişe rakı kesmiyor beni ve daha çok içmek istiyorum elbette... İstemesine istiyorum da ne mümkün; kapı kilitli ve ben de bu halimle, iki metrelik küpün içinden mümkün değil o anahtarı alamam! Senin anlayacağın, dışardan biri *-feryadımı duyup-* gelir de kapıyı açarsa (bazen de kırıyorlar!) hürriyetime kavuşabiliyorum ancak! Bu arada da içmemiş/içememiş oluyorum işte!? Fena bir yol mu bulmuşum ha, ne dersin!?"

İnanmayan gözlerle bakmamdan bir anlam çıkarmaya çalışan Ayrıl Hoca'nın, "Yahu, zaten ben de pek inanmamıştım bu işe; ama Neyzen bu, ne vakit ne yapacağı belli mi olur!" diyen tiz sesini, seneler sonra hâlâ duyar gibiyim...

Hoş kalın!..

[SIC]

Batı dillerindeki imlada, köşeli/kırık parantez içine alınan "**SIC**", "Alıntının içerdiği imla ya da gramer hataları aktarırken yazarın hatalarını aynen aldım; bunun sorumluluğu benim değildir." anlamına gelir. Bir de *-gene buna yakın olarak-* "Bu imla genel kabullerle örtüşmüyor; ama ben bunu böyle yazıyorum." demektir.

Mesela, "**Yahya Kemal'in san'at [sic] anlayışındaki en mühim nokta...**" ibaresindeki "**san'at**" kelimesi, **TDK**'nin *Yazım Kılavuzu* yanında, *Dil Derneği'nin Yazım Kılavuzu*'nda ve *Ana Yazım Kılavuzu*'nda bu şekilde geçmemektedir. Nedir, yazar bunu *-herhangi bir sebepten dolayı-* eski imla ile yazma gereği hissetmiştir. Edebiyatımızda bu şekilde bir uygulama olmasına rağmen; yabancı bir metinde tesadüf ettiğinizde, "**Bu ne yahu!**" dememeniz ve bu konuda bilgi sahibi olmanız için belirtmek istedim sadece... (Malumatturuşluğumu bağışlayın!)

Gelelim, başlıktaki Latince sözün anlamına...

"**Sic transit gloria mundi...**", "Böyle geçer dünyanın ihtişamı-Dünyadaki gücün de şanın da geçicidir..." anlamına gelmektedir ve yeni seçildiğinde Papa'ya, Romalılarda ise İmparator'a söylenirdi bu özlü söz... Bizde de buna benzer bir söz vardır: "**Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah (c.c.) var!**"

Mini pusula: *Sic*, "böyle"; *transit*, "geçmek-gitmek"; *gloria*, "ihtişam"; *mundi*, "dünya".

Çetin Ceviz Problemleri

Bu köşemizde, eğlenceli zekâ oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular, çıraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan 3 okurumuza Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Prof. Dr. Cahit CAN'ın "Türk Hukukunun Kökenleri ve Türk Hukuk Devrimi" adlı kitabını hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 19 Mayıs 2012 tarihine kadar e-posta, faks veya posta ile dergi adresine ulaşmalıdır.

Çıraklık

Bir iş yemeğinde 3 çeşit ana yemek sunuluyor: döner, lüfer ızgara ve tavuk fırında.

Katılan davetlilerin:

1. Birisi ne et, ne balık ne de tavuk yer.
2. Hiçbiri üçünü birden yemez.

3. Yedisi et yemez.
4. Altısı balık yemez.
5. Beşi tavuk yemez.
6. Dördü ne et ne de balık yer.
7. Üçü ne et ne de tavuk yer.
8. İkiisi ne balık ne de tavuk yer.

Yemekte kaç kişi var?

Kalfalık

Muhasebeci olan baba ilkokulda okuyan çocukları Ali, Ayşe, Ahmet, Ayla'yı çağırır; "Gelin bakalım. Toplamayı öğrenip öğrenmediğinizi kontrol edeceğim" diyerek, defterlerine önce 4 rakamlı birer sayı yazmalarını sonra da bu sayının son rakamını alıp başa yazmalarını ister. "Tamam. Şimdi de yazdığınız bu dört rakamlı iki sayıyı toplayın ve bana bulduğunuz sonucu söyleyin" der. Çocukların cevapları:

Ali: "8612", Ayşe: "4322", Ahmet "9867" ve Ayla: "13859".

Baba: "Yalnız Ahmet'in sonucu doğru" der.

Baba bu sonuca nasıl vardı?

Ustalık

Açılış günü konuşmasında kliniğini tanıtan, bilmece sever bir yönetici söze şöyle başlıyor; "Kliniğimizdeki doktor ve hastabakıcı sayısı, ben dahil, 16 kişidir. Şimdi size kadromuz ile ilgili bazı bilgiler vereceğim. Bunlara ben dahil edilsen veya edilmesem de sonuç değişmez.

1. Doktordan çok hastabakıcı var.
 2. Erkek doktor sayımız erkek hastabakıcı sayımızdan fazladır.
 3. Kadın hastabakıcı sayımız ise erkek hastabakıcı sayısından azdır.
 4. En az bir doktorumuz bayandır"
- Konuşmayı yapan yöneticinin cinsiyeti ve mesleği nedir?

Nisan ayı cevapları

Özür notu: Ustalık sorusunda, 3 numarada verilen bilgide bir yanlışlık yaptığımı yeni fark ettim. Başta 'Ustalar' olmak üzere tüm "Çetin Ceviz" severlerden özür dilerim.

Bu soruyu, düzeltilmiş şekliyle, Mayıs ayı sayısında bulacaksınız.

Çıraklık

İki soyguncu kayıkla karşıya geçer, birisi kayığı geri getirir. Bu kişi üçüncü soyguncuyu kayığa alarak karşı kıyıya geçirdikten sonra kayığı geri getirir. İki turist kayığa biner ve karşıya geçer. Turistlerden biri, bir soyguncuyu kayığa alarak karşı kıyıya geri döner. Soyguncu iner ve 3. turist kayığa biner. İki turist karşıya geçer. O kıyıda 3 soyguncudan biri kayığa biner, iki sefer yaparak, geride kalmış olan soyguncuları karşı kıyıya getirir.

Kalfalık

Dördü as olmak üzere toplam kart sayısını $(x + 4)$ olarak yazalım. 4 as çekme olasılığı:

$4/(x + 4) \cdot 3/(x + 3) \cdot 2/(x + 2) \cdot 1/(x + 1) = 1/1001$ (1) olur. Öte yandan $4 \cdot 3 \cdot 2 \cdot 1 = 24$ olduğundan (1) eşitliğinden, $x > 4$ olması gerektiğini göz önüne alarak çok kaba bir yaklaşıklıkla, $x^4 \leq 24000$ olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre, kabaca $x^4 \leq 154$ olduğunu ve dolayısı ile $x \leq 12$ ileri sürebiliriz.

Bununla beraber:

$(x + 4)$, $(x + 3)$, $(x + 2)$ ve $(x + 1)$ terimlerinin 1001 sayısının çarpanları olduğunu ve $1001 = 7 \cdot 11 \cdot 13$ şeklinde çarpanlarına ayrılabilceğini göz önüne alarak, parantez içindeki terimlerin hiçbirinin 5 sayısının katı olamayacağını anlarız.

O halde;

$x = 10$ olmalıdır.

Dolayısı ile masada 14 iskambil kağıdı vardır.

Fareler, Onarımsal tıpla tepeden tırnağa yenilenebiliyor!

Farelerle yapılan 3 ayrı rejenerasyon çalışmasında; kıl folikülü, göz ve kalp hücrelerinde normal fonksiyonların korunduğu gözlemlendi...

20. yy'ın sonunda, hasar görmüş dokuların onarılması inanılması güç bir düşüncüydi. Thomas Hunt Morgan, toprak solucanlarıyla yaptığı çalışmanın insan dokularına aktarılması fikrinden iyice umudunu kesmiş ve kalıtım çalışmak üzere bu alanı terk etmişti. Her ne kadar, 1933'te kromozomların kalıttaki rolleriyle ilgili çalışmaları Nobel Ödülü almış olsa da bugün yaşasaydı, onarımsal tıp alanındaki gelişmeler onu da cezbederdi şüphesiz.

Bu ay, Nature dergisinde yayımlanan 3 çalışmada da görülmüş ki farelere aktarılan yeni hücreler, hasta hücrelerle yer değiştirebiliyor ve bu hücrelerin normal fonksiyonları devam ettiriliyor. Bu türden çalışmalar araştırmacıların klinik deneyimleri üzerinde bir görüş elde etmeleri açısından çok önemli.

Saç tellerinin yeniden filizlenmesi

Nature Communications' da yayınlanmış bir çalışmaya göre Japon araştırmacılar fareler üzerinde çeşitli tipte kıl kökleri oluşturmayı başardı. Normal farelerden ve kelliğe yaşayan insanlardan alınan kök hücreleriyle yapılan çalışmada, tüysüz fareler üzerinde saç folikülleri yeniden canlandırıldı. Çalışmaya öncülük eden ve onarımsal tıp alanında çalışmaları bulunan Takashi Tsuji (Tokyo Bilim Üniversitesi), kullanılan tekniğin insanda - erkek bireylerde kelliğin tedavisinde iyi bir model olabileceğini öngörüyor.

Denemelerde, özel bir naylon kılıf kullan Japon araştırmacılar, saç kökünün deri katmanları boyunca devam etmesine yardımcı olarak farelerdeki greftlerin (doku yaması) % 94'ünde saç telinin deri dışına çıkabilmesini sağladılar. Saç telleri, 2 ila 5 haftada oluşturularak, normal saç teli davranışı sergilendi. Saç telinin normal büyüme döngüsüne sahip olan

Biyomühendislik teknikleriyle tüysüz farelere transplante edilen kıl kökü hücrelerinin büyümesiyle fareler üzerinde kıl oluşumu görülüyor.
Takashi Tsuji/Tokyo Bilim Üniversitesi

bu yeni saç telleri, deri altında kas ve sinirlerle de bağlantılar kurmayı başardı.

New York Üniversitesi'nden Dermatolog Mayumi Ito, bunun insan hücreleri kullanılarak kıl foliküllerinin oluşturulduğu ilk çalışma olduğunu söylüyor. Tekniğin verimli olabilmesi açısından araştırmacıların daha fazla sayıda kıl folikülü oluşturup büyütebildiklerini de göstermeleri gerektiğini sözlerine ekliyor.

Gece görüşü

Onarımsal teknikler kullanılarak yapılan bir diğer çalışma da retinada (gözün ışığa duyarlı olan kısmı) ortaya çıkan ve kalıtsal bir hastalık olan konjenital kalıcı gece körlüğü üzerine...

Robin Ali (University College London) ve çalışma arkadaşları, gece görüşünde rol oynayan çubuk hücre öncüllerini, - transducin proteininden (loş ışıkta görüşün gerçekleşmesi için gerekli bir protein) yoksun retina içerisine transplante etmişler. Normalde 6 milyon çubuk hücre içermesi gereken her bir göz içerisine yaklaşık 26000 yeni çubuk hücresi yer-

leştirilmiş. Sonunda bu hücrelerden yalnızca % 10-15'i retina içerisine bütünlenebilmiş. Ancak bu kadar hücre ile bile görüşün iyileştirildiği kayıtlara geçmiş.

Araştırmacılar, transplante edilen hücrelerin etkinliğini ölçmek için de bir kontrol sistemi geliştiriyorlar ve farelerin önüne siyah ve beyaz çizgileri yer değiştirerek dönen bir izgara koyup değişen seviyelerdeki kontrast farkından yararlanıyorlar. Hücre transplantasyonu gerçekleştirilmeyen kör farelerle onarımsal tedavinin uygulandığı fareler arasındaki görüş farklılığına dayanan bu sisteme göre değerlendirme yapılıyor. Sonunda görülüyor ki, çubuk hücrelerinin transplante edildiği fareler kaçmak için görsel ipuçlarının kullanıldığı labirenti de daha kısa sürede terk ediyor.

Robin Ali, klinik deneyimlere geçmeden evvel daha başka hayvan deneyimlerinin de gerekli olduğunun üzerinde duruyor. Ali ve çalışma arkadaşları şu sıralar, başka bir retina hücresi olan koni hücrelerindeki hasara bağlı maküler dejenerasyon modeli üzerinde embriyonik kök hücrelerle deneyimler yapmakla meşgul...

Kalp atışları

Elbette kök hücre transplantasyonu her zaman sorunsuz bir şekilde ilerlemiyor, hücreler istenen dokuya entegre olmadıkları takdirde tümör bile oluşturabiliyorlar. Bu tür sorunlarla karşılaşmamak için araştırmacılar, gelişimini tamamlamış yetişkin hücreleri yeniden programlayarak öteki hücre tiplerine geçiş yapabiliyorlar. Kaliforniya, San Francisco Üniversitesi'nden (UCSF) araştırmacıların, bu teknikle kardiyak fibroblast hücrelerini kullandıkları çalışmaları da yine Nature dergisinde yayımlanan makaleler arasında.

UCSF Gladstone Kardiyovasküler Hastalıkları Enstitüsü Müdürü Deepak Srivastava'nın öncülüğündeki çalışma grubu, kardiyak fibroblast hücrelerini yeniden programlayarak, kardiyomiyosit (kalp krizleri sonucu kalıcı olarak kaybedilen kas hücreleri) elde etmeyi başarmışlar. Taşıyıcı vektör olarak retrovirüsle-

Petri kabında kök hücre kültürü

rin kullanıldığı çalışmada yeniden programlamayı teşvik eden transkripsiyon faktörleri yetişkin farelerde kardiyak fonksiyonunu geliştirmişler. 2003'te Srivastava ve arkadaşlarının, transkripsiyon faktörlerinden GATA4'te keşfettikleri mutasyonla birlikte başlıyor çalışmalar. Srivastava, hergün kendisini 'Klinikte neler yapabilirim?' sorusuyla motive ettiğini söylüyor.

Onarımsal tıp alanında çalışmalar yapan bir başka araştırmacı da Robert Lanza. Santa Monica, Kaliforniya'da 'Advanced Cell Technologies' isimli bir biyoteknoloji firmasında idari yönetici olan Lanza, onarımsal tıbbın Morgan'ın devrinden bu yana uzun bir yolculuğu olduğunu belirtiyor ve bu alanın çok fazla yeni gelişmeye gebe olduğunu da sözlerine ekliyor. 'Özetlenen bu 3 çalışma buzdağının yalnızca görünen yüzü. İleride hekimler geriye bakıp da; insanların kelliği problemi yaşadığını görüp şaşırarak; körlüğe çare bulunamadığı zamanlardan hayretle bahsedecekler; vasküler hastalıklar yüzünden insanların bacaklarını kaybettiğine inanamayacaklar ve tüm bu sağlık sorunlarının üstesinden bir hücre enjeksiyonu ile gelecekler.' diyen Lanza'nın onarımsal tıptan beklentileri büyük...

Kaynak: Nature

Çeviren: Müşra ZEREN

Şimdiye kadarki en geniş tüylü dinazor Çin'de bulundu

Bilim adamları kuzey Çin'in Liaoning bölgesinde dünyanın en uzun tüylü dinozoru olan yeni bir dinazor türünü keşfettiler. Perşembe günü Çin Bilim Akademisi altındaki Omurgalılar Paleontoloji ve Paleoantropoloji Enstitüsü tarafından açık-

lanan bir bildiriye göre bulunan tür *Tyrannosaurus rex*'e yakın bir türdür. Adı "Yutyranus huali", Latince ve Çince'nin birleşimidir ve "güzel tüylü canavar" anlamına gelmektedir.

Bölgede daha önce keşfedilen fosiller gösteriyor ki küçük dinozorların kuşlara benzer tüyleri vardır fakat açıklamalara göre aynı bölgedeki yeni *tyrannosaurus* id'in üç adet fosil numunesi gösteriyor ki en azından daha geniş bir dinozordur ve tüylü bir deriye sahiptir.

Çinli ve Kanadalı bilimadamları *Nature* dergisinin bu haftaki konusunda bu yeni keşfi yayınladılar.

Yutyranus'un yaklaşık 125 milyon yıl öncesinde erken Cretaceous dönemi (tebeşir dönemi) boyunca yaşamış olduğuna inanılıyor.

Çalışmanın başyazarı ve enstitüde araştırma görevlisi olan Profesör Xu Xing Yutyranus tüylerinin basit filamentlerden oluştuğunu söylemektedir. "Onlar kalın tüylerle kaplı büyük bir kuştan daha çok ince tüylerle kaplı günümüzdeki yavru civcivlere benziyorlar."

Araştırmacılar yetişkin bir Yutyranus'un yaklaşık 9 metre uzunluğunda ve yaklaşık 1400 kilogram ağırlığında olduğunu varsayıyorlar. Bu, onların *Tyrannosaurus rex*'e kıyasla daha küçük olduklarını gösteriyor fakat önceden bilinen tüylü dinozorların en büyüğünden yaklaşık 40 kilogram daha ağır olduklarını da bildiriyorlar. Açıklama şöyle devam ediyor: "Yutyranus'un büyük boyutları ve tüylerinin ince yapısı uçmalarını imkânsız hale getiriyor. Fakat bu tüylerin başka önemli işlevleri de olabilir: Sıcak tutmak için yalıtımı sağlamak gibi."

Çalışmada yer alan Kanadalı palaentolog Dr. Sullivan ilkel tüylerin uçabilmekten ziyade ızalasyonu sağlamak için olabileceği düşüncesinin uzun zamandır ortalıkta olduğunu söylemekte. Bununla birlikte; büyük vücutlu hayvanlar genellikle sıcaklığı kolaylıkla muhafaza edebilirler ve aslında yüksek sıcaklıkla ilgili daha fazla potansiyel problemleri vardır. Bu durum geniş ve tamamıyla tüylü olan Yutyranus'u bir sürpriz haline getirir.

Bildiriye göre açıklama iklimle alakalı olabilir. Cretaceous döneminin genellikle çok ılık olmasına rağmen Yutyranuslar hava sıcaklığının bir şekilde daha serin olduğu düşünülen erken Cretaceous döneminin orta zamanlarında yaşadılar. Xu: "Yutyranusların dinazorların boyut aralığını önemli ölçüde artırdığını" ve "bunun için kesin tüy kanıtlarının olduğunu" söylüyor. Bu tüylerin birkaç yıl öncesinde bile birçok bilim adamının tahmin ettiğinden, en azından etçil dinozorlar arasında, daha geniş olması mümkündür.

Kaynak: China Daily

Çeviren: Hazan GENÇAY

İlk ateşi bir milyon yıl önce kullandılar

Güney Afrika'daki bir mağarada bulunan yanmış kemikler ve bitki külleri, modern insanın atalarının ateşi bir milyon yıl önce kullanmaya başlamış olabileceğine işaret etti.

Proceedings of the National Academy of Sciences dergisinde dün yayımlanan araştırmaya göre, modern insanın atalarından *Homo erectus*'un bir milyon yıl önce ateşi yemek yapmak için kullanmaya başlamış olabileceği belirtildi.

Bilim insanları, elde edilen bulguların, insan benzeri canlılarda ateşin ilk kez

kullanılmaya başlandığını gösteren deliller olduğuna dikkat çekti.

Araştırmacılar, ilk insanların ateşi kullanmayı öğrenmeleri sayesinde, acımasız iklim koşullarında hayatta kalmayı başardıklarını, daha da önemlisi gıdaları pişirerek, sakladıkları besin değerinden faydalanma şansını yakaladıklarını belirtti.

İlk ateşi kim yaktı?

Bilim insanları, yeni bulgulara rağmen ilk ateşin ne zaman yakıldığını karar vermek konusunda henüz erken olduğunu belirtti. Kabul edilen görüş, ateşi ilk olarak hem Homo sapiens, hem de Neandertalların 400 bin yıl önce kullanmaya başladığı. Ancak ateşin çok eski zamanlarda kullanıldığını savunanlar da mevcut.

Boston Üniversitesi'nden arkeolog Francesco Berna ve ekibi, ateşin sanılandan daha eski tarihlerde kullanıldığını dair izler olup olmadığını araştırdı. Güney Afrika'nın Northern Cape bölgesindeki Wonderwerk Mağarası'nda incelemeler yapan Berna ve ekibi, yanmış dal ve çim külleriyle, yakılmış kemikler bulundu.

Berna, buldukları kemiklerin yakılarak mı renk değiştirdiğini tespit etmek için kemikleri mikroskop altında kızılötesi ışınlarla tuttu ve mineral yapısını inceledi. Kemikler, yapılarına güç veren hidroksilapatit minerali içeriyor. Hidroksilapatit, kemik fosilleşirken küçük parçalar halinde yoğunlaşıyor. Ancak kemik ısıya maruz kalırsa, küçük yapılar şekil değiştiriyor ve genleşiyor.

Kemiğin yapısındaki hidroksilapatitin fosil halinden uzaklaştığını gören Berna,

kemiğin 65 santigrat derece ısıtılmış olduğunu tespit etti. Sonuçlar Berna ve ekibini şaşkına çevirdi. Bilim insanı, "İlk önce kendimi, ardından meslektaşlarımı ikna etmem gerekti" dedi.

Ateşi ilk insanlar yaktı

Berna ve ekibi, yakılmış kemikleri mağaranın 30 metre derinliğinde buldu. Kemiklerin bu kadar derinde bulunması, doğal bir yangında değil ancak mağaranın içinde ısınmak, hatta yemek yapmak isteyen ilk insanlar tarafından yakıldığı düşüncesini güçlendirdi.

Ateşi, modern insanın atalarından hangisinin yaktığı kesin olarak bilinmiyor. Ancak en uzun süre hayatta kalmayı başaran Homo erectus'un adı öne çıkıyor. Berna, mağaranın içinde ateşin 1.7 milyon yıl önce kullanıldığını öne süren yanmış parçalar bulunduğunu, ancak bu tarihin doğrulanması gerektiğini ifade etti.

Yanılı olabilir

Harvard Üniversitesi'nde antropoloji uzmanı olan Richard Wrangham, yanmış kemiklerin yemek yapılması için kullanılmamış olabileceği uyarısında bulundu. Wrangham, ilk insanların çiğ eti yedikten sonra kemiği ateşe atmış olabileceklerini belirtti.

Mağarada ilk insanların genelde etrafında toplanmak için kullandıkları taşlarla çevrilmiş bir merkezin olmaması da bu görüşü güçlendirdi.

Bulgular, yemek pişirmek için olmasa da, ilk insanların ateşi sanılandan çok daha önce, en az 600 bin yıl önce kullanmış olabileceğini gösterdi. Utah Üniversitesi'nden biyolog Chris Organ, "Ateşi ilk bizim yaktığımızı düşünürdük. Ancak yeni bulgular evrim sürecini yeniden değerlendirmemizde önemli rol oynayacak" dedi.

Ateşin keşfi evrimi hızlandırdı

Harvard Üniversitesi'nden Richard Wrangham, "Ateşin, insanların evriminde çok büyük değişimlere olanak sağladığına dair çok sayıda delil bulunuyor" dedi.

Antropoloji uzmanı Wrangham, ateş sayesinde ilk insanların avlanmakla daha az vakit geçirdiğini, dişlerin küçüldü-

ğünü ve yemeği çiğnemekle çok daha az vakit harcadığını belirtti. Ateş ayrıca, doğumlar arasındaki zamanı azaltarak, insan nüfusunun artmasında önemli bir rol oynadı. En önemli etkisi ise gıdalardan daha yüksek besin değeri alan insan beyninin gelişimi oldu.

Kaynak: www.ntvmsnbc.com

Duyguların eşit olmayan yansımaları evrensel değil: Duygusal yüz ifadelerini kültür belirliyor

Şimdiye kadar mimik, tüm insanların ortak bir tür dili olarak kabul ediliyordu: Sevinç, şaşkınlık, korku, tiksinti, öfke ve hüznün tüm insanların yüzünde hep aynı şekilde yansımaktadır, deniliyordu. Fakat şimdi uluslar arası bir araştırma ekibi bu tezi sorguluyor: Asya kökenlilerin yüz ifadelerinin Avrupa kökenlilerle sistematik karşılaştırması farklılıkları ortaya koyuyor.

Neler genetik olarak belirlenmekte ve neler kültür tarafından biçimlendirilmektedir? Bu soru, araştırmacıları uzun zamandır meşgul etmektedir. Charles Darwin bile, bu bağlamda yüz ifadelerini, tüm insanlarda aynı olan, doğuştan gelen bir davranış biçimine örnek olarak gösteriyordu. Fakat şimdi görüldüğü gibi, bu ilke sınırsız bir şekilde geçerli değildir, kültüre bağlı değişiklikler de vardır, diyor Glasgow Üniversitesi'nde Rachael Jack'in ekibindeki araştırmacılar. Daha önceki çalışmalar, mimiklerin yorumlanmasının batılı ve Asyalı insanlar arasında farklılıklar bulunduğu işaret etmek-

teydi. Bu gözlemleri sistematik olarak inceleyebilmek için araştırmacılar, kültürle özgü yüz ifadelerine ilişkin bilgisayar modelleri oluşturmuşlar ve bunları birbirleriyle karşılaştırmışlardır.

Asyalılar gözlerini daha çok oynatıyorlar

Bilgisayar modellerinin geliştirilmesi için araştırmacılar 15 Asyalı ve 15 Avrupalıya rastgele oluşturulmuş yüz ifadelerinden toplamda 4800 adet animasyon sunmuşlardır. Deneklerden, bu animasyonları sevinç veya öfke gibi bir duyguya bağdaştırmaları ve 1-5 arası bir yoğunluk derecesi vermeleri istendi. Bu değerlendirmelerden yola çıkan araştırmacılar Asyalıların tipik olarak sevinç, şaşkınlık, korku, tiksinti, öfke ve hüzün olarak değerlendirdikleri yüz ifadelerinin ortalamalarından animasyonlar ürettiler. Rachael Jack ve arkadaşları aynısını Avrupalı deneklerin sonuçlarıyla da yaptılar.

Araştırmacıların raporlarına göre, belirli bir duyguda Asyalıların tipik yüz hareketleriyle Avrupalıların tipik yüz hareketlerinin karşılaştırılması belirgin farklılıklar ortaya koymuştur. Buna göre Asyalılar özellikle sevinç, korku, tiksinti veya öfke ifade ettiklerinde gözlerini daha çok oynatıyorlar. Değerlendirmelerin sonucuna göre, Avrupalıların gözleri görece daha az oynuyor, bununla birlikte bu duygularda ağız çevresinde ve yüzün geri kalan kısmında daha yoğun bir hareketlilik görünüyor. Bu araştırma sonuçlarında, Rachael Jack ve arkadaşları, insanların mimiklerinin tek başına kalıtsal bir davranış olmadığını, aynı zamanda kültürel ortamdaki etkilendiğinin kanıtını görüyorlar.

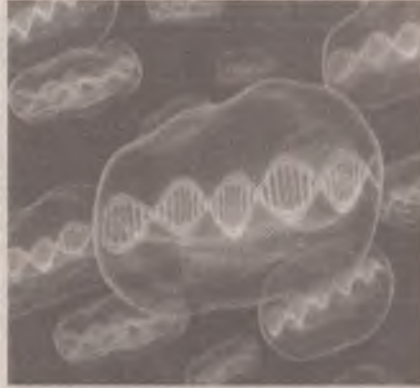
Kaynak: www.wissenschaft.de

Çeviren: Aylin IRMAK

Sentetik DNA üretildi

Bilim adamları sentetik RNA ve DNA yaratarak yaşamın kimyasını taklit etmeyi başardı.

Araştırma, genetik bilgi depolama ve aktarmanın doğal DNA ve RNA'nın tekelinde olmadığını kanıtlamış oldu.

Science dergisinde yayınlanan araştırma sentetik biyoloji ve biyoteknoloji alanlarının geleceği açısından ümit veriyor.

Ayrıca araştırma dünya dışında hayat varsa, bu hayatın evrim sonucu gelişmiş olsa da dünyadakinden farklı kimyasal tepkimeler sonucunda oluşmuş olabileceğine işaret ediyor.

DNA ve RNA'nın taklit edilmeye çalışılmasının önemli nedenlerinden biri de bilim adamlarının dünyada hayatın başladığı ilk anda RNA ve DNA parçacıklarının nasıl oluştuğunu anlamak istemesi.

Bilim adamlarının çoğu ilk olarak RNA'nın ortaya çıktığını ve kendisinden önce gelen ve aynı işi gören daha basit bir molekülden evrildiğini düşünüyor.

DNA iç içe geçmiş iki spiralden oluşuyor. Bu spiraller merdivenleri andırıyor. Merdivenlerin her basamağı da nükleotidler oluşturur.

RNA ise tek bir spiraldir.

İngiliz Tıbbi Araştırma Konseyi Moleküler Biyoloji Laboratuvarı'ndan Phillip Holliger ve meslektaşları 6 farklı DNA ve RNA benzeri molekül üretmeyi başardı.

Dr. Hollinger "Daha önce DNA'nın yapısının tamamen değiştirildiği deneyler yapıldı. Ancak bizim yapmaya çalıştığımız DNA'dan farklı ancak yine de doğal DNA ile etkileşime girebilecek bir molekül yaratmaktı" dedi.

Yeni yaratılan sentetik DNA ve RNA'larda doğal DNA ve RNA'da bulunan nükleotidler kullanıldı.

Bu da sentetik moleküllerin doğal benzerleri ile etkileşime girmesini olası kıldı.

Daha önce Nature Chemistry dergisinde yayınlanan benzer bir araştırma da içindeki şeker yapısı değiştirilmiş DNA'nın DNA'nın orijinali ile iletişime geçebileceğini göstermişti.

Ancak bu yeni tamamen sentetik genler yaratma fikri denkleme bir nokta daha ekliyor.

Bu yeni sentetik DNA ve RNA'lar sadece genetik bilgiyi taşımakla kalmıyor, aynı zamanda bunun değişmesine ve yeni nesillere aktarılmasına da izin veriyor.

Yani, evrimin ve kalıtımın bir parçası olabiliyor.

Bunun gerçekleşmesi için polimerazlara ihtiyaç duyuluyor.

Polimerazlar bir kez DNA ve RNA genetik bilgileri paylaşmak için çözüldüklerinde yeni DNA'ların yaratılmasına yardımcı olur.

Dr Hollinger ve ekibi yarattıkları sentetik DNA'ların taşıdığı bilgiyi yeni bir DNA yapısına aktarabilecek polimerazlar geliştirmeyi başardılar.

Laboratuvarlarında evrim sürecini görmek isteyen bilim adamları, DNA'larından birini belli bir RNA tipine tutunacak şekilde tasarladı.

Hedef RNA'ya tutunamayan DNA parçaları zaman içinde kayboldu.

Böylelikle, evrimin işleyişi gözlemlenmiş oldu.

Dr. Hollinger "Bu araştırma sayesinde kalıtımın ve evrimin sadece doğal DNA ve RNA'nın yapabildiği şeyler olmadığını kanıtlamış olduk. Alternatif polimerler de aynı görevi görebilir" dedi.

Hollinger sözlerine "DNA ve RNA vazgeçilmez değil. Genetik sistemlerin ve biyolojinin sadece bu iki nükleik aside

bağlı olmasını gerektirecek hiç bir neden yok" diyerek devam etti.

Science dergisinde yayınlanan başka bir makalede Scripps Araştırma Enstitüsü'nden Gerald Joyce "Yeni bulgular sentetik genetik döneminin başlangıcını işaret ediyor. Bu bulgular sayesinde exobiyojinin (dünya dışı yaşam) ve biyoteknolojinin mümkün olduğunu görüyoruz ve hayatı anlamaya bir adım daha yaklaşıyoruz" dedi.

Fakat çalışma henüz tek başına tamamen sentetik bir genetik platformu oluşturmuyor.

Bunun olması için DNA müdahalesi gerektirmeyen kendi kendini kopyalayabilen bir sistemin geliştirilmesi gerekiyor.

Ancak bu araştırma bir gün alternatif kimyasal platformlarda yeni ve özgün yaşam formlarının yaratılmasını sağlayabilir.

Kaynak: BBC

Mars gezegeninin gizemli karanlık bölgeleri camdan oluşuyor

Karanlık görünüyorlar, fakat Mars yüzeyindeki bu gizemli alanlar büyük oranda geçmişte yanardağların etkisiyle oluşan camlardan oluşmaktadır.

Bu karanlık alanlar Mars'ın kuzey yarım küresindeki ovaların 10 milyon kilometre karesini kaplamakta, fakat bileşimleri bilinmemektedir. Spektral ölçümler, kızıl gezegende bulunan diğer karanlık bölgelerinden, bunlar bazalt taşından oluşmaktadır.

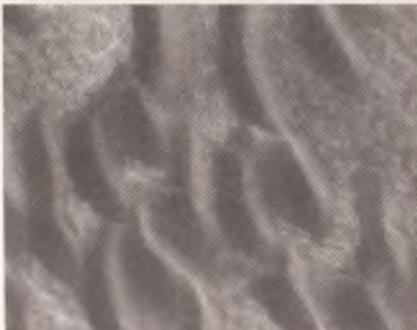
Tempe'deki Arizona Devlet Üniversitesi'nden Briony Horgan ve Jim Bell,

Mars Express uydusunun sağladığı bölgenin kızılötesine yakın spektrumunu incelediler. Volkanik camdaki lav, minerallerinin kristalize olabileceğinden daha hızlı soğuduğunda oluşan obsidiyen benzeri parlak bir madde- demir için karakteristik olan soğurma bandını gördüler (Geology, DOI: 10.1130/G32755.1).

Cam, kolayca kum taneciği şeklini alabiliyor, İzlanda'nın cam-zengini alanlarında olduğu gibi. Spektrum, kum taneciklerinin silika kabukla çevrelendiğine işaret ediyor.

Dünya'da, bu tarz kabuğa sahip volkanik cam su tarafından aşındırılıyor. Camsı taneciklerin Mars'ta nasıl oluştuğu bilinmiyor, fakat Horgan Mars yanardağlarından gelen lavların buz ve karla etkileşimi sonucu oluşmuş olabileceğini söylüyor. Bu ise, bu bölgeleri yaşam için uygun bir yer haline getirir. Çünkü buralarda kimyasal açıdan zengin sular, yaşam için kilit bir unsur içereceklerdir.

Kaynak: New Scientist
Çeviren: İrmak YILDIZ

Eskimeyen Kitaplar

Mustafa Şekip Tunç'un Ruhiyat'ı

Msikolojinin Türkiye'de tanınmasını ve yayılmasını sağlayan isimlerin başında İstanbul Üniversitesi psikoloji ve pedagoji müderrisi Mustafa Şekip Tunç (1886-1958) gelmektedir. Bu alanı ilgilendiren yayınlarından telif ve tercüme olanları şöylece sıralamak mümkündür:

Telifler: *Ruhیات Dersleri* (1919); *Ruhیات Derslerine Lâhika* (1920); *Ruhیات* (1924); *Yeni Türk Kadını ve Ruhî Münasebetleri* (1939); *İnsan Ruhı Üzerinde Gezintiler* (1943); *Ruh Yapımız ve Onun Tipleri Bakımından Ahlak* (1944); *Ruh Âleminde* (1945); *Psikolojiye Giriş* (1949); *Psikoloji Dersleri* (Terbiye Bakımından, 1950).

Tercümeler: Hermann Ebbinghaus, *Ruhیات* (1914); Hermann Ebbinghaus, *Mülâhhas Ruhیات* (1919); Théodule-Armand Ribot, *Hissiyat Ruhiyatı* (1919); Théodule-Armand Ribot, *İhtiraslar Üzerine Bir Tecrübe-i Kalemîye* (1920); Sigmund Freud, *Psikanalize Dair Beş Konferans* (1926); Georges Döwshauvers, *Psikoloji* (1928); Théodule-Armand Ribot, *Yaratıcı Muhayyile Hakkında Bir Kalem Tecrübesi* (1932); William James, *İhtiyat Kanunları* (1934); William James, *Ruhیات Musahabeleri* (İstanbul 1937); Georges Döwshauvers, *Muasıf Fransız Psikolojisi* (1940).

Çevrilen kitaplara bakılacak olursa, hemen görülecektir ki Mustafa Şekip, XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren giderek güçlenen temel psikolojik eğilimlerin ve akımların temsilcileri olan Ebbinghaus, Ribot, Freud, Döwshauvers ve James gibi bazı seçkin psikologların yapıtlarını Türkçe'ye çevirmek yoluyla psikoloji literatürümüzün gelişimine büyük bir katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, gerek telif, gerekse tercüme eserlerin Türk Psikoloji Tarihi'ndeki gerçek yerini belirleyebilmek için, önümüzdeki yıllarda yapılacak karşılaştırmalı incelemelerin sonuçlarını beklemek gerekmektedir.

Ancak bir varsayım olarak ileri sürülebilir ki Cumhuriyet Dönemi'nin Birinci Kuşak'ı, psikoloji bilimini, Mustafa Şekip'in liselerin ikinci sınıfında okutmak üzere yazmış olduğu *Ruhیات (Psikoloji)* adlı ders kitabından tanımıştır. Dönemin "psikoloji anlayışı"nı da yansıtan bu kitap, bir giriş, üç ana bölüm ile bir ekten oluşmuştur ve içeriği şöyledir:

Giriş: 1. Psikolojinin konusu ve tanımı, 2. Psikolojinin yöntemleri, 3. Sinir Sistemi: Anatomi ve Fizyoloji, 4. Ruhî olguların tasnifi, **Birinci Bölüm: Zihin Hayatı,** Giriş: Zihin (Zekâ), 1. Zihnin en basit unsurları, bilginin verileri-duyumlar, 2. Haricî âlemi ve bedenimizi idrak, 3. Hayaller ve fikirlerin çağırışımı, 4. Hafıza, 5. Dikkat ve düşünme, 6. "Soyut ve genel fikirler nasıl teşekkül eder?", 7. Hüküm, 8. Çıkarım (Muhakeme), 9. Yaratıcı muhayyile, 10. İşaretler ve dil, 11. Akıl ve akli faaliyet; **İkinci Bölüm: Duygu Hayatı,** Giriş, 1. Haz ve elem, 2. Heyecanlar, 3. İhtiraslar, 4. Temayüller, 5. Sempatî ve taklit, 6. Hisler; **Üçüncü Bölüm: Fiil Hayatı,** Giriş: Fiil ve hareketlerin mertebeleri; 1. Refleksler, 2. İçgüdü, 3. Alışkanlık, 4. İrade; **Ek: Şuur Meseleleri ve Umûmî Meseleler:** 1. Şuur akışı, 2. "Ruhun bilinç dışı bir hayatı var mıdır?", 3. Şahsiyet, 4. Karakter, 5. Ruh ve beden ve aralarındaki münasebet.(1)

Bu içerik, muhtemelen, kitabın sonunda önerilen Umûmî Eserler'den [Harold Höfdding, *Tecrübe Üzerine Müesses Psikoloji*, 2 Cilt, Çeviren: Hüseyin Câhid, (1924); Reuben P. Halleck, *Ruhiyât ve Rûhî Hars*, Çeviren: Avni Bey, (1339)] ve Hususî Eserler'den [Théodule-Armand Ribot, *Hissiyât Ruhiyâtı*, Çeviren: Mustafa Şekip, (1919); Théodule-Armand Ribot, *İrade Hastalıkları*, Çeviren: Nebahat Hamit, (1926); Sigmund Freud, *Froydizm: Psikanalize Dair Beş Ders*, Çeviren: Mustafa Şekip, (1926); Mustafa Şekip, *Gölmek Nedir, Kime Gölüyoruz?*, (1921); Alfred Binet, *Ruh ve Beden*, Çeviren: Hüseyin Câhid, (1927); Édouard Claparède, *Çocuğun Psikolojisi ve Tecrübî Pedagoji*, Çeviren: Hüseyin Câhid, (1928)] derlenmiş olmalıdır. Söz konusu listeden dönemin "standart psikoloji metinleri" konusunda da bir fikir sahibi olunmaktadır.

Türkiye'de, diğer Beşerî Bilimler'in tarihi gibi, psikolojinin tarihi de henüz yazılmamıştır ve bu "tarihsizlik", söz konusu bilimlerin Avrupa'dan aktarılma süreçleri kavramamızı güçleştirmektedir.

Bu bilinmezlikten kurtulmak için, (a) üniversitelerimizde yeni yeni kurulmakta olan bilim tarihi anabilim dallarındaki ve bölümlerindeki eğitim ve araştırma programlarında bu alanların tarihlerine de yer açmak ve (b) başta psikoloji ve sosyoloji olmak üzere Beşerî Bilimler'in muhtelif alanlarında çalışan öğretim üyelerinin "tarih bilinci" kazanmalarını teşvik edici yayınlar yapmak gerekmektedir.

Beşerî Bilimler'in [evrensel ve yerel çizgiler taşıyan] doğasını derinden kavramak ve Doğa Bilimleri'yle olan münasebetlerini açıkça anlamak için, bu türden tarihsel çalışmalara büyük bir ihtiyaç vardır.

Dipnot

1) Bu yazıda, eserin beşinci baskısı kullanılmıştır; bkz., Mustafa Şekip, *Ruhیات (Psikoloji)*, İstanbul 1934.

K i t a p K u r d u

**Kısa Dünya Tarihi
İnsanın Dünya Üzerindeki Macerası**

Michael COOK

İnsan atalarımız iki milyon yıl boyunca bu gezegende sürdürdükleri uğraşları bir kenara bırakıp neden tarih yapmaya, başka deyişle, bitki ve hayvanları evcilleştirmeye, toprağa yerleşmeye, devletler ve ordular kurmaya, tapınaklar inşa etmeye ve yazı yazmaya başladılar? Tarih neden farklı şekilde gerçekleşmedi ve Aztekler Avrupa'yı değil de ispanyollar Güney Amerika'yı fethetti? İnsan tarih diye bir şey yapamayabilir miydi? Bugün dünyayı neden Batılılar yönetiyor?

Bu kitabın sayfalarını çevirirken yazar Michael Cook'un rehberliğinde jeolojik zamanları, tarihsel çağları, coğrafi kıtaları ve başlıca kültürel iklimleri bir bir dolaşacak, Orta Amerika takvimleri, Hint tapınak fahişeleri ve Avustralya yerlilerinin çetrefil akrabalık yapıları gibi son derece ilginç konular hakkında oldukça şaşırtıcı bilgiler edineceksiniz.

Say Yayınları, 2012, 424 Sayfa.

Tanrıların Doğuşu

Ludwig FEUERBACH

"Tanrı, menşe ve öz itibarıyla bir 'akıl nesnesi' değildir, onu bu hale, daha sonraki kuşakların akılsızlığı ya da aklı getirmiştir. O, spekülasyonun, felsefenin nesnesi ya da ürünü de değildir, çünkü ortada henüz filozoflar yokken tanrılar vardı ve evrenin nedenleri, ateşten ya da sudan ya da hatta hiçlikten meydana geliş konusuna saçmalamak kimsenin aklına gelmediği zaman da onlar vardı. Tanrı, aslında bir talebin, dileğin nesnesidir; o, talep edildiği, içten arzu edildiği, istendiği için, tasarlanmış, düşünülmüş, inanılmış bir varlıktır."

Daha önce Hristiyanlığın Özünü ve Geleceğin Felsefesi adlı kitaplarını yayımladığımız L. Feuerbach'a göre teolojinin hakiki anlamı antropolojidir ve din, insan ruhunun rüyasıdır. Ama biz rüyada da olsak hiçlikte ya da gökyüzünde değil, yeryüzünde yani gerçeklik diyarında bulunuruz. Hristiyanlığın Özünde bu düşüncenin temellerini atan Feuerbach, Tanrılarının Doğuşu'nda ise klasik, ibrani ve Hristiyan antikçağ metinlerine yoğun referanslar yaparak bu düşüncesini çözümleme yoluna gidiyor.

Say Yayınları, 2012, 352 Sayfa.

Camus/Bir Ahlakçının Portresi

Stephen Eric BRONNER

20. yüzyılın en önemli entelektüel figürlerinden biri olan Albert Camus (1913-1960) felsefi duruşunu yaşamına ve kişiliğine yansıtmayı da özel bir yere sahiptir. Camus'nün düşünsel ve sanatsal üretimini bir arada inceleyen S.E. Bronner, bir "ahlakçı" olarak nitelediği yazarın eserlerini yaşamöyküsüyle birlikte ele alarak bu önemli noktayı yakalıyor. Camus'nün yokluk içinde geçen çocukluğunu, varoluşsal kaygılarını, anti-faşist direnişteki rolünü ve yaşadığı ihtilafları aydınlatan kitap, bu sıra dışı figürün günümüz dünyasıyla olan ilişkisini de ortaya koyuyor.

Bronner, Yabancı ve Caligula gibi erken dönem eserlerinden, Başkaldıran İnsan'a ve Tek Adam'a uzanan bir yelpazede Camus'nün bireysel sorumluluk, sahicilik, absürt deneyim, yaşamışlık gibi kavramlarını ve bunun yanında hoşgörü, dürüstlük gibi kişisel özelliklerini işleyerek derinlikli bir portre çalışmasına imza atıyor. Camus'nün edebi eserleri, felsefi yazıları ve politik görüşleri arasındaki bağlantıları araştıran bu çalışma felsefe, politika ve edebiyat alanlarına ilgi duyan okura ilgi çekici bir malzeme sunuyor.

İletişim Yayınları, 2012, 189 sayfa.

Tarih Hırsızlığı

Jack GOODY

Tarih Hırsızlığı, tarih yazımı aracılığıyla tarihin Batı tarafından ele geçirilişini anlatıyor. Bu "hırsızlık", geçmişin çoğu zaman Batı Avrupa ölçeğinde yaşanmış süreçlere göre kavramsallaştırılıp sunulmasını, ardından da dünyanın geri kalanına dayatılmasını ifade ediyor.

Bazı tarihçilere göre Rönesans'tan, bazılarına göre ise ancak 19. yüzyıldan itibaren küresel ölçekte üstünlüğü ele geçiren Batı'nın bu öne geçişinin nedenlerinin araştırılması 19. ve 20. yüzyıl tarih yazımının tercihli konularından biri oldu. Jack Goody bu tarih yazımını, Marx, Weber, Norbert Elias, Fernand Braudel, Moses Finley ve Perry Anderson gibi kuramcılar ve tarihçiler üzerinden inceleyip eleştirel bir bakış geliştirirken, "Batı niye üstün geldi? Doğu niye geri kaldı?" sorusunu hem Avrupa-merkezci perspektifi, hem de dayandırıldığı oligusal zemindeki hatalar bakımından çok ciddi bir eleştiriye tabi tutuyor.

Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012, 420 Sayfa.

Matematik Masalları / Salyangozun Sarmalı

Armand HERSCOVICI

Binlerce yıldır doymak bilmez bir merakla evreni ve doğayı anlamaya çalışan insanoğlu bu çabalarına rağmen yeryüzü harikalarını keşfetmeye yetecek bilgiye erişebildi mi?

Karmaşa ve düzenin, uyum ile kaosun iç içe geçtiği bir evrende kavramakta zorlandığımız sonsuz büyüklükteki sayıların, eski Çinlilerin sihirli karelerinin, fraktal geometrinin, meteorolojik tahminlerin, Bermuda şeytan üçgeninin sınırlarını tek bir ağaç yaprağında ya da salyangozun sarmalında bulabileceğimiz gerçeğine ne diyebilirsiniz?

Kimi zaman sıradan, kimi zaman anlaşılmasız görünenin ardındaki sırları çözmek için nasıl bakılacağını bilmek gerekiyor. Matematik Masalları, bilinmezlerin yanıtlarını kendinde saklayan matematiğin uçsuz bucaksız dünyasına küçük, eğlenceli ve şaşırtıcı bir pencere açıyor.

Kırmızı Kedi Yayınları, 2012, 320 Sayfa.

Samizdat

Soner YALÇIN

Benim ülkemde; düşünce hayatın düşmanı, kötülüğün simgesi olarak görülür. Düşünsel değerlere tutkuyla bağlı, soru soran - arayan - kovalayan zihne sadece düşmanlık edilir. Düşünen insanın korunağı yoktur...

Benim ülkemde; iktidar ve güç uğruna hiçbir şeyden çekinmeyen her zorba güç, yalnızca kendi isteğinin onaylanmasını, gururunun okşanmasını ister...

Benim ülkemde; kafasıyla değil, ağızıyla konuşan yorumcular - açıklayıcılar, gerçekleri başka kalıplara sokarak özgürlüğü çürütmenin gönüllü aracılığını yaparlar...

Benim ülkemde; bir gazeteci - yazar hapse atılarak yayinevine, gazetesine baskı yapılarak, sonsuza kadar sessizliğe - unutuşa mahkûm edilmeye çalışılır...

Ama benim ülkemde; gerçekler de inatçıdır.

Mutlaka yazılır. Samizdat gibi...

(Tanıtım Bülteninden)

Kırmızı Kedi Yayınevi, 2012, 550 sayfa.

Abi / Kabadayılar, Mafya ve Derin Devlet

Doğan YURDAKUL

"Rahmetli Sabahattin Eyüboğlu ile ilgili bir anım var. Birlikte yatıyoruz. 12 Mart dönemi. Şimdi Sabahattin Bey Amca bana soruyor -çok zeki adamdı-: 'Evladım Dünder, bizi buraya neden getirdiler?' Ben de diyorum ki: 'Aaa! Hocam. Ben diyeyim altı ay, sen de on altı ay sonra seni çağırıp soracaklar: 'Kimsin?' Sen diyeceksin ki 'Ben Profesör Sabahattin Eyüboğlu'yum'. 'Hay Allah, bir yanlışlık olmuş. Biz pezevenk Sabahattin'i arıyorduk. Kusura bakma,' deyip seni salıverecekler. İşte seni o zannediyorlar, onun için tutuyorlar Hocam..."

Bir kuşağın son temsilcisidir Dünder Kılıç. İlhan Selçuk'un ifadesiyle "Külhanbeyi değil kabadayı, mafya babası değil kabadayı"dır. 21 yılı cezaevlerinde geçen hayatı, yeraltı dünyasının iç işleyişini, devletle olan gizli-açık ilişkilerini ve suçun evrimini gözler önüne serer.

Gazeteci-yazar Doğan Yurdakul "Abi" lakabıyla tanınan Dünder Kılıç'ın renkli kişiliği ve "racon" etrafında şekillenen sıra dışı yaşamı üzerinden Türkiye'nin yeraltı dünyasının bir dönemine ışık tutuyor.

Kırmızı Kedi Yayınları, 2012, 504 Sayfa.

Türkiye, Yahudiler ve Holokost

Corry GUTTSTADT

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen Yahudi soykırımıyla ilgili nasıl bir politika izledi? Bu konudaki yaygın ve popüler anlatıya göre, Avrupa'daki bazı Türk diplomatlarının girişimleri, binlerce Yahudi'nin soykırımdan kurtulmasını sağlamıştı. Elinizdeki kitap, bu korumacı-kurtarmacı tutumun istisnai, 'münferit' olduğunu ortaya koyuyor. Corry Guttstadt, olağanüstü ayrıntılı incelemesinde, İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'nin izlediği resmi politikanın Yahudileri vatandaşlıktan çıkartarak kaderlerine terk etmek olduğunu gösteriyor bize. Birçok Avrupa ülkesinde yaşayan binlerce Yahudi, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını kaybetmeleriyle beraber, kaderleri-ne yani Nazilerin soykırım aygıtının eline terk edilmiş.

Hem Türkiye devletinin ve resmi/milliyetçi ideolojinin azınlıklarına bakışına dair, hem de Türkiye ile Nazi Almanyası arasındaki ilişkilere dair bilgilerimizi derinleştiren bir çalışma. Ayrıca, Nazilerin soykırımı örgütlemekteki dehşet verici 'titizlik' ve kararlılıklarını da gösteriyor. Tarihin karanlık bir sayfasındaki, şimdiye kadar hiç göz atılmamış bir paragrafı aydınlatan bir kitap.

İletişim Yayınları, 2012, 614 Sayfa.

Romantik Sürgünler

Edward Hallett CARR

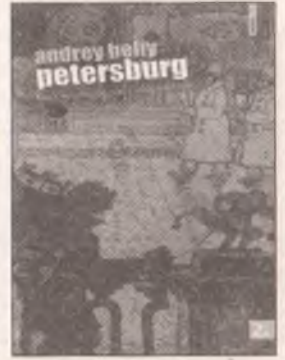
Rus entelijansiyasının 1840'lar-da Avrupa'ya sürgün edilen kuşağı, Rus siyasal düşüncesinde romantizmden Marksizme uzanan sürecin taşlarını döşemişti. E. H. Carr, Romantik Sürgünler'de bu tarihsel dönüşümü ele alıyor. 40'lar kuşağının en göze çarpan figürü Aleksandr Herzen etrafındaki tartışmalar, çatışmalar, tanışıklıklar ve kopuşlarla yaşanan romanlara taş çıkarır maceraları başarılı bir tarih anlatısına çeviriyor. Herzen'den Bakunin'e, Ogaryov'dan Neçayev'e, Puşkin'den Dostoyevski'ye uzanan kahramanlar, devrimciler, edebiyatçılar, filozoflar ve entrikacılarla çevrelenmiş bir 19. yüzyıl panoraması çiziyor. Siyasi fikirlerin romantizmle çarpıştığı, siyasi mültecilerin aşkla savruldukları bir 19. yüzyıl Carr'ın anlattığı... Düşünceler ve fikirler kadar huzursuz kişiliklerce de yoğrulmuş bir çağın, bir kuşağın hikâyesi... Herzen, Ogaryov ve Bakunin kuşağının, tıpkı başka kuşaklar gibi, bir geçiş kuşağı olduğu söylenegeler. Ancak bu kuşağın içinden geçmek zorunda kaldığı değişim, hayret verici bir hızdaydı. (...) Onlar henüz inandıkları ilkeler üzerine vaz vermeye devam ederlerken, başka sesler dinleyicilerini alıp götürmüştü.

İletişim Yayınları, 2012, 383 Sayfa.

Petersburg

Andrey BELİY

1905 yılı Petersburg'u... Yaklaşmakta olan devrim fonunda, Çarlık döneminde istihbarat müsteşarı olan bir babanın öz oğlu tarafından öldürülmek istenmesine kadar varan olaylar... Romanın baş kahramanı Nikolay Ableuhov, devrimci partinin emirlerini yerine getirdiğini sanıyor, aslında bir provakatörün keyfi kararlarının kurbanı olarak babasını öldürmeye kalıyor.

Gerçek adı Boris Nikolayeviç Bugayev olan Andrey Bely'in edebi ekol amaçlı teorileri ve usta kitapları çevrilmeden bırakıldı. Bir edebiyat klasiği olan Ulysses, bazı otoritelerce "dünyanın anlaşılması en zor kitabı" olarak adlandırılıyor. Rus yazar Andrey Bely'in sözdizimi de bir o kadar sıra dışıdır, okuru yeni sözcüklerle tanıştırmaktan çekinmez. İşte bu yüzden Andrey Bely, "Rus Joyce"u olarak tanımlanıyor.

Petersburg romanı; psikolojik, sosyal, tarihsel, felsefi, matematiksel vb. katmanlı simgesel anlatımıyla okura bir edebiyat şöleni sunuyor.

İmge Kitabevi Yayınları, 2012, 550 Sayfa.

**İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938- 1950)
İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**

Hüner TUNCER

Doç. Dr. Hüner Tuncer, bu kitabında, İkinci Dünya Savaşı yılları olan 1938-1945 döneminde ve 1950 yılına değin geçen sürede, Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün izlediği dış politikayı genel hatlarıyla anlatmak ve bu politikaya ilişkin kişisel yorumlarını dile getirmektedir.

İkinci Dünya Savaşı yılları, savaşın izlediği genel seyir ve Türkiye'nin savaşan devletlerle ilişkileri olmak üzere, ayrı bölümler halinde irdelenmektedir.

Tarihimizde Büyük Atatürk'ten sonra "İkinci Adam" konumunu hak etmiş olan İsmet İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'ni, Avrupa'nın büyük devletlerinin baskılarına karşın, savaş dışında tutabilmeyi başarmış olan bir devlet adamıdır. Hüner Tuncer'in bu kitabında, İnönü'nün bu amaçla uyguladığı hünerli diplomasiyi izleyebilmeniz mümkün olabilecektir.

Kaynak Yayınları, 2012, 224 Sayfa.

**Çağdaş Sosyoloji Kuramları
Klasik Geleneğin İyileştirilmesi**

Alison WOLF/ Ruth A. WALLACE

Sosyologlar 'sosyoloji yaparken' konularına soğuk ve zihinleri boş olarak yaklaşmazlar. Konuları ister insanların ölümle ilgili davranışları, ister günümüz toplumunun bütün gelişimi ve muhtemel geleceği olsun, incelemekte oldukları olaylara nesnel bir açıdan bakarlar. Somut verilerle çalışır ve elde ettikleri sonuçları sistemli bir şekilde ortaya koyarlar.

Bu kitap sosyoloji kuramını bugün uygulanmakta olduğu şekliyle tartışmakta ve çözümlemektedir: çalışmaları toplumsal kuramı en çok etkileyen yazar ve sosyologların halen geçerli olan yaklaşımları ve çözümlemeleri üzerine odaklanmaktadır.

Metinde Marx, Parsons, Habermas, Giddens, Foucault, Goffman, Smith, Dahrendorf, Coleman gibi önemli isimler etrafındaki tartışmalardan hareketle modern sosyoloji kuramının en temel bakış açılarını bulabileceksiniz.

Doğu Batı Yayınları, 2012, 645 Sayfa.

Sosyoloji Kuramları Tarihi

Hans FREYER / M. Rami AYAS

Kendine özgü yasaları bulunan toplumu, bilimsel olarak incelemek ve değişim yasalarını keşfetmek işi bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu işe, tamamıyla soyut ve bilimsel anlamda bir uğraşı olup, yepyeni bir bilimin alanını oluşturur. İlk sosyologlar işte bu koşullar içinde ortaya çıkar. Sanayi toplumunun belirdiği ve kurulduğu her yerde sosyoloji de yeniden kurulur.

Elinizdeki kitap işte bu isimlerin ve bir dönemin tarihsel serimlemesi olarak addedilebilir.

Bu kitap Alman sosyoloji geleneğine doğrudan nüfuz eden Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin unutulmaz hocalarından Hans Freyer'in sosyoloji tarihi çalışmasıdır. Ve bu çalışma, "bilimlerin prensi" olan sosyolojinin doğuş aşamasında ortaya çıkan tezlerin doğrudan ve 'içeriden' bir kişi olarak tanıklığını yapmaktadır.

Doğu Batı Yayınları, 2012, 364 Sayfa.

Çağdaş Alman Edebiyatı

Gürsel AYTAÇ

Çağdaş kapitalist dünyanın ve modern burjuva kültürünün acımasızlığı karşısında. İnsanın güçsüzlüğünün, çaresizliğinin ve umutsuzluğunun aşına olduğumuz bu karamsar tablosu yeni değildir. Erken uyancılar her zaman vardır ve onlar dünyayı anlama biçimlerimiz ve hayat tarzınızla ilgili önemli ayrıntılara ışık tutarlar. İşte çağdaş Alman yazarları da böyledir. Mevcut haliyle insani varlığa ve bu varlığı oluşturan topluma, düzene, varoluşa bir başkaldırıyı, bir ülkeyi ya da bir teslimiyeti, bir kayıtsızlığı dile getirirler. Halen sürmekte olan bu zamanı, belki de hala Rilke'nin, Kafka'nın, Thomas Mann'ın ve diğer yazarlarının gözleriyle görüyor, kalpleriyle duyuyoruz.

Küçük ve sıradan insanın toplumsal çevreleri içindeki yalnızlığı ve varoluş trajedisi... Gürsel Aytaç'ın bu değerli çalışmasıyla, bu küçük ve sıradan 'kahramanların' ve onların yaratıcılarının dünyasına bir giriş yapmış oluyoruz.

Doğu Batı Yayınları, 2012, 523 Sayfa.

öğretmen? dünyası ndan...

Talip Apaydın

AKAN SULARA KARŞI

Öğretmenlik Anıları

öğretmen

"Ulusumuzu bir an önce çağdaş uygarlığa kavuşturmak için kurulmuştu bu devlet. Oysa otuz kırk yıldır durmadan geriye gidildi. Hep gözümüzün önünde oldu bu işler. Tek tek karşı çıksak da, bunun yanlış olduğunu söylesek de, başarılı olamadığımız için hepimiz birden suçluyuz. Görevimizi tam yaptık diyemeyiz, hiç birimiz! Bunun acısını çeken emekli öğretmenlerden birisi de benim."

T. Apaydın

Köy Enstitüsü öğretmeni, yazar Talip Apaydın'ın 1946-1980 arası 34 yıllık çileli, mücadele dolu yaşamı çevresinde oluşan bir anı kitabı. Kendi kuşağının simgeleşmiş adlarından olan Apaydın'ın günümüz öğretmenlerine, aydınlanma yolunda yürüyecek kuşaklara yol gösteren, umut ve direnç aşılayan seslenişi...

248 Sayfa / 10 TL

Necatibey Cad. No:13/13 Sıhhiye/ANKARA www.ogretmendunyasi.org
ogdunyasi@gmail.com Tel: (0312) 229 43 25 Belgeç: (0312) 229 45 26

Ödüllü Sözcük Bulmacası

SOLDAN SAĞA:

1) Kirlı Soru isimli şiirinde "Benim oralar-
da hiçbir işim yoktu/ Şeytana uydum/ Aç ah-
tapollar kaynaşırken dipte/ Kaypak kalabalık-
ta sürükleniyordum" diyen, "Kapalı Çarşı", "İki
Başına Yürümek", "Edebiyatımızda isimler
Sözlüğü" isimli betikleri de üretmiş, 1916-
1979 yılları arasında yaşamış şairimiz.

2) Bir şeyi üfleyerek bulunduğu yerden
uzaklaştırma./ Amerika'da, ekvator bölgesin-
deki tatlı sularda yaşayan bir kaplumbağa türü.

3) Gümüşhane yöresine özgü bir tür ispa-
naklı pide./ Gagası uzun ve sivri, balıkla bes-
lenen, kara tüylü bir deniz kuşu.

4) Eski dilde, bağırsaklar./ Genellikle yor-
gan yüzü, bohça, kundak yapımında kullanı-
lan, zemini beyaz, üzerinde safran renginde
nakışlar bulunan ipek kumaş./ Tatlı, tuzlu, acı
ve ekşi tatlar dışında kalan beşinci tat.

5) Bir soru sözü./ Eklenmiş parça./ İbrani
alfabesinin ilk harfi.

6) Fotomekanik işlemlerde duyarlı tabaka
önüne yerleştirilen kareli ve ağırsı saydam
bir malzemeden oluşan elekt./ Artvin ilinde,
"ulusal park" kapsamına alınan bir vadi./ En
kısa zaman süresi.

7) Düzgün söz söyleme kolaylığı./ Gece-
leyin, açık havada sevgili için bir müzik aracı-
lığıyla verilen küçük konser.

8) Mahkeme kararını bildiren belgeler./
Kesinlikle uyulması gerekli Kuran hükümleri./
İlgi eki.

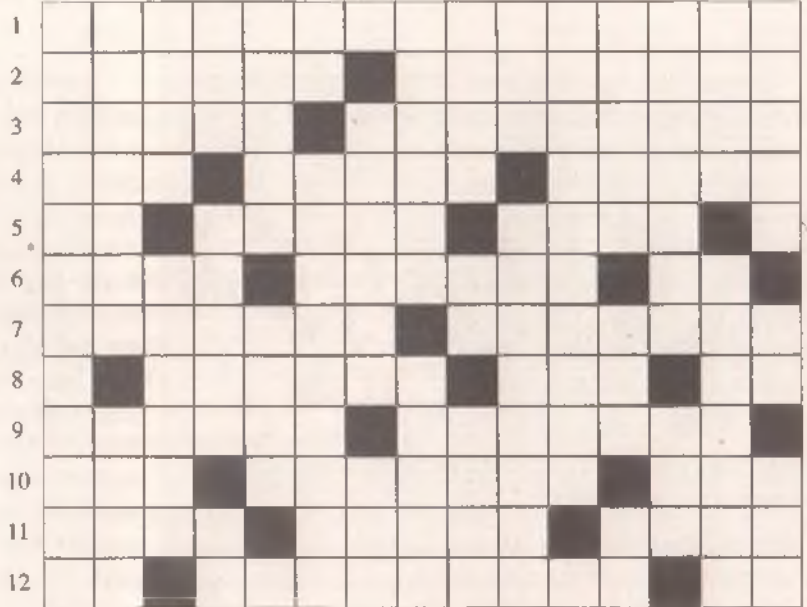
9) "Diego ..." (Frida Kahlo ile olan evlili-
ğiyle de tanınan Meksikalı ressam)./ İnsan
yerleşimlerini inceleyen bilim dalı.

10) Kimi yerlerde kadınları boydan boya
örtündükleri çarşaf./ "Yehova'ya hamd olsun"
anlamına gelen ve ayinlerde kullanılan İbrani-
ce söz./ Orhan Pamuk'un bir romanı.

11) Arap erkeklerinin kelfiye üzerine bağ-
ladığı kalın çember bağ./ "... Hanım Sokağı"
(Halide Edip Adıvar'ın bir romanı)./ Dikişte
kullanılan pamuk ipliği.

12) Japon lirik dramı./ Bir çeşit parlak
ipekli kumaş./ Hayvanlara vurulan damga.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

1) 1915-1991 yılları arasında yaşamış,
"Hançerli Hanım", "Deli Dumrul", "Ölümsüz
Mimar Sinan" gibi yapıtlarıyla tanınmış, hem
tıp mesleğini hem de müzisyenliği bir arada
yürütmüş bestecimiz.

2) Günlük yaşama ait küçük ve geçici bel-
geleri toplama şeklindeki koleksiyonculuk./
Shakespeare'in Otello isimli eserindeki ünlü
kişilerden biri.

3) Uğur getirdiğine inanılan mitolojik kuş./
Ürün daha tarladayken, yetiştigi zaman teslim
edilmek üzere önceden pey verilerek yapılan
satış.

4) Hint mitolojisinde güzellik, talih ve mut-
luluk tanrısı./ Aruz ölçüsünde kısa okunma-
sı gereken bir heceyi kalba uydurmak için
uzatma./ Leshoto'nun plaka imi.

5) Benzer, eş, denk./ "... gözüm efkâr-
lanma gül gayrı/ İbrikler öter ötmaz ordayım"
(Gültekin Çeki'nin rast makamında eseri).

6) Bir cetvel türü./ Batı Hint Adaları'nın
kuzey- kuzeydoğu sınırını belirleyen takima-
dardan oluşan ülke.

7) Sert ve fazla kızarmayan bir domates
türü./ Kurnaz, açığöz.

8) Birine geçici olarak bırakılan ve teslim
alan kişi tarafından korunması gereken eşya./
Bütisel tellerden yapılmış, kaba örgülü büyük
çuval.

9) Geçerli olan, yürürlükte olan./ Duman
lekesi./ Manisa iline bağlı bir ilçe.

10) Soyundan geline kimse./ Eski dilde,
açıklık.

11) İnsan zihninin deney edinmeden önce
üzerine hiçbir şey yazılmamış tablettten fark-
sız olduğunu belirtmek için deneyci filozofla-
rın kullandığı deyim.

12) Tespihlerin baş tarafına geçirilen
uzunca parça./ Estonya'nın plaka imi./ Tu-
nus'un plaka imi.

13) Yemen'de yaşamış bir Arap kabilesi./
"... Kadın" (Yavuz Özkan'ın 1992 yılı yapımı
bir filmi).

14) Eski dilde, yemek verme, yedirme./
Mehter müziğinde yer alan ve iki değnekle
vurularak çalınan davul.

15) Ama, ancak./ Boru sesi./ Evcil bir ge-
yik türü.

Nisan sayımızın bulmaca yanıtları

Nisan ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Esin ARDA /
İstanbul, Beliz KAYAM / İstanbul, Ercan ŞAHİN / İstanbul Kaynak Yayınları'nın ya-
yımladığı Kemal ŞENOĞLU'nun "Türk Tarih Tezi ve Mu Kıtası" kitabını kazandılar.

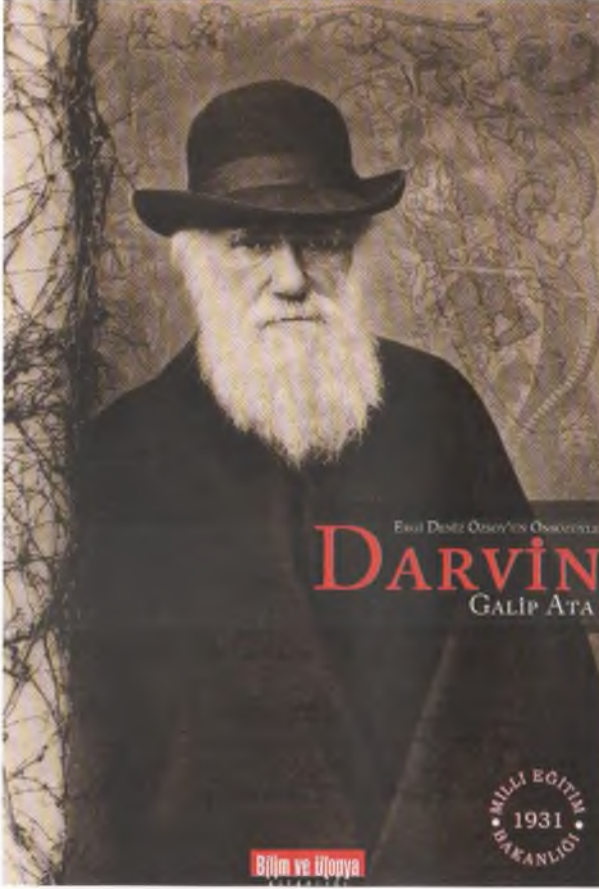
Mayıs ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasından kurayla belirleye-
ceğimiz 3 kişi, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Prof. Dr. Cahit CAN'ın "Türk
Hukukunun Kökenleri ve Türk Hukuk Devrimi" adlı kitabını kazanacaklar.

Bulmaca çözümlerini bilimveutopya@gmail.com adresine de gönderebilirsiniz.

1931: Milli Eğitim Bakanlığı Darwin kitabını yayımladı.

2011: Milli Eğitim Bakanlığı evrimi anlatan öğretmene ceza verdi!

DARVİN

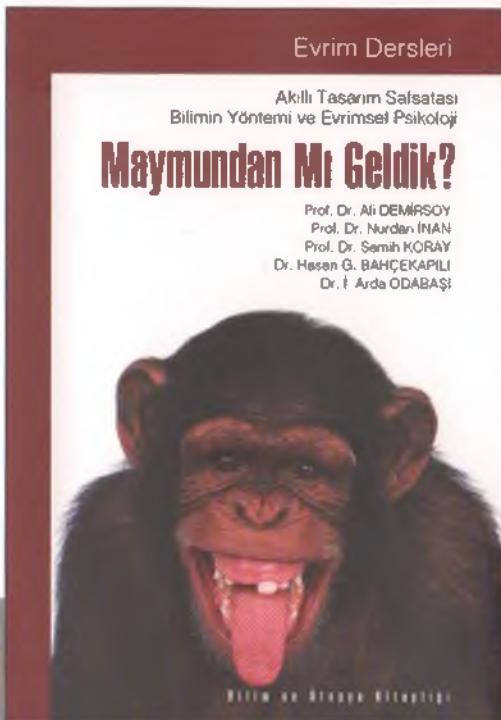
(Charles Darwin)

Galip Ata (Ataç)

Ergi Deniz Özsoy'un Önsözü ile

Mart 2011, 1. Basım, 80 sayfa

"Galip Ata'nın "Darvin" kitabı önemini yalnızca bilimsel içeriğinin sağlamlığı ve bilim tarihimiz açısından ilk olmasından değil, devletin milli eğitim politikasının izlediği dolambaçlı yolları göstermesinden de almaktadır. Maarif Vekaleti yayını olarak 1931'de bu popüler Darwin biyografisi basılırken, yaratılışçılığın 12 Eylül 1980 darbesi ardından kurumlaşan bağnazlığın ve totaliterliğin verdiği imkanla 1985 yılında yine devlet tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na resmen ders kitaplarına sokulmaya başlanması ülkemizdeki yönelimleri belirleyen siyasetin tarihi açısından da oldukça önemlidir. Galip Ata'nın "Darvin" biyografisinin, yayımlanmasının ardından geçen tam seksen yıl sonrasının Türkiye'deki bilim eğitimi politikasındaki tehlikeli deformasyona çekeceği dikkatin, bu küçük ama değeri boyundan hayli büyük kitabın sayfalarını hazmedecek olan ilgili ve kaygılı okurun alacağı en önemli kazanç olacağını da hemen belirtelim." (Önsöz'den...)

Evrin Dersleri

MAYMUNDAN MI GELDİK?

Prof. Dr. Ali Demirsoy

Prof. Dr. Nurdan İnönü

Prof. Dr. Semih Koray

Dr. Hasan Galip Bahçekapılı

Dr. Arda Odabaşı

140 sayfa

Edinmek için:

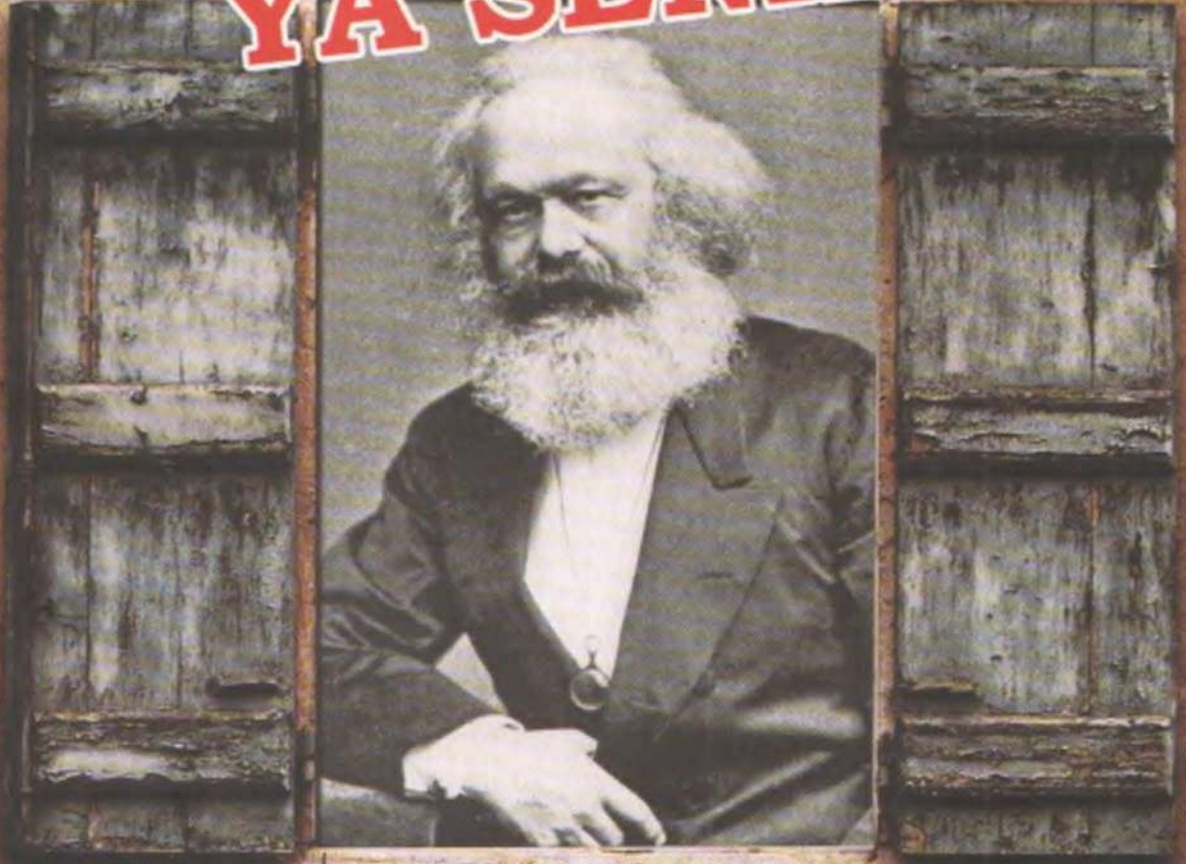
0312 418 52 64 - 0531 348 45 72

bilimveutopya@gmail.com

bilimveutopya@bilimveutopya.com.tr

Marx'ın bir ütopyası var...

YA SENİN?

**Abone ol;
Güç ver!**

Bilim ve ütopya

(0312) 418 52 64
iletisim@bilimveutopya.com.tr